

HİDAYƏT ORUCOV

HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ AZƏRBAYCANDA
MİLLİ SİYASƏT

Tbilisi – 2003

Kitab Kvemo Kartli qubernatoru **Levan Mamaladzenin** himayəsi ilə çıxır və gürcü-azərbaycan dostluq əlaqələrinin çox əsirlik tarixinə, prezident Heydər Əliyevin anadan olmasının 80-ci ildönümünə həsr olunur.

Əziz oxucu

Azərbaycanla Gürcüstanı bir-birinə bağlayan çox şeylər var: ərazi-coğrafi yaxınlıq, min illərin sınağından çıxmış mehriban qonşuluq və dostluq münasibətləri, tarixin bir çox mərhələlərində oxşar siyaçi talelər, xalqlarımızın milli azadlıq mücadiləsində və milli dövlətçilik tarixində rastlaşdığı eyni ictimai-siyasi problemlər, nəhayət, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar və Azərbaycanda yaşayan gürcülər. Bütün bunlar zaman-zaman hər iki xalqı və dövləti bir-birinə qırılmaz tellərlə bağlamış, əzəli və əbədi qonşu, dost, qardaş etmişdir.

Azərbaycanlılarda dərin məna yükü olan qəzəl bir ifadə var: gor qonşusu. Bu, təkcə fiziki mənada qapıbir qonşuluğu və yaxınlığı deyil, həm də tale yaxınlığını, bir-birinin sevincinə, kədərinə şərik olmaq məhkumluğunu, çağdaş diplomatik dillə ifadə etsək, siyasi tərəfdaşlıq zərurətini özündə ehtiva edən müdrik bir kəlamdır.

Bəli, biz tarix və tale qonşularıyıq. Fəxr olunası haldır ki, əsrlər boyu davam edən tarixi qonşuluğumuz.

dost və qardaş münasibətlərimiz möhkəm və saf təməllər üzərində qurulub, əsil qafqazlılara xas olan ləyaqət və dəyanətlə davam etdirilib, bu gün də bu möqəddəs əmanəti yüksək məsuliyyətlə gələcəyə daşımaqdayıq.

Xalqlarımızı bir-birinə daha da yaxınlaşdıran bir məqamı da qeyd etməyi zəruri sayıram. Bu, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevlə Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadzenin hamımıza örnək olası böyük dostluğudur. Xalqlarımızın milli oyanışı və inkişafında əvəzsiz rol oynamış bu böyük şəxsiyyətlərin siyasi tərcümeyi-halı da maraqlı bir oxşarlıqla müşayiət olunur. Sovetlər dönməsində uzun illər respublikalanmıza rəhbərlik edən, sonradan nəhəng SSRİ imperiyasının ən yüksək rəhbərliyində təmsil olunan hər iki liderin mudrikliyinə, zəndin dövlətçilik təcrübəsinə dövlətlərimiz möstəqillik qazandıqdan sonra siyasi-mənəvi ehtiyac daha çox hiss olunbu və mən deyərdim ki, onlar əsil sözlərini məhz milli dövlət quruculuğu illərində dedilər. H. Əliyevin və E. Şevardnadzenin uzaqqörən daxili və xarici siyasəti, onların böyük dostluğu və qarşılıqlı etimada əsaslanan şəxsi münasibətləri yeni mərhələdə gənc, möstəqil respublikalarımızın taleyində tarixi rol oynadı, suverenliyimizi daxildən və xarıcdən hədəf almış bir çox siyasi fitnə və təxribatların qarşısı alındı, hər iki respublikada daxili ictimai-siyasi sabitlik, vətəndaş sülhü bərqərar edildi.

Qeyd etbiyim kimi, Azərbaycan və Gürcüstan tarixən də, hal-hazırda da oxşar tale yaşamaqdadır. Sözümlün qüvvəti olaraq, ən yeni tariximizin milli mücadilə

illərində çökməkdə olan imperiyanın xalqlarımızın milli-siyasi iradəsinə qarşı törətdiyi çoxsaylı təxribatları, Tbilisidə 1989-cu ilin Arpel faciəsini, Bakıda 1990-cı ilin qanlı Yanvar cınayətini, Qarabağ və Abxaziya separatçılığını, cəni zamanda keçid dövrünün məlum sosial-iqtisadi çətinliklərini xatırlamaq kifayət edər. Bütün bunlar və müdrik rəhbərlərimizin uzaqqörən perspektivli siyasi xətti Azərbaycanın və Gürcüstanın ikitərəfli və beynəlxalq münasibətlərdə strateji tərəfdaşlığını şərtləndirən amillərdir. Çağdaş siyasi gerçəkliyi və gələcək tarixi zərurəti düzgün qiymətləndirən H. Əliyev və E. Şevardnadze bir çox regional və beynəlxalq əhəmiyyətli iqtisadi-siyasi proseslərdə, qlobal iqtisadi layihə və proqramların həyata keçirilməsində eyni mövqedən çıxış edirlər. Azərbaycan nefti və qazının Gürcüstan ərazisindən nəqli qərarı, Şərq-Qərb enerji dəhlizi, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft ixracı kəmərləri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz xətti və digər iqtisadi layihələrdə birgə razılaşdırılmış mövqe xalqlarımızın tarixi dostluğunun, dövlətlərimizin strateji tərəfdaşlığının yeni mərhələdə tutarlı təsdiqidir.

Xalqlarımızı və dövlətlərimizi bir-birinə bağlayan ən vacib məsələlərdən biri, şübhəçiz ki, hər iki respublikada yaşayan etnik gürcü və azərbaycanlı məsələsidir. Məlumbur ki, Gürcüstanda tarixən yüz minlərlə azərbaycanlı öz dədə-baba torpaqlarında azad və firavan həyat sürməkdədir. Bu sətirləri yaza-yaza ürək açıqlığı ilə qeyd etmək istəyirəm ki, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar tarixin heç bir dönməsində Azərbaycan-görcü dostluğuna xələl gətirən kiçicik də olsa bir hərəkətə yol verməyiblər, onları həmişə

vətəndaşı olduqları ölkəyə yüksək sədaqət nümayiş etdiriblər. Çünki dostluğa xəyanət, arxadan zərbə, yaxud çağdaş siyasi terminolojiyə ilə ifadə etsək, separatizm azərbaycanlı-qafqazlı mentalitetinə xas olan əməl deyil. Bu səmimi ifadələri mən minnətdaqlıqla azərbaycanlı gürcülərə də şamil edirəm. Təəssüf ki, Qafqaza gəlmə olan və bu səbəbdən də mehriban qonşuluq, dostluğa kişi sədaqəti, xəyanətə qarşı barışmazlıq kimi yüksək qafqazlı mentalitetinə yad olan bir-iki başqa xalqın xislətindən xalqlarımız zaman-zaman çox bəlalaq görməli olub.

Azərbaycanın və Gürcüstanın prezidentlərinin sərəncamlarıyla Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıların və Azərbaycanda yaşayan gürcülərin məsələlərinin həlli ilə mütəmadi məşğul olan birgə dövlət komissiyası yaradılmışdır. Birgə dövlət komissiyası gürcüstanlı azərbaycanlıların və azərbaycanlı gürcülərin milli-mədəni, ictimai-siyasi problemləri ilə yaxından məşğul olur, mütəmadi olaraq Azərbaycanda və Gürcüstanda birgə işgüzar görüşlər keçirir, zəruri tədbirlər görür və fikir mübadilələri aparırlar.

Mən, şübhəsiz ki, Azərbaycanda yaşayan gürcülərin və Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıların hazırkı ictimai-siyasi, sosial-mədəni həyatının ideal səviyyədə olması fikrindən uzağam. Hər iki toplumun müəyyən çətinlikləri, obyektiv səbəblərdən problemləri mövcuddur. Bunlar həlli mümkün olan, lakin müəyyən zaman tələb edən məsələlərdir. Başlıcası odur ki, bu problemlər xalqlarımızın və bövlətlərimizin çağdaş nümunəvi münasibətlərinə xələl gətirə bilməz və xələl gətirməməlidir də.

Bizim tarixən bərqərar olmuş mehriban dostluq və qonşuluq münasibətlərimizə kölgə salmaq istəyən bəlli qüvvələr var və onlar bilməlidir ki, bəd niyyətləri heç vaxt nəticə verməyəcəkdir.

„Heydər Əliyev və milli siyasət“ kitabı mənim görcü oxucuları ilə üçüncü görüşümdür. Gürcü qələm dostlarım başımın tutduğum vəzifənin qayğılarına qarışdığı vaxtda mənin yazıçı olduğumu yadıma salaraq (buna görə onlara dərin minnətdarlığımı bildirirəm) iki şəxsi kitabımı böyük Rustafelinin dilinə çevirərək nəşr etmişlər. Bu kitab isə həmin yazıçının zamanəmizin nəhəng siyasətçilərindən və xadimlərindən olan Heydər Əliyevin milli siyasət sahəsində mənzilli siyasəti barədə düşüncələridir. Heydər Əliyevin Azərbaycanda milli siyasət sahəsində həyata keçirdiyi uzaqqörəm, müdrik siyasətin ümumi istiqamətlərini əhatə edən bu kitab tələbkar gürcü oxucularının, mütəxəssislərin, siyasətçilərin, qardaş ölkədə yaşayan soydaşlarımızın marağını cəlb etsə, məmnunluq duyaram.

Kitabı Azərbaycan ədəbiyyatının, o sıradan mənim əksər bədii əsərlərimin gürcü dilinə mahir tərcüməçisi yarıcı İmir Məmmədli çevirmişdir.

Əsər Gürcüstan prezidentinin Kvemo-Kartli bölgəsi üzrə səlahiyyətli nümayəndəsi, mənim dostum Levan Mamaladzenin himayəsi ilə nəşr olunur. Onlara və kitabın Gürcüstanda dünya işığına çıxmasında əməyi olan nəşirlərə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

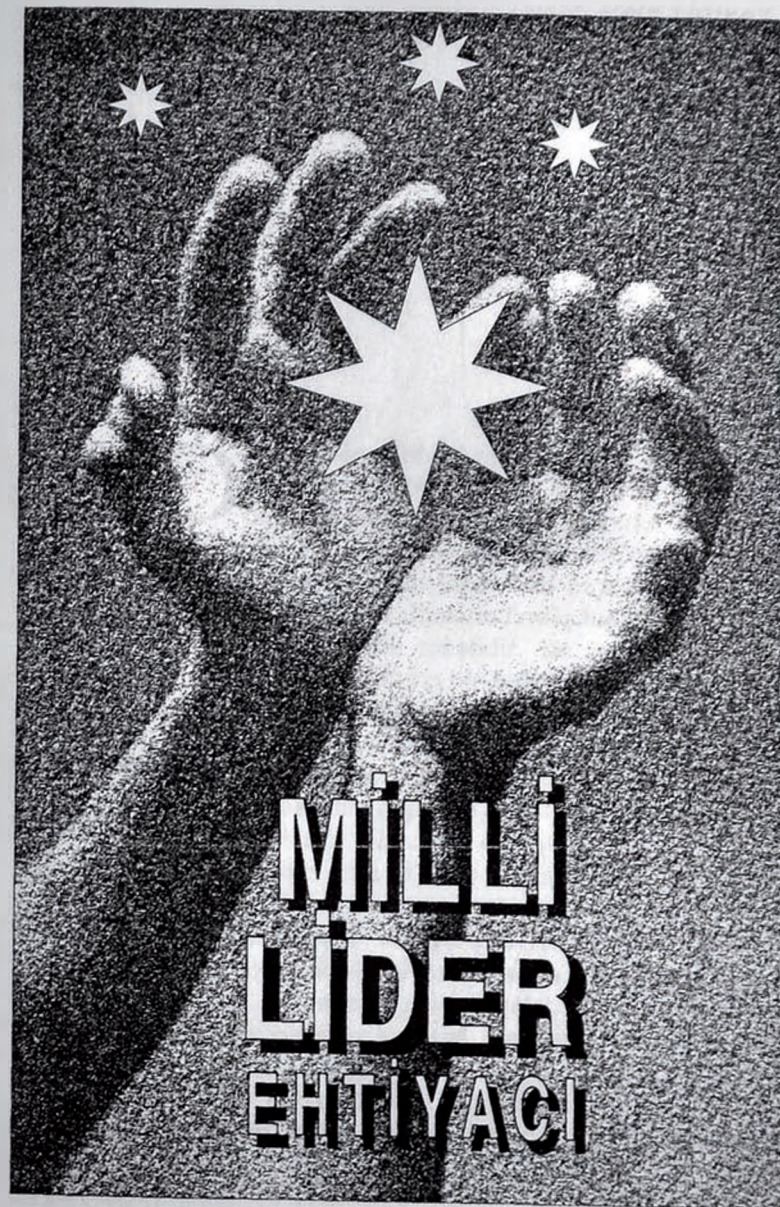
Əziz oxucu,

Bu sətirlərin əvvəlində yaxşı qonşulluqdan danışdım, sözüümü yaxşı qonşuluğun əvəzolunmazlığı ilə bitirmək istəyirəm. Atalarımız əbəs yerə deməyiylər ki, yaxın

qonşu uzaq qohumdan yaxşıdır! Xalqların qonşuluğu isə adi mənzil qonşuluğu deyil ki, xoşuna gəlməsə başqa yerə köçsən. Buna görə də müdrik xalqlar yalnız yaxşı qonşu olmağa məhkumdurlar və bizim xalqlarımızın qardaşlıq münasibətləri dünyanın bütün qonşu xalqlarına yaxşı nümunədir.

Və gürcü dilində çıxan hər bir Azərbaycan kitabı və ya Azərbaycan dilində nəşr olunan hər bir gürcü əsəri yaxşı qonşuluğumuzun, dostluğumuzun və qardaşlığımızın möhkəmlənməsinə xidmət edir.

*2 may, 2002
baki*

**MİLLİ
LİDER
EHTİYACI**

Dahi yunan alimi Aristotelə görə, tarix elmi elmlərin ən subyektividir. Amma dünyada ən obyektiv fakt yaşanmış hadisələldir. İnsanlıq yaranandan bu günəçən yaşanmış tarixlə yazılmış tarixin cəniliyinin hamı tərəfindən birmənəli şəkildə qəbul olunmaması nə alimlərin fərdi şiltaqlığıdır, nə də tarix elminin spesifik cəhətidir. Bu, sadəcə olaraq, maraqların, ambisiyaların bir-birinə uyğun gəlməməsi, onların arasında barışmaz ziddiyyətin olmamasıdır.

Əslində dünyanın nizamı işıqlı dünyada məs-kunlaşmış insanlar arasında Adəmlə Həvvanın cənnətdən qovulmasından başlayan anlaşılmazlıqların, qarşılıqlı ittihamların, təhmət və qınaqların aradan qaldırılmasını tələb edir. Yaşanmış tarix yazılmış tarixə çevrildikdə bəzən konkret ünvan göstərilməklə, bəzən də göstərilməməklə anlaşılmazlıqların başqa tərəflərinin maraqları da əksini tapır. Ən adi real tarixi fakt da müxtəlif yozumlara məruz qalır. Fərdi maraqlar güdülmə yozumları tədricən dini, milli maraqları ön plana keçən yozumlar əvəz edir.

Nəticə etibarı ilə güclülər, bacarıqlılar yaşanmış tarixlərinin əvəzinə yazılmış tarixlərini həqiqət kimi

qəbul etdirməklə tarixin subyektivliyinə, xüsusən də etnik, mülki və siyasi xarakterli subyektivliyinə rəvac vermiş olurlar. Deməli, tarix bir neçə baxımdan maraq doğurur: birincisi, obyektiv həqiqət kimi müxtəlif mövqeləri nəzərə almaqla, məsələn, Azərbaycanın Qarabağ həqiqəti və Ermənistanın "Qarabağ həqiqəti"; ikincisi, milli faktor – qan-gen yaddaşı kimi; üçüncüsü, siyasi amil kimi (məsələn, rus tarixşünaslığında son illər monqol-tatar istilasının inkarı hələ elmi arqumentlərdən daha çox, milli-siyasi ambisiyalara əsaslanır – Rusiya kimi qüdrətli bir dövlətin vaxtilə 300 ilə qədər indi adlarını çoxlarının bilmədiyi monqol-tatar əsarətində qalması velikorus şovinizmi mərkəzinə tutulanları razı salmır).

"Siyasət mümkün olandan istifadə etmək bacarığıdır" prinsipi ni müəyyən mənada "məqsədə nail olmaq üçün bütün yollar və vasitələr məqbuldur" prinsipi kimi də başa düşməklə dünya siyasi mübarizə arenasında etik cəhətdən normal qəbul olunduğundan qeyd edilən üç hal bizim gerçəkliyimizdə də əhəmiyyətli rol oynamalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, əslində bütün dövrlərdə bu hallara bu və ya digər dərəcədə istinad olunubdur. Obyektiv və subyektiv səbəblərə görə əsrlər boyu bu hallar xalqımızın tarixində kortəbii, stixiyalı, öz-özlüyündə təzahürünü tapıbdir. Amma tarixdən obyektiv həqiqət, milli faktor – qan-gen yaddaşı və siyasi amil kimi ilk dəfə konseptual şəkildə möhz əsrimizin II yarısından, xüsusən də hələ sovet müstəmləkəsi əsarətində yaşayan respublikamızın ictimai-siyasi, milli-mədəni həyatında Heydər Əlirza oğlu fenomeni fakta çevriləndən sonra başlayıbdir.

Təfəsilatına indi varmadan ancaq onu deməyi lazım bilir ki, siyasi mübarizəsində də, diplomatiyasında da, idarəetmə təcrübəsində də geniş mənada tarixə – yaddaşa, mentalitetə, tarixi keçmişə, mədəniyyət tarixinə Heydər Əlirza oğlu qədər müdrikcəsinə istinad edən ikinci şəxsiyyəti nümunə göstərmək çətindir. Tarix onun üçün heç vaxt yaşanmış keçmiş qürrə, fəxr mənbəyi olmayıb, tarix bütün hallarda onun üçün gələcəyin məktəbi olubdur. Tarixi kifayət qədər peşəkarcasına bilməsinin sayəsində Heydər Əlirza

oğlu tarixi yaşadan şəxsiyyətlər arasından çıxaraq, tarixi yaradan şəxsiyyətlər sırasına daxil olub.

Dünyanın əksər ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da uzun müddət milli siyasət müəyyənləşdirilərək həyata keçirilməyib. Milli-siyasət dedikdə çox vaxt etnik tərkibli rəngarəng və zəngin olan ölkələrdən biri kimi Azərbaycanda millətlərarası münasibətlərin məqsədyönlü tənzimlənməsi başa düşülür. Halbuki milli siyasət millətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsi siyasəti anlayışından çox-çox genişdir. Əslində milli siyasət daha geniş anlayış olan dövlət siyasətini də özündə ehtiva edir. Milli siyasətdə dövlət maraqları da xüsusi nəzərə alınmaqla milli maraqlar ön plana çəkilir.

Azərbaycanda tarixən milli maraqlara daha çox diqqət yetirilib. Epoxal mərhələni əhatə edən müstəqil demokratik dövlətçilik ənənəsi olmayan Azərbaycanda dövlət maraqlarını da milli maraqlar əvəz edib. Milli maraqlar anlayışının tarixi kontekstdə şərti işlədildiyi aydındır. İnsan toplumlarının inkişaf prosesinin klassik təsnifatını (etnos, xalq, millət) əsas götürsək, deyə bilərik ki, hər bir mərhələnin özünəməxsus kompleks maraqları olubdur.

Tanrı ilə insan arasında almadan başlayan konflikt bir mamontu öldürmək və ya bir kahada daldalanacaq tapmaq səlahiyyəti uğrunda çılpaq əcdadlarımız arasındakı olum-ölüm mübarizəsinə çevrilməklə "doğma-yad", "biz" – "qeyri biz" qarşıdurmasını yaratdı. Mamont da, kaha da güclüyə çatdı, mamontu ilk dəfə görüb öldürənə və ya kahada ilk dəfə sığınacaq tapana yox, kaha - vətən, mamont – maddi-mənəvi sərvət simvolunda bu gün də yaşayırsa, deməli, güclünün gücsüzə təzyiqi də qalır. Deməli, milli siyasət milli maraqların qorunmasıdır, milli siyasətin milli maraqların qorunmasına qədərki ilkin forması etnik, daha sonra, xalq maraqlarının qorunmasıdır. Məntiq də təsdiq edir ki, şərti şəklə desək, milli siyasətin ən ibtidai təzahür nümunəsi etnosun özünüqoruma instinktinin və potensiyasının stixiyalı təzahürüdür.

Özünüqoruma instinkti bir qayda olaraq, ayrı-ayrı şəxslərin sağ qalmaq uğrunda təbiətlə, heyvanatla, məxluqatla amansız mübarizəsinin nəticəsində yaranıb. Tədricən təbiətlə, heyvanatla mübarizə

təbiət və heyvanat uğrunda (təbii ki, kaha uğrunda da) mübarizə xarakteri alıb.

Ən ümumi və müəyyən mənada obrazlı şəkildə təsvirini verməyə çalışdığımız prosesdə iki məqamın daha önəmli əhəmiyyəti vardır:

Birincisi, uzun müddət, məsələn, dağda, meşədə yaşayan Adəm-Həvvə övladı bəzi təbiətdə başqa kaha və mamont tapmaq amalı ilə ilan mələyən arana düşəndə, ya adaptasiya sınağından çıxıbilməyərək məhv olub, ya da dağda-meşədəki kimi yaşamaq vərdişini tərgidərək aranda yaşamaq qanunlarını öyrənmək zərurətində qalıb. Deməli, etnosun formalaşmasına L. Qumilyovun konsepsiyasında göstəriləndiyi kimi, coğrafi amil, landşaft əsaslı təsir göstərib.

İkincisi, ulu əcdadlarımız ətrafla mübarizədə də, həmcinsləri ilə mübarizədə də kortəbii şəkildə iki prinsipi əsas götürüblər: 1) güclü haqlıdır; 2) haqlı güclüdür. İkinci prinsip ya məğlubiyyətin ağrı-acısını yaşayan ulu əcdadımızın ümitsizlikdən ölməmək üçün özünün özünə təskinliyidir, ya da möhtəşəmliyi yuvasındakı qarışqanın möhtəşəmliyindən qətiyyətlə fərqlənməyən ulularımızın ilk fəlsəfi mühakiməsidir?! Bütün hallarda stixiyalı təzahürünü tapan özünüqoruma instinkti mentalitetin formalaşmasında mühüm rol oynayıbdır.

Bəlkə də subyektivlikdir, deyə bilmərəm, amma qəti əminəm ki, dünyanın ən qədim xalqlarından biri kimi Azərbaycan xalqının bütün tarixi boyu "haqlı güclüdür" inamı ilə yaşaması məğlubun təskinliyinin yox, ilk növbədə ibtidai fəlsəfi mühakimənin nəticəsidir.

Bəşəriyyətin tarixi bir də ona görə müharibələr tarixidir ki, əksər hallarda "güclü haqlıdır" prinsipi əsas götürülüb. Xalqımızın başından fəlakət bir də ona görə əskik olmur ki, əsrlər boyu formalaşaraq dəyişməz xarakter almış mentalitetimizdə aqressivlik olmayıb, etnik-milləti şüurumuzda "haqlı güclüdür" prinsipinə inam əsas yer tutubdur. Zəkaya, kamala inam bəlkə də fəlakət və faciələrimizin mənbəyi olubdur, amma, məncə, həm də bizi daha çox məhv olmaqdan xilas edən üstünlüyümüzə çevrilə bilər.

İnsan ən ümitsiz və aciz vaxtlarında yalvarışlarla dolu gözünü ilahlər məkanı səmaya dikib, tapındığı Tanrıdan imdadlar diləyibdir. Bu, adi vərdiş deyil, əslində Tanrıdan aşağıda özündən yuxarıda bir bəndədə xilaskarlıq missiyasını görmək, nəcətini tapmaq istəyidir. Bütün dövrlərdə və bütün hallarda belə bəndə tapılıbdır. Bu da xalqımızın özünəməxsus etnik-milləti keyfiyyətidir ki, tapdığı belə bəndəni bir qayda olaraq ilahləşdirəndir. Ümidinin puça çıxan vaxtları daha çox olub, amma ümidi doğrulan vaxtlara da təsadüf edilib.

Bədbəxtlik burasındadır ki, ilahi mənşə ilə əlaqələndirilən bəndələrin böyük əksəriyyəti ya şərait-sizlik ucbatından, ya da şərait-sizliyin özündən də imdad diləyənlərə fayda vermək üçün imkan tapmaq bacarıqsızlıqlarından umulan missiyalarını yerinə yetirə bilməyiblər. Xüsusən bir də ona görə ki, xalqın etnik mövcudluğunu və Yurd, torpaq bütövlüyünün qorunmasında qan-gen yaddaşına çevrilmiş tarixə istinadla qorumağa cəhd göstərməyiblər.

Etnik-milləti mövcudluğumuz boyu qeyd edilən mənada ilk dəfə milləti siyasət kursunun və əsas istiqamətlərini, məqsədlərini formalaşdırarkən və gerçəkləşdirərkən tarixə istinad edən məhz Heydər Əlirza oğlu olub.

Şübhəsiz, dediyimiz kimi, sosial vəziyyətdən asılı olmayaraq, hər bir şəxs xalqın müqavimət potensialını işə salmağa qadirdir. Sonralar – cəmiyyətdə tarixi dövrün səsliyyəvi institutları, ictimai-mənəvi və ierarxik əlaqələri, milləti mentalitetə xas həyat, düşüncə, davranış tərz, əxlaqi kodeks bərqərar olduqdan sonra etnik mövcudluğu qoruyub saxlamaq səlahiyyəti qeyri-rəsmi şəkildə konkret şəxsiyyətlərə həvalə edildi (yaradıcı qüvvələrə – ozanlara, aşılara, yazıçılara, bəylərə, xanlara, ağalara, sərkərdələrə və s.). Nəticədə xalqın özünüqoruma potensialını və enerjisini tənzimləyən liderlər yarandı. Lideri son ümidi Tanrı olan xalqın bəndə təmsilində, ümidgahə ehtiyacı yaradır. Heydər Əlirza oğlu da belə bir ehtiyacdən liderə çevrildi.

Vaxtilə K. Marksın məşhur ifadəsində deyilirdi ki, filosoflar

dünyanı izah edirlər, məqsəd dünyanı dəyişdirməkdir. Uzun müddət Azərbaycan sadəcə olaraq idarə edilibdir (izah məqamı). Qlobal məqsədinə nail olmaq naminə ikinci dərəcəli məsələlərə diqqəti cəlb etməklə Heydər Əlirza oğlunun şəxsində Azərbaycana yeni tipli lider gəlirdi: özünü dünyanı izah edən kimi göstər, amma dünyanı dəyişdir.

Dediymiz kimi, ictimai-siyasi arenaya gəldiyi gündən onun milli siyasət doktrinasını və kursunu özünəməxsus cəhət fərqləndiribdir; bazası tarix, məramı gələcək olubdur.

Görkəmli Çin mütəfəkkiri Konfutsi yazırdı: "Yalnız keçmiş davam etdirməklə gələcəyə çatmaq olar". Əlibəy Hüseynzadə isə qeyd edirdi ki, "Ancaq o millət... nicatda olur ki, özünü tanıya". Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət doktrinası və kursunda tarix məhz gələcəyə çatmaq üçün davam etdirilən keçmişdir və tərəqqiyə, nicata çatmaq üçün özünü tanımaqdır. Xilaskarlıq yalnız xalqı hansısa bələdən qurtarmaq deyil, ilk növbədə xalqın özünü-özünü tanıması ilə onun olduğu kimi qorunub-saxlanılmasına təminat yaratmaqdır. Nəticədə məhz Heydər Əlirza oğlu milli siyasəti kortəbiilikdən, kənar müdaxilədən, təsədüflərdən çıxartdı və ona elmi, etnik, sistemativ, konseptual, argumentli xarakter verdi.

Heydər Əlirza oğluna qədərki milli siyasət kursu əslində demək olar ki, olmayıbdı. Belə bir kursu prioritetlər əsasında hazırlayaraq formalaşdırın və tənzimləyərək gerçəkləşdirən rəsmi strukturlar fəaliyyət göstərmədiyi üçün bütün ağırlıq əvvəlcə etnosun, sonra xalqın, daha sonra isə millətin boynuna düşüb. Etnik-millət mövcudluğu qoruyub saxlamaq uğrunda mübarizə iki istiqamətdə gedirdi - birincisi, güclü haqlıdır devizi ilə yaşayanlara qarşı mübarizədə məhv edilməkdən xilas olmaq; ikincisi, spesifik etnik özünəməxsusluqlarını qoruyub saxlamaq, başqa etnosların içində assimilyasiyaya məruz qalmaqla əriyib itməmək. Birinci mübarizə fiziki, ikinci mübarizə mə'nəvi məhv olmaqdan qorunmaq amalı daşıyırdı.

Tarix boyu əlverişli coğrafi vəziyyəti, strateji əhəmiyyəti, zəngin təbii sərvətləri Azərbaycanı "güclü haqlıdır" devizi ilə yaşayan

dövlətlərin əsarətinə məruz qoyubdur. Müstəqilliyini və azadlığını uzun müddət itirən Azərbaycan müxtəlif etnos və dövlətlərin əsarətinə, assimilyasiya cəhdlərinə baxmayaraq, bütün dövrlərdə Vətəni və özünün etnik-millət varlığını qoruyub saxlayıbdir. Ərəblər gəlib-gedib, farslar gəlib-gedib, ruslar gəlib-gedib və s. Hər gəlib gedənlərdən sonra daha da müqəddəsləşən Vətən, müqavimət potensialını daha da artıran etnos, xalq, millət qalıbdı. Bu isə "haqlı güclüdür" prinsipinin qüdrəti və möhtəşəmliyidir.

XIX əsrin əvvəllərindən çar Rusiyası tərəfindən işğal olunan Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində bolşeviklərin əsarətinə məruz qaldı. Amma məhz elə sonuncu əsarətində Azərbaycan ilk dəfə əsrlərdən və uzun illərdən sonra ərazisinin böyük qismini itirməklə (Cənubi Azərbaycanı, Göyçə mahalını və s.) konkret sərhədləri şərti şəkildə də olsa müəyyənləşdirilmiş ölkə kimi yaşamağa başladı. Bəli, SSRİ-nin tərkibində Azərbaycan müstəqil deyildi, milli idarəetmə ilə bağlı sərbəst heç bir qanun qəbul olunmurdu. Sovet ideologiyasının hegemonluğu dövründə təbii ki, müstəqil milli siyasətdən danışmaq mümkün deyildi.

Əksər vaxtlarda müxtəlif dövlətlərin təcavüzünə məruz qalan Azərbaycan tarixi əslində icazə verilməyənlərin gerçəkləşdirilməsinə cəhdlərin tarixidir. Bu baxımdan XX əsrin əvvəllərindən başlayan bolşevik qaragüruhunun hansısa möcüzənin sayəsində "demokratikləşərək" imperiya üçün təhlükəyə çevrilə biləcək amallara və əməllərə icazə verəcəklərini düşünmək sadələşmə olardı.

XX əsr dünya miqyasında gedən ictimai-siyasi proseslərin mənfi və proqnozlaşdırılması mümkün olan istiqaməti milli azadlıq hərəkatlarının qələbə qazanacağından xəbər verirdi. Başa vurduğumuz yüzillikdə ölkəmizə və xalqımıza şans verilmişdi: SSRİ-nin tərkibində Azərbaycan Respublikasının mövcudluğunun müsbət və mənfi nəticələri qabarıq görünürdü. XIX əsrdə İrəvan xanlığını, Borçalı qəzasını, Dəmirqapı Dərbəndi, Arazın İran tərəfində qalan torpaqları hələ vahid məkan kimi dərk edən nəslə XX əsrin iyirminci illərindən sonra bugünkü sərhədlər daxilində Azərbaycanı Vətən

kimi qəbul edən insan əvəz etməyə başladı. Bu, bir tərəfdən pis idi ki, ötən əsrdəki əcdadlarımızın içində azərbaycanlılar məskunlaşan ərazilərin bütövlüyünü bu və ya digər dərəcədə yaşaya bildikləri halda, XX əsrdə biz bundan mərhum olduq. Digər tərəfdən yaxşı idi ki, bizdə Vətən hissi mücərrədçilikdən çıxıb konkret mənə və məzmun tutumu qazanaraq daha da gücləndi.

İşğalçı dövlətin güc hesabına qazandığını sözlə möhkəmləndirməyə çalışması təbiidir. Təbliğat gerçək hissi yalançı hisslə əvəz etməyə qadirdir. XIX əsrdə milli şüur hələ zəif idi. C. Məmmədquluzadənin məşhur felyetonundakı millətinin müsəlman olduğu bildirilən cavabı xatırlayaq. Belə hal bolşevik təbliğatının sayəsində təcridən milli faciəyə çevrildi, "Sovet adamı" anlayışı güclənməkdə olan Vətən hissini zəiflətmək, yaddaşını itirmiş, keçmişini unutmuş manqurt yaratmaq məqsədi güdürdü. Acı da olsa etiraf edilməlidir ki, bizim günlərdə də millətin "müsəlman" sayan XIX əsr sələfimiz kimi düşüncələrin sayı artmaqda idi.

Təhlükəli məqam burasında idi ki, stixiyalı müqavimət potensialının hesabına milli özgürlüklərini qoruyub saxlayan xalq yenə də tək qalmışdı, yenə də son anda Sözün sehri köməyə gəlirdi. Amma dövr, şərait elə dəyişmişdi ki, artıq bunlar məsələnin həlli üçün kifayət deyildi. Problemin həlli iki istiqaməti qarşılıqlı əlaqədə götürməyi zəruriləşdirirdi: xalqın, millətin müqavimət potensialının özünü qoruma instinktinin möhkəmləndirilməsi üçün tənzimlənərək istiqamətləndirilməsi; yabançı təbliğatın anti-milləti təsir gücünün maksimum dərəcədə zərərsizləşdirilməsi. Ayı-ayrı zəif təşəbbüsləri nəzərə alaraq, bu istiqamətdə dövlətçilik təfəkkürünün gücü və miqyası ilə ardıcıl məqsədyönlü iş aparan qüdrətli şəxsiyyət, lider yox idi.

Heydər Əlirza oğlunun ictimai-siyasi arenada, xüsusən də Dövlət təhlükəsizlik orqanlarında yüksək vəzifələrdə fəaliyyətə başlaması ilə milli həyatda və təfəkkürdə yeni eranın təməli qoyuldu. Əlbəttə, Azərbaycan tarixinin Heydər Əlirza oğlu mərhələsi məhz qeyri-adi faydalılığına, taleyüklü məsələləri həll etdiyinə görə yeni eraya çevrildi.

Vaxtında görüb qiymətləndirə bilmədiyimiz həqiqətləri bu gün yenidən xatırladıqda, yenidən yadımıza saldıqda qürur hissi ilə bir-mənalı şəkildə deyə bilərik ki, Heydər Əlirza oğlunun gördüyü işlər məhz dahiliyin təsdiqi deyilsə, onda, deməli, dahilik sadəcə olaraq fiksiyadır. Dahiliyin fiksiya olmadığını insanlığın tarixi dəfələrlə təsdiq etdiyi üçün Heydər Əlirza oğluna dahiliyi, dahiliyi də Heydər Əlirza oğluna yaraşdırmağa tam mənəvi haqqımız vardır. Heydər Əlirza oğlu ölkə Prezidenti olduğuna görə dahi deyil (belə olsaydı dahilərin sayı kosmik sürətlə artardı), Heydər Əlirza oğlu dahi olduğuna görə ölkə Prezidentidir.

Məramına sıfırdan başlayan Heydər Əlirza oğlu tükənməz enerjisini, ilahidən gələn istedadını və bacarığını şəraitə uyğun səfərbər etmək məcburiyyətində idi. Özündən əvvəlki rəhbərlərdən fərqli olaraq icazə istəmədən və gözləmədən icazə veriləcək halda görülməsi mümkün olan fundamental işləri başlamağa və başa çatdırmağa başladı. Onun dahiliyini missiyasını gerçəkləşdirmək üçün seçdiyi yeganə mümkün yol da təsdiq edir; millət üçün iş görmək üçün imperiya rəhbərlərinin rəğbətini və inamını qazanmaq. O, qeyri-mümkün olanı mümkün olana çevirdi. Bəzən istəmədiyi sözləri dedi, bəzən istəmədiyi işləri gördü, içindəki millilik qürurunu nəyə qurban verdiyini bilən şəxsiyyət kimi mənən "yox" dediyinə bəzən zahirən "bəli" deməli oldu.

Təzadlı, ziddiyyətli qarşıdurmada əyilməz karakter sahibinin hər bir güzəşti, hər bir kompromisi milli ideallara xidmətə şansı, imkanı bir qədər də artırırdı. Dövlət təhlükəsizlik strukturu kimi "böyük xalq"dan başqa bütün millətlərə, xüsusilə türkdilli xalqlara sonsuz güman və şübhə ilə yanaşılan bir qurumun sınaqlarına tab gətirərək inam qazanılmasaydı, nəzərdə tutulmuş global milli siyasət kursunu mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirməyə baza yaradılmazdı.

Heydər Əlirza oğlu kimi planetar düşüncə və təfəkkür sahibi global məqsədlərinə nail olmaq üçün konsepsiyaya, doktrinalara istinad etməliyi və edirdi. Əhəmiyyətli cəhət isə bundan ibarət idi ki, dövrə və şəraitə görə bu konsepsiyayı, doktrinayı üzə

çıxartmaq, kimlərisə açıq-aşkar bu işə cəlb etmək mümkün deyildi, tanrı onun özünü tək yaratdığı kimi, müqəddəs amallarını həyata keçirməkdə də tək idi. Əslində Heydər Əlirza oğlu heç kimin taleyini riskə qoyub, heç kəsi bu günə qədər də açıqlamadığı, ancaq əməli işlərdən müəyyənləşdirdiyimiz işlərinə cəlb etmirdi, amma ona mane olanlar kifayət qədər idi.

Heydər Əlirza oğlu bütün fəaliyyəti boyu nəzəriyyə ilə praktikanı əlaqədə götürən mahiyyətin qabarıq nəzərə çarpması üçün zahirən praktiki tərəfə daha çox üstünlük verən realist mütəfəkkir-siyasi xadimlərdəndir. Təhlükəsizlik orqanlarında işlədiyi vaxtlarda bu qurumun imperiya strukturunda, eləcə də müstəqil dövlət quruculuğunda rolunu və əhəmiyyətini bütövlükdə görən və bilən Heydər Əlirza oğlu nəzəri həqiqəti praktiki əməllə, işlə tamamladı; dövlət təhlükəsizlik sisteminin milliləşdirilməsinə başladı. Şəxsən mən indi həmin dövrdəki o əməli işin nə dərəcədə təhlükəli olduğunu tez-tez təsəvvürümə gətirirəm, amma tarixi və milli əhəmiyyətini daha əsaslı şəkildə dərk edirəm.

Heydər Əlirza oğlunun 60-cı illərdən başlayan fəaliyyəti əslində Azərbaycanda ilk dəfə sistemlik, fundamental milli siyasət kursunun həyata keçirilməsinin başlanğıcıdır.

İlk növbədə belə bir məsələyə xüsusi diqqət yetirmək lazım gəlir ki, biz niyə Heydər Əlirza oğlunun dövlət siyasətindən deyil, milli siyasətindən danışırıq. Birincisi, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, milli siyasət dövlət siyasətini ehtiva etməklə daha geniş və daha miqyaslı anlayışdır; ikincisi, Heydər Əlirza oğlunun fəaliyyətə başladığı 60-cı illərdə Azərbaycan formal olaraq müstəqil dövlət idi, faktiki isə müstəmləkə əsarətinin "sivil" formada tətbiqinə məruz qalırdı, buna görə də müstəqil dövlətə gərəqli və xas siyasətdən danışmaq mümkün deyildi; üçüncüsü, dövlət siyasətini həyata keçirmək üçün ənənə, təcrübə məhdud olduğu üçün, milli siyasəti gerçəkləşdirmək üçün ən azı min ilə yaxın kortəbii də olsa, ənənə və təcrübə var idi.

Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyası və kursu üfqi deyil, şaquli istiqamətlidir. Daha doğrusu, onun konsepsiyası məkan yox, zaman xarakteri daşıyır, ayrı-ayrı müddəaların ardıcıl-

lığında zərurilik, vaciblik əsas götürülürdü. Dövlət təhlükəsizlik sisteminin milliləşdirilməsi tədricən ölkənin bütün idarəetmə strukturlarının, fəaliyyət göstərən rəsmi və ya qeyri-rəsmi bütün qurumlarının milliləşdirilməsinin zəruriliyinə işarə, signal oldu. Başqa tarixi faktlar bir yana, 20-60-cı illərin dövrü mətbuatını 70-80-ci illərin dövrü mətbuatı ilə tutuşdursaq görürük ki, sırayı vəzifələrdən tutmuş rəhbər vəzifələrə qədər bir çox kadrların imzalarının dəyişməsi signalın signal kimi qalmayaraq fakta çevrildiyini təsdiq etdi. Qonşu respublikalardan fərqli olaraq, Azərbaycanda kadr siyasətinin ciddi nəzarətdə saxlanıldığını və balansın məqsədyönlü şəkildə bizim xeyrimizə olmayan formada tənzimləndirildiyini nəzərə alsaq Heydər Əlirza oğlunun perspektivli, müdrik, milli siyasət konsepsiyasının əhəmiyyətinin və onun dahiliyinin sübuta ehtiyacı olmadığı aydınlaşar.

Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyasında əsas məsələlərdən biri təfəkkürdəki, mənafeyyatdakı və mentalitetdəki deformasiyaların qarşısının alınması və sağlam, ilkin təmələ qaytarılması idi. XIX əsrdə dini etiqadla milli mənsubiyyətin qarışdırılması, XX əsrdə "günəşin", ziyanın, maarifin, mədəniyyətin şimaldan doğması və gəlməsi ideyasının kəskin şəkildə təlqin edilməsi xalqın özünün özünə qaytarılmasını vacib zərurətə çevirmişdi. Nəsilləri bu ideoloji təxribatların yaratdığı stereotiplərdən xilas edərək formalaşdırmaq - Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyasının məğzini təşkil edirdi.

Bu milli siyasət konsepsiyası dəqiq, taraz siyasi oriyentasiyası ilə yanaşı ictimai-siyasi, sosial- iqtisadi, elmi-mədəni həyatı bütövlükdə əhatə edən kompleks xarakter daşıyırdı. Kompleks şəkildə əhatə olunmanın bütün komponentlərinin təfəssilatlı sadalanmasına varmadan indiki halda iki səciyyəvi cəhəti qeyd etmək yerinə düşür; Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət doktrinasında strateji məram - müstəqillik və azadlıq məramına nail olmaq üçün dövrün imkanlarından maksimum istifadə hesabına milli dövlət quruculuğunun ən vacib atributlarını gerçəkləşdirmək və xalqın təfəkküründə, mənafeyyatında tarixi ilkinliyi

bərpa etməkə əsaslı dönüş yaratmaq ön sıraya çəkilməmişdi. Dövlət quruculuğu və milli insan - milli siyasət konsepsiyasının prioritet istiqaməti bunlar idi və yerdə qalan bütün digər istiqamətlər məhz bu iki istiqamətin reallaşmasına tabe etdirilmişdi.

Respublikamızda azadlıq uğrunda mübarizənin tarixi qələbə qazanmasında milli siyasət konsepsiyasının bu iki prioritet istiqamətinin əvəzsiz rolu olub. Dövlət quruculuğu ictimai-siyasi, iqtisadi-sosial, elmi-mədəni, ideoloji, mədəni-əxlaqi və hərbi sahələri əhatə edirdi.

İqtisadi-sosial sahədə. "Neft - qara qızıl" diyarı kimi tanınan Azərbaycanın aqrar ölkəyə çevrilməsi bolşevik ideoloqlarının əsas məqsədi idi. Bu istiqamətdə planauyğun ardıcıl iş gədirdi. Doğrudur, pambıqçılığın, taxılçılığın, tərəvəzçiliyin, tütünçülüyn və s. kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafı müsbət hal idi. Amma sənayenin payının məhz aqrar sektora qurban verilməsi ölkəni xammal mənbəyi kimi istismar etmək, elmi-mədəni tərəqqinin qarşısını almaq üçün düşünülmüş aksiya idi. Belə inkişafın ölkənin gələcəyi üçün fəlakət gətirəcəyini ürək ağrısı ilə hamıdan yaxşı bilən Heydər Əlirza oğlu anormal vəziyyətdə başqa rəhbərlər kimi şirin vədlər vermək, günahkarlar axtarıb tapmaq əvəzinə əməli işlər gördü.

İlk növbədə tədricən sənaye sektorunun xüsusi çəkisi artmağa başladı. Bakı neft akademiyası kimi tanınırdısa, Sumqayıt iri kimya mərkəzinə çevrildi. Gəncədə, Naxçıvanda, Mingəçevirdə, Əli Bayramlıda, respublikanın digər rayon mərkəzlərində böyük çətinliklər hesabına sənaye obyektlərinin tikintisinə icazə alındı. Bakıda kondisioner zavodu tikildi, yeni yollar salındı, strateji baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən Bakı-Balakən, Bakı-Xankəndi dəmiryolu açıldı.

Azərbaycan iqtisadiyyatında infrastrukturanın sənayenin çəkisinin artırılması hesabına dəyişdirilməsi yalnız əhalinin sosial vəziyyətini yaxşılaşdırmadı, həm də əhalinin sosial tərkibini dəyişdirdi, sənaye sektorunun gücləndirilməsi mədəniyyətin, elmin, təhsilin, SSRİ respublikaları və bir çox dünya dövlətləri ilə qarşılıqlı

əlaqələrin inkişafına ciddi təsir göstərdi. Respublika (hətta formal müstəqil olsa da) kimi Azərbaycanın dünyada tanınmasında dönüş yarandı. Aqrar ölkə olaraq qalan Azərbaycanın (neft sənayesini çıxmaq şərti ilə) sənayeləşdirilməsi gələcək müstəqil və azad Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən qeyri-asılı mövcudluğunun əvəzolunmaz bazasına çevrildi.

Hərbi sahədə. Görkəmli alman filosofu L. Feyerbaxın "ən böyük tanrı" adlandırdığı dövlət quruculuğu ilk növbədə ölkənin və xalqın təhlükəsizliyinin təmin olunmasını zəruriləşdirirdi. Şübhəsiz, bu zərurəti nəzəri plandan real fakta çevirmək üçün hərbi sahəyə xüsusi diqqət yetirilməli idi. Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət doktrinasında iki cəhət nəzərə alınmaqla ordu quruculuğu mühüm yer tuturdu: birincisi, ilk növbədə xalqın mentalitetinə istinad olunurdu. Əvvəllər demişdik ki, tarix boyu xalqımız "haqlı güclüdür" prinsipi ilə yaşayıbdır. Amma bu heç də o demək deyil ki, döyüşkənlik, mübarizlik, ərənlilik xalqımızın xarakterik özünə-məxsusluğundan biri olmayıbdır. Min üç yüz illiyini qeyd etdiyimiz "Dədə Qorqud" eposundakı yurd uğrunda igidlilər göstərənlərin, qılınıc azadlıq uğrunda mübarizə simvoluna çevrilmiş Cavanşirin və Babəkin, nərsəsi ilə düşmənlərin qəlbinə qorxu salıb səflərini pozan Koroğlunun, aynalı ilə haqsızlara qarşı qənim kəsilmiş Qaçaq Nəbinin və başqalarının mənsub olduğu xalq kamala, zəkaya üstünlük versə də, yeri düşəndə qılıncla da qüdrətini göstəribdir.

Döyüşmək bacarığı və istedadı ilə seçilən xalqımız başqa dövlətlərin əsarətində olduğu vaxtlarda onların hərbi sənətindən kənarda qalmaları istiqamətində məqsədyönlü iş aparılıbdır. Uzağa getməyə, XIX və XX əsrləri xatırlayaq. Qeyri-xristianları, o cümlədən azərbaycanlıları nəinki elitar zabıt korpusuna, hətta sırayı əsgər heyətinə də yaxın qoymurdular. Bolşeviklər də çar Rusiyasının bu siyasətini davam etdirirdilər. A. S. Puşkinin igidliliklərini tərənnüm etdiyi azərbaycanlıların, Ə. Şıxlinski, S. Mehmandarov və b. generalların sələfləri XX əsrdə də hərbi sənətindən kənarda saxlanılırdı. Bütün imkanlardan istifadə olunmaqla

Azərbaycan övladlarının professional hərbi-zabit kimi yetişmələrinin qarşısı alınır.

Zahirən inandırıcı görünən səbəb də tapırdılar; guya azərbaycanlılar rus dilini bilmirlər. Buna görə də ordu sıralarına çağırılan azərbaycanlılara nadir hallarda aviasiyada, raket hissələrində rast gəlinirdi, əslində, onlardan ucuz işçi qüvvəsi, daha doğrusu, kölə kimi fəhləlikdə istifadə edirdilər. Orduda olduğu müddətdə bözən avtomatın özünü görmədən geri qayıdan azərbaycanlılarda peşəkar əsgər və zabit olacağına ümid və həvəs qalmırdı. Ən başlıcası isə, dediyimiz kimi, azərbaycanlılara qarşı belə ayrı-seçkilik düşünülmüş və məqsədyönlü siyasətin məntiqi nəticəsi idi. Təsadüfi deyil ki, ayrı-seçkiliyin sayəsində keçmiş SSRİ silahlı qüvvələrində peşəkar azərbaycanlı zabitlərin sayı gürcü və erməni zabitlərinin sayı ilə müqayisədə hiss olunacaq dərəcədə az idi.

Digər xarakterik hal orduya çağırılan azərbaycanlı gənclərin müxtəlif coğrafi mövqelərdə yerləşməsi ilə bağlıdır. Əvvəldə də qeyd etmişdik ki, L. Qumilyova görə, coğrafi mühit insan həyatında, xarakterinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Məhz bu amil ya nəzərə alınmadığından, bəlkə də əksinə, nəzərə alındığından gənclərimiz adaptasiya olunmadıqları məkanda yerləşdirilirdilər. Yəni cənubun isti havasına öyrənənlər şimalın soyuq, şaxtalı mühitində əzab çəkirdilər. Onlar çox vaxt xəstələnir, bözən isə evə şikəst qayıdırdılar.

Bütün bunlar isə azərbaycanlılarda hərbi sənətinə qarşı soyuqluq, özlərinin hərbi qabiliyyətlərinə inamsızlıq oyadırdı. Ən başlıcası isə Azərbaycanın həm həmin dövrdə, həm də müstəqillik qazanacağı istənilən vaxtda hərbi cəhətdən asılı vəziyyətdə qalır, başqa sözlə desək, təhlükəsizliyinə özü təminat yarada bilmirdi.

Heydər Əlirza oğlu kimi şəxsiyyət bütün bunları çox gözəl bildiyi üçün milli siyasət - milli təhlükəsizlik məsələlərinə, ordu quruculuğu məsələlərinə xüsusi diqqət yetirirdi. Səməd Vurğun "İnsan" pyesində yazırdı:

Böyük sərkərdələr yetirən millət

Yalnız qalibiyyət çaləngi taxar.

Gələcək günlərə inamla baxar.

Sərkərdəsiz millətin gələcəyi ola bilməz, ən azı gələcəyini müdafiə edə bilməyəcək. Dövlət Təhlükəsizlik orqanlarında işləyəndən milli təhlükəsizliyə əsaslı təminat yaratmağı əsas məqsədi sayan Heydər Əlirza oğlu respublika rəhbərliyinə keçəndən sonra ilk növbədə hüquq-mühafizə sisteminin milliləşdirilməsini davam etdirdi. Orduya çağırışa bayram mərasimi xarakteri verdi. Zabidlərə, əsgərlərə şəxsi simpatiyasını qabarıq, açıq-aşkar bürünə verməklə, onlara əlavə imtiyazlar yaratmaqla hərbiçiliyi hörmətə və nüfuza mindirdi. Nəticə etibarilə gənclərdə hərbi sənətinə maraq oyatdı, valideynləri isə zabitliyin iki-üç il mənasız kölə ümrü yaşamaqdan şərafli olduğuna inandırdı.

Bakıda Naxçıvanski adına hərbi məktəbin açılması isə misli - bərabəri olmayan bir qələbəydi. Bu, artıq başqa formada müstəqillik ideyalarını yaşayan Azərbaycanda milli ordu quruculuğunun başlanğıcı demək idi. Gələcək müstəqil Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinə fundamental baza yaratmaq demək idi. Hərbi sənətinin tədrisinə təcrübə toplamaq demək idi. Milli Təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramında bu sistemin peşəkarlarının ümumi fikrinin ifadəsi kimi deyilmişdir: "Bu gün Milli Təhlükəsizlik Nazirliyində vətənə və xalqa sdaqətin, tapşırılmış sahə üçün məsuliyyət hissənin tərbiyəsində Heydər Əliyevin nümunələri bərqərar olmuşdur. Nazirliyin şəxsi həyatı təhlükəsizlik orqanlarının bütün gözəl ənənələrini davam etdirib yaşatmağı qarşılarına məqsəd qoymuşdur. Biz fəxr edirik ki, həmin ənənələr möhtərəm Prezidentimizin təhlükəsizlik orqanlarına rəhbərlik etdiyi dövrlərdə təşəkkül tapmış, formalaşmışdır. Məhz həmin dövrdə bu orqanlarda çalışan bütöv bir nəsil Heydər Əliyev məktəbi keçmiş, çətin sınaqlarda mətinləşmişdir".

Eyni sözləri bütövlükdə hüquq-mühafizə sisteminin hamısına şamil etmək mümkündür. Çünki Heydər Əlirza oğlu gördüyü və ya

görmək istədiyi hər bir işin perspektivini nəzərə alan dahilərdən olduğu üçün bütün hallarda hər hansı qurumun, strukturun milli maraqlara cavab verməsinə çalışıbdır. Bu mənada tam məsuliyyət hissi ilə birmənalı şəkildə demək olar ki, milli ordu quruculuğunda ən böyük nailiyyətlər məhz Heydər Əlirza oğlunun adı ilə bağlıdır.

İctimai-siyasi sahədə. 20-80-ci illərdə SSRİ-nin müttəfiq respublikalarında, o cümlədən Azərbaycanda iqtisadi sahədə şərti müstəqillik cəhdlərindən danışmaq mümkün olduğu halda, ictimai-siyasi sahədə bu barədə söhbət salmaq qeyri-mümkün idi. Amma dediyiniz kimi, Heydər Əlirza oğlunu fərqləndirən cəhətlərdən biri də qeyri-mümkün olanları mümkün olanlara çevirmək istedadı və bacarığıdır.

20-80-ci illərdə bolşevik - kommunist imperiyasının bütün ideoloji təbliğat maşını və gücü SSRİ-dəki başqa millət və xalqların assimilyasiyasına "mədəni haqq" qazandırmaq üçün yaradılmış "sovet adamı" anlayışının şüurlara yeridilməsinə səfərbər edilmişdi. Təəssüflər ki, bəzi rəticələrə nail olunmuşdu. "Sovet adamı" (gələcəkdə - "sovet xalqı") olmaq üçün bu və ya digər dərəcədə azərbaycanlı olmamaq lazım gəlirdi, milli dəyərlərin, adət-ənənənin, həyat və düşüncə tərzinin, mentalitetin, özgürlüklərin və s. itgisi müəyyən mənada qaçılmazlaşırı. Digər tərəfdən qəlibləşdirilmiş standart modellərlə yaşayan SSRİ-nin digər vətəndaşları kimi azərbaycanlılar da siyasi həyatdan tam təcrid olunmuş və siyasi fəallıqlarını itirmişdilər. Görkəmli qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatov "manqurt" anlayışını ədəbiyyata gələcəyin bəlası kimi yox realığa çevrilmiş həyatımızın faciəsi kimi götürmüşdü. Milli yaddaşını və siyasi fəallığını itirən manqurtların sayı günü - gündən artırdı.

Əsrin milli mənsubiyyət tanımayan xəstəliyi xərcəngdir, SPİD-dir, milli mənsubiyyət zəminində bəlaya çevrilmiş xəstəliyi isə manqurtluqdur. Azərbaycan fəlakətin astanasında idi. Xalqımızı bu bələdan xilas etmək üçün ilk növbədə bu bəlanın yayılmasının qarşısı alınmalı idi. Milli siyasətin mahiyyətini təşkil edən milli maraq və milli mənafe bunu tələb edirdi. Heydər Əlirza oğlu yalnız manqurtluq bəlasının milli faciə olduğunu hiss etmədi, həm də

əvəzsiz dövlət xadimi, müdrik siyasətçi, sözün əsil mənasında alternativsiz lider kimi faciənin qarşısını aldı, daha dəqiqi, bəlanın qarşısını almağa qadir sistem, konsepsiya hazırlayıb gerçəkləşdirdi.

Gələcəyi yaradaraq qorumaq üçün bütün hallarda tarixə istinad edən Heydər Əlirza oğlu çox gözəl bilirdi ki, xalqın, millətin nicatı onun imanındır, xalqa, türk şairi Fəzil Hüseyn Dağlarca demişkən, uğrunda baş qoymağa inam, iman gərəkdir.

İnam itmişdi. Fəlakətin miqyasının ölçüyəgəlməzliyini belə bir fakt da sübut edir ki, məqsədyönlü şəkildə milli məniyimiz təhqir olunurdu. 1994-cü ildə Heydər Əlirza oğlu çıxışlarının birində bildirmişdi ki, xalqımızda olan "milli hisslər boğulmuş, əzilmiş və tapdanmışdı", halbuki müasir Türkiyə Cümhuriyyətinin yaradıcısı böyük Atatürk demişdir: "Milli məniyi olmayan millətlər başqa millətlərin ovudur".

Başqa millətlərin ovuna çevrilməmək üçün ilk növbədə inam xalqa qaytarılmalı, tapdanmış milli hissləri dirçəltmək, canlandırmaq lazım idi, bir sözlə, Azərbaycanı Azərbaycana qaytarmaq tələpəli məsələ idi. Ayrıca bir məqaləmizdə ("Heydər Əliyev və milli siyasət") dediyimiz və bu araşdırmamızda da yeri gəldikcə toxunacağımız əsas məsələ bundan ibarətdir ki, mentalitetin, milli bədii sözün qoruyub yaşatdığı Azərbaycanın artıq stixiyalı yox, konsepsiya əsasında, kritik məqamda yox, ardıcıl şəkildə müdafiəsinə ehtiyac var idi. Bu ehtiyacı da ilk dəfə müdrikcəsinə duyan və aradan qaldıran məhz Heydər Əlirza oğlu oldu.

İncə, məqsədyönlü əməli işlərin sayəsində psixoloji metamorfozaya nail olundu: inamsızlığı inam, qorxunu cəsarət, tələp edilmiş natamamlıq kompleksini etnik özgürlüyü bərpa etmək və öyünmək haqqı əvəz elədi.

Vaxtilə Nəriman Nərimanov yazırdı: "Bir millət özünü tanımaz isə, özü ilə qeyrisinin fərqi düşünməyə qadir olmaz isə, xüsusi məsləkin dalınca yerləşə bilməz. Bu yolla yerləşə bilməz isə ümum müqəddəs məslək nə olmağını da düşünməz".

"Ünumi müqəddəs məqsədin" - milli ideologiyanın ilkin işlək bazasını yaratmaq üçün Heydər Əlirza oğlu əzilmiş hissələrin bərpasına başladı. O, xalqı özünə, keçmişinə, yaddaşına qaytardı, sabahına nikbinliklə baxmaq qətiyyəti verdi.

Min illər boyu Azərbaycan xalqının varlığını və mövcudluğunu qoruyub saxlayan amil və faktorlara dərindən bələd olan (tarixə uğurlu istinadın növbəti nümunəsi) Heydər Əlirza oğlu tarixən formalaşdırılmasına cəhdlər göstərilən milli ideologiyanın əsasında vətənpərvərlik, türkçülük, islamçılıq durduğunu çox gözəl bilirdi. Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyasında mühüm yer tutan milli ideologiyanın ilkin bazası yaradılarkən XX əsrin ikinci yarısının xarakterik cəhətləri nəzərə alınmaqla milli mənafe və maraqlara daha uyğun gələn variant seçildi: vətənpərvərlik, azərbaycançılıq və islamçılıq. (iki sonuncu haqda da bir qədər sonra).

Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət doktrinasında vətənpərvərlik iki aspekti əhatə edirdi: birincisi, sovinizmə varmağa yol vermədən hər bir azərbaycanlının alovlu vətənpərvərə çevrilməsinə nail olmaq; ikincisi, xalqın vətəni şüurlu sevməsinə, daha doğrusu, tanıyaraq sevməsinə və Azərbaycanın dünyada tanınmasına nail olmaq. İlk dəfə Heydər Əlirza oğlu respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə etnik yadlaşma məqsədi ilə aktiv işlədilən İran Azərbaycanı anlayışı Cənubi Azərbaycan anlayışı ilə əvəz olundu; ilk dəfə Elmlər Akademiyasında və Yazıçılar birliyində Cənubi Azərbaycan üzrə struktur yaradıldı, ilk dəfə tədrisən yaddaşsızlığın faktına çevrilməkdə olan unudulmuş Borçalı mahal adı kimi işlədildi, ilk dəfə Kərkük azərbaycanlıları haqqında xalqa dolğun və ardıcıl məlumat verildi, ilk dəfə şərəfli keçmişimiz sistematik elmi və bədii araşdırmaların, deməli, həm də təbliğatın obyektinə çevrildi; ilk dəfə "kiçik qardaş" natiqlik kompleksinin dağıdılması sayəsində qururla "mən azərbaycanlıyam" demək mümkündür oldu; ilk dəfə Azərbaycan dili danışq və poeziya dili olmaqdan əlavə dövlət dili kimi fəaliyyət göstərdi və yaşamaq sferasına cəlb edildi.

Milli ideologiyanın tədrisən formalaşması üçün yaradılan əsaslı

baza Azərbaycanda milli hissələri təlatümə gətirdi və aktiv siyasət fəaliyyətinin zəruriliyinə inamı artırdı. Dəfələrlə millətçilikdə günahlandırılan Heydər Əlirza oğlunun bu istiqamətdə gördüyü qlobal işləri xatırlayanda xalqımızın düşmən qüvvələrinin ancaq bir cəhətə - məhz Heydər Əlirza oğlunu xalqa sonsuz vurğunluqda, millətini idealcasına sevməkdə, Vətəni üçün taleyini riskə qoymağa çəkinməməkdə qınayarkən haqlı olublar.

Ədəbi-mədəni sahədə. Bütün tarixi mərhələlərdə Söz və onun xalqı məhv olma təhlükəsinə qarşı səfərbər etmək gücü və qüdrəti insani başlanğıcla diqqəti cəlb edir. Azərbaycanın milli söz sənəti xalqda böyüklük, özünə hörmət, yaxşı-pisliyindən asılı olmayaraq özünəməxsusluqları ilə öyünmək hissini heç vaxt təhlükəsi gözənlən etnosla nifrət, onu təhqir və alçaltmaq kimi anti-insani yollar və vasitələrlə gücləndirməyib. Azərbaycan xalqı başqasına qarşı kinli yox, məhz özünə qarşı normal hörmət və vurğunluğun hesabına birliyinə nail olaraq mövcudluğunu və varlığını qoruyub saxlayıb. Tolerantlıq (başqalarının mövcudluğuna, inamına və fikirlərinə dözmək) xalqımızın zəifliyi deyil, qururunun və böyüklüyünün nəticəsidir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan ədəbiyyatında ən qədim dövrlərdən müasir mərhələyə qədər elə bir nümunə tapmaq olmaz ki, orada hər hansı bir etnos, xalq, millət düşmən kimi təqdim edilsin, kimsə kin-küdurət yaradılmağa cəhd göstərsin.

Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyasında ədəbiyyat - mədəniyyət iki aspektdə götürülmüşdür: birincisi, milli siyasət konsepsiyasının bazasının tərkib hissələrindən biri kimi; ikincisi, milli siyasət konsepsiyasının hədəflərindən biri kimi. Qlobal miqyasda düşünmək istedadına malik Heydər Əlirza oğlu çox gözəl bilirdi ki, Azərbaycan xalqı ayrı-ayrı hallar istisna olmaqla, bütün tarixi boyu birliyini, bütövlüyünü, etnik mövcudluğunu və özgürlüyünü həm də milli bədii Sözlün qüdrəti hesabına qoruyub saxlayıb. Milli söz xalqı öz işığına toplamaqla enerjisi hesabına yadlaşmanın qarşısını alıb. Uzun müddət marağının və mənafeinin müdafiəsini rəsmi dövlət strukturlarında da görə bilməyən, Sözdə tapan xalqda Sözə inamla yaşamaq həyat tərzinə

çevrilmişdi. Başqa güvənc yeri olmadığına görə Sözo inam dominant status qazanmışdı. Bu inamı bir tərəfdən Söz, öz müqəddəslik missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirməklə, digər tərəfdən də söz sahibləri – yaradıcı qüvvələr daha da gücləndirmişdilər.

Bütün hallarda xalqın tükənməz özünüqoruma enerjisini tənzimləyərək zəruri məqamda üzə çıxarmağa qadir böyük ictimai dövlət xadimləri olmayıbdır. Obyektiv tarixi səbəblərə görə, xalqın enerjisi məqamında üzə çıxarılmadığı üçün bu enerjinin tükənməsinin qarşısının alınması artıq taleyüklü məsələ idi. Məhv olmaya real zəmin yaradan boşluğu Sözüün missiyasını aktivləşdirməklə yaradıcı qüvvələr doldurmağa başladılar. Onlar yalnız poetik kamilliklə real həqiqəti demədilər, həm də lazım olanı dedilər.

Həqiqətlə zəruri olanın Sözdə birləşdirilməsi, dediyimiz kimi, həm Sözo, həm də Sözü yaradanlara inamı artırdı.

Məsələn, XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində Çar Rusiyası Azərbaycanı ərazi baxımından işğalına uzunömürlülük vermək məqsədi ilə bəyləri, xanları, ağaları - konkret bir dövrdə xalq enerjisini tənzimləmək funksiyasının real daşıyıcılarını ya məhv etdi, ya ölkədən çıxıb getməyə vadar etdi, ya da Qurbanəli bəy (C. Məmmədquluzadə) kimi tam zərərsizləşdirdi. XIX əsrdə bu boşluğu M. F. Axundov, A. Bakıxanov, Q. Zakir və b., XX əsrin əvvəllərində C. Məmmədquluzadə, M. Ə. Sabir, Ə. Haqverdiyev, N. Vəzirov, H. Zərdabi, Ü. Hacıbəyov və b. kimi sənət adamları doldurdular. Onların bir çoxunun ad və soyadındakı bəy artıq yalnız silki mənsubiyyəti deyil, həm də məhz könüllü boyunlarına götürdüləri ictimai funksiyalarını ifadə edirdi. Ordusu olmadığından sərhədlərini qoruya bilməyən xalqın etnik mövcudluğunu, milli varlığını onun ordusuna çevrilmiş bədii-sənət nümunələri və yaradıcı qüvvələr qorudular.

Heydər Əlirza oğlu çıxışlarının birində müdrikəsinə demişdir: "Çoxəsrlilik tariximizdə xalqlarımızı yaşadan, qoruyan və bugünkü günlərə gətirib çıxaran amillərdən biri, ola bilər ki, ən əsası bizim

mədəniyyətimiz, ədəbiyyatımız, deməli, şairlərimiz, yazıçılarımızdır."

Bu sözlərin müdrikliyini, obyektiv həqiqət olduğunu belə bir fakt da təsdiq edir ki, XIX əsrdə zərərsizləşdirilən bəy, xan və ağaların funksiyalarını boyunlarına götürmüş söz və sənət xadimləri XX əsrdə - 37-ci ildə daha amansız və qeyri-insani repressiyalara məruz qaldılar. Sənətin bədii funksiyası ilə yanaşı ictimai-milli funksiyasını yüksək qiymətləndirən Heydər Əlirza oğlu milli siyasət konsepsiyasında bədii yaradıcılığa və yaradıcılara "xalqlarımızı yaşadan, qoruyan və bugünkü günlərə gətirib çıxardan" amil kimi yanaşaraq xüsusi əhəmiyyət vermişdir, əvəzsiz əbədi mənbə kimi istifadə etmişdir. Onun milli siyasət konsepsiyasını, xalqa məhz bu mənbəyə istinad doğrulaşdıraraq sevdirmişdir. Başqa sözlə desək, təfəkkürə, mənafeviyyətə, mentalitətə, psixologiyaya yad deyil, uyğun gələn mənbə xalqın konsepsiya ilə şüurlu yaşamasını şərtləndirir.

Sənət və sənətkarlar Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyasında ancaq tarixi mənbə deyil, cəmiyyətə bu siyasəti ənənəvi funksiyasında gerçəkləşdirən güc və qüdrətdir. Daha doğrusu, Heydər Əlirza oğlu əvvəlki dövrlərdə stixiyalı şəkildə milli ideologiyaya zəmin hazırlayan, xalq enerjisini tükənməyə qoymayan sənət və sənətkarların 60-80-ci illərdə də missiyalarını yerinə yetirmələrini məqsədyönlü şəkildə tənzimləyirdi.

Sözüün, sənətin cari vəzifəsini perspektiv vəzifəsi ilə milli maraqlara müvafiq əlaqələndirən Heydər Əlirza oğlu nəzəri, dövlət quruculuğu istedadını da hamilik, qoruyuculuq bacarığı ilə tamamlayırdı. Aydın ki, ədəbiyyat və sənət qarşısına qoyulan müqəddəs vəzifələri nəzərdə tutulan tutumda həyata keçirməsi üçün, onun fəaliyyətinə, xüsusən də milli mənafeyə uyğun istiqamətdə fəaliyyətinə şərait və zəmin yaradılmalı idi.

Qeyd etdik ki, Heydər Əlirza oğlu Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində işləyərkən bu qurumun milliləşdirilməsinə çalışması təsadüfi deyildi. 37-ci ildə həmin qurumun milli ziyalılara

qəddarcasına qənim kəsildiklərini nəzərə alanda, bu aksiyanın tarixi əhəmiyyəti bir daha açıq-aşkar görünür.

Heydər Əlirza oğlu Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı gününün təsis edilməsinə həsr olunmuş mərasim və yığıncaqda demişdir: "Mən bu gün böyük bir iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, dövlət təhlükəsizlik orqanlarında rəhbər vəzifələrdə olduğum zaman və ondan sonra Azərbaycan Respublikasının başçısı olduğum zaman Azərbaycan xalqının milli mənafeyinə zidd olan heç bir tədbir görülməmişdir.

Biz heç bir dissident həbs etməmişdik, heç bir zaman heç bir adamı antisovet təbliğatı üstündə həbs etməmişdik. Amma nə qədər belə təkliflər, belə təzyiqlər var idi. Burada bizim hörmətli şairimiz xatırlatdı, həqiqətdir, - mən hələ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində işləyən zaman Bəxtiyar Vahabzadənin həbs olunması məsələsi meydana çıxmışdı. O vaxt mən onu xilas etdim, qoymadım həbs olunsun... Belə bir insan o vaxtlar böyük fəlakət qarşısında idi. Nəyə görə? Heç bir günahı yox idi. Ona görə ki, millətini sevirdi, millətin qayğıları haqqında yazılar, şeirlər yazırdı, "Gülüstən" poemasını yazmışdı. Ondən ötrü o adamı həbs etmək məsələsini qoymuşdular. Xəlil Rza ni də həbs etmək məsələsini qoymuşdular. Əkrəm Əylisliyə də... çox kömək etmişəm. Məsələn, mərhum Ziya Bünyadov, bizim böyük alimimiz, akademikimiz. Onlar yığıb müzakirə keçirmişdilər ki, 150 il bundan qabaq Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə könüllü girməyib. Azərbaycanı zəbt ediblər. Bu, həqiqətdir. Amma təəssüf ki, o vaxt, 1964-cü ildə qərar çıxmışdı ki, Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə könüllü daxil olmuşdu və ona görə də Azərbaycan Respublikası Lenin ordeni ilə təltif edilmişdi. Amma bu alimlər tarixi araşdırma, yəni elmi bir iş aparırdılar. Buna görə onların, xüsusən Ziya Bünyadovun başına nə işlər gətirmək istəyirdilər. Mən bunların hamısının qarşısını almışdım".

İlk dəfə bu yaxınlarda etiraf olunmuş və adi, ikinci dərəcəli bir iş kimi təqdim edilən bu aksiyanın böyük tarixi əhəmiyyəti vardır. Birincisi, görkəmli ədəbiyyat, mədəniyyət və elm xadimləri təkrarlana biləcək 37-ci il repressiyalarından xilas edildi. İkincisi,

Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət kursunu bu və ya digər dərəcədə formalaşdıran, gerçəkləşməsinin müəyyən ağırlığını öz öhdəsinə götürən ədəbiyyat və mədəniyyətin sindirilməsinin, xofa, qorxuya düşməsinin qarşısı alındı. Üçüncüsü və ən başlıcası, ədəbiyyatın, mədəniyyətin inkişafına əlverişli şərait yaradıldı.

1960-80-ci illərdə ədəbiyyatın və mədəniyyətin inkişafına müxtəlif aspektlərdən şərait yaradılırdı. Milli ədəbiyyatın və mədəniyyətin hörməti, nüfuzu artırılırdı. Bunun üçün ədəbiyyat və mədəniyyət respublika daxilində, keçmiş SSRİ və dünya miqyasında düşünülmüş, məqsədyönlü şəkildə təbliğ olunurdu. Nizami, Nəsimi kimi dahilər təkcə xalqın yaddaşında deyil, həm də gündəlik həyatında əbədi yaşamaq üçün rayon adları ilə Bakıya qayıtdılar. Babəkin simasında Naxçıvan, Əsgəran mərhumu ilə Yuxarı Qarabağın Azərbaycanın əbədi-əzəli torpaqları olması bir daha tarixi sübutlarla rəsmiləşdirildi.

M.P.Vaqif Şuşaya, S Vurğun Qazağa əbədi "qeydiyyata" düşdü. N.Nərimanova, C.Cabbarlıya, Nəsimiyə və b. milli mədəniyyətin tərənnümçüləri kimi heykəl qoyuldu. Tariximizdə sindirilmiş qələmlərin, tragik yazıçı talelərinin, xalq və Vətən namına namuslu yaşamaq dəyanətinin simvoluna çevrilmiş dahi Hüseyn Cavidə məhv edən sistemin gücünü saxladığı bir dövrdə onun cənazəsini bir çox ziyalılarımızın məzarlığına çevrilmiş Uzaq Sibir-dən Azərbaycana gətirilərək Naxçıvan torpağına tapşırılması sadəcə olaraq mədəni hadisə deyildi, ilk növbədə siyasi hadisə idi, keçmiş SSRİ-də bəlkə də dünyada oxşarı olmayan bu hadisə, bu aksiya ədəbi-mədəni həyatda, xalqın inamında dönüş yaratdı. Öncə sistemin haqsızlığı və gücsüzlüyü sübuta yetirildi. Sonra ictimai-millət idcallarla yaşayan, yazıb-yaradanların xatirəsinin əbədi müqəddəsliyi təsdiq olundu. Daha sonra isə azad yaradıcılığa, milli maraq və mənafehlərə uyğun problemlər işıqlandırılan əsərlərin qorxusuz, etibarlı bir müdafiəçisinin olduğuna inanla yaradılmasına imkan və şans verildi.

Klassik və müasir yazıçıların əsərləri dünya dillərinə tərcümə edildi, dünya ədəbiyyatının ən maraqlı nümunələri dilimizə çevrildi.

Ədəbiyyat və sənət adamlarının ölkədə və dünyada yubileyləri keçirildi. S.Rəhimov S.Rüstəm, R.Rza, M.İbrahimov kimi söz ustaları, Q.Qarayev, F.Əmirov, Niyazi, R.Behbudov, M.Maqomayev Z.Xanlarova kimi musiqi xadimləri keçmiş SSRİ-nin ən yüksək fəxri adlarına, mükafatlarına layiq görüldülər. Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin nüfuzu dünya miqyasında gücləndikcə xalqın ona əvvəlki inamı da bərpa olunurdu.

Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyası hazırlayaraq həyata keçirdiyi dövr ədəbi-mədəni sərvətimizin demək olar ki, qızıl dövrünə çevrilmişdir. Ədəbiyyat və mədəniyyətimizin XX əsrin 20-30-cu illərdən sonrakı dövrünün ən yaxşı nümunələri məhz həmin illərə təsadüf edir.

Bu gün obyektiv əsası olmayan giley-güzar eşidir ki, yenidən-qurma kampaniyası dövründə keçmiş SSRİ-də yaşayan xalqların əksəriyyətinin şair və yazıçılarının, incəsənət xadimlərinin çap olunmamış, arxivlərdə saxlanan əsərləri işıq üzü gördüyü halda, Azərbaycan ədəbiyyatında belə faktlara nadir hallarda rast gəlinir. Guya, bunun da əsas səbəbi yaradıcı qüvvələrimizin maddi cəhətdən təmin olunaraq icazə verilən dərəcədə cəsarətli mövzuda yazıb-yaratmaları ilə bağlıdır.

Qara cənəkdən baxan dünyanı olduğu kimi görə bilməz. Dövrünün siyasi, ədəbi-mədəni və milli proseslərini özünün umduğu, əminə gerçəkləşdirə bilmədiyi arzularına uyğun qiymətləndirəndə, belə yalan, səhv mülahizə yaranır. Əvvəla, nəzərə alınmalıdır ki, arxivlərdən götürülərək çap olunan əsərlərin risk dərəcəsi ilə bəddii dəyəri heç də həmişə bir-birinə uyğun gəlməyib. Təsadüfi deyil ki, 30-40 il sonradan oxuculara çatdırılan əsərlər heç də həmin yazıçıların şah əsəri olmayıb. İkincisi, analogiyalar da təsdiq edir ki, risk dərəcəsinə görə milli ədəbiyyatımızın çap olunmuş nümunələri Sovet İttifaqında digər xalqların həmin dövrlərdə yazılaraq işıq üzü görməyib sonradan çap olunan əsərlərindən üstündür ki, geri qalmır. Üçüncüsü və ən başlıcası, yaradılan ədəbi mühit, şərait və əsil sənətkarları mümkün zərbələrdən qorumaq əzmi cəsarətli əsərlərin yazılmasına və çap olunmasına yaşıl işıq yandırmışdır.

Kim isə aşağı dairələrdə guya tənbəh edilirdi, amma heç kimin qələmi əlindən alınmırdı. Kimsə qınanırdı, amma heç kim sındırılmırdı. İstedadın bütün gücünü göstərməyə, əbədləşdirməyə hər cür şərait və meydan yaradılmışdı. Bundan ən çox istedadsızlıqlarını mövcud qadağalarla pərdələyərək özləri ətrafında sənətkar mifi yaradanlar narazı qalırdılar.

Məhz yaradılan bu şəraitin sayəsində 60-80-ci illər Azərbaycan ədəbiyyatı, elmi və sənəti milli mentalitetin özünüqoruma instinktinin fəallığını qoruyub saxlamaq ənənəsini daha da gücləndirərək, milli vüqar hissinin milli azadlıq uğrunda qazilik amalına keçidi üçün zəmin hazırladı. Bütün bunları nəzərə alaraq məsuliyyətlə demək olar ki, səksənci illərin sonu - doxsanıncı illər milli azadlıq hərəkatının qarşısızılmaz xarakter daşmasının əsas təminatçısı 60-80 -ci illər Azərbaycan ədəbiyyatı, döyüşən söz və ümumiyyətlə, mədəniyyət üçün yaradılan atmosfer, şərait olubdur.

Elm-təhsil sahəsində. Bütün mənfiliklərinə baxmayaraq, Sovet dövründə respublikamız özünə elm-təhsil sahəsində fundamental baza yarada bildi. Ölkə rəhbərliyinin inadkar mövqeyinin, məqsədyönlü fəaliyyətinin yox, ilk növbədə xalqın intellektual potensialının, oxumaq, öyrənmək, axtarmaq, araşdırmaq əzminin və bacarığının sahəsində elm-təhsil sayəsində etiraf olunmuş uğurlar qazanıldı. Bununla belə, bu sahəni də stixiyalı, kənardan planlaşdırılmış inkişafdan xilas edərək milli maraqlara uyğun axara salmağa ehtiyac yaranmışdı.

Bu sahədə də dönüşü Heydər Əlirza oğlu yaratdı. Milli mənafe, Azərbaycanın gələcək taleyi əsas götürüldü. Keçmiş SSRİ-dəki türkdilli respublikalar arasında yalnız Azərbaycan bütün təzyiqlərə, maneələrə baxmayaraq, təhsil sisteminin milliliyini qoruyub saxlamağa nail oldu. Təhsil sisteminə isə millilik tədris dilinin ana dili olmasına, şagirdlərin, fərz edək ki, riyaziyyat fənnini məhz azərbaycanlı kimi öyrənməsinə zəmin yaratmaqdır. Etiraf edək ki, əksər sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də milli ruh Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət kursunun gücünə reallaşdı. Keçmiş SSRİ-nin maddi-texniki bazası müasir tələblərə cavab verən tədris

ocaqlarına azərbaycanlı tələbələrin oxumağa göndərilməsi uzaqgörən siyasi məqsəddən irəli gəlirdi. Qırada təhsil alan tələbələrin böyük əksəriyyəti Azərbaycanın professionallara ehtiyac duyduğu ixtisaslar üzrə seçilirdi.

Fərdi əlaqələr quran bu gənclərdə şüurlu vətənpərvərlik formalaşırdı, onların böyük qismi geri yalnız peşəkar mütəxəssis kimi deyil, həm də yaxşı mənada millətçi (şovinst yox) kimi qayıdırdılar. Bəllidir ki, milli qürur və təəssübkeşlik hissi qütbətdə başqa etnosə mənsubluq qabarıq görünən hallarda daha güclü şəkildə formalaşır. Digər tərəfdən, mentalitetimizdəki torpağa bağlılıqdan istifadə edərkən Azərbaycanda qapalı cəmiyyət formalaşdırmaq cəhdlərinin puça çıxarılmasında da kənarda təhsil alan tələbələrin həm ölkəmiz haqqında yaratdıqları rəyin, həm də onların özləri ilə gətirdikləri açıq cəmiyyətə xas əlamətlərin mühüm rolunu olubdur.

Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyasında elmə iki aspektdən xüsusi diqqət yetirilmişdir: 1. fundamental elmlərə, 2. humanitar elmlərə. Fundamental elmlərin inkişafı ölkənin sənaye - iqtisadi potensialını gücləndirmək məramından irəli gəlirdi. Humanitar sahə bir qayda olaraq ideoloji xarakter daşıyır. Bu sahə yalnız ulu keçmişin, xalqın yaratdığı maddi-mənəvi sərvətlərin öyrənilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də hər bir azərbaycanlıda milli ruh tərbiyə edir.

Təsədüfə deyil ki, Heydər Əlirza oğlu çıxışlarının birində demişdir: "Xalq gərək daim öz kökünü xatırlasın, tarixini öyrənsin, milli mədəniyyətindən, elmindən heç vaxt ayrılmınsın". Təbii ki, buna nail olmaq üçün humanitar elmlərin inkişafına xüsusi qayğı göstərməlidir. Belə qayğı isə 60-80-ci illərdə xalqımızın etnogenezisi, ən qədim tarixi, mifologiyası, folkloru, ədəbiyyatı, mədəniyyəti və incəsənəti ilə bağlı fundamental əsərlərin yaranmasında əhəmiyyətli rol oynayırdı. Moskvanın xüsusi nəzarətində olan humanitar elmlər sahəsində dəfələrlə "pantürkist", "panislamist" damğası vurulan heç bir azərbaycanlı alimin və əsərin repressiyaya məruz qalmaması Heydər Əlirza oğlunun tarixi xidmətlərindəndir.

Xalqın həqiqi məhvi, tarix səhnəsindən çıxması onun dilinin ölməsidir. Dil, filosofların dediyi kimi, adi ünsiyyət vasitəsi deyil, xalqın ruhudur, etnik-milli mövcudluğu və varlığı qoruyub saxlayan ən başlıca faktordur. Yalnız Azərbaycan xalqı Azərbaycan dilini yaşatmayıbdır, əslində Azərbaycan dili Azərbaycan xalqını yaşadıbdır. Etnik xarakterimizdəki, mentalitetimizdəki azadlıq əzmini və iradəsini müxtəlif xalqların ölkəmizi dəfələrlə və uzun müddətə işğal etməsinə, assimilyasiyaya cəhdlər göstərilməsinə baxmayaraq, dilimizin ən qədim dövrlərdən bu günə qədər bakiroliliyini, varlığını qoruyub saxlaması bir daha təsdiq edir.

Heydər Əlirza oğlunun dediyi kimi: "Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir". Məhz bu qüdrətinə görə dil onun milli siyasət konsepsiyasında önəmli yer tutur.

"Dili yaşatmaq xalqı yaşatmaqdır" devizi ilə fəaliyyət göstərən Heydər Əlirza oğlu partiyanın plenum və qurultaylarında rus dilində danışmaq məcburiyyətində idi. Amma 60-cı illərdən sonra Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının əksər qurultayında iştirak edən Heydər Əlirza oğlu fəxrli şirin azərbaycan dilində danışdı.

Təəssüf ki, bütün sahələrdə olduğu kimi, dogma dilin aktiv işlənməsi istiqamətindəki fəaliyyətində də Heydər Əlirza oğlu tək idi. O, rəsmi əmr və ya qeyri-rəsmi göstəriş verə bilməzdi ki, hamı azərbaycan dilində danışsın, halbuki onun verə biləcəyi əmr də, sərəncam da özünün nümunəsi idi. Amma ondan nümunə götürənlər az idi, bəzən hətta satıcı da rus dilinin qol-qabırğasını sındırmaqla rus dilində çıxış edirdi. Buna görə də 1978-ci ildə Azərbaycan SSR-nin Konstitusiyası (Əsas Qanunu) hazırlanarkən respublika rəhbərinin özünün məxfi təşəbbüsü ilə yaradıcı ittifaqlar azərbaycan dilinin dövlət dili kimi təsbit edilməsi ilə bağlı Konstitusiyaya xüsusi maddə salınmasına qızğın müzakirələr apardılar və Konstitusiyaya Komissiyası qarşısında ciddi tələb qoydular. Bu tələb qısa vaxtda (yənə də respublika rəhbərinin gizli təşəbbüsü ilə!) Azərbaycan cəmiyyətinin yekdil rəyi kimi formalaşdı və Moskvanın güzəştə getməkdən başqa çarəsi qalmadı.

1980-ci illər doğma dilimizin məhv olması üçün ən real təhlükə yarandığı tragik vaxtlardır. Həmin dövrdə Heydər Əlirza oğlu özünü ana dilində danışmaqla, dilçilik elminin inkişafında rolunu dilçi alimlərin elmi axtarışlarını respublika mükafatları ilə qiymətləndirməklə başqa xalqların ədəbiyyatlarının azərbaycan dilinə tərcüməsinə maraq oyatmaqla azərbaycan dilini bələdən qurtardı, onun yaşamaq haqqı imtiyazını özünə qaytardı. Dediymiz kimi, dil isə elə xalqın özüdür.

Azadlığını və müstəqilliyini qazanana kimi (və bu tarixi haqqımız olan nemətlərin qazanılmasını hazırlayan) Heydər Əlirza oğlunun şərti mənada milli siyasət konsepsiyası, doktrinası adlandırdığımız (ona görə şərti ki, hələ konsepsiya yox, konsepsiyanın nəzəri bazası hazırlanırdı) kursunu və fəaliyyət xəttini izləyərkən onun əvəzsiz şəxsiyyəti, nadir tarixi sima olması bir daha təsdiqlənir.

Bəlli olduğu kimi, Yer kürəsində yaşayan xalqların sayı mövcud dövlətlərin sayından dəfələrlə çoxdur. Ayrı-ayrı mənbələrdə, Yer kürəsində 2000-dən 4000-dək xalq, millət və etnik qrupun yaşadığı göstərilir. Bütün bunlar isə 200-dən bir qədər çox dövlətdə məskunlaşıblar (Moskvanın "Respublika" nəşriyyatının 1999-cu ildə buraxdığı "Dünya ölkələri" sorğu kitabında 230-a yaxın ölkə haqqında məlumat verilir. Bəşəriyyətin yarısından çoxunu hər birinin sayı 50 milyon nəfərdən artıq olan on səkkiz xalq təşkil edir. Dünya əhalisinin 4/5 hissəsini Hər birinin sayı 10 milyon nəfəri keçən təxmin. 70 millət təşkil edir. Sayı 1 milyon nəfərdən yuxarı olan 260 millət Yer kürəsi əhalisinin 96 %-dən çoxunu əhatə edir. Yerdə qalanlar isə (dünya əhalisinin 3,2 %-i) sayı 1 milyon nəfərə qədər olan minlərlə etnik birlikdən ibarətdir.

Şübhəsiz ki, sayı minə qədər olan yüzlərlə müxtəlif etnik qruplar mövcuddur. İstər-istəməz bu etnik qrup əhalisinin əksəriyyətini bir etnos təşkil edən müxtəlif ölkələrdə yaşamaq məcburiyyətindədirlər. Məs., İndoneziyada 150-dən artıq (bəzi alimlərin hesab-

lamalarına görə 350), Nigeriyada rəsmən 200 xalq və etnik qrup qeydə alınıb və s.

Əlbəttə, müasir dünyanın etnik strukturundakı bu rəngarənglik bəşəriyyətin həm sərvətidir, həm də bəzi hallarda qan tökülməsi ilə müşayiət olunan problemdir. Dünyada 2000-dən artıq xalq, millət və etnik qrup varsa, deməli, bir o qədər də dünyagörüşü, psixologiya, mentalitet, adət-ənənə, həyat tərz, sabit davranış qaydaları, inam və iman mövcuddur.

Etnik, dini müxtəliflik sivil normalarla tənzimlənəndə münasibətlərdə gərginlik yaranmır. Etnik çoxluq məqsədyönlü şəkildə hegemonluq yolunu seçəndə, milli-dini ayrı-seçkiliyə meyli edəndə, qarşılıqlı hörməti azlığın tabeliyi kimi başa düşəndə, özünün aliliyi haqqında mif uyduraraq bunu etnik şüurda aksiomaya çevirəndə, dövlət quruculuğunda, qanunvericilikdə, idarəetmədə, istehsalatda, elm-təhsil, mədəniyyət və s. sahələrdə azlıqların mənafeyini nəzərə almayanda, qarşıdurma, münaqişə qaçılmazlaşır. Bunlar etnik münaqişənin tam sadalamadığımız daxili səbəb və amilləridir.

Dünya tarixi bir qayda olaraq dünya dövlətlərinin müharibəsi tarixidir. Bütün hallarda müharibələr müxtəlif etnosları qaçılmaz şəkildə qarşı-qarşıya qoyub. Bir sıra hallarda tarix, xüsusən də müharibə tarixi, milli ədavət və kin üçün mənbə rolunu oynayır. Yaradıcı ziyalılar çox vaxt etnik-milli yaddaşın əbədiyləni məhz bu ədavət və kinin təbliği üzərində kökləyiblər.

Qlobal geosiyasi maraqlar dünyanın nüfuz dairəsinə bölünməsinə zərurət yaradanda, təbii ki, nüfuz dairəsinə düşmüş ölkələr də öz mənafelərini qoruyub saxlamaq, heç olmasa, bölgü prosesindən minimum itgi ilə çıxmaq zorunda qaldı. İkinci dünya müharibəsindən sonra dünyanın aparıcı dövlətlərinin nüfuz və maraq dairəsi üzərində nəzarətə nail olmaq üçün silahın gücü ilə yanaşı, pulun gücündən də tam istifadə etməyə meylli olduğu nəzərə çarpmaqdadır. Sözbəxməz, "dikbaş" ölkələrin silahla cəzalandırılması yeni, daha itgisiz yolların imkanları tükəndikdən sonra istifadə olunan vasitəyə çevrildi. Ölkəni daxildən parçalamağa və ya

yuxarıda qeyd etdiyimiz ədavət və kin bazasında müxtəlif dövlətləri münaqişələrə cəlb etməyə üstünlük verildi.

Bunun üçün ölkələrarası münasibətlər, daxili vəziyyət, xüsusən də etnosiyasi durum əsaslı şəkildə öyrənilməli, müxtəlif dövlətlərdəki etnik çoxluğun, yaxud da konkret bir ölkə daxilindəki xalq və milli azlıqların mentaliteti, həyat tərz, psixologiyası və s. ciddiylə araşdırılmalı. Beləliklə, qədim spartalıların "biz sayca özümüzədən çox olan düşməni onu öyrənməklə qalib gəlirik" prinsipi əsas götürüldü. Məqsədə nail olmaq üçün sonuncu iki amil – dövlətlərarası tarixi konfliktlərin qızışdırılması və daxili etnosiyasi durumun gərginləşdirilməsi – Azərbaycana qarşı tarix boyu dəfələrlə tətbiq edilibdir.

Maraqlı və ibrətamiz faktıdır ki, birinci amil tamamilə Azərbaycandan asılı olmadığı halda, ikinci amil hətta müstəqil dövlətçilik ənənəsi olmayan hallarda da iflasa uğrayıb. Azərbaycan birinci amillə bağlı çox bəlalar çəkibdir, amma ikinci amil tarix boyu xalqımızın gücsüzlüyünə yox, qüdrətinə çevrilibdir. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, digər sahələrdə olduğu kimi, milli siyasət konsepsiyası üçün mühüm və həyatı əhəmiyyət kəsb edən etnoslararası münasibətlərin tənzimlənməsi, pozitiv, bəhrəli məcrada saxlanılması sahəsində də ardıcıl iş aparılmayıb. Bu sahədəki bütün uğurlar ilk növbədə xalqımızın mentalitetinin, xarakterinin uğurlarıdır.

Azərbaycanın müxtəlif dövlətlər tərəfindən dəfələrlə işğalının tarixinə ekskurs etmədən yığcam şəkildə XIX, XX əsrlərə diqqət yetirək. XIX əsrdə çar Rusiyası Azərbaycanı işğal edəndən sonra Qafqaz bölgəsini nəzarətində saxlamaq, özündən tam asılı vəziyyətə salmaq üçün plana uyğun fəaliyyətə keçdi. Subyektiv, saxta araşdırmalar əsasında bölgə üçün təhrif edilmiş tarix yazıldı. Etnik-milli münaqişəyə ilk real zəmin hazırlandı. Azərbaycan işğal olunan kimi ölkəmizin ən səfəli yerlərindən olan Yuxarı Qarabağa, Azərbaycan türklərinin tarixi vətəni İrəvan xanlığına və ətraf

bölgələrə ermənilər köçürülüb yerləşdirildi. Çar Rusiyasının, digər maraqlı dövlətlərin uyğun strukturlarının və qüvvələrinin inco taktiki siyasəti ilə ermənilərdə "dənizdən - dənizə böyük Ermənistan" xülyası formalaşdırıldı. Bu xülyaya gerçəklik kimi inanmaq XIX əsrin sonu - XX əsrdə tibb elminə yeni xəstəlik anlayışı - "erməni xəstəliyi" anlayışı gətirdi. "Böyük Ermənistan" xülyası ilə yanaşı onlara "düşmənlərinə" - azərbaycanlılara, ümumiyyətlə, türk xalqlarına nifrət, kin təlqin olundu.

Tarix göstərdi ki, Cənubi Qafqazdakı xalqların hər birində digərinə patoloji küdurət oymatmaq taktikasına, bu təcavüzə ilk növbədə və daha çox erməni şovinistləri gətildilər. Onlar hətta "ustadlarının" - çar ideoloqlarının gözlədiklərindən qat-qat "fərasətli" çıxdılar. "Böyük siyasətdə peşka", global təcavüzkar siyasətin adı vasitəçiləri olduqlarını bilə-bilə bu oyuna gətildilər. Əsas məqsədləri də "oyunçu, vasitəçi" kimi vəzifələrini yerinə yetirmək və "Böyük Ermənistan" xülyalarının gerçəkləşməsinə "əsaslar" əldə etmək idi. Uydurma vətən, bu uydurma vətənin saxta tarixini yaratmaq, bu uydurmaları, saxtakarlıqları gerçəklik kimi qəbul etdirmək üçün ilk növbədə xalqın şüurunu, mənəviyyatını erməni əlahiddəliyi, müstəsnalığı ideyası ilə zəhərləmək lazım gəlirdi. "Ustadları" düşmən ünvanını - türkləri, azərbaycanlıları onlara göstərmişdi.

Erməni şovinistləri türklərə, azərbaycanlılara qarşı düşmənçiliyi iki istiqamətdə reallaşdırmağa başladılar: birincisi, silahla, güclə; ikincisi, hiylə ilə, birləşmə, yalanla. Gürcü, azərbaycanlı mentalitetinin qəbul etmədiyi hiyləgərliyi, xəbisliyi, qəddarlığı, xəyanətkarlığı, milli-etnik reketçiliyi erməni mentaliteti qəbul etdi. Buna görə də Cənubi Qafqazda "seyiz keçilik" rolu onlara tapşırıldı. Həvalə olunmuş "şeyiz keçiliyinin" məqsədlərini gerçəkləşdirməyə uyğun gəlirdi üçün erməni daşnakları aktiv fəaliyyətə başladılar.

XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində xarici himayədarlarının köməyi ilə qeyri-insani qırğın vasitələrindən istifadə edən erməni daşnakları İrəvan xanlığını əsasən erməniləşdirdilər, Yuxarı Qarabağı "özəlləşdirdilər", Bakıda və digər şəhərlərdə məskunlaşmağa başladılar. Qorxu, hədə, xof əsasında işlənilib

hazırlanmış qarşılıqlı erməni himayədarlığı sayəsində daşnaklar nüfuzlu və pullu vəzifələri ələ keçirdilər. Tədricən güclənən erməni diasporası "Böyük Ermənistan" ideyasını mərhələ-mərhələ reallaşdırmağa başladı.

Keçmiş SSRİ miqyasında özlərinə analoji şərait yaradan (vəzifələri və pullu işləri ələ keçirərək) erməni daşnakları Azərbaycanın kreslo qəhrəmanlarının - dövlət rəhbərlərinin zəifliyindən, iradəsizliyindən, milli mənafeclərə laqeyd münasibətindən və istənilən məqamda milli məniyi öz ambisiyalarına - kreslolarını qoruyub saxlamağa qurban verməyə hazır olmalarından istifadə edirdilər. Müəyyən bir maneə ilə qarşılaşdıqda isə Moskvadakı gücün təsiri və təzyiqi işə düşürdü. Ermənistanda şovinist milli siyasət həyata keçirildiyi halda, Azərbaycanda kosmopolit siyasətə üstünlük verildi. Erməni daşnakları mövcud duruma müvafiq hərəkət edərək "Böyük Ermənistan" iddiasının gerçəkləşməsinin növbəti mərhələsinin planını hazırladılar: 1. Mürtəce siyasətlərinə "sivil don" geydirmək və qanuni zəmin yaratmaq üçün Azərbaycan əleyhinə təbliğat konsepsiyası işləyib həyata keçirmək; 2. Azərbaycanın gələcəkdə Ermənistan tərəfindən işğalına imkanlar yaratmaq; 3. Azərbaycan ərazisini qismən işğal etmək.

Azərbaycanın dövlət rəhbərliyinin zəifliyi nəticəsində erməni daşnaklarının təxribatı Azərbaycan ərazilərinin içərisinə keçirildi.

Onların təxribat və təcavüzlərinin qarşısını almağa ilk dəfə Heydər Əlirza oğlu cəhd göstərdi. Dövlət strukturlarındakı səlahiyyətləri genişləndikcə, onun mübarizəsi tədricən fərdilikdən çıxmağa, müştəşkil, sistemli, məqsədyönlü və ardıcıl səciyyə qazanmağa başladı. Erməni daşnakları bütün xalqı özlərinin düşməni saymaqla yanaşı ilk dəfə bir şəxsiyyəti - Heydər Əlirza oğlunu özlərinin ən təhlükəli düşməni hesab etdilər. Heydər Əlirza oğlunun nümunəsində belə bir fikir bir daha təsdiqini tapdı ki, xalqın liderini, qəhrəmanını düşmənlərin ona münasibəti tam dəqiqliklə və obyektivcəsinə qiymətləndirir. Erməni daşnakları ictimai-siyasi arenada aktiv fəaliyyətə başlayandan, qarşısında gücsüzlüklərini və zəifliklərini etiraf etdikləri yeganə şəxsiyyət

düşmən elan etdikləri Heydər Əlirza oğludur.

Maraqlı bir cəhət diqqət yetirək: son vaxtlar erməni mətbuatı Azərbaycanla, xüsusən də Heydər Əliyevin həyatı, fəaliyyəti, o cümlədən, DTK-nın rəhbəri işlədiyi dövr ilə bağlı materiallara geniş yer verir. Bədnam Z. Balayan kimi hədyan ustalarının bütün riyakar böhtanlarını nəzərə almasaq da, bir sıra xüsusi maraq doğuran ciddi məlumatlara diqqət yetirmək lazım gəlir. Şovinst "Böyük Ermənistan" planının tərkib hissəsi kimi altmışıncı illərdə törədilən və bugün "milli qəhrəmanlıq" qismində etiraf olunan qeyri-insani əməllərdən aydın görünür ki, əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, altmışıncı illərdə də daşnaklar Qarabağın etnik tərkibinin ermənilərin xeyrinə dəyişdirilməsi üçün hər cür saxtakarlıqları özlərinə rəva bilirlərmiş. Onların belə mənfur əməllərinin qarşısını ilk növbədə respublikanın DTK-sı və onun rəhbəri Heydər Əliyev aldı.

Normal insan əxlaqı min il əvvəlki tarixinə, mədəniyyətinə əslər keçəndən sonra "əl gözdirib düzəlişlər etməyi" anlaya bilmir. Erməni mentaliteti illüziyanın – imkanları, potensialları müqabilində ağılaşmaz iddialarının gerçək olduğuna inam illüziyasının üzərində qurulub. Bu illüziyanın, aldanışın həqiqət olduğuna inam yaratmaq məqsədi ilə özlərinə saxta tarix yazıblar, saxta mədəniyyət düzəldiblər. Bunun üçün zaman-zaman xislətlərinə xas hiylə və fırıldaqla başqalarının elmi-mədəni sərvətini oğurlayıb "özəlləşdiriblər".

Altmışıncı illərdə ermənilər Yuxarı Qarabağın hər rayonunda tarix-diyarşünaslıq muzeyləri açdılar, respublikamızı qarış-qarış gəzərək Azərbaycan sərvətlərini müxtəlif yollarla ələ keçirərək Qarabağın "erməni tarixinin" eksponatlarını təşkil etməyə başladılar. Z. Balayan yazır ki, coşğun və fəal saxtakarlıq kampaniyasına məhz Heydər Əliyev son qoydu. DTK generalının (məhz başqa ziyalıların, mülki dövlət xadimlərinin deyil) məxfi göstərişinə əsasən dəlilliliklə tarix və mədəniyyət quraşdıran erməni işbazlarına qulaqburması verildi. Azərbaycanın hər yerində düşmən əlinə keçməsin və gələcək nəsillərə çatdırılsın deyə, maddi mədəniyyət abidələri toplanaraq yerli muzeylər təşkil olundu.

Erməni mətbuatında xüsusi diqqət yetirilən məsələlərdən biri də Naxçıvan mövzudur. Erməni daşnaklarının Qarabağ ssenarisi öncə Naxçıvanda gerçəkləşdirilməli idi: dünyanın müxtəlif yerlərindən ermənilər "tarixi vətənləri" Naxçıvana köçməli, yerli maddi mədəniyyət abidələri erməniləşdirilməli və Azərbaycanın bu ayrılmaz dilbər guşəsi Ermənistanla birləşdirilməli idi.

Bu bədnam niyyətin gerçəkləşdirilmə "əsaı" hələ 1918-ci ildə Andranikin başkəmənlərinin qədim oğuz yurdu Zəngəzuru və o cümlədən Mıqrını işğal etdiyi vaxtlarda qoyulmuşdu. Sonra, 1920-ci ildə Ermənistan Sovet Respublikası yaradılanda erməni bolşevikləri ağına-bozuna baxmadan andranikçilərin 1918-ci ildə zəbt etdiyi əraziləri, o cümlədən Mıqrını da imperiya mərkəzinin köməyi ilə qonşu respublikaya daxil etdirərək Azərbaycanı Azərbaycandan (Zəngilandan Ordubadadək) 22 kilometr aralı salmışdılar. 1929-cu ildə isə guya Nüvədi, Tuğut, Ernəzir kəndlərinin iqtisadiyyatını dirçəltmək, əhalinin rifah halını yaxşılaşdırmaq üçün, əslində isə süni erməni dəhlizini genişləndirmək məqsədilə bu kənd də Ermənistan qanunsuz şəkildə ilhaq edildi və göydəndüşmə dəhliz 46 kilometrə çatdırıldı.

Naxçıvanda altmışıncı illərdən başlayaraq Qarabağ ssenarisinin qarşısını ilk növbədə Heydər Əliyev aldı.

Düşmənlərimiz bütün bunları unuda və Heydər Əliyevi bağışlaya bilmədilər. Bizim isə despotizmin hökm sürdüyü, milli məsələlərlə bağlı hər bir riskin üzərində ölüm hökmünün dolaşdığı bir vaxtda görülən böyük işlərdən ya xəbərimiz yoxdur, ya yaddaşımız korlanıb, ya da xassiyətimizdir: "Sən mənim qədrimi biləsən deyə, bu cavan yaşında ölümü indi?!"

Heydər Əlirza oğlunun Azərbaycanda milli siyasət sahəsində gördüyü global işlər yalnız Z. Balayanı deyil, bütün düşmənlərimizi, bədxahlarımızı ciddi narahat edir. Belələri böyük milli liderimizin nəhəng şəxsiyyəti, dönməz iradəsi qarşısında özlərini sonsuz xof içində hiss edirlər.

Bu məsələlərlə bağlı fikirlərimi müfəssəl açıqladığımı "Şəxsiyyət haqqında söz demək məsuliyyəti" məqaləsindən bəzi parçaları bu

kitabın oxucularına təqdim etmək istəyirəm:

... **"Kimliyimi düşmənimdən soruş"**. Bu fikri harada oxumuşam, yadımda deyil, amma həqiqət olduğunu həyatda dönə-dönə sınamışam. Bəlkə də mənim Heydər Əliyev şəxsiyyətinə ardıcıl müsbət münasibətimi həm də uzun müddət respublikamızdan kənarda fəaliyyət göstərməyimlə, Azərbaycanın və onun rəhbərinin uğurlarının necə düşməni qışqıncılığı ilə qarşılandığının şahidi olmağımla əlaqədardır. Hər halda şəxsiyyətin düzgün qavranılmasında bu əmil də müəyyən rol oynayıb.

1991-ci ilin may ayında "Şahidlər" kitabına ön söz kimi yazdığım, kitabın nəşrindən öncə, həmin il "Yeni fikir" qəzetində (№ 46, 47, 48) çap olunmuş "Biz hələ ki. . . şəhid deyilik" yazımdan bir parçanı olduğu kimi bura köçürürəm:

"... Qarabağ... "ssenarisi" çoxdan hazırlanmışdı, birçə Moskvanın "hə" sini ala bilmirdilər. Ermənistan KP MK-nin keçmiş birinci katibi A. Koçinyan bir müsahibəsində (bəlkə də son müsahibəsiydi) deyirdi ki, onun rəhbərliyi dövründə Qarabağ "məsələsi" neçə dəfə qaldırılmış, lakin Heydər Əliyevin nüfuzu və Mərkəzdə sözünün iti kəsəri bu məsələnin həllinə imkan verməmişdir. Hətta Mixail Suslov Koçinyanı yanına çağırıb "Xvatit armyanskomu nasionalizmu!" - demişdi və bu, Leonid Brejnev dövründə erməni millətçiliyinə və Qarabağ "probleminə" axır nöqtə idi. Bəlkə buna görə də L. Brejnev vəfatı İrəvanda bayram kimi qarşılandı. L. Brejnev dövrünün rəhbərləri yaxşı bilirdilər ki, siyasətdə erməniyə üz versən, astar istəyəcək. A. Mikoyanın və onun həndəvərindəki ermənilərin uzun illər boyu törətdiyi cinayətlər, axırda isə sudan quru çıxıb N. Xruşşovun sağ əli olmaları altmışıncı illərin ikinci yarısından ölkəyə rəhbərlik edən adamların gözləri qabağındaca olmuşdu. Yeni ciddi təhlükə signalı isə... Moskvada metronun partladılması, günahsız adamların - uşaqların, qocaların qətlidi.

Suslov da uzun illər boyu ermənilərin əliylə törədilən faciələrə müşahidə eləmişdi, belə ki, "xvatit armyanskomu nasionalizmu" deyimi birdən-birə çırpılmamışdı Koçinyanın üzünə və bu söz sil-

ləsi yalnız M. Suslovun fikri deyil, **bütün Siyasi Büronun səsi kimi qalmışdı Koçinyanın yaddaşında!** Məni lap heyrtləndirən odur ki, indiyəcən "günahları" tarazlaşdırmaq üçün Qarabağ "problemini" yüz yerə yozurlar, haqlı qəzəbimiz kükrəyəndə hərdən bizə də təskinedicilərin sözləri deyirlər..., amma "xvatit armyanskomu faşizmu!", "xvatit armyanskomu terrorizmu!" açıq-aşkar həqiqətini yüksək səviyyədə etiraf eləyən yoxdur, əksinə, ölkənin bütün aparıcı rəhbərləri bu ağır cinayətləri pərdələmək, gizlətmək üçün nəyə desən, əl atırlar.

O ki, qaldı H. Ə. Əliyevə... Ermənilərin ona düşməni kəsildiyinin, divarlardan portretinin qoparıldığının, cybəcər şəklə salınıb yol göstəricisi dirəklərinə yapışdırıldığının çox şahidi olmuşam və məşini saxlatdırıb elə kökə salınmış şəkilləri özüm cırıb atmışam. Deyə bilərlər ki, elə şeylər səviyyəsiz, dələduz adamların işidir, - etirazım yoxdur. Elə həmin illərdə İrəvanda bir institut rektoruna deyəndə ki, axı, A. Mikoyanın şəklə otuz il bizim başımızın üstündən asıldı, amma bir azərbaycanlı o şəklə divardan qoparmadı, cırmadı, akademik-rektor qızardı və cavab verə bilmədi. Məsələ ondadır ki, o səviyyəsizlər, o dələduzlar hansısa partiya, təşkilat xidmət eləyirdilər və səksəncinci illərin sonlarında respublikada hakimiyyəti ələ keçirən saqqallı başkəsənlərə döndülər.

Orada yaşadığım illərdə rəsmi iclaslarda, ziyalılarla görüşlərdə, ikilikdə, üçlükdə də olan söhbətlərdə açıqca hiss edirdim ki, sonralar Koçinyanın etiraf etdiyi kimi, daşnak ideyalarının həyata keçirilməsi, antitürk, antiazərbaycan kampaniyasının genişlənməsi işində Heydər Əliyev ermənilər üçün həqiqətən böyük əngəl idi, bu əngəl 1987-ci ilin 25 oktyabrında "üsulluca" aradan götürüldü və heç bir ay keçməmiş xalqımıza, torpağımıza qarşı çoxdan hazırlanmış təcavüzlərin ilk xoruzbanı eşidildi, akademik Aqambekyan "Humanite" qəzetinin səhifələrində dünyaya car çəkdi ki, bəs... Dağlıq Qarabağ Ermənistanının "imisi"... Sonsuz faciələr də, nəhayətsiz cinayətlər də burdan başladı...

Bugün Azərbaycanda uşağa da gün kimi aydındır ki, **Qarabağ**

“problemimi” bu şəkildə uydurmaq, acı bağırsaq kimi uzatmaq, 20 yanvar, 26 fevral genosidlərini törətmək, ölkə ərazisinin beşdə birini işğal etmək, bir milyon soydaşımızı yurdlarından ölümlə qovmaq, xalq hərəkətinin içinə simasız, əqidəsiz, gündə bir havaya züü tutan “komsomolları”, “drujinnikləri” yeritmək və hərəkətin özündəcə ləyaqətli adamlar ola-ola “komsomolları”, “drujinnikləri” iqtidarda mə'sul postlara yiyələndirərək onları Azərbaycana düşmən bir nöqtədən idarə etmək üçün Heydər Əliyev yalnız Siyasi Bürodan deyil, bütün siyasət aləmindən uzaqlaşdırılmalıydı və bunun üçün yalnız M. Qorbaçovun hikkəsi, erməni avantüristlərin təxribatları bəs deyildi, Azərbaycanın özündə də dayaq nöqtələri yaradılmalıydı.

Kamran Bağirovun səriştəsizliyi, qətiyyətsizliyi, Moskvanın buyruqlarını sözsüz yerinə yetirməsi Sumqayıt hadisələri törədilənədək, Qarabağ məsələsi qızıqdırılanadək kifayət idi. Azərbaycana qarşı irticəni genişləndirmək, H. Ə. Əliyevi nəyin bahasına olursa olsun nüfuzdan salmaq, hətta elan olunmamış müharibəni də onun “səhvlərinin” nəticəsi kimi ictimai şüura yeritməyə cəhd etmək üçün respublikanın yüksək rəhbər kreslosuna növbəti ağır cinayətlərin təşkilatçısı və icraçısı, bir sözlə, Azərbaycana, xalqa dəxli olmayan kimsə əyləşdirilməliydı. İmperiyanın xüsusi xidmət orqanları da, Qorbaçov da bu kimsəni çox axtarmadılar, çünki çoxdan tanıdıqları “komsomol uşağı” Vəzirov bütün “keyfiyyətləri” ilə bu standartla tamamı üst-üstə düşürdü.

“Biz hələ ki, ... şəhid deyilik”dən sətirlər yada düşür. “Televiziya ilə göstərilən səhnə heç gözümün qabağından getmir: iki qonşu respublikanın rəhbərləri dəyişildikdən dərhal sonra təzə “liderlər” Qazaxda görüşdülər və bir kənddə əməkçilərlə beş-on dəqiqəlik söhbətdə Harutyunyan iki dəfə təkrar etdi: **mən çox şadam ki, sizdə birinci katib yoldaş Vəzirov seçildi.** Bu erməni sevinci elə o vaxtlar da məni çox düşündürürdü: niyə sevinir görəsən? Bir-birini yaxşı tanıdıqları üçünmü? Məgər bu tanışlıqda nüfuz, ağıl, zəhmətsevərlik üstünlüyü Vəzirovun tərəfindəydimi (olsaydı, sevinməzdi!)?... Məgər Azərbaycana qarşı elan edilməmiş müharibə

hazırlananda Harutyunyan Ermənistanda MK bürosunun üzvü və respublika hökuməti tərkibində ikinci şəxs deyildi?

Harutyunyan Vəzirovu həqiqətən yaxşı tanıyırdı. Vəzirov Ümumittifaq komsomolu MK -nin katibi işləyəndə o, Ermənistan komsomoluna başçılıq edirdi və sonra Vəzirovun kabinetində əyləşdi, onun vəzifəsini tutdu. O illərin komsomolunda bir cəhət vardı ki, adamlar bir-birlərini tez tanıyırdılar. Özü də eyni xətt üzrə biri Moskvada, o birisi isə respublikada ola! Qorbaçov da Stavropol diyarında komsomol başçısı olanda Vəzirovu yaxşı tanı-mışdı, şübhəsiz, elə bu tanışlıq onu Pakistandan gətirib Azərbaycana rəhbər təyin etməmişdi ki, əməllərini üsulluca, sakitcə həyata keçirə bilsin və proqnozunda... yanılmamışdı.”

Vəzirov qaragüruhu vaxtı yalnız Moskvanın müzdlu “jurnalistləri” deyil, Azərbaycanın bir qrup tanınmış-tanınmamış “qələm əhli” də böhtan, yalan, riyə-şər yarışına çıxmışdı. Mərkəz öz namizədində yanılmamışdı, irtica planı detallarımacan həyata keçirilirdi. O iyirmi ay xalqın diqqətini erməni hərbi-siyasi irticasından yayın-dırmaq üçün “qoz əkilən”, “hamam tikilən”, Azərbaycanın milli mənliliyinin, ləyaqət və şərəfinin məsxərəyə qoyulduğu dövr idi. (Vəzirovun özü də azərbaycanlı adına karikatura idi.)

Milli haqqlarımızın tapdalandığı, böhtanların, yalanların meydan suladığı bir vaxtda Heydər Əliyev Sov. İKP MK-nın aprel plenumunda (1989-cu il) Mərkəzi Komitənin tərkibindən istefa çıxışında Qorbaçov Siyasi Bürosunun və onun Vəzirov kimi siyasi bambılısının düz gözlərinin içinə, bütün ölkəyə bəyan etdi ki: **“... Son vaxtlar mətbuatda mənim Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olduğum dövrdəki işimə tənqidi qiymət verən məqalələr dərc olunmuşdur. Əgər həmin məqalələr obyektiv xarakter daşısaydı, sağlam təmələ əsaslanmış olsaydı, mən onlara baş qoşmaz, adi bir hal kimi baxardım. Lakin nə bu, nə də digər keyfiyyətlər olmadığı üçün həmin məqalələr məndə etiraz hissi doğurur, qəlbimə yara vurur. Həmin məqalələri təhlil etməklə vaxtınızı almaq istəməzdim, lakin deməyi lazımlı hesab edirəm ki, mən həmin məqalələri qərəzli, qeyri-obyektiv, sübuta-dəlilə əsaslanmayan yazılar kimi rədd edirəm. Qeyd**

etmək istəyirəm ki, bütün bu məqalələr mənim Azərbaycanda işlədiyim dövrdə sui-istifadələrə və müxtəlif pozuntulara görə rəhbər vəzifələrdən azad edilmiş və partiya məsuliyyətinə cəlb olunmuş ayrı-ayrı şəxslərin sözüylə yazılır. Onlar özlərinin subyektiv xudbin hisslərindən çıxış edərək, məndən qisas alırlar, yanlış məlumat verməklə mətbuat orqanları işçilərini çaşdırırlar. Həm də təəssüf ki, məqalə müəllifləri birtərəfliliyə yol verir, digər tərəfin rəyini aydınlaşdırmağı lazımlı bilmirlər. Belə bir vəziyyəti isə çətin ki, normal vəziyyət hesab etmək olar. Dağlıq Qarabağda hadisələrlə əlaqədar mənim ünvanıma söylənilən iradlarla da razılaşa bilmərəm. Bu iradların heç bir əsası yoxdur. Muxtar vilayətdə və onun ətrafında müəkkəb vəziyyət yaranmışdır və həmin vəziyyəti dərinləndirən, düşünülmüş şəkildə, başlıcası isə obyektivcəsinə təhlil etmək lazımdır. Burada emosional münasibət yolverilməzdir. Mən Azərbaycandan 1982-ci ildə çıxmışam, Dağlıq Qarabağda hadisələr isə 1988-ci ildə başlanmışdır. Mənim Azərbaycanda işlədiyim dövrdə Dağlıq Qarabağda vəziyyət normal idi, sabit idi. Millətlərarası münasibətlər zəminində heç bir mənfi hallar yox idi. Dağlıq Qarabağda tez-tez olur, xoş rəftarla qarşılaşdım və qarşımda bu cür xarakterli heç bir məsələ qoyulmurdu. Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi işlədiyim bütün dövr ərzində Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkibindən çıxarmaq barədə birca məktub da, birca ərizə də daxil olmamışdır. Yeri gəlmişkən, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinə dair göstəriciləri Azərbaycan və Ermənistan üzrə orta respublika göstəricilərindən yüksəkdir. ... Bütün dediklərim şəxsi məsələ kimi görünə bilər, lakin zənnimcə, bu, ümumi xarakterli məsələdir, çünki söhbət ədalətli olmaqdan, obyektivlikdən gedir.

Axırda demək istəyirəm ki, Bakıda və Moskvada çalışarkən mən doğru-düzgün və vicdanla işləmişəm, vaxtım qızırqalanmadan işləmişəm, özümü bütünlüklə işə həsr etmişəm, heç kimi təqib etməmişəm, heç bir tayfam, dəstəm olmamışdır, sui-istifadələrə, mənfi hallara qarşı fəal mübarizə aparmışam və nəticədə özümə çoxlu düşmən, geniş ürək infarktı qazanmışam”.

O bədnam “təmizləmə” plenumunda MK-nın rəhbər orqanlarının tərkibindən istefa verən 110 nəfər partiya-dövlət xadimindən (onların içində həqiqətən görkəmliləri çox idi) H. Ə. Əliyevə söz verilməsi də bu böyük şəxsiyyətin ən çətin məqamlarda qətiyyətini, sarsılmaz iradəsini, müdrikliyini, ən başlıcası isə rəqib-düşmən tərəfin də onun sağlığı və mətin iradəsi qarşısında təb gətirə bilmədiyini bir daha təsdiqlədi. Külli ixtiyar sahibi M. Qorbaçov belə, Heydər Əliyevin böyük xidmətləri, möhkəm prinsipləri, daha doğrusu, mübariz Şəxsiyyəti önündə susaraq onu həmin dövrün ən yüksək kürsüsündən məhrum edə bilmədi.

Bu çıxış obyektiv düşüncə ilə adamların diqqətini indiyəcən az öyrənilmiş bir mühüm məsələyə də cəlb elədi - məhz Heydər Əliyev kimi yetgin, güclü, müdrik, ensiklopedik biliyə və düşüncəyə malik şəxsiyyət İosif Stalinin ölümündən sonra hökm sürən rus şovinizminin qartalmış cəngəlliklərini tapdalayıb, nəhəng imperiya qazanında “milli azlıqlar” dəmir çərçivəsindən çıxaraq Siyasi Büronun üzvü, SSRİ-nin aparıcı, əsas rəhbərlərindən biri səviyyəsinə yüksələ bilirdi. (Yeri gəlmişkən, xarici radiolar Sovetlər İttifaqının güclü vaxtlarında da SSRİ-nin rəhbərləri, görkəmli siyasi xadimləri haqqında əsasən obyektiv informasiyalar, təhlillər verirdi, L. Brejnev qocalanda, Andropov ağır xəstələnəndə, K. Çernenko iş qabiliyyətini itirəndə... siyasi şərhçilər, sovetoloqlar birmənalı şəkildə bildirirdilər ki, ölkədə birinci şəxs vəzifəsinə yeganə layiqli namizəd Heydər Əliyevdir, lakin azərbaycanlı olması onun bu vəzifəyə seçilməsinə imkan vermir.) Həmin çıxış Şəxsiyyətin o dövrdəki şərəfli fəaliyyəti, vicdanlı həyat yolu, həqiqətin zəfər çalacağına inamı barədə kəsərli rəy, dəyərli manifestdir.

Ayağı torpaqdan, əli haqdan-ədalətdən tamam üzülməmiş, dinləmək və eşitdiyi barədə az-çox düşünmək qabiliyyəti olan hər kəs inanırdı ki, belə dərin, köklü, əsaslı arqumentli, təkzibedilməz faktlara söykənmiş çıxışdan sonra Qorbaçovun “perestroyka” şirmasının böhtan kampaniyası dayandırılacaq, təkcə Azərbaycanda deyil, o vaxtkı Sovetlər birliyində böyük nüfuz sahibi olan Heydər Əliyev şəxsiyyətinə qarşı münasibətə son qoyulacaq,

heç olmasa, onun sakit yaşamaq haqqı özünə qaytarılacaqdır. Lakin adı əxlaq normalarını gözləməyən "rəhbərlərin" idarə etdikləri ölkədə bu da mümkün deyildi.

Moskva mətbuatı Heydər Əliyevin ciddi arqumentləri qarşısında hərdən səhvlərini etiraf etmək məcburiyyətində qalırdı, məsələn, nüfuzlu ittifaq jurnallarından biri Leonid Brejnevın Azərbaycana son gəlişinin qarşılanması mərasimini əks etdirən şəkili çap edərək bildirirdi ki, Heydər Əliyev Baş Katibə bahalı üzük bağışlamayıb, həmin üzük Brejnev təyyarədən enəndə onun barmağındaydı! Lakin o vaxtkı bir çox mərkəzi mətbuat orqanları da öz səhifələrində çap etdikləri əsassız ittihamlara əsaslı cavablara "yer tapmırdı". Azərbaycan mətbuatı isə Vəzirovun və onun redaktorlarının monopoliyasındaydı.

Qorbaçovun da, Vəzirovun da başlıca məqsədi Azərbaycana qarşı törədilən təcavüzləri unudurmaq, xalq hərəkətini zəiflədərək KQB tərəfindən idarə etdirmək, xalqın diqqətini öz ali məramından yayındırmaqdan ibarətdi. Bütün bunları "üsulluca" maneəsiz həyata keçirmək üçün hər şeydən öncə Heydər Əliyevi hadisələrdən və proseslərdən kənarlaşdırmaq gərəkdi. Çirkin məqsədlərinə nail olmaqdan ötrü min üsula əl atırdılar (oxucular bilir ki, mən həmin vaxtlar çap olunmuş yazılarımda bu məsələyə münasibətimi açıq bildirmişəm, ona görə də indi dediklərimi təkrar kimi görünəcək). Məsələn, Vəzirov H. Ə. Əliyevlə xalq hərəkətini gah eyniləşdirir (Sov. İKP MK-da yayırdı ki, Əbülfəz Əliyev(Elçibəy) guya H. Ə. Əliyevin əmisi oğludur, yaxud, 88-ci ilin payız mitinqlərində ayrı-ayrı adamların diliylə dedirdirdilər ki, guya mitinqləri... H. Ə. Əliyev təşkil edib), gah da qarşı-qarşıya qoymağa cəhd göstərirdi. Hər iki halda da millətin, ictimaiyyətin diqqətini taleyüklü məsələlərdən, milli problemlərdən yayındırmaq, Yuxarı Qarabağı Azərbaycandan ayıran idarəetmə strukturları yaratmaq və İrəvanda hazırlanmış, Mosvada təsdiq edilmiş planları həyata keçirmək məqsədi güdüldü.

"Dürğunluq illəri" adlandırdıqları, əslində isə Azərbaycanın həqiqətən inkişaf dövrü olan vaxtları sağına - soluna lənətləyən

mətbuat xalqa inamsızlıq, fəaliyyətdə qeyri-müəyyənlik, lap dəhşətli - unutkanlıq təlqin edirdi. Ötən illəri "dürğunluq" sayan siyasi rəhbərlər və onlara dən tutan "əhli-qələm" respublikanı əslində dürğunluq, dağıdıcılıq girdabına sürükləyirdilər. O vaxt jurnalist Tahir Talıblıya verdiyim müsahibədə dediyim sözləri xatırlayıram: "Mən keçmiş kor-koranə topa tutmağı sadəcə olaraq əxlaqsızlıq kimi dərk edirəm. Nə qədər yumşaq demək istəsəm də alınmır".

"Yenidənqurma" haqqında mətbuatda xeyli yazılar oxumuşuq. Müəlliflərin də çoxunu tanıyıraq. Elə Moskva müəlliflərini də. Mənə elə gəlir ki, bu yazıların çoxunun arxasında hiylə gizlənib. Nədi bu hiylə? Elə götürək dürğunluq dövrünü - Azərbaycan "dürğunluğunu". Mən yenə öz fikrimi deyirəm: Azərbaycanda indiki kimi dürğunluq illəri heç bir vaxt olmayıb. Bəlkə də bunları gizlətmək üçün dünənə gücü gəldikcə söymək kimlərə də daha çox əl verir. Dözülməz hal odur ki, nankorluq yarışının "qalibləri" hələ də xəcalət çəkmədən namuslu və pak adamlara, qeyrətli vətəndaşlara əxlaq, məənviyyət, yenilik "dərsləri keçirlər". ("Unutkanlıq faciə-mizdir". "Yeni fikir" qəzeti 16 may 1990-cı il).

H. Ə. Əliyevin təmkinli səsi vaxtaşırı xarici radiolardan gəlirdi. Müsahibələri müxtəlif agentliklər vasitəsilə yayılır, uzaq-uzaq ölkələrin nüfuzlu qəzetlərində, jurnallarında çap olunurdu. Azərbaycanda bu barədə çox az adamın məlumatı vardı. Çünki Vəzirova və onun "əhli-qələminə" o müsahibələrin adlarını belə çəkmək təhlükəli idi. Hər hansı müsahibəsinin adı çəkiləydi və ya bir fikrinə münasibət bildirilsəydi bütün Azərbaycan maraqlanacaqdı ki, o müsahibələrdə daha nələr var və bir də ki, xalq nə Vəzirovun sayıqlamalarını, "Xiyar-pamidor bazarını", "May bayramında kefi dövətini" qəbul edirdi, nə də onun cizmalarlarının "podval-podval" sicilləmələrini.

Vəzirovun "missiyası" Yanvar soyqırımında başa çatmalıydı, belə də oldu, lakin o başkəsən ordunun Azərbaycana yeridilməsini "əsaslandırmaq" üçün Moskvanın soyqırımqabağı tapşırığını səliqə-səhmanla, dəqiq yerinə yetirə bilmədi: KQB-nin təşkil etdiyi 12-

13 yanvar Bakı talanları genişlənmədi; respublika rəhbəri öz bürosunun tələm-tələsik qərarını çıxararaq bütün günahları qaçqınların üstünə atsa da paytaxtda yerli-gölmə qarşıdurması kimi məkrli niyyət baş tutmadı (o əndişəli və ağır günlərdə də xalq öz müdrikliyini göstərdi!)

Yanvar soyqırımını 20 aylıq Vəzirov fəaliyyətinin məntiqi nəticəsi, axır nöqtəsi idi (bu barədə "Ə. Vəzirova açıq məktub"da ətraflı yazmışam. ("Yeni fikir" qəzeti, 17 fevral 1992-ci il.)

Bu ağır cinayətdən sonra da ən ağır qadağa, terror təhlükəsi, qəsd ehtimalı Heydər Əlirza oğlunun xalqa sözünü demək haqqını öləndən ala bilmədi. Soyqırımının ertəsi günü Moskvadan kənarda xəstəxanayı tərk edərək müalicəsini yarımçıq qoyub 1982-ci ildən sonra ilk dəfə olaraq Azərbaycanın nümayəndəliyinə gəldi, jurnalistlər qarşısında məşhur bəyanatı ilə çıxış etdi, törədilmiş ağır cinayətə düzgün siyasi qiymət verərək baş vermiş hadisələri bir-mənalı şəkildə "hüquqa, demokratiyaya yabançı, clan olunmuş hüquqi dövlət quruculuğu prinsiplərinə zidd" hərəkət kimi qiymətləndirdi. İttifaq rəhbərliyinin, onların Azərbaycandakı icraçıları, nın səbətsizliyini, sərişsizliyini pisləyərək qətiyyətlə bəyan etdi: "Bunlar üçün ilk növbədə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin artıq sabiq birinci katibi Vəzirov müqəssirdir. Bu yüksək vəzifədə olduğu müddətdə o, Azərbaycandakı vəziyyəti sabitləşdirmək üçün heç nə etməmişdir. Əksinə, özünün səhv addımları, yaramaz iş üslubu, yanlış siyasi manevrləri ilə xalqla öz arasında uçurum yaratmışdır. Xalq isə hiddətlənmişdir. Elə buna görə də Bakıda və Azərbaycanın digər şəhər və rayonlarında aylarla davam edən mitinqlərdə dəfələrlə Azərbaycanın partiya rəhbərliyinin istefası tələbi irəli sürülmüşdür. Söhbət əslində Vəzirovun istefasından gedirdi. Bəs bu məsələ indiyə kimi niyə həll olunmamışdır? Yalnız dünən Bakı şəhərinə ordu yeridildikdən, qırğın və dağıntılar baş verdikdən sonra Vəzirov Azərbaycandan əslində qaçmışdır. Bu, böyük səhvdir. Ən böyük səhv isə sözsüz ki, qeyri-ciddi, bu yüksək vəzifəyə əsla yaramayan adamın bir vaxt Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinə birinci katib təyin edilməsi idi. Ancaq, iş təkcə bununla bitmir.

İndi yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə baş vermiş və bu gün də davam edən faciənin üstündə dayanmaq istəyirəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycandakı vəziyyəti öz axarına salmaq, siyasi həyatdakı qeyri-sabitliyi nizamlamaq üçün kifayət qədər imkan olmuşdur. Təəssüf ki, Azərbaycan rəhbərliyi bu imkandan istifadə edə bilməmişdir."

Bu gün hamıya gün kimi aydındır ki, 19 yanvarda Azərbaycana adi ordu hissələri deyil, xüsusi təyinatlı başkəşən dəstələr yeridilmişdi. Buna görə də azğın cəlladların nə uşağa yazıqları gəlirdi, nə qocaya, nə qadına ... Bakıya məhz belə dəstələrin yeridilməsinin nə demək olduğunu bilən Heydər Əlirza oğlunun həmin bəyanatında ölkə rəhbərliyindən soruşurdu: "... Azərbaycana kənardan böyük ordu kontingenti yeridilmişdir. Respublikada neçə ordu birləşməsinin olduğu mənə yaxşı bəllidir. Azərbaycanda kifayət qədər – 4-cü ordu, Xəzər hərbi Dəniz Donanması, desant qoşunlarının diviziyası, hava hücumundan Müdafiə Qoşunları, DİN-nin daxili qoşun birləşmələri vardır. Oraya əlavə qoşun yeritmək nəyə lazım idi? Əgər belə bir zərurət var idisə, orada yerləşən hərbi hissələrdən də istifadə etmək olardı. Belə qərar qəbul edən Azərbaycan rəhbərliyi, hamıdan əvvəl isə bərk ayaqda Azərbaycanı qoyub qaçmış Vəzirov öz xalqı qarşısında məsuliyyət daşımalıdır. Ölkənin ali siyasi rəhbərliyinə yanlış məlumat verənlər də məsuliyyət daşımalıdır".

Yenə qadağalar mexanizmi işə salındı, bu Bəyanatı o günlərdə Azərbaycandan başqa bütün dünya eşitmişdi. Əlbəttə, Qorbaçov da, cizgi filmlərinin bədnam personajları kimi qaçan Vəzirovdan sonra birinci vəzifə pilləsinə qalxmaq üçün yarışan büro üzvləri də. O zaman nəinki bəyanatın, hətta H. Ə. Əliyevin Azərbaycan xalqına başsağlığının mətbuat səhifəsinə çıxmasına və ya televiziya-radioda səslənməsinə ciddi-cəhdlə mane olundu. Bu da bəs eləməirdi. Xalqın diqqətini törədilmiş ağır cinayətdən yayındırmaq üçün mərkəzi mətbuatda yeni böhtan, yalan kampaniyası başladı.

"Unutqanlıq faciəmizdir" müsahibəmdən sətirlər: "... Unutqanlıq yaratmaqda bugünkü mərkəzi mətbuat da "layiqincə" rol

oynayır. V. Əfəndiyevin adıyla bu ilin 4 fevralında "Pravda" qəzetində çap olunmuş üzdənirəq məqalənin respublikamızdakı mənfi əks-sədası hamıya aydındır. Bəs qəzet nə etdi? Yəni həqiqətin astar üzü: "Şaq k oçişeniye" başlığı altında yazılır... (H. Ə. Əliyevin cavab məktubuna yəni yer tapılmamışdı...). Bilirsən, bu məsələni niyə xatırladım? B. Ağayev adlı keçmiş partiya işçisinin, H. Abdullayev adlı professorun əliylə Azərbaycanda və Bakıdakı faciəli hadisələrin günahı H. Ə. Əliyevin üstünə yığılır. (İsmayıl Şıxlının dərin mənalı kəlamı yada düşür: "Pravda" baltasının sapını özümüzdən salır...)

Yanvar müsibətləri imperiya və respublika rəhbərlərinin cinayətlərinin alt qatlarını da xalqa açdı, "perestroyka", "daha çox demokratiya, daha çox sosializm" pərdələri arxasında gizlənmiş yeni qəsbkarlıq niyyətləri aşkarlandı. Azərbaycan mətbuatında Heydər Əlirza oğlu haqqında müsbət fikrə "embarqo" qoyulmuşu inadla davam etsə də mənfi fikirlərin və antiəliyev kampaniyasının da meydanı daraldı, çünki mətbəədə çalışan sadə adamlar – linotipçilər, səhifə bağlayıcıları onun haqqında qərəzli materialları yığmaqdan, səhifəyə qoymaqdan imtina edirdilər. Özlərini yazıçı, alim, jurnalist... sayan, böyük titullar qazanan, xalq, millət adından saatlarla monoloqlar söyləyən "görməli" kəslərin görməyə borclu olduqları işi sadə adamlar öz üzərlərinə götürürdülər. Xalqın saflığı və böyüklüyü də ondadır ki, sadə adamlar yeri gələndə ən böyük missiyaları şəərəflə yerinə yetirə bilirlər!

Yanvar qanlarının üzərindən saymazyana addımlayaraq hakimiyyətin birinci qoltuqlu stulunda əyləşən A. Mütəllibovun fəaliyyətində heç nə dəyişmədi, əksinə, mərkəzin nüfuzunun zəiflədiyi, Alma-Atıda, Tbilisidə, Bakıda, Vilnüsədə... tökülən günahsız qanlar, başqa ağır cinayətlər tezliklə SSRİ-nin dağılacağını yəqinləşdirdikcə o özünü Heydər Əlirza oğlunun qarşısında daha rahatsız, səksəkəli, deyərdim ki, vahiməli aparırdı. Hələ ki mərkəz öz zorunu yeridirdi, Azərbaycan sonu görünməyən fəvqəladə vəziyyət, hərbi diktatura rejimi ilə idarə olunurdu. Hakimiyyətdə

müəyyən vəzifə dəyişiklikləri olmuşdu, amma məddah "yazarların" tərkibi də cəniydi, dübəyi də, duzu da... Axır ki, bütün qoruq-qadağalara, hədə-qorxulara baxmayaraq, cəmiyyətdə tüğyan edən rəzalətə qarşı etiraz səsinə ucaldı bilən adamlar tapıldı. Elmira Əmrahqızı (Əhmədova) qışın oğlan çağında Moskvaya gedərək şəhərdən aralı bir xəstəxanada H. Ə. Əliyevlə görüşdü və ondan ətraflı müsahibə alaraq "Azadlıq" radiosuyla səkkiz verilişdə səsləndirdi. O müsahibə Azərbaycanda hadisəyə çevrildi, kasetlərə köçürülərək ərməğan kimi evlərdə saxlanıldı və dönə-dönə dinlənilirdi. E. Əmrahqızı xeyli sonra yazını böyük çətinliklərlə də olsa Azərbaycanda "Ulduz" jurnalında çap etdirə bildi. Heydər Əlirza oğlu bu müsahibəsində Azərbaycana rəhbərlik etdiyi on dörd ildə respublikanın ictimai-siyasi durumu, sosial-iqtisadi tərəqqisi, mədəni yüksəlişi, digər aktual məsələlər barədə müfəssəl, təkzibedilməz dəlil və faktlarla söhbət açdı.

Bu reabilitasiya çıxışı deyildi, birçə yerdə də olsun, o vaxtadan son üç ildə Şəxsiyyətin ünvanına böhtanlar, yalanlar yağdırılan "siyasətçilərin" və "əhli-qələmin" adı çəkilməsə də, fikirləri xatırlanmasa da, bu, mənəvi repressiyaya qarşı ittiham, hökm idi. Məhz o müsahibədən sonra dünya bir daha əmin oldu ki, Azərbaycan yetmişinci illərdə və səksəninci illərin ilk vaxtlarında həqiqətən iri addımlarla irəliləyib, məhz o illərdə xalq təsərrüfatının bütün sahələrində böyük nailiyyətlər əldə edilib, təhsilin, səhiyyənin, elm və mədəniyyətin yüksəlişi üçün zəngin maddi-texniki baza yaradılıb (sonralar N. Baybakov bəyan etdi ki, dövlət plan komitəsinə rəhbərlik etdiyi uzun dövrdə, yetmişinci illərdə heç bir müttəfiq respublika İttifaq Fondundan Azərbaycan qədər maliyyə, avadanlıq almayıb), düzgün, milli siyasət aparılıb. Həmin müsahibədə Qarabağ "düynünün" mahiyyəti, məqsədi axıracan açıldı, tutarlı faktlarla əsaslandırıldı ki, bu irtica da "Qorbaçov perestroykası"nın məhsuludur.

Mütəllibov komandasının da həll etmək istədiyi "başlıca problem" Heydər Əlirza oğlunun Bakıya gəlişinin qarşısının ciddi-cəhdlə alınmasıydı. Bir neçə ay buna nail ola bildilər (Heydər

Əliyev nümayəndə seçildiyi Azərbaycan kommunistlərinin qurultayında iştirak etmədi). Amma görkəmli ziyalı və nəşir Əjdər Xanbabayevi vəhşicəsinə qətlə yetirsələr də, bu təşəbbüsə qoşulanları ölümə, terrorla hədələsələr də Mütəllibov qaragüruhunun cəhdləri perspektivsiz idi və Azərbaycanın bütün namuslu vətəndaşlarının dərin narazılığına, etirazına səbəb olurdu.

“Rəhbərlik” xalqın, vətənin ölüm-dirim məqamında tələyüklü məsələlərlə məşğul olmaq əvəzinə, Moskvanın ermənipərəst dairələrinin dirijor çubuğu ilə H. Ə. Əliyevə qarşı ideoloji təbliğat və təxribat müharibəsinə çıxmış. Qarabağda isə əzəli torpaqlarımız hərraca qoyulmuşdu. Kəndlərimiz bir-birinin ardınca boşaldılır, düşmən yeni ərazilər zəbt edir. Şuşa, Laçın xəyanətləri. Xocalı soyqırımını hazırlanırdı və həyata keçirilirdi. Heydər Əliyevə qarşı hazırlanmış məənəvi repressiya planlarının axıracan baş tutmamasında həlledici sözü yenə də vəzifə və şöhrət ehtirasından uzaq, təmiz vicdanlı, ölkənin, xalqın istiqlalı üçün şam kimi yanan xalq, sadə adamlar dedi, Nəhrəm kəndinin seçiciləri görünməmiş iradə, qətiyyət və prinsipliliklə onu yekdil rəylə respublika parlamentinə deputat seçdilər (doxsanıncı il seçkilərinə A. Mütəllibov siyahısından kənar deputat seçilməyin qeyri-mümkünlüyünü yada salın). Aradan beş ildən çox vaxt keçsə də (bu məqalə 1996-cı ilin yanvar ayında yazılıb və mətbuatda çap olunub – red.) mən o hadisəni möcüzə sayıb nəhrəmlilərin önündə ehtiramla baş əyirəm.

Mütəllibov deputatların ilk iclaslarında (1991-ci il) respublika rəhbərliyinin vəziyyətdən çıxış yolları barədə Heydər Əlirza oğlunun dərin məzmunlu çıxışlarının, konstruktiv təkliflərinin “parlament” əks-sədası yaqın ki, bütün xalqın yaddaşına həkk olunub. Əvvəllər olduğu kimi, Şəxsiyyətə, şəxsi və subyektiv münasibətdən asılı olmayaraq mürəkkəb, keşməkeşli yollar keçmiş sərəştəli dövlət və siyasi xadimin dediklərini öyrənmək, təhlil etmək, nəticə çıxarmaq əvəzinə (hələ ki torpaqların çoxu işğal olunmamışdı, Şuşa, Laçın satılmamışdı, Xocalı müsibəti törədilməmişdi...) vəzirovçu-mütəllibovçular yeni iyrənc irtica kampaniyasına başladılar.

Bütün müsahibə və çıxışlarında olduğu kimi, Ali Sovetin ilkin iclaslarında da Heydər Əlirza oğlu yenə sözünü vaxtında, kəsərli, qətiyyətli, birmənalı dedi və nəticədə yeni hücumlar, yeni təqiblər dalğası ilə qarşılaşdı. Qorbaçov nomenklaturasına, Azərbaycanda cılız, şəxsi, tayfa maraqlarını ümummilli mənafeədən üstün tutanlara bəlkə də elə gəlirdi ki, haqsızlığa qarşı etiraz müqaviməti artıq tükənib (Heydər Əliyev daha Ali Sovetin sessiyalarına gəlmirdi). 19 iyulda (1991-ci il) Sov. İKP üzvü sıralarından çıxmaq barədə SSRİ Nazirlər Sovetinin partiya təşkilatına verdiyi bəyanat yaqın ki, bütün Kremli titrətdi:

“Sizin nəzərinizə çatdırıram ki, mən Sov. İKP-dən çıxmaq qərarına gəldim.

Dərhal xəbərdarlıq edirəm ki, bu, sadəcə, “dəbə” uymaq deyil, son illər ərzində keçdiyim ağır məyusluqlar yolunun məşəqqətləri və hadisələrini yenidən qiymətləndirməyimin yekunudur.

Məni bu addımı atmağa məcbur edən başlıca səbəblər aşağıdakılardır:

Birincisi, hələ 1990-cı ilin yanvarında mərkəzin və Azərbaycan KP-nin siyasi rəhbərliyi altında Azərbaycan xalqına qarşı edilmiş hərbi təcavüzdən sonra məndə Sov. İKP sıralarından çıxmaq fikri yarandı, yanvar hadisələrində yüzlərlə adam öldürüldü və şikəst edildi.

Bu antihumanist, konstitusiyaya və hüquqa zidd hərəkəti ittiham edərkən Sov. İKP və Azərbaycan KP MK-nın bu cinayətin üstünü açacağına və günahkarları üzə çıxaracağına ümid bağlayırdım. Özümü ələ alıb səbrlə gözlədim. Çıxışlarıma cavab əvəzinə çox çək-mədi ki, “Pravda”dan başlayaraq partiyanın mətbu orqanlarında mənə qarşı yönəldilmiş uydurma faktları əsaslandırılmış şəkildə həmin kütləvi informasiya vasitələrinin özündə təkzib etmək cəhdlərim boş çıxdı. Yenidənqurmanın əsas nailiyyəti olan aşkarlıq özünü birtərəfli göstərirdi. Yanvar faciəsinin günahkarlarını üzə çıxarmaq və cəzalandırmaq haqqında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin, ayrı-ayrı vətəndaşların, görkəmli ziyalıların müraciətlərini Azərbaycan kommunist rəhbərliyi qətiyyətlə rədd edirdi.

Artıq il yarım keçib. Nəinki bu dəhşətli cinayətlərin hamıya çoxdan məlum olan günahkarları üzə çıxarılmayıb, əksinə, bunları ört-basdır etmək üçün əllərindən gələni edirlər. Ümid edirlər ki, zaman keçdikcə bu faciə unudulacaq. Ancaq tarix dəfələrlə sübut etmişdir ki, doğma xalqa qarşı yönəldilmiş qanlı cinayətləri on illər keçsə də, unutmaq və bağışlamaq mümkün deyil...”

Digər əsas səbəblər - mərkəzin ikiüzlü siyasəti, erməni millətçilərinin səyləri nəticəsində Yuxarı Qarabağın Azərbaycanın idarəçiliyindən çıxarılması, aşkarlığın, siyasi plüralizmin bəyan edildiyi bir dövrdə Azərbaycanda ərəzi bütövlüyünün müdafiəsinə qalxmış milli azadlıq hərəkatının və cəmiyyətdə demokratikləşmə prosesinin boğulması, adamların siyasi fəaliyyətinə görə repressiyalara məruz qalması idi. Azərbaycan “rəhbərləri” bu bəyanatı da dərin-dən öyrənməliydilər, hələ ki, fəlakətlərin qabağını almağa bütün imkanlar itirilməmişdi.

Bakıda evi olmayan, təhlükəsizliyinə təminat verilməyən Heydər Əlirza oğlu Naxçıvanda, öz doğma yurdunda yaşayır. ara-sıra dəyərli müsahibələr verir, tarixi-siyasi proseslərdən. Azərbaycan siyasi həyatının aktual problemlərindən söz açır, böyük həyatının yoxuşları, enişləri barədə memuar yazmağa hazırlaşır. Naxçıvan təhlükədəydi, qara qüvvələr üç tərəfdən həmləyə hazırlaşır, mövcud rejim vəziyyəti cinayətkar etinasızlıqla müşahidə eləyirdi. Naxçıvanın dişqanlı düşmən əhatəsində yalnız qalması azmış kimi, Mütəllibov güruhu da bir tərəfdən 300 minlik əhalinin taleylə oynayır, muxtar respublikanı Qarabağ və ölkənin digər sərhəddəki bölgələri kimi xəyanət və təxribatların qurbanına çevirmək planını gerçəkləşdirilməsinə mane olmurdu.

Azərbaycanın bu ulu incisi də itirilə bilərdi. Xilasın birçə yolu vardı: H. Ə. Əliyev muxtar respublikaya rəhbərlik etməliydi! Ayı yol yoxdu! Buna görə də, bütün muxtar respublikanın əhalisi ayağa qalxdı, təkidli xahiş və tələblərdən sonra Heydər Əlirza oğlu razılıq verdi, çünki özü də bilirdi ki, doğma yurdu xilasının ayrı yolu yoxdur. Naxçıvanda Heydər Əlirza oğlunun müdrik el

ağsaqqalı və çarəsiz vəziyyətdə yeganə ümid yeri kimi siyasi rəhbərliyə qayıdırsaydı sonralar onun böyük siyasətə dönüşünün təməli oldu və deməliyəm ki, Azərbaycanın bu strateji bölgəsi, onun mərd zəhmətkeş, taleyin ümidinə qoyulmuş əhalisi ağır mərhumiyyətlər və olmazın əzab-əziyyətlər bahasına olsa da Heydər Əliyevin uzaqgörən, tədbirli və dözümlü, mənzilli siyasəti sayəsində böyük siyasi təxribatlardan, satqınlıq və xəyanətlərdən xilas ola bildi. Həmişə olduğu kimi, Naxçıvanda da Heydər Əliyev xalqla bir olmağın, onun ağrı və əzablarına şərikliyin, millət, yurd təəssübkeşliyinin canlı nümayəndəsi və onun uca rəhbər Şəxsiyyəti bütün özəməti ilə Azərbaycanın hər yerindən görünürdü. Xalq qarşısında o vaxtkı üzüqara, simasız, satqın “rəhbərlərin” və siyasi meydanlarda cövlan edən şeyx-nəsrullahların da yuxusuna haram qatan, canına üşütmə salan məhz bu Ucalıq, bu Özəmət idi. . .

... Mənsə bu sətirləri yaza-yaza Şəxsiyyət haqqında söz deməyin ciddi məsuliyyətini bütün siqəti ilə hiss eləyirəm və bir də, söz deməyin mənəvi haqqı barədə düşünürəm. Çünki həqiqətin kimlər tərəfindən söylənilməsi cəmiyyət üçün həmişə maraqlı olub. “

Erməni “əzabkeşliyi ustalarının” artıq arxada qalan son iki əsrdə xalqımıza qarşı mərhələ-mərhələ həyata keçirdikləri amansız soyqırımları Heydər Əlirza oğlunun çıxışlarında, müraciətlərində açıqlandığı, dünya ictimaiyyətinə çatdırılmağıyla yanaşı global milli siyasi-ictimai məna kəsb edən mühüm tarixi sənədlərə döndü. Ölkə Prezidenti “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” (18 dekabr 1997-ci il) və “Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında” (26 mart 1998-ci il) fərmanları son iki yüz ilə yaxın müddətdə xalqımızın üzləşdiyi soyqırımları sisteminin bəşəriyyətə açıqlanması ilə yanaşı bölgədə insanlığa zidd olan qəsbkarlıq, zorakılıq, terrorizm siyasətinin dərin-dən araşdırılması, gələcək nəsillərə çatdırılması istiqamətində mənzilli başlanğıc oldu. Birinci fərmanın preambulasını xatırlayaq:

“Son iki əsrdə Qafqazda azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti nəti-

cəsində xalqımız ağır məhrumiyyətlərə, milli faciə və məşəqqətlərə məruz qalmışdır. Mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilən belə qeyri-insani siyasət nəticəsində azərbaycanlılar indi Ermənistan adlandırılan ərazidən - min illər boyu yaşadıkları öz doğma tarixi-etnik torpaqlarından didərgin salınaraq kütləvi qətl və yaşayış məskəni dağıdılıb viran edilmişdir.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il 23 dekabr tarixli 4083 nömrəli və 1948-ci il 10 mart tarixli 754 nömrəli qərarları Azərbaycan xalqına qarşı növbəti tarixi cinayət aktı olmuşdur. Bu qərarlar əsasında 1948-1953-cü illərdə yüz əlli mindən çox azərbaycanlı Ermənistan ərazisindəki dədə-baba yurdlarından kütləvi surətdə və zorakılıqla sürgün olunmuşdur. Adı hüquq normalarına zidd olan bu qərarların icrası zamanı avtoritar-totalitar rejimin mövcud repressiya qaydaları geniş təbliğ edilmiş, minlərlə insan, o cümlədən qocalar və körpələr ağır köçürülmə şəraitinə, kəskin iqlim dəyişikliyinə, fiziki sarsıntılara və mənəvi genosidə dözməyərək həlak olmuşlar. Bu işdə erməni şovinist dairələrinin və SSRİ rəhbərliyinin cinayətkar siyasəti ilə yanaşı, o dövrdə Azərbaycan rəhbərliyinin öz xalqının taleyinə zidd mövqeyi, soydaşlarımıza qarşı törədilən cinayətlərin təşkilində və həyata keçirilməsində iştirakı da az rol oynamamışdır.

Təəssüf ki, 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən deportasiya olunması faktı ötən 50 il ərzində lazımınca araşdırılmamış, bu hadisələrə hüquqi-siyasi qiymət verilməmişdir."

Fərmanda 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların da Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyanın hərtərəfli tədqiq edilməsi, Azərbaycan xalqına qarşı dövlət səviyyəsində həyata keçirilmiş bu tarixi cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması məqsədilə dövlət komissiyası yaradılması qərara alınmış, Respublika Nazirlər Kabinetinə uyğun göstəriş verilmişdir.

Şərhə ehtiyac yoxdur.

"Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" Fərman da hər cür

müfəssəl açıqlamanın və şərhin fəvqündə dayanır.

"Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazanandan sonra xalqımızın tarixi keçmişinin obyektiv mənzərəsini yaratmaq imkanı əldə edilmişdir. Uzun illər gizli saxlanılan, üzərinə qadağa qoyulmuş hüquqlar açılır, təhrif edilmiş hadisələr özünün əsl qiymətini alır.

Azərbaycan xalqına qarşı dəfələrlə törədilmiş və uzun illərdən bəri öz siyasi-hüquqi qiymətini almamış soyqırımı da tarixin açılmamış səhifələrindən biridir.

1813-cü və 1823-cü illərdə imzalanan Gülistan və Türkmənçay müqavilələri Azərbaycan xalqının parçalanmasının, tarixi torpaqlarımızın bölünməsinin əsasını qoydu. Azərbaycan xalqının bu milli faciəsinin davamı kimi onun torpaqlarının zəbti başlandı. Qısa bir müddətdə bu siyasət gerçəkləşdirilərək ermənilərin kütləvi surətdə Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi həyata keçirildi. Soyqırımı Azərbaycan torpaqlarının işğalının ayrılmaz bir hissəsinə çevrildi.

İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ xanlıqlarının ərazilərində məskunlaşdırılan ermənilər orada yaşayan azərbaycanlılarla müqayisədə azlıq təşkil etmələrinə baxmayaraq öz havadarlarının himayəsi altında "Erməni vilayəti" adlandırılan inzibati bölgünün yaradılmasına nail oldular. Belə süni ərazi bölgüsü ilə, əslində, azərbaycanlıların öz torpaqlarından qovulması və məhv edilməsi siyasətinin bünövrəsi qoyuldu. "Böyük Ermənistan" ideyaları təbiiq olunmağa başlandı. Bu uydurma dövlətin Azərbaycan torpaqlarında yaradılmasına "bərəət qazandırmaq məqsədilə" erməni xalqının tarixinin saxtalaşdırılmasına yönəlmiş geniş miqyaslı proqramlar reallaşdırıldı. Azərbaycanın və ümumən Qafqazın tarixinin təhrif olunması həmin proqramların mühüm tərkib hissəsini təşkil edirdi.

"Böyük Ermənistan" yaratmaq xülyasından ruhlanan erməni qəsbkarları 1905-1907-ci illərdə azərbaycanlılara qarşı açıq şəkildə geniş miqyaslı qanlı aksiyalar həyata keçirdilər. Ermənilərin Bakıdan başlanan vəhşilikləri Azərbaycanı və indiki Ermənistan ərazisindəki Azərbaycan kəndlərini əhatə etdi. Yüzlərlə yaşayış mən-

təqəsi dağıdılıb yerlə yeksan edildi, minlərlə azərbaycanlı vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Bu hadisələrin təşkilatçıları məsələnin mahiyyətinin açılmasına, ona düzgün hüquqi-siyasi qiymət verilməsinə maneçilik törədərək azərbaycanlıların mənfi obrazını yaratmış, özlərinin avantürist torpaq iddialarını pərdələmişlər.

Birinci dünya müharibəsi, Rusiyada baş vermiş 1917-ci il fevral və oktyabr çevrilişlərindən məharətlə istifadə edən ermənilər öz iddialarını bolşevik bayrağı altında reallaşdırmağa nail oldular. 1918-ci ilin mart ayından etibarən əks-inqilabçı ünsürlərlə müharizə şüarı altında Bakı Komunası tərəfindən ümumən Bakı quberniyasını azərbaycanlılardan təmizləmək məqsədi güdən mənfur plan həyata keçirilməyə başlandı. Həmin günlərdə ermənilərin törətdikləri cinayətlər Azərbaycan xalqının yaddaşına əbədi həkk olunmuşdur. Minlərlə dinc azərbaycanlı əhali yalnız milli mənsubiyyətinə görə məhv edilmişdir. Ermənilər evlərə od vurmuş, insanları diri-diri yandırmışlar. Milli memarlıq incilərini, məktəbləri, xəstəxanaları, məscid və digər abidələri dağıtmış, Bakının böyük bir hissəsini xarabalığa çevirmişlər.

Azərbaycanlıların soyqırımı Bakı, Şamaxı, Quba qəzalarında, Qarabağda, Zəngəzurda, Naxçıvanda, Lənkəranda və Azərbaycanın başqa bölgələrində xüsusi qəddarlıqla həyata keçirilmişdir. Bu ərazilərdə dinc əhali kütləvi surətdə qətlə yetirilmiş, kəndlər yandırılmış, milli mədəniyyət abidələri dağıdılıb məhv edilmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandıqdan sonra 1918-ci ilin mart hadisələrinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Nazirlər Şurası 1918-ci il iyulun 15-də bu faciənin tədqiqi məqsədilə Fövqəladə İstintaq Komissiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul etdi. Komissiya mart soyqırımını, ilkin mərhələdə Şamaxıdakı vəhşilikləri, İrəvan quberniyası ərazisində ermənilərin törətdikləri ağır cinayətləri araşdırdı. Dünya ictimaiyyətinə bu həqiqətləri çatdırmaq üçün Xarici İşlər Nazirliyi nəzdində ümumi qurum yaradıldı. 1919 və 1920-ci il mart ayının 31-i iki dəfə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən ümummilli mətəm günü kimi qeyd edilmişdir. Əslində bu, azərbaycanlılara qarşı yürüdülməyən soyqırımı və bir əsrdən artıq davam

edən torpaqlarımızın işğalı proseslərinə tarixdə ilk dəfə siyasi qiymət vermək cəhdi idi. Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu bu işin başa çatmasına imkan vermədi.

Zaqafqaziyanın sovetləşməsindən öz çirkin məqsədləri üçün istifadə edən ermənilər 1920-ci ildə Zəngəzuru və Azərbaycanın bir sıra digər torpaqlarını Ermənistan SSR-in ərazisi elan etdilər. Sonrakı dövrdə bu ərazilərdəki azərbaycanlıların deportasiya edilməsi siyasətini daha da genişləndirmək məqsədilə yeni vasitələrə əl atdılar. Bunun üçün onlar Nazirlər Sovetinin 23 dekabr 1947-ci il "Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və başqa azərbaycanlı əhəlinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında" xüsusi qərarına və 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların öz tarixi torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyasına dövlət səviyyəsində nail oldular.

Erməni millətçiləri öz havadarlarının köməyi ilə 50-ci illərdən etibarən Azərbaycan xalqına qarşı kəskin mənəvi təcavüz kampaniyasına başladılar. Keçmiş sovet məkanında müntəzəm şəkildə yayılan kitab, jurnal və qəzetlərdə milli mədəniyyətimizin, klassik irsimizin, memarlıq abidələrimizin ən nəfis nümunələrinin erməni xalqına mənsub olduğunu sübut etməyə çalışırdılar. Eyni zamanda onlar tərəfindən bütün dünyada azərbaycanlıların mənfi obrazını formalaşdırmaq cəhdləri də güclənirdi. "Yazıq, məzlum erməni xalqı"nın surətini yaradaraq əsrin əvvəllərində regionda baş verən hadisələr şüurlu surətdə təhrif olunur, azərbaycanlılara soyqırım törədənlər soyqırım qurbanları kimi qələmə verilir.

Əsrin əvvəllərində əksər əhalisi azərbaycanlı olan İrəvan şəhərindən və Ermənistan SSR-in digər bölgələrindən soydaşlarımız təqiblərə məruz qalaraq kütləvi surətdə qovulur. Azərbaycanlıların hüquqları ermənilər tərəfindən kobudcasına pozulur, ana dilində təhsil almasına əngəllər törədilir, onlara qarşı repressiyalar həyata keçirilir. Azərbaycan kəndlərinin tarixi adları dəyişdirilir, toponimika tarixində misli görünməmiş qədim toponimlərin müasir adlarla əvəzlənmə prosesi baş verir.

Saxtalaşdırılmış erməni tarixi gənc ermənilərin şovinist ruhunda

böyüməsinə zəmin yaratmaq üçün dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılır. Böyük humanist ideallara xidmət edən Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti ruhunda tərbiyə olunmuş yeni nəslimiz ekstremist erməni ideologiyasının tədbirlərinə məruz qalır.

Azərbaycan xalqının mənafeyinə, milli qüruruna və mənləyinə yönəlmiş böhtanlar siyasi və hərbi təcavüz üçün ideoloji zəmin yaradırdı. Xalqımıza qarşı aparılan soyqırım siyasəti özünün siyasi-hüquqi qiymətini tapmadıqları üçün tarixi faktlar sovet mətbuatında ermənilər tərəfindən təhrif olunur və ictimai fikir çəşdirilirdi. Ermənilərin sovet rejimindən bəhrələnərək həyata keçirdikləri və 80-ci illərin ortalarında daha da güclənən anti-azərbaycan təbliğatına Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyi vaxtında lazımı qiymət vermədi.

1988-ci ildən ortaya atılan qondarma Dağlıq Qarabağ konfliktinin ilkin mərhələsində yüz minlərlə azərbaycanlının öz tarixi torpaqlarından qovulmasına da respublikada düzgün siyasi qiymət verilmədi. Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR-in tərkibinə daxil edilməsi haqqında ermənilərin qeyri-konstitusion qərarını və Moskvanın əslində bu vilayəti Xüsusi İdarəetmə Komitəsi vasitəsilə Azərbaycanın tabeliyindən çıxarmasını xalqımız ciddi narazılıqlarla qarşıladı və mühüm siyasi aksiyalara əl atmaq məcburiyyəti qarşısında qaldı. Respublikada keçirilən mitinqlər zamanı torpaqlarımızın işğalı siyasəti qətiyyətlə pislənsə də Azərbaycan rəhbərliyi öz passiv mövqelərindən əl çəkmədi. Məhz elə bunun nəticəsi olaraq 1990-cı ilin yanvar ayında getdikcə güclənən xalq hərəkətini boğmaq məqsədilə Bakıya qoşunlar yeridildi, yüzlərlə azərbaycanlı məhv və şikəst edildi, yaralandı, digər fiziki təzyiqlərə məruz qoyuldu.

1992-ci ilin fevralında ermənilər Xocalı şəhərinin əhalisinə misli görünməmiş divan tutdu. Tariximizə Xocalı soyqırımı həkk olunan bu qanlı faciə minlərlə azərbaycanlının məhv edilməsi, əsir alınması, şəhərin yerlə yeksan edilməsi ilə qurtardı.

Millətçi-separatist ermənilərin Dağlıq Qarabağda başladığı avantürist hərəkətin nəticəsi olaraq bu gün bir milyondan artıq

soydaşımız erməni qəsbkarları tərəfindən öz doğma yurd-yuvalarından didərgin salınmış, çadırlarda yaşamağa məhkum edilmişdir. Ərazimizin 20 faizinin erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğalı zamanı minlərlə vətəndaşlarımız şəhid olmuş, xəsarət almışdır.

Azərbaycanın XIX-XX əsrlərdə baş verən bütün faciələri torpaqlarımızın zəbtə ilə müşayiət olunaraq, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı düşünülmüş, planlı surətdə həyata keçirdiyi soyqırım siyasətinin ayrı-ayrı mərhələlərini təşkil etmişdir. Bu hadisələrin yalnız birinə – 1918-ci il mart qırğınına siyasi qiymət vermək cəhdi göstərilmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi kimi Azərbaycan Respublikası bu gün onun axıra qədər həyata keçirə bilmədiyi qərarların məntiqi davamı olaraq soyqırım hadisələrinə siyasi qiymət vermək borcunu tarixin hökmü kimi qəbul edir.

Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş bütün soyqırım faciələrini qeyd etmək məqsədilə qərara alıram:

1. 31 mart Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə olunsun ki, azərbaycanlıların soyqırımı ilə bağlı hadisələrə həsr olunmuş xüsusi sessiyanın keçirilməsi məsələsinə baxsın."

Qlobal geosiyasi, o cümlədən iqtisadi maraqları qoruyub saxlamaq və ya gerçəkləşdirmək üçün üstünlük verilən yollardan biri obyekt kimi seçilən ölkənin daxili etno-siyasi durumunu gərginləşdirməkdir, milli zəmində qarşıdurma yaratmaq üçün bütün hallarda respublikamızın etnik tərkibinin rəngarəngliyinə istinad edilibdir. Bir neçə xarakterik cəhətə xüsusi diqqət yetirilibdir. Birincisi, erməni faktoru tipli məsələdir. İlk növbədə xüsusi cəhd göstərilibdir ki, Azərbaycandan kənarda müstəqil dövləti və ya müəyyən mənada müstəqil dövlət qurumları olan xalqların nümayəndələri ilə ölkənin əksəriyyətini təşkil edən yerli əhali arasında konflikt yaradılsın. Bu baxımdan rusdillilərdən, gürcülərdən, ləzgilərdən, avarlardan istifadəyə maksimum cəhdlər göstərilir. İkincisi – müstəqil dövlətin və ya müəyyən mənada müstəqil dövlət qurumları olmayan xalqlarla yerli əhali arasına nifaq

toxumu səpməyə səy ön plana çəkilibdir. Bu məqsədi reallaşdırmaq üçün uydurma kürd, talış, udin, ingiloy, xınalıq, qırız, tat, buduq və s. kartlar ortaya atılıbdir.

Şübhəsiz, milli zəmində qarşıdurma yaratmaqla ölkəmizin milli birliyini və dövlətin gücünü sarsıtmaq məramının gerçəkləşməsinə qeyri-ciddi münasibət gözləmək sadələşlülük olardı. Bunun üçün dövlətlərin və müxtəlif qüvvələrin araşdırma mərkəzləri, xüsusi xidmət orqanları elmi-analitik təhlillər əsasında fəaliyyət proqramı hazırlamışdır. İlk növbədə ölkənin etnik tərkibi, respublikamızda yaşayan xalqların, ayrı-ayrılıqda hər birinin mentaliteti, sosiyyəvi cəhətləri, özünəməxsus adət-ənənələri, maraqları, mənafeləri və s. ciddi planda öyrənilmişdi. Ən başlıcası isə məramın gerçəkləşməsinə xidmət edən plan kompleks şəkildə, təfərrüatına qədər nəzərə alınmaqla və bir neçə variantda işlənilib hazırlanmışdır.

Təbii ki, ilk növbədə qafqazlılara xas çılgınlıqla təzahür edən milli hisslərin oyadılmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Əslində plan məhz bunun üzərində qurulmuşdu. Milli hissləri istənilən anda məqsədyönlü şəkildə tənzimləyib istiqamətləndirməklə şovinizmə çevirmək üçün mərkəzlər yaradılmışdı. Mərkəzin Azərbaycandan kənarda yaradılmasının özü də bir daha sübut edir ki, respublikamıza qarşı təxribatlar ciddi elmi araşdırmalardan sonra hazırlanırdı. Azərbaycanda mərkəzlərin fəaliyyəti üçün real zəmin tapa bilməyən dövlət və qüvvələr başqa ölkələri hədəf seçdilər. Təsədüfi deyil ki, bu mərkəzlər Rusiyada – Dağıstanda, Z. Qamsaxurdiyanın rəhbərliyi dövründə Gürcüstanda, Ermənistanda, Suriyada və başqa ölkələrdə aktiv fəaliyyət göstərməyə başladılar.

Təxribat mərkəzlərinin planları obıvatel düşüncəsinə və məna-viyyətinə hesablanmış zahirən faydalı milli mənafeələrin müdafiəsi havasında köklənmişdi. Son məqsədi millətçi psixoz şovinizm yaratmaq olan bu mərkəzlər ayrı-ayrı milli qurumlar şəklində fəaliyyət göstərməyə başlamışdı. PKK, “Sadval”, Ləzgi Milli Şurası, İmam Şamil adına Avar Xalq Cəbhəsi, Saingiloy, lak hərəkəti, Ermənistanda bir çox ictimai-siyasi birliklər və s. əslində

bu xalqların fəlakət mənbəyinə çevrilmişdi. Adları çəkilən bu qurumların fəaliyyəti ya bütövlükdə, ya da müəyyən dərəcədə bilavasitə Azərbaycanla bağlı olmuşdur.

Bu məsələdən danışarkən bir neçə cəhətə diqqət yetirmək lazımdır. Birincisi – aydındır ki, bu qurumlar əslində respublikamıza və xalqımıza düşmən qüvvələrin əlində bir alətə çevrilmişdi. Kənardan göstərilən maddi və mənavi yardım hesabına təxribatçı mövqeyini qoruyub saxlayan bu qurumlar ömrə əsasən dağıdıcı gücünü ilk növbədə Azərbaycana qarşı yönəlmişdilər. Onların fəaliyyətində daşnakların, ASALA terrorçularının dəsti-xətti açıq-aşkar hiss olunduğu və göründüyü üçün ideoloji bazanın və maliyyə mənbəyinin ünvanını dəqiqləşdirmək çətin deyildi. Dediklərimizin ümumi subyektiv fikir olmadığını əldə olan faktlar da təsdiq edir. Hacı Əbdurəhimov deyilən “Sadval”çı fizikin cəfəngiyyatla dolu “Qafqaz Albaniyası – Ləzgiistan” adlı iri həcmli sayıqlamalarında türk etnosuna qarşı patentli böhtançı Z. Bala-yanın “sənətkarlığı” qabarıq nəzərə çarpır. Lak hərəkətinin liderlərindən biri, müqəddəs dinimizi də alver obyektinə çevirən N. Xaçilayev respublikamıza qarşı düşmən mövqedə dayanan erməni ssenarisi ilə hərəkət edən “Rusiya Müsəlmanları İttifaqı” qurumunun mətbu orqanına Mesropyanı redaktor təyin etmişdir. Bu isə əslində Dağıstan xalqlarına, bütövlükdə isə islami dəyərlərə bağışlanılmaz çirkin bir xəyanətdir.

İkincisi - dəfələrlə deyilsə də bir daha Azərbaycan dövlətinin və xalqının mövqeyini təkrar etmək lazımdır ki, Ləzgi Milli Şurasının, “Sadval”ın ləzgi, PKK-nın kürd, Saingiloy Cəmiyyətinin isə ingiloy xalqına heç bir dəxli yoxdur. Xalqımız həmişə paraya görə imanını və milli mənliliyini satmağa hazır olan hər hansı bir qurumu etnik mənsubiyyətindən fərqləndirməyi bacarıbdir. Ən başlıcası isə xalq adından danışmaq iddiasında bulunan bu qurumlardan heç biri mənsub olduqları xalq tərəfindən dəstəklənməyibdir.

Üçüncüsü və ən başlıcası – öllərində çoxsaylı elmi-tədqiqat institutları olduğu halda maraqlı dövlətlər və düşmən qüvvələr tarixi bir səhvə yol veriblər. Fundamental araşdırmalar aparmaqlarına

baxmayaraq, onlar xalqımızı, Azərbaycanda milli münasibətlər sahəsindəki tarixi ənənəni, humanizmi, tolerantlığı, başqa yüksək milli-mənəvi dəyərlərimizi sona qədər öyrənmə bilmədilər. Azərbaycan xalqının mentalitetinin mahiyyətinə varə bilmədilər. Bu isə onların qaçılmaz iflasını bir qədər də sürətləndirdi.

Xalqımızı tarix boyu fərqləndirən cəhətlərdən biri etnik, dini, irqi, milli ayrı-seçkiliyin onun mentalitetinə yad olmasıdır. Biz torpağa, yurda bağlı xalqlardanıq. Təsadüfi deyil ki, "gəzməyə qürbət ölkə, ölməyə Vətən yaxşı" bayatısında əksini tapan torpağa bağlılıq əsrlər boyu mentaliteti formalaşdıran əsas amillərdən birinə çevriləndir. Sonrakı illərdə də azərbaycanlıların inamı "gəzməyə, işləməyə qürbət ölkə, ölməyə Vətən yaxşı" formulasında təzahürünü tapıbdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, son illərin iqtisadi çətinliklərinin nəticəsində minlərlə azərbaycanlı xaricdə işləmək məcburiyyətində qalıbdır. Amma Azərbaycanı - Vətəni birdəfəlik tərk edən, köçüb gedən çox azdır. Elə bu faktın özü də xalqımızın elə-obaya bağlılığını əyani şəkildə təsdiq edir.

Torpağa bağlı xalqımızda əslində bu bağlılığın sayəsində Azərbaycana köçüb gələnlərə, necə deyirlər, onların yerini dar edənlərə qarşı dözümsüz münasibət, onlara yuxarıdan aşağı baxmaq, milli azlıq kimi onları ikinci növ adam qismində qiymətləndirmək və s. keyfiyyətlər formalaşmalı idi. Xoşbəxtlikdən xalqımız belə keyfiyyətləri özünə yaxın buraxmadı. Bizim qonaqpərvərliyimiz zəifliyimizin yox, güclüliyümüzün göstəricisinə çevrildi. İnsanın ləyaqəti onun rəngi, dili, inamı və s. ilə deyil, ilk növbədə əməlləri ilə qiymətləndirildi.

Dəfələrlə müxtəlif dövlətlərin və xalqların əsarətinə məruz qalan xalqımızda azadlıq uğrunda mübarizə əzmi gücləndiyi, qarşısı alınmaz istəyə və arzuya çevrildiyi halda işğalçı dövlətin xalqına qarşı qəlbində nəsil-dən-nəslə ötürülən kin, nifrət yaranmadı. Bütün hallarda mərhəmət, şəfqət hissi, humanizm xalqın özünün özünə hörmətinin, mənən böyüklüyünün dərk olunmasının məntiqi nəticəsidir, illərlə assimilyasiya cəhdləri ilə qarşılaşan xalqımız heç vaxt təmasda olduğu digər xalqları, kiçik

etnik qrupları assimilyasiya etməyə səy göstərməmişdir. Yalnız bir məsələdə "assimilyasiya" gerçəkləşə bilibdir: respublikamızda müxtəlif milli azlıqlar yaşayır. Yerli milli azlıqlarla (aborigenlərlə) yanaşı, tarixin müxtəlif dövrlərində ölkəmizə gələn milli azlıqlar da vardır. Azərbaycan xalqı istisnasız olaraq ölkəmizə gələn bütün xalqları nulli münasibətlərdə, başqa xalqlara münasibətdə özü kimi tolerant (başqalarının mövcudluğuna, inamına və fikirlərinə dözümlülük) olmağa vadar edibdir.

Təbii ki, buna zorla və ya fərmanla nail olmaq qeyri-mümkündür. Xalqımız buna ancaq özünün mentaliteti, nümunəsi ilə nail olubdur. Milli azlıqlar özlərinin maraq və mənafeələrinə uyğun gələn bu hala – başqa xalqlara məhz azərbaycanlı münasibəti ilə yaşamağa uyğunlaşdılar. Nəticədə Azərbaycanda ölkə əhalisinin böyük əksəriyyətini təşkil edən azərbaycanlıların milli münasibətlər sahəsində münasibəti dominant xarakter qazandı. Bu qanunauyğunluğun sayəsində indiyə kimi Azərbaycan tarixində etnik-milli, dini zəmində toqquşmanın faciəsi yaşanmayıbdır. Həqiqətən də tolerantlıq milli mentalitetimizin xarakterik cəhəti kimi ölkəmizdə stabilliyin əsasına çevrilmişdir. Bunu milli müstəqilliyimizi qazandıqdan sonrakı dövrdə yaşadığımız hadisələr də bir daha təsdiq edir. Təsadüfi deyil ki, Ermənistandan qovulan kürdlər, ruslar, ukraynalılar başqa yerdə yox, məhz Azərbaycana gəldilər, keçmiş Sovetlər birliyindən deportasiya olunan ləzgilər Dağıstana deyil, Azərbaycana pənah gətirdilər.

XX əsr liderlər əsridir. Mənsub olduğu etnosdan uzaqlaşmaqla müstəqil istiqamət kimi formalaşma prosesini başa çatdıran xalqların əsas bəlası məhz liderin olmamasından irəli gəlirdi. Stixiyalı etnik özünüqoruma instinkti genetik yaddaşla millətə keçib yenə də xalqın qüdrəti hesabına təhlükə ərəfəsində fəallıq qazanırdı. Yenə də söz milli birliyə poetik təminat yaratmaqla milli ideologiyayı əvəz edirdi. Amma XX əsr artıq liderlər əsri idi. Həqiqi liderin "təhlükəsini" adətən hər hansı bir ölkəni işğal etməyə hazırlaşan, bunun üçün də ilk növbədə xalqın mənəviyyatını işğal etməyi qarşısına məqsəd qoyan dövlətlər daha yaxşı bilirlər. XX

əsrdə çar müstəmləkəçiləri ilk növbədə bəyləri, xanları, ağaları zərərsizləşdirdilər. İstər-istəməz liderlik ziyalıların boynuna düşdü.

Bolşeviklər Azərbaycanı işğal edəndən sonra isə ilk növbədə obyektiv tarixi zərurətə görə liderlik funksiyasını yerinə yetirə biləcək ziyalıları aradan götürdülər (37-ci ill) , xalq lidərsiz qaldı. Bolşeviklərin milli ruhsuz dövlət siyasətinin robotları vəzifəyə təyin olundular, sosializm realizmi metodu çərçivəsində "şairlik" etmələrinə icazə verildi. Lidərsiz qalan xalq tarixi ənənəsinin və milli mentalitetinin hesabına nəinki varlığını qoruyub saxlayaraq inkişaf etdirdi, eyni zamanda ölkədə yaşayan müxtəlif millətlərin nümayəndələri ilə təbliğatsız, əmrsiz mehriban münasibətlərini daha da möhkəmləndirdi.

XX əsr liderlər əsridir. Amma XX əsr eyni zamanda milli zəmində münaqişələr, müharibələr əsridir. Hitlerin faşist ideologiyası müəyyən mənada ali irq ayrısı seçkiliyi üzərində qurulmuşdu. XX əsrdə dindən səlib müharibəsi üçün istifadə edə bilməyən şəxslər "dahilər" özlərinin bədnam niyyətlərini gerçəkləşdirmək üçün milli məsələni qabartmağa üstünlük verirdilər. Keçmiş SSRİ-də faşizmin ali irq konsepsiyasının başqa məzmununda və mahiyyətdə realizəsi asanlaşdırılmışdı: bütün milli atribut və amilləri unudan manqurtlar hesabına hegemon etnosun nümunəsində sovet adamı, sovet ədəbiyyatı, sovet kinosu, sovet teatri ... yaratmaq. Nəhəng imperiyanın sənaye potensialının bölgüsü və iqtisadiyyatın inkişafı da məhz bu mənfur niyyətə - milli respublikaları mümkün dərəcədə xammal mənbəyi kimi saxlamaq, bütövlükdə iqtisadiyyatı "əsas" və digər regionlardan asılı vəziyyətə salmaq niyyətinə tabe etdirilmişdi.

Kommunistlərin sözdə humanist, "qayğıkeş" milli siyasət kursu tam hakim millətçilik mahiyyəti daşıyırdı. Assimilyasiyaya nəzarət etməklə məqsədyönlü miqrasiya prosesi ilə milli respublikalarda etnik tərkibi dəyişdirmək, məcburi vahid ünsiyyət vasitəsinin bərqərar olmasını təmin etmək, lazım gələndə qarşıdurma törədən biləcək bütün münaqişə ocaqlarını, vasitələrini qoruyub saxlamaqla həyata keçirilirdi. Nəzərə çarpmayan ən böyük təhlükə

isə hegemon etnosun nümunəsində yaradılan sovet adamı anlayışına məhkum millət və xalqların, milli azlıqların "kənüllü gəlişini" təmin etmək cəhdi idi. Bu məqsədlə milli respublikalardakı daxili etnik münasibətlər, müxtəlif respublikaların bir-birinə ərazi iddiaları məqsədyönlü şəkildə tənzimləndirildi. Mərkəzin istəyinə uyğun assimilyasiya prosesləri ilk növbədə milli respublikalardakı etnik çoxluğun adına çıxılırdı. Bununla da daxili milli münasibətlərə nifaz toxumu səpilirdi. Digər tərəfdən strateji məqsədlərlə müxtəlif separatçı, şovinist millətçi iddialara rəvac verilirirdi. Beləliklə, birincisi - gələcəkdə imperiya maraqlarına uyğun konfliktlərə zəmin yaradılırdı, ikincisi- icazə verilmiş bəzi ekstremist halların qarşısını almaqla obyektiv himayədar obrazı və imici, bu obyektiv himayədarsız yaşamanın qeyri-mümkünlüyü təlqin edilirdi. Milli fəlakət və faciənin sürətli gəlişi ətrafında söz xalqın müqavimətini və mübarizliyini səngiməyə qoymurdu, əməli işlər görməkdə isə aciz idi.

Bəllidir ki, keçmiş SSRİ imperiyasının tərkibindəki milli respublikalar Kremlin direktivləri ilə idarə olunurdu. Deyildiyi kimi, "sovet xalqı" adı ilə yaradılmasına cəhdlər göstərilən yeni insan birliyinin uğur qazanması üçün yerlərdə milli hiss, duyğu, vüqar, fəxr, yaddaş, tarix və s. məqsədyönlü şəkildə unutturulurdu. Respublikalarda yaşayan milli azlıqlara qarşı düşünülmüş təsir və təzyiqlər sovet adamı üçün nümunə götürülən etnosla xilaskar imici yaratmaq məqsədi ilə diskriminasiya cəhdləri yerli xalqların ayağına yazılırdı.

Əvvəlki illərin naşı dövlət rəhbərləri, Moskvanın göstərişi ilə yaşayan, "sapı özümüzədən olan baltalar" milli mənafeyə uyğun gəlib-gəlməməsindən asılı olmayaraq hər bir göstərişi, əmrini köləcəsinə, canfəşanlıqla yerinə yetirirdilər. Hətta vəziyyət o yerə gəlib çatmışdı ki, Moskvadan əmr gözləmədən və ya Moskvanın qəzəbinə düşməmək üçün canfəşanlıqlarında ifrata varırdılar. İttəkarlıqlarının ağır nəticələri milli münasibətlər sahəsinə də ciddi təsir göstərirdi. Xüsusən bir də ona görə ki, naşı rəhbərliyin səriştəsizliyinin, qorxaqlığının nəticəsində bütün xalqlara bərabər

şərait yaratmaq əvəzinə milli azlıqların bəzilərinə (məsələn, ermənilərə, ruslara və s.) imtiyazlı şərait yaradılırdı (məsələn, dövlət dilinə formal münasibəti, vəzifələrə təyinatda qeyri-azərbaycanlılara üstünlük verilməsini və s. xatırlayaq). Təsadüfi deyil ki, Qarabağ problemi ortaya atılanda ənənəvi şəkildə ermənipərəst siyasət yeridən Moskva da Qarabağla Azərbaycanın digər bölgələrinin iqtisadi-sosial göstəricilərinin müqayisəsində ölkənin erməni əhalisinin azərbaycanlılarla müqayisəsində daha yaxşı yaşadıklarını etiraf etməli oldu. Məhz bu mənada bir daha təkrar etməliyik ki, lider son ümidi Tanrı olan xalqın bəndə timsalında xilaskara, ümidgaha ehtiyacından yarandı.

Etnik tərkibi müxtəlif Azərbaycanda milli münasibətlər faktorunun vacibliyi nəzərə alınmalıdır. Bu zərif problemə Azərbaycanda Heydər Əlirza oğlu kimi həssas, diqqətli, həqiqətən də müdrikcəsinə yanaşan, birgə yaşayışın milli-tarixi ənənəsinin ölkənin gələcəyində rolu baxımından bütün variantlardan ən optimalı, faydalısı kimi seçərək nəzərdə saxlamış ikinci bir siyasətçi olmayıb. Tarazlı milli siyasət kursu, milli azlıqların ən kiçik qayğılarından tutmuş ciddi sosial problemlərinə qədər bütün məsələlərinin həlli Kremlin barmaq silkələməsinə görə deyil, Heydər Əlirza oğlunun iradəsi, cəsarəti ilə həyata keçirilirdi. Adıca bir misal: varlığından indinin özündə bir çox siyasətçilərin, xəbəri olmayan ingiloyların – Qafqaz Albaniyasının əsas tayfalarından birinin nümayəndələrinin böyük əksəriyyəti Heydər Əlirza oğlunun mövcud qanunlardan istisna kimi onlar üçün yaratdığı güzəştlərin hesabına təhsil alıblar. Sovet qanunlarının belə “pozulmasının” bütün mənalarda əhəmiyyətini izah etməyə ehtiyac yoxdur.

Təfəssilatla varmadan demək olar ki, milli azlıqlara böyük qayğı indi bəzilərinin dediyi kimi, Moskvaya şikayətin qorxusundan irəli gəlmirdi. Doxsanıncı illərdən etibarən sivil dünya birliyinin demokratiya dərsi kimi bizə öyrətmək istədikləri xalqımızın dinindən, dilindən, milli mənsəbiyyətiindən asılı olmayaraq, “Tanrının yaratdığı hər bir bəndənin yaşamaq, çalışmaq, yaratmaq kimi təbii haqqına” hörmətin nəticəsi idi. Dahi siyasətçi kimi Heydər Əlirza

oğlu çox gözəl bilirdi ki, XX əsrin sınanmış təzyiq və təsir vasitələrinin ən pisi etnik münaqişə yaratmaqdır. Mütəxəssislərin araşdırmalarına və proqnozlarına görə dünyanın geosiyasi durumunu nəzarət altında saxlamaq iddiasında olan dövlətlər mümkün etnik münaqişə ocaqlarından məqamında istifadə etmək üçün buna zəmin hazırlayırdılar. Şübhəsiz ki, Azərbaycan xüsusi maraqlı doğuran ölkələr sırasında heç də sonuncu yerdə durmurdu.

Altmış-səksəncinci illərdə icazə verilməyən milli siyasət kursu iki aspekti əhatə edirdi: mövcud normalar, münasibətlər daxilində Kreml rəhbərlərinin direktivləri əsasında həyata keçirilən assimilyasiyanın (həm azərbaycanlıların, həm də milli azlıqların) qarşısını almaq, etnik münaqişə üçün hazırlanan zəminə qarşı mübarizə aparmaq. Hər iki aspekt əlaqəli, paralel şəkildə aparılırdı, sonuncu aspektə isə xüsusi diqqət yetirilirdi. Mahiyyətini, məramını elan etməklə müstəqil siyasi kursu həyata keçirmək qeyri-mümkün olduğundan xalqı görülən işlərə inandırmağa istinad edilirdi. Qayğı əyani şəkildə həyatın bütün sahələrində qabarıq nəzərə çarpırdı. Məsələn, Dağıstanla müqayisədə Azərbaycanda yetişmiş, yaşayıb-yaradan ləzgi ziyalıların sayı dəfələrlə çoxdur. Milli azlıqların nümayəndələri, o cümlədən ləzgilər ictimai-siyasi, milli-mədəni, sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrində təmsil olunublar.

Heç şübhəsiz ki, istedadsız xalq yoxdur, sadəcə olaraq istedadın üzə çıxmasında və bunun üçün münasib şərait yaradılmasında maraqlı olub-olmayan ölkə və siyasət var. Azərbaycan xalqı isə bütün tarixi boyu istedadı yüksək qiymətləndirən, əzizləyib qoruyan və istedadın açılmasına hər cür imkan, şərait yaradan xalq olub.

Heydər Əlirza oğlu digər aspektə qarşı mübarizəsində də milli azlıqların inam hissində istinad edib. Ekstremist xalq yoxdur, şovinizmlə xəstələndirərək onu fəlakətə sürükləyən rəhbərlər, başçılar, liderlər olub və bu gün də var. Özünə diqqət, qayğı görən, rahat, əmin-amanlıq, sülh içində yaşayan xalq inandığı Heydər Əlirza oğlunun milli ayrı-seçkiliyə qarşı fəaliyyətini altmış-səksəncinci illərdə də birmənalı şəkildə dəstəkləyib.

Konsepsiya şəklində həyata keçirilən ilk milli siyasət kursunun əməli faydası, inandırıcı gücü ölkəmizdə mövcud olan milli birliyi daha da gücləndirdi. Birmənalı şəkildə bəyan etmək lazımdır ki, yenidənqurma kampaniyasından sonra keçmiş SSRİ respublikalarının əksəriyyətində baş vermiş milli qarşıdurma fəlakətlərinin Azərbaycanda təzahür etməməsində altmış-səksəninci illərdə Heydər Əlirza oğlunun həyata keçirdiyi milli siyasət kursu başlıca rol oynamışdır. Düşmən qüvvələr etnik zəmində toqquşma yaratmağa çox çalışsalar da mənfur məqsədlərinə nail ola bilmədilər, çünki onların planlaşdırdıqları çirkin niyyətlərin qarşısı elə həmin illərdə alınmışdı.

Azərbaycana tarixi müstəqillik haqqını qazanandan sonra başqa vasitələrlə yanaşı milli ixtilafılar yaratmaqla ölkəmizi parçalamaq ya federativləşdirmək, ya da heç olmasa diz çökdürməyə ciddi cəhdlər göstərildi. Xalqın işə düşən müqavimət potensialı lidersizliyin ucbatından artıq tükənmək üzrə idi. Azərbaycan vətəndaş müharibəsi, qardaş qırğını və parçalanma təhlükəsinin gerçəkləşməsi astanasındaydı. Fəlakətin gəlişini xarici amillərlə yanaşı, daxili vəziyyət, xüsusən də lidersizlik sürətləndirmişdi. "Ölüm-qalım" dilemması adətən taleyüklü son, qəti və yeganə düzgün qərarın qəbul edilməsini zərurətə çevirir. Azərbaycan isə 1993-cü ilin iyun ayına kimi tarixinin ən ağır mərhələsini yaşayırdı. Anarxiya, qanunsuzluq, ümitsizlik, inamsızlıq xaosla keçidin son həddinə çatmışdı. Belə bir məqamda xalq Tanrının verdiyi son və yeganə şansdan istifadə edərək qəti qərar qəbul etdi: təkidlə, ısrarla Heydər Əlirza oğlunun lider kimi alternativsizliyini bəyan edərək, onun ölkə rəhbərliyinə gəlişini öz nicatı, xilas hesab elədi.

Heydər Əlirza oğlunun yenidən böyük siyasətə qayıdışı dövrü milli münasibətlərin tarixi ənənəni unudaraq nəzarətdən çıxdığı və düşmən qüvvələrin tənzimləyərək istiqamətləndirdikləri dövrə təsadüf edirdi. Etnik qarşıdurmanın artıq düşmənçilik səviyyəsinə qaldırılması qardaş qırğını şəraitini etnikdaha da gərginləşdirmiş və mürəkkəbləşdirmişdi. Heydər Əlirza oğlu iki istiqamətdə gərgin

və məqsədyönlü iş aparmağa başladı. Ən başlıcası şəraitin və vəziyyətin daha da gərginləşmək istiqamətində inkişafının qarşısını aldı: milli münasibətlər sahəsində xalqın mentaliteti ilə sıx bağlı olan və özünün əvəzolunmaz töhfəsini verdiyi tarixi ənənəni bərpa etməyə və yeni tarixi şəraitin tələblərinə uyğun konsepsiya əsasında dövlət siyasətini həyata keçirməyə başladı.

Heydər Əlirza oğlu milli münasibətlər sahəsində tarixi ənənənin bərpasına ilk növbədə qayğıdan başladı. Onun hakimiyyətə gəlişinin ilk günündən respublikanın bütün əhalisi, o cümlədən məmləkətimizdə yaşayan milli azlıqlar müstəqil dövlətdən özlərinə qarşı ağır problemləri ilə əlaqədar real, əməli qayğı gördülər. Tədricən onlarda belə bir inam yarandı ki, şovinist qüvvələrin təbliğatı fəlakətə aparır, əsl səadət əsrlər boyu yaşadığın ölkəni Vətən, dövləti isə öz dövləti saymaqdadır.

Heydər Əlirza oğlunun təşəbbüsü və göstərişi ilə milli azlıqların ədəbiyyat, mədəniyyət, dil, tarix, adət-ənənələrinin və s. qorunub saxlanmasına, inkişaf etdirilməsinə qanuni zəmin yaradıldı. Bu məqsədlə onlara müntəzəm şəkildə inaliyyə yardımları göstərildi. Milli azlıqların mədəni mərkəzləri kommunal xərclər, kirayə haqqı ödənilmədən yerlə təmin olundular. Onların əlifbaları, doğma dillərində dərslikləri hazırlandı, kitablarının, qəzetlərinin nəşri üçün dövlət büdcəsindən vəsait ayrıldı, respublika radiosunda, yerli özəl televiziyalarda və qəzetlərdə doğma dillərində veriliş və materiallar hazırlanmasına şərait yaradıldı, müxtəlif konfessiyaların hamısının sərbəst və azad fəaliyyət göstərməsinə tam hüquqi təminat verildi. Bütövlükdə sadalamaq fikrindən uzaq olduğumuz görülən işlərin yüzdə biri də sübut edir ki, 1993-cü ildən sonra milli azlıqların spesifik məsələlərinə ağır, iqtisadi çətinliklər içərisində yaşayan Azərbaycanda dövlət səviyyəsində kompleks və müntəzəm qayğı göstərmək ənənəyə çevrilibdir.

Ənənənin bərpasında da iki aspekt nəzərə alınmışdı: a) respublikamıza qarşı düşmən təbliğatın zərərsizləşdirilməsi və b.) əsrlər boyu xalqın mentalitetinin salnaməsinə, qoruyucusuna və tənzimləyicisinə çevrilmiş ədəbiyyatın, mədəniyyətin, incəsənətin, ən

başlıcası – uzun illər qadağalara məruz qalmış dinin potensialından maksimum istifadə olunması. Zərərsizləşdirmə prosesi bir də ona görə xüsusi uğur qazandı ki, ölkəmizdə bu iş təbliğat kimi qurulmadı, obyektiv informasiya yayılması, sərbəst fikir mübadiləsi kimi, vətəndaşların şüurlu surətdə öz mövqeyini müəyyən etməsinə münasib şərait yaradılması kimi getdi. Ən əsası milli azlıqların Azərbaycan xalqına və dövlətinə inamına diqqət yetirildi. Antiazərbaycan qrupların ekstremizminin iç üzünün obyektivcəsinə açılaraq xalqa çatdırılması hələ milli azlıqların inamının qazanılması demək deyildi. Buna görə də məhz milli azlıqların əməli, konkret və görümlü işlər əsasında inamının qazanılması ən böyük qələbəyə çevrildi.

Tarixən Azərbaycan ədəbiyyatı Azərbaycan xalqının milli-mənəvi özgürlüyünü, zənginliklərini əks etdirib. Ədəbiyyat və incəsənətimizdə başqa, bizə qatı düşmən mövqeyindən asılı olmayaraq heç bir etnosla, xalqa, millətlə nəinki kin, nifrət, hətta, eqoist, ikrahlı və yekəxana münasibət ifadə olunmuş nümunə tapmaq qeyri-mümkündür. Milli-bədii təfəkkürümüzdə xalqa sevgi və ehtiram başqa xalqa kinin üzərində qurulmayıbdır. Azərbaycan ədəbiyyatı kin-küdurət, şovinizm təbliğ etməyib, özünün əzəli humanist başlanğıcına sədaqətini bütün dövrlərdə qoruyub saxlayıbdır.

Azərbaycanda bədii söz buna görə həmişə obyektiv sözə çevrilibdir. Xalqımızın öz ədəbiyyatına və mədəniyyətinə inamı onun xarakterik cəhətidir. Yalandan, riyadan, mənəviyyat separatizmindən uzaq milli ədəbi-bədii təfəkkürümüz bütün dövrlərdə etnik varlığımızın və milli birliyimizin ən etibarlı qaranı olubdur. Heydər Əlirza oğlunun milli münasibətlər sahəsindəki müdrik siyasətində ədəbiyyata, mədəniyyətə xüsusi diqqət yetirilməsi də təsadüfi deyil. Dediklərimizlə yanaşı, Heydər Əlirza oğlu həm də ədəbiyyatımızın gücünə, qüdrətinə çevrilmiş azərbaycançılıq ideyasına istinad edirdi. Bu ideyanın tarixən ölkəmizdəki həyatı gücünün 1993-cü ildən sonra da missiyasını yerinə yetirməsinə böyük ehtiyac var idi. Dövlət maraqları bu ideyanın şüurlara hakim kəsilməsini tələb edirdi.

Azərbaycanda milli azlıqlara xalqın ehtiramlı münasibəti və Heydər Əlirza oğlunun birbaşa təşəbbüsü ilə dövlət səviyyəsində qayğı haqqında çox danışmaq mümkündür. Amma ən başlıca cəhət budur ki, ilk dəfə məhz Heydər Əlirza oğlunun rəhbərliyi ilə milli azlıqlara dövlət qayğısının əhədiliyinə qanuni status verildi. Ölkə Prezidentinin təşəbbüsü ilə qəbul olunmuş Konstitusiyada, dini etiqad azadlığı, siyasi birliklər, təhsil, mətbuat, mədəniyyətə və başqa qanunlarda demokratik, dünyəvi, unitar, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu məramına uyğun olaraq milli azlıqlara bir sıra əlahiddə səlahiyyət və imtiyazlar verilməklə yanaşı onların ölkənin bütün vətəndaşları ilə tam cəmi, bərabər hüquqlu statusları birmənalı şəkildə təsbit olundu. Yəni milli azlıqlara qayğının artıq konkret bir rəhbərin iradəsindən asılılığı bitdi və bu, işləyən mexanizm əsasında tənzimlənməyə başladı.

Şübhəsiz, qanun vacibdir, amma milli sahələrlə bağlı qanunların real güc qazanması üçün onun mənəvi ideoloji bazası olmalıdır. Yəni qanunlar ilk növbədə insanların zəkasında, mənəviyyatında möhkəmlənməlidir, inama çevrilməlidir. Bunun üçün isə Azərbaycanda şərait, zəmin vardı, olanları Heydər Əlirza oğlu daha da gücləndirdi, olmayanları isə yenidən yaratdı. Məsələn, qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan ədəbiyyatının və mədəniyyətinin humanist xarakterindən, birləşdirici, yaradıcı gücündən ölkədə milli birliyin daha da möhkəmləndirilməsi məqsədi ilə Heydər Əlirza oğlu qədər istifadə edən dövlət rəhbəri, milli lider tapmaq mümkün deyildir.

Heydər Əlirza oğlunun milli birliyə və vətəndaş həmrəyliyinə xidmət edən dövlət atributlarının potensial imkanlarından maksimum istifadə etməsini, dövlət dilinə münasibəti bir daha aydın göstərir. Onun siyasətini qloballıq, perspektivi nəzərə almaq, strateji məqamı əsas götürmək səciyyələndirir. Bu baxımdan Heydər Əlirza oğlunun ölkə əhalisinin, xüsusən də ziyalıların rəylərini nəzərə alaraq dövlət dilimizin əvvəlki adını bərpa etməsi əslində pragmatik siyasətin fərdi istəyi üstələməklə qaçılmaz zərurətdən yaranan məntiqi nəticəsi idi.

Vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu dövlət ideologiyasının çevikliyini tələb edir, milli ideya isə məhz belə çevik dövlət ideologiyasının maneəvər imkanlarından səmərəli istifadə etməklə daha sabit, stabil və ədəbi dəyərlərin bazasında gerçək fakta çevrilir. Bünövrəsi qədim dövrlərdə qoyulmuş etnik, milli ideyanın Heydər Əlirza oğlu mərhələsi məhz belə spesifik cəhətlərinə görə həm dilindən, dinindən, milli, dini, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər bir ölkə vətəndaşının, həm də harada yaşamasından asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlının əbədi sərvətinə çevrilmişdir.

Bəzi hallarda atributları doqquza çatdırılan (milliyyətçilik, hüriyyətçilik, cümhuriyyətçilik, islamçılıq, azərbaycançılıq, vətənçilik, istiqlalçılıq, müstəqillik, dövlətçilik) milli ideyanın Heydər Əlirza oğlu mərhələsində sadalanan bütün atributları özündə ehtiva edən üç başlıca atributa xüsusi diqqət yetirildi: vətənçilik, azərbaycançılıq, islamçılıq. Heydər Əlirza oğlu bu üç atributa bir də ona görə xüsusi diqqət yetirmiş və yetirir ki, bunlar Azərbaycanın bütövlüyünə, unitarlığına, respublikamızda milli birliyə mənəvi zəmin yaradır.

Milli birliyin və vəhdətin əvəzolunmaz təminatçısı kimi vətənçilik Heydər Əlirza oğlunun bütün fəaliyyətindən qırmızı xətt kimi keçir. Ölkə rəhbərimiz milli birlik yaradan vətənçiliyin reallaşmasına üç aspektdə diqqət yetirmişdir: ölkəmizdə yaşayan bütün millətlərin birliyi, dünyanın harasında yaşamasından asılı olmayaraq, bütün azərbaycanlıların birliyi və dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşmış keçmiş Azərbaycan vətəndaşlarının azərbaycanlılarla həmrəyliyi.

Bir daha təkrar etməliyik ki, ölkə daxilində milli birliyin qorunub saxlanması və daha da gücləndirilməsində xalqın mentalitetinə, milli ədəbiyyatın və mədəniyyətin xarakterik cəhətlərinə istinad edən Heydər Əlirza oğlu müstəqillik dövründə buna artıq siyasi-hüquqi, mənəvi-əxlaqi baza yaratdı. Qayğını sözdə yox, əməli işdə görən, Azərbaycanı özünün qeydiyyat məkanı deyil, Vətəni sayan, özünün dininə, dilinə, milli mənsubiyyətinə, ədəbiyyat və mədəniyyətinə, adət-ənənəsinə hörmət və ehtiramın şahidi olan milli

azlıqlar vətənçilik ideali ətrafında daha sıx birləşdilər. Təsədüfi deyil ki, Qarabağ müharibəsində Müqəddəs Vətən torpağı naminə döyüşlərə gedərək ölümün gözüne dik baxanların və şəhidliyi özlərinə şərəf bilənlərin hamısı – ruslar da, yəhudilər də, ukraynalılar da, ləzgilər də, kürdlər də, avarlar da, talışlar da, tatlar da... azərbaycanlılar idi. Onları bir-birindən etnik amillər, dini etiqad fərqləndirsə də vətənçilik birləşdirirdi. Belə birliyə isə yalnız Heydər Əlirza oğlunun müdrikəsinə dediyi aşağıdakı ideyanı gerçəkləşdirməklə nail olmaq mümkündür: **“Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir”**. Bizi bir-birimizə bağlayan ideal yaxınlığı, mənəvi - əxlaqi prinsiplərdir. Möhtərəm Prezidentimiz demişkən, **“azərbaycanlı sözü bizi həmişə birləşdirib”**.

“Dünyada nə qədər azərbaycanlı var?” sualına müxtəlif cavablar vermək mümkündür. Amma ən dəqiq cavablardan biri budur ki, dünyadakı azərbaycanlıların sayı Azərbaycanı müqəddəs Vətən sayanların sayı qədərdir. Daha doğrusu, etnik müəyyənliyin əsas əlamətlərindən biri kimi vətənçilik ideali - milli birlik eyni zamanda dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan bütün azərbaycanlıların birliyidir. Kitabın növbəti fəslində bu barədə müfəssəl söhbət açıldığından indi qısaca şəkildə qeyd edək ki, bu idealın özünün də konsepsiya şəklini alaraq gerçəkləşməsi və bütövlükdə milli ideyanın əsaslarından birinə çevrilməsi də ilk növbədə Heydər Əlirza oğlunun adı ilə bağlıdır.

Vətənçiliklə yanaşı azərbaycançılıq da ümummillət mədəniyyətinin əsas bazasıdır. Etnik tərkibi rəngarəng respublikamızda bir müddət (1993-cü ilə kimi) dövlət və milli maraqlar (ən azı müəyyən tarixi mərhələdə) nəzərə alınmadan türklüyün ifrat təbliğinə üstünlük verilməsi milli azlıqlarda təbii əksreaksiya doğurmuşdu: milli azlıqların stixiyalı müqavimət instinkti işə düşmüşdü, buna görə də onlarda respublikamızdan kənardakı son məqsədi şovinizm yaratmaq olan millətçilik hərəkatlarına aldanma əlamətləri yaranırdı.

Azərbaycançılığın türkçülükə əvəz olunması möhür bu baxımdan təhlükəli idi və istər-istəməz vətənçiliyin də təfəkkür və mədəniyyətlərdə dəyişməsinə gətirib çıxarırdı.

Heydər Əlirza oğlu dövlət dilinin adı ilə bağlı çoxsaylı müzakirələrin birində demişdir: "Biz türk mənşəli millətlik və türkdilli xalqların dilinə mənsub olan dilimiz var". Deməli, Heydər Əlirza oğlunun dövlət dilinin adının dəyişdirilməsindəki mövqeyi elmi nəşliqdan irəli gəlmir, ilk növbədə XIX və XX əsrlərdə formalaşma prosesi keçən milli ideyanın məntiqinə və tələbinə sədaqəti ilə bağlıdır. Onun azərbaycançılığı bərpa etməsi vətənçiliyin yenidən respublikanın bütün əhalisinin məfkurəçiliyinə çevrilməsinə də yenidən təminat yaratdı, özlərini azərbaycanlı sayan milli azlıqların inamı, etibarı bərpa olundu.

Müsləman etiqadı VII əsrdən - islam dininin qəbulunda bu günə qədər tariximizdə, mədəniyyətimizdə, təfəkkürümüzə, ədəbiyyat və mədəniyyətimizdə əvəzsiz rol oynayıb. Daha doğrusu, etnik birliyimizin son 1300 ildəki təminatçılarından biri islamçılıq olubdur.

XIX əsrdən başlayaraq Azərbaycanı ikiyə parçalayıb bir hissəsini işğal edən Çar Rusiyası dini etiqadımıza qarşı düşünlümüş və məqsədyönlü təcavüzə başladı. Məqsəd aydın idi: xalqı dini etiqadından uzaqlaşdırmaqla onu etnik bütövlüyünün ən başlıca atributlarından birindən məhrum etmək. Özünün xristian dini dəyərlərini hər vasitə ilə qoruyub saxlamağa çalışan çar Rusiyası islami dəyərləri pisləmək, ekstremist din kimi təbliğ etmək və s. yolunu seçdi.

Baş vurdüğümüz əsrin əvvəllərində hakimiyyəti ələ keçirən bolşeviklər, daha sonra kommunistlər xristianlığa da, müsləmançılığa da, başqa böyük konfessiyalara da çar çinovniklərindən daha qəddarcasına, daha amansızcasına yanaşdılar. Allah evləri - məscidlər, kilsələr, sinaqoqlar dağıdıldı, din bütövlükdə yasaq edildi. Bununla da hər bir insanın dünyaya gələn gündən onunla birlikdə

doğulan təbii haqqı - dini etiqad azadlığı əlindən alındı. Xalq - dindar da, üzde ateist olan da dinə inamını içində yaşatdı, dini ayinlərini evində gizlicə yerinə yetirdi.

Heydər Əlirza oğlu İslam Konfransı Təşkilatının üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından Mərkəzin Kasablanka şəhərində toplantısındakı (1994, 12 dekabr) yekun nitqində demişdir: "XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uzunmüddətli dövlətlərarası müharibələr nəticəsində öz dövlətçiliyindən məhrum olmuş, sonra isə keçmiş Sovet İttifaqının bir hissəsinə çevrilmişdir. Bu illər ərzində bizim müsəlman məsləkimiz ciddi sınaqlardan keçmiş, Azərbaycan xalqı öz dini hisslərini açıq ifadə edə bilməmişdir. Amma bu hissləri biz içimizdə yaşatmışıq, qoynumuzda saxlamışıq, hətta ən ağır dövrlərdə öz dinimizə etiqad bəsləmişik".

Azərbaycan müstəqil və suveren dövlətə çevrildikdən dini etiqad azadlığına bu və ya digər dərəcədə şərait yarandı. 1993-cü ilə qədər başqa sahələrdə olduğu kimi, islami dəyərlərin etnik bütövlük faktoru roluna xüsusi diqqət yetirilmirdi. İslamçılığın təbliği sahəsində ajiotaj yarandığından bu sahəyə təsadüfi adamların gəlişinə rəvac verildi. Mömin olmayan, ya dini təhsil baxımından savadsız, ya da natəmiz adamların "dindarlaşaraq" dini etiqadı öz inhisarlarına almaq cəhdləri xoşagəlməz problemlər yaradırdı. Digər tərəfdən müxtəlif dövlətlər dini təbliğ pərdəsi altında özlərinin dövlətçilik ideologiyalarının və maraqlarının təmin olunmasına şərait hazırlayırdılar. Ən təhlükəli hallardan biri də missionerlərin respublikamıza kütləvi axını idi. Son məqsədi ölkə əhalisini müsləmançılıqdan uzaqlaşdırmaq olan missionerlər sosial-iqtisadi çətinliklərdən istifadə edərək pul hesabına adamları xristianlaşdırır və ya etiqadımızı gözəndən salırdılar.

Heydər Əlirza oğlu hakimiyyətə gələn gündən milli dövlət quruculuğu prosesində dünyəvilikə üstünlük verdiyini bəyan etdi. Bununla belə, o, dövlət quruculuğunda, milli birliyin yaranmasında, etnik bütövlüyün qorunub saxlanılmasında dinin mühüm rol

oynadığını nəzərə alaraq bu istiqamətdə də fundamental fəaliyyət proqramını tədricən gerçəkləşdirməyə başladı.

İlk növbədə Azərbaycanda bütün dinlərin bərabərliyinə şərait yaradıldı, bütün dini konfessiyaların azad fəaliyyətinə Konstitusiya ilə təminat verildi. Dini missionerlərin milli siyasətimizə və dövlət maraqlarımıza zidd fəaliyyətinin qarşısı alındı. Missionerlərin mövcudluğu, dini təsisatların yaradılması və fəaliyyəti beynəlxalq normalara uyğun qanunlarla tənzimləndi. Dini zəmində siyasi partiyalar yaratmaq, din pərdəsi altında başqa dövlətlərin maraq və mənafelərinə xidmət etmək, dini etiqada görə kiminsə ayrı-seçkiliyə məruz qalması və s. kimi qeyri-sivil, qanunsuz hallar aradan qaldırıldı.

Heydər Əlirza oğlunun ən böyük uğurlarından biri dünya islam dövlətləri ilə sıx əlaqə yaratmasıdır. Onun müdrik siyasətinin sayəsində hazırda Azərbaycan islam dövlətləri arasında nüfuzlu bir ölkə kimi tanınır və birmənalı şəkildə qəbul olunur. "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi mən öz qardaşlarımla - müsəlman dövlətlərinin başçıları ilə şəxsi münasibətlər yaratmağa, aramızda həmrəyliyi möhkəmləndirməyə böyük əhəmiyyət verirəm". Bu isə adi söz deyil, artıq uğurlarının şahidi olduğumuz əməli fəaliyyət proqramının, konseptual milli siyasət kursunun prioritet istiqamətlərindən biridir.

Ölkə başçımızın müxtəlif vaxtlarda dini bayramlarda və mərasimlərdə çıxışlarından götürdüyümüz bu deyimlərə fikir verək:

... "Qurani-Kərim"in bütün kəlamları bu gün Azərbaycanda Allahın yolu ilə getməyimiz üçün məşəldir.

... "Qurani-Kərim"in bizə verdiyi tövsiyələr, dərs, göstərdiyi yollar insanları paklığa, düzlüyə, doğruluğa, sədaqətə, cəsurluğa dəvət edən tələblərdir, tövsiyələrdir.

... Azərbaycan dövləti müstəqillik əldə edəndən sonra xalqımızın mənəvi dəyərləri canlanıb bərpa edilibdir.

... Biz azərbaycanlılar – bu, sonradan gələcək bütün nəsillərə tövsiyə olunur – heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacağıq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq."

Bu sətirlər iki baxımdan diqqəti çəkir: birincisi - xalqımız tarixən saf islami dəyərlərə tapınmış, "Qurani-Kərim"-i həqiqətən Tanrı yolu ilə getməyin məsuliyyətini, əsas olmayan təriqətçiliyə, xurafətçiliyə uymamış, heç bir ölkənin modelini və təsirlərini qəbul etməyərək özgür zəngin dini ənənələrini yaratmış, dünya sivilizasiyasında özünəməxsus layiqli yerini tutmuşdur. İkincisi - XX əsrin sonlarında tarixi haqqımıza qovuşaraq müstəqilliyimizi bərpa etdikdən sonra da çağdaş zamanımızın müxtəlif islam modellərinə üz tutmadan məhz tarixi-mənəvi dəyərlərimizi canlandıraraq bərpa etmişik. Tərəqqimiz bu yoldadır və gələcək nəsillərimiz də tarixi mənəvi mənbələrimizdən bəhrələnəcəklər.

İslamçılığın da mühüm uğur qazanmasında Heydər Əlirza oğlunun şəxsiyyətinin əvəzsiz rolu danılmazdır. O, bu sahədə də sözlə əməlin bütövlüyünə, birinin digərini tamamlamasına nümunə yaratdı. Prezident kimi and içəndə əlini müqəddəs Qurana basdı. Respublikamızda fəaliyyət göstərən bütün dini konfessiyaların dini bayram və mərasimlərində şəxsən və yaxından iştirak edir, din xadimləri ilə tez-tez görüşür, problem və qayğıları ilə müntəzəm maraqlanaraq imkan daxilində onlara yardım göstərir. "Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildikdən sonra mən müsəlmanlıq borcuma əməl edirəm. Məkkə və Mədinə şəhərlərinə gedib müqəddəs ziyarətəhlərə səcdə qılmışam, ümrə mərasimini yerinə yetirmişəm."

Bütün bunlarla Heydər Əlirza oğlu dindarlığı təbliğ etmir, əksinə, hər bir insanın etiqad etdiyi dini ilə yaşamaq haqqını şəxsi nümunəsi ilə bir daha təsdiqləyir. İnsan, xüsusən də lider Tanrısına və öz Vətəninə xidmət etməlidir. Bunu millət və dövlət maraqları tələb edir.

Heydər Əlirza oğlunun milli siyasət konsepsiyası qurucu xarakteri, perspektivliyi, ən başlıcası isə potensialının tükənməzliyi ilə diqqəti cəlb edir. Buna görə də onun milli siyasət kursu təkrarçı-lıqdan, standartçılıqdan uzaqdır, hər gedişində, hər təzahüründə tərəvətli və yenidir. Buna görə də Heydər Əlirza oğlunun özünə də, milli siyasət konsepsiyasına da diqqət və ehtiyac var idi, bu gün də var, sabah da olacaq.

Deməli, həqiqətən də lideri - son ümidi Tanrı olan xalqın bəndə timsalında xilaskara, ümidgaha ehtiyacı vardır...

Cığır salmaq, yol açmaq minnətdarlıq umulmayan cəfəkeşlikdir. Bu cəfəkeşlik məcburi də ola bilər, könüllü də. Ən pisi cıgırı salanın, yolu açanın sonralar unudulması və ya onun cəfəkeşliyinin səmərəli, faydalı olub-olmamasının müzakirəsidir. Salınmış cıgırdan, açılmış yoldan istifadə edənlər iki qrupa ayrılırlar: bir qrup təzə yoldan ilk dəfə istifadə edəndə mentalitetimizdəki savab işlərlə bağlı minnətdarlıq duyğusuna uyğun olaraq səbəbkarın dünyasını dəyişmiş əzizlərinin ruhlarına rəhmətlər diləyir, bir qrup isə ilkinliyi, çətinliyi, minnətdarlıq duyğusunu unudaraq öz ambisiyalarının əsirinə çevrilirlər. Belələri, adətən, yol açmaq iddiasına düşən, amına bacıyıq, potensial iqtidar baxımından buna uyğun gəlməyən adamlar olur.

Həqiqətən də, cıgır salmaq, yol açmaq cəfəkeşlikdir. Birincinin unudulması, bəlkə də bəla deyil, çünki taleyinə öndə getmək düşən missiyasına təmənnəsiz başlayır. Ən böyük dərd birincinin cəfəkeşliyinin tərsinə yozulması, missiyasının mahiyyətinin yanlış təbliğ edilməsidir. Bu isə artıq əməli ilə savab işin mənəvi sevincini yaşamayanların və yaşaya bilməyənlərin şəkəridir.

Heydər Əlirza oğlunun Moskvaya keçmiş SSRİ-nin əsas vəzifə-lərindən birinə seçilməsi bir tərəfdən onun qeyri-adi istedadının onu istəməyənlər tərəfindən məcburi etirafı idi; digər tərəfdən də milli fenomenə çevrilmiş qüdrətli şəxsiyyətin bacarığı qarşısında məğlubiyyətlərini dərk edənlərin Azərbaycanda gedən proseslərin sonrakı inkişafından qorxuya düşərək onu respublikadan uzaqlaşdırmaq, bununla da milli dirçəlişin qarşısını almaq məqsə-di güdən cəhdləri idi.

Heydər Əlirza oğlu Azərbaycanda strateji planlarına əsaslı baza yaratdıqdan sonra Moskvaya getdi: Ölkəmizə aqrar respublika taleyi müəyyənləşdirənlərin planı puça çıxarılmışdı; sənaye sektorunun xüsusi çəkisi artırılmaqla artıq iqtisadi dirçəlişə nail olunmuşdu; bütün sahələrdə milliləşmə tədricən həyata keçirilirdi; elm, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət sahəsində əsaslı dönüş yaradılmışdı; milli-mədəni intibaha real zəmin hazırlanmışdı; ən başlıcası - xalqın inamı özünə qaytarılmaqla milli azadlıq və dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizə bütövlükdə milli, ayrı-ayrılıqda hər bir azərbaycanlının idealına, həyat devizinə çevrilmişdi. Milli ideologiyanın, dövlətçilik ənənəsinin əsas nəzəri praktiki bazasının yaradılaraq real güc qazanması ən böyük nailiyyət idi. Cığır salınmış, yol açılmışdı.

Fəaliyyətinin Moskva dövründə Heydər Əlirza oğlunun Azərbaycanda başladığı işə birbaşa rəhbərlik, müdaxilə edərək is-tiqamətləndirmək imkanları məhdudlaşmışdı, amma diqqətindən, qayğı və himayəsindən kənar qalmamışdı. Sadəcə olaraq cığır sala, yol açma bilməyənlər qibləsini unudan və ya bilərəkdən unut-mağa çalışan dindarlara bənzəyirdilər, çünki qiblə onları həqiqi dindar olmağa vadar edirdi. Moskvada yaşayan bu nadir şəxsiyyə-tin müdrik dövlətçilik təcrübəsindən, ölkənin iqtisadi-sənaye, elm-təhsil potensialının güclənməsinə real kömək göstərmək baxımın-dan onun geniş səlahiyyət və imkanlarından istifadə etmək getdik-ləri cığırı, yolu bəyənməyənləri ona görə maraqlandırmırdı ki, bu zaman cəfəkeş olmaq lazım gəlirdi, göstəriş, direktiv və əmrlərlə Azərbaycanı idarə etməyə isə hünər, bacarıq lazım deyildi.

Müqayisəyə və qazanılmış uğurların sınaqlardan çıxmasına imkan yaranmışdı. Xalq Heydər Əlirza oğlundan sonra respublika rəhbərliyinə gələnlərin hamısına dözü biləcəyi qədər səbr və təm-kinlə dözdü. Heydər Əlirza oğlundan gördüyündən artığını onlardan görmək inamını itirəndə, görülmüş işlərin davam etdiril-məsi arzulandı. Bu arzusunə də çatmayanda xalq sonuncu şanslarına - qazanılmışları itirməyəcəklərinə ümid bəsləndi. Təəssüflər olsun ki, sonuncu ümid də puça çıxdı.

Əvvəlki illərdə Heydər Əlirza oğlunun müdrikliyi sayəsində xalqla ölkə rəhbəri arasında qarşılıqlı inam yaranmışdı. Sonradan rəhbərliyə gələnlərin heç bir yozumla haqq qazandırılması mümkün olmayan fərdi keyfiyyətlərinin sayəsində bu qarşılıqlı inam qarşılıqlı inamsızlığa çevrildi.

Xalq, 1960-cı illərə qədərki dövrdə olduğu kimi yenidən tənha qaldı. Bu tənhalıq 20 Yanvar (1990-cı il), 26 Fevral (1992-ci il, Xocalı) soyqırımlarında dəhşətli, sonu görünməyən kulminasiya nöqtəsinə 5 iyunda (1993-cü il) çatdı. Əslində bu tənhalığın özü də səciyyəvi cəhəti ilə seçilirdi. XIX əsrdə xalq bilirdi ki, hakimiyyət başqa millətdən olan general qubernatorlara məxsusdur. İdealların gerçəkləşdirilməsi cəhdləri gerçəkliyin bu reallığına uyğunlaşdırılır-dı. Heydər Əlirza oğlu bu və ya digər dərəcədə real hakimiyyəti olan ilk milli rəhbərə çevrildi ki, rəhbərlə xalq cəmiyyətə və məq-sədə xidmət etməyə başlamışdılar. İlk dəfə dövlət xadimi - milli lider tipi yaranmışdı. Məqsədin gerçəkləşməsinə sürətləndirən, ona real zəmin yaradan bu vəziyyətə uyğunlaşma çətin olmadı. Ən başlıcası - ənənə yarandı. Cığır salınmışdı, yol açılmışdı.

Xalq Heydər Əlirza oğlundan sonra ona görə tənha qaldı, dəhşətli zəhmətin, böyük riskin hesabına yaradılmış ənənə qırıldı, dövlət xadimi - milli lider tipini bu dəfə ya milliyyətçə azərbaycanlı general-qubernatorlar, ya da sısqə çiyinlərini yalnız azmanların öhdəsindən gəlməyə qadir olduqları yükün altına verməklə uğur-suzluğa məhkum naşı liderlər əvəz elədi.

Xalq yenidən tarixən varlığını qoruyub saxlayan və Heydər Əlirza oğlunun respublikaya rəhbərliyi dövründə mütəşəkkilləşdi-

rilərək gücləndirilən özünü qoruma potensialı ilə tək qaldı. Fərqli cəhət bundan ibarət idi ki, xalq artıq yalnız özünü qorumaq amalı ilə deyil, həm də milli azadlığını və dövlət müstəqilliyini qazanmaq şansı ilə yaşayırdı.

Heydər Əlirza oğlu fenomeni Moskvani ölkəyə rəhbər seçiminə daha ciddi yanaşmağa, başqa sözlə desək, imperiyaya sadıq icraçılar təyin etməyə əsas verdi. Nəticədə milli siyasət konsepsiyası unuduldu, milli maraq və mənafeclərin güdülməsinə imperiyanın maraq və mənafeyinin müdafiəsi əvəz elədi.

Görkəmli rus alimi A. F. Losev yazırdı: "Qəhrəman fərdi azadlığa malik olmayıb, mənsub olduğu cəmiyyətin iradəsini ifadə etməklə, onun arzu və ideallarını həyata keçirməklə, öz fərdi iradəsindən, fərdi arzularından və ideallarından imtina edir. O, cəmiyyətin iradəsini gerçəklik faktına çevirməli olan mexanizmin bir hissəsi kimi çıxış edir. Əgər o, iradəsini cəmiyyətin iradəsi ilə qovuşdura bilsəydi, şəxsiyyət olardı. Lakin özünü bu iradəyə tabe etdirdiyi üçün qəhrəmandır".

Göründüyü kimi, şəxsiyyət üçün də, qəhrəman üçün də özünü təsdiq birbaşa cəmiyyət faktoru ilə əlaqələndirilir. Deməli, qəhrəmanlığın və şəxsiyyət olmağın əsas əlaməti cəmiyyətin iradəsi, geniş mənada xalqın marağı ilə yaşamaq bacarığı və qabiliyyətidir. Xalqın və Vətənin taleyi tapşırılan əsil dövlət rəhbəri də ilk növbədə şəxsiyyət və qəhrəman olmalıdır.

Heydər Əlirza oğlundan sonra Azərbaycana K. Bağırov rəhbər təyin olundu. Onun dövründən Azərbaycanda quruculuq, yaradıcılıq nümunəsi qalmadı. İradəsizliyi, hətta müqəddəs torpağımızın qorunub saxlanması zəifliyi, xəyanətə qonşularımızın hələ o vaxtlar ələ keçirdikləri ərazimizi "mənim xətrimə" güzəştə gedin deməsi onun rəhbərliyə təsadüfən təyin olunmasının təsdiqinə çevrildi. Heydər Əlirza oğlunun başladığı milli intibah prosesinin qarşısının alınmasının birinci mərhələsini - prosesi ləngidərək dayandırmaq mərhələsini K. Bağırov nəzərdə tutulmuş vaxtda həyata keçirdi.

Milli azadlıq hərəkatının gücləndiyi bir dövrdə Ə. Vəzirov

Azərbaycanda general-qubernator kimi fəaliyyətə başladı. Əmrləri yerinə yetirməyi bacaran Ə. Vəzirov təfəkkürü, psixologiyası, mentaliteti, kosmopolitizmi ilə Azərbaycan gerçəkliyinə zidd siması, tam manqurt bir tip idi. İlk gündən açıq-aşkar moskvapərəst siyasət yeridən Vəzirov həm mənən, həm də əmr qulu kimi milli heç nəyi qəbul və həzm edə bilmirdi. Millət kimi azərbaycanlıların varlığı təhlükədə olan bir vaxtda, onlar tarixi-etnik vətənləri, indi Ermənistan adlandırılan Qərbi Azərbaycandan və digər ərazilərdən amansızcasına növbəti deportasiyaya məruz qalanda o, ölkə üçün tələpəli məsələlərdən yayındırmaq məqsədilə hamam tikməkdən, qoz ağacı əkəməkdən, . . . ağızdolusu danışdı.

Azərbaycan dilində danışa bilməyən Vəzirov "istedadlı" aktyor kimi rola girdiyi üçün özünə sadələşdirici imici yaratmağa çalışdı və cizgi filmlərinin səbətsiz qəhrəmanlarını xatırladırdı. Əslində sadələşdirici imici onun əsil simasını, niyyətini gizlətmək üçün lazım idi. Onun qarşısına bir neçə məqsəd qoyulmuşdu: məqsədyönlü şəkildə törədilmiş milli münaqişədə Ermənistanda sürətlə aparılan etnik təmizləmədən tamamilə fərqli olaraq Azərbaycandan erməni köçünün qarşısının alınması, bütün imkan və vasitələrdən istifadə etməklə Azərbaycanın gələcəyi üçün potensial təhlükə mənbəyi olan ermənilərin ölkədə qalmasına təminat yaradılması.

"Muştuluğumu verin, ermənilər geri - Bakıya qayıdırlar" "müjdəsini" verən Vəzirov yurd, ocaq itkisinin ağrı-acısını yaşayan minlərlə azərbaycanlının heysiyyətini təhqir etdiyinə fərqi varmı (bəlkə də vararaq) zabitinin əmrini yerinə yetirmiş əsgər kimi sevincini gizlədə bilmirdi. Onun sevinməsinə "əsas" vardı: tapşırığı yerinə yetirmişdi, hamamlaşdırma uğrunda mübarizin sadələşməsi imici buna görə lazım idi.

Vəzirovun Azərbaycanı idarə etdiyi iyirmi üç ay ərzində də, ondan bir az sonra da bu hamam qurucusunun törətdiyi uzun müddət xalqımızı incidəcək faciələr barədə fikirlərini mətbuatda birmənalı şəkildə bildirmişəm. Sonralar onun adını dilimə gətirmək belə istəməsəm də 20 Yanvar soyqırımının ikinci ildönümündə

Azərbaycan televiziyasına verdiyi səmimiyyətdən tamam uzaq, təhriflərlə dolu müsahibəsini dinləyəndə özümü saxlaya bilməyib açıq məktub yazmışam və bu məktub elə həmin günlərdə mətbuatda çap olunub. Bu məktubda Qorbaçov canişininin 23 aylıq hakimiyyəti dövründə yalnız o günlər üçün deyil, həm də sonrakı illər üçün yaradılan ciddi problemlər, xalqımıza vurulan dərin yaralar ifadə olunub. İlk baxışda bu kitabın mövzusunə çox doğma olmayan həmin məktubu xatırlayır və bir nöqtəsinə, vergülünə də əl vurmada bu illərin oxucusuna təqdim etmək istəyirəm. Axı, ən yeni tariximizin mərhələləri bir-birindən ayrılmaz olduğu kimi, bir dövrün hakimiyyətdə olan şəxslərinin də fəaliyyəti, siması, tarixin müəyyən mərhələsindəki yerlərini müəyyənləşdirmək onları müqayisəli şəkildə qarşılaşdıranda daha dəqiq və daha maraqlı görünür.

Ə. Vəzirova açıq məktub

Mən indi sizə nə məktub yazmaq istədim, nə də günahlarınızla bağlı kiməsə müraciət etmək. Respublika rəhbərliyinin başında dayananda - qılınınızın dahi da, qabağı da kəsəndə Sizlə görüşmək, adımı rəsmi və ya qeyri-rəsmi qəbullaarınızın siyahısına saldırmaq, həndəvərinizdə fır-fır fırlananlarınızın yadına düşməyə cəhd etməmişəm. Mərkəzin təyinatını alıb Bakıda fəaliyyətə başladığınız ilk günlərdə təşkil etdiyiniz mitinqdəki çıxışınızı dinləyəndə əlim yerdən-göydən üzüldü, inandım ki, millətin başı üstünü qara buludlar alır. Siz ilk monoloqunuzdanca millətin fikrini o günlərin dəhşətli ağrılarından, elan olunmamış erməni müharibəsindən, mərkəzin daşnaksayağı himayədarlığından, Qarabağdan, sərhədlərdən, qaçqınlardan "ayırıb" keçmişin təftişinə, təzə xiyar-pomidor "problemi"nə, köhnə dostunuzun vaxtilə işdən çıxarılması məsələsinə qatmaq istəyirdiniz. Bir-birinə calanan sonrakı acı hadisələr - iyirmi aylıq taxtınızın törətdiyi faciələr tədiq elədi ki, zənnimdə yanılmamışam. Yazılarım Sizin əliniz altındakı hərbi senzuranın qadağalarını yarib keçəndə mətbuatda

çap olunub. Hətta bir müşavirədə məclis əhlindən qəfilcə soruşub-sunuz: "Mı kak mojem nemnojko rasslabit İdayata?" Kimsə: "On v posledneye vremya molçit" - deyib. Siz yenə əsəbiləşmisiniz: "Ye qo molçaniye toje opasno!".

Qəzet redaktorları telefon söhbətində, ya görüşəndə deyirdilər: "Fikirlərin ürəyimizdəndir, bircə MK-dan icazə versələr, heç olmasa, şöbə müdiri..."

Yanvar soyqırımından sonrakı yazılarımda isə dönə-dönə demişəm: kimdir günahkar? Ə. Vəzirov M. Məmmədovla "Mərkəzin" sessiyasında yan-yanə oturub nə yazıb-pozur görəsən? Bəlkə həqiqəti heç olmasa indi açalar? Soruşmuşam, sizdən də, M. Məmmədovdan da (o Məmmədov ki, faciədən bircə gün qabaq MK-nın qabağındakı mitinqdə "namusuna" and içirdi ki, Bakıda komendant saati olmayacaq). Ə. Daşdəmirovun da (televiziyaadakı "tarixi" bəyanatını hamı xatırlayır, özü də iki il sonrakı "redaksi", "Takix namereniy o tom, çtobi vvodit komendantskiy ças v Baki u rukovodstva respubliki net" - kimi yox, sadə və konkret - "V Baku ne budet komendantsko qo çasa" kimi) soruşmuşam. Məndən başqa da bu sualı verən çox olub, iki ildən çoxdur cavabını gözləyirlər, neçə gün bundan qabaq Siz ekranda görünəndə (Daşdəmirov da axır ki, həmin verilişdə peyda oldu) fikirləşdim, heç olmasa, bu dəfə "mərkəz hücumçusu" maskasını yırtıb formal da olsa, səmimi danışmağa çalışacağsınız.

* * *

Söhbətinizin əvvəlində də deyəndə - Şəhidlər Xiyabanında, başdaşlarında bircə tanış ad, bircə tanış şəkil görməyibsiniz, - hansı simə vurdunuz, aydındır, amma deyərsən, Siz də inanırsınız ki, tamam günahsız adamlar şəhid olublar və bu günahsızlar içində günahkarlar axtarırdınız? "Rəqib" tərəfdən, Xalq Cəbhəsindən, o vaxtlar yaranmış təzə partiyalardan və qurumlardan, sözün düzünü az-çox özünü dəyən ziyahılar içindəmi gəzirsiniz günahkarları? O faciədə çoxlarının günahı var. Buna sözüm yox,

bəs baş günahkar kimdir? Heç olmasa etiraf edəydiniz ki, o xiyabanda birçə nəfər hökumət adamı, vəzifələrə təyin etdiyiniz onlarca səbətsiz kəslərdən, onların oğul-uşaqlarından, doğmalarından, yaxın qohumlarından (hamısının canı sağ olsun, mən faktıdan danışmam) birçəsi də yoxdur, onda "rəqib" tərəfi qınamağınıza təbii baxmaq olardı.

Yenə 1988-ci ilin ortalarında Bakıya gəlişinizi, ekoloji, iqtisadi problemləri, işsizliyi... xatırladınız, mənə elə gəldi - təxminən dörd il bundan qabaq, o vaxtlar Leninin adını daşıyan meydandakı çıxışınızın mətnini yenidən təkrar oxuyursunuz, indicə "palitbüro"dan, "tovariş Qorbaçov"dan sitatlar deyəcəksiniz. Sonra yenə iqtisadi məsələlərə qayıtdınız, demə, 1989-cu ilin yayında SSRİ Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına, Azərbaycan ölkədə meyvə və tərəvəz yeyiminə görə... 14-cü yerdə imiş. Siz də hökm edib respublikadan çıxan yolları bağlayıbsınız, guya bazarlarda qiymətlər aşağı düşüb. Və məhsulu respublikadan çıxarmağa vərdis etmiş kişilər bəyanat veriblər: "Mı oplatim skolko uqodno, Vezirov ne doljen ostatsya do sleduyuşeqo leta" (Təəccüblü bir "qiymət" də dediniz - bu qiyməti Sizin başınızı kimin qoyduğunu sirr saxladınız, amma rəqəmi bildirdiniz: 300 milyon...). Hə, Siz doğrudan da gələn yaya qala bilmədiniz, bəlkə o tacir kişilər törətdilər Yanvar faciəsini?

Siz həqiqətən bu qədər sadələşsünüz, yoxsa oynayırsınız? Respublika rəhbərinin, üstəgəl diplomatın belə sadələvh olmasına kim inanar? O ki qaldı oyuna... mən nə az, nə çox - düz on altı il peşəkar teatra rəhbərlik etmişəm, pyeslər yazmışam. Şekspiri dilimizə çevirmişəm... Sizin oyununuzu şit komediyalardakı şit personajların ifaçıları ilə müqayisə etmək olar.

Yeri oldu-olmadı "moy narod", "moy narod" deyə-deyə Sumqayıtı, sonra (?) Əsgəranı, "zaxvat vlasti... v Lenkorane", Cəlilabadi, Cənubla sərhəddəki "neslaxanniy vandalizm... " i "sriv zasedaniya Verxovnoqo Soveta"nı, "mitinq Soveta oboroni"ni. müxalifətlə gecə yarından xeyli keçəndək oturub söhbətləşdiyiniz döndə-döndə xatırladınız, demək istəyirdiniz ki, 20 Yanvar faciəsi

"təbii" idi? Bəs kim xalqı o dəhşətli qırğından xəbərdar etməliydi? Faciədən neçə gün qabaq zavoddakı görüşünüzdə o nə "silahlanma" tezisidi atmışdınız meydana?

"Sentr vinovat?" "A seçəsas?"

Çox hərləndiniz bu sözlərin ətrafında. Mərkəzə birçə kəlməlik qınam, tənqid eşidilmədi. Hətta Mərkəzin 15 yanvar 1990-cı il fərmanında Bakı, Gəncə... ilə bağlı cümləyə guya Sizlə birlikdə Primakov da etiraz eləyib. Bəlkə Siz də, Primakov da (o, 19 yanvarın səhəri deyib ki, Bakıya ordu gölməyəcək) Yazovun yanvarın 18-dən 19-na keçən gecə Bakıya gəlişindən xəbərsiz idiniz? Və necə oldu ki, 15 yanvar qərarıyla bağlı söhbətiniz istisna olsa, bütün Azərbaycan çalxanan dənizi xatırlatsa da Siz Qorbaçovla danışmadınız?

Siz qətiyyən sadələvh adam deyilsiniz. Azərbaycanın düşmənlərinin əliylə yazılmış ssenarinin mahir iştirakçısısınız. Siz doğrudan da sadələvh adam olsaydınız heç olmasa, aradan iki il keçəndən sonra faciənin kökünü, yuxarıdan verilən konkret tapşırıqların, həndəvərinizdən gələn tələblərin ucundan-qulağından nəşə açardınız, arınmaz-arınmaz "Günahkarlar axtarmayın, hamı günahkardır" - deməzdiniz. Və lap dəhşətli budur ki, heç olmasa, peşmanlıq da keçirmirsiniz. Yox, siz heç nəyi aça bilməzdiniz, məsələn, deyə bilərdinizmi ki, ordu çağırılması barədə mərkəzə şifroqramma verməyibsiniz? Deyə bilməzdiniz. Ona da "Qorbaçov" deyirlər. SSRİ xalq deputatlarının qurultayında Tbilisi faciəsinə baxılması Sizin gözləriniz qabağındaca olub. Gürcüstan KP MK-nın keçmiş birinci katibi Patiaşvili bildirəndə ki, 9 aprelə Tbilisinin küçələrində tökülən qanlardan xəbərsiz imiş, Qorbaçov onun öz imzasıyla Sov. İKP-yə göndərilmiş telegramı (komendant saati elan olunması xahişini) gətizdirib xalq deputatlarına oxudu və bunu televiziya vasitəsilə bütün keçmiş nəhəng imperiya gördü. Ona görə də Primakovu həmfikiriniz sayırırsınız, Girenkonun, Yazovun, Mixaylovun... heç adını da çəkmirsiniz, sözünüzün də əvvəli-axırı: "günahkarlar axtarmayın, hamı günahkardır".

Doğrudanmı yanvarın 16-dan 18-dək rəhbərlik etdiyiniz büro

bu məsələlə bağlı yığışmayıb, vəziyyəti müzakirə etməyib, tədbirlər planı hazırlamayıb və bu barədə Moskvaya müvafiq məlumat verməyib, müvafiq xahiş etməyib, kömək istəməyib? Bəlkə bu işi Ali Sovetin Rəyasət heyəti öz üzərinə götürüb? Bəlkə hər şeyi Siz özünüz öz iradənlə təkbəşinə həll edibsiniz? Burada da sual çoxdur, amma bir şey mənə gün kimi aydındır: sizlərdən müraciət olmasaydı, Qorbaçov Azərbaycana başkəşənlər ordusu yeridə bilməzdi. Əgər Siz kömək istəməyibsinizsə və ya fəvqəladə vəziyyətin əleyhinə olmusunuzsa respublikanın müxtəlif təşkilatları adından müraciətləri niyə yığırıdınız? Deyəcəksiniz ki, o vaxtlar Bakıda hər hansı bir iri müəssisənin rəhbərliyi, ictimai təşkilatları MK-nın və ya raykomun tapşırığı olmadan yuxarılara müraciət edə bilərdi ki, şəhərdə hərbi vəziyyət elan edin? Buna inanan tapılarımı?

Siz qaçqınları da xatırladınız, guya müxalifəti o zavallıların problemləriylə birgə məşğul olmağa çağırıbsınız. O zavallıları ki, Sizin tapşırığınızla, raykom katiblərinin hökmüylə doğma Azərbaycandaca neçə kənddən, neçə eldən qovdular, axırda neçə milis, DTK səddini keçib Bakıya üz tutdular, oradan da qovuldular. Sonra yenə geriye, sonra yenə, yenə... Zəngiləndəki görüşünüz yadınızdadırmı? Bu yaxınlaracan amansız düşməni qabağında mərdanə dayanan Nüvədi kəndinin poçt müdiri şikayətlənəndə ki, poçtumuz gəlmir, işiğımızı kəsirlər, məşinimizi ala bilmirik, ərzaq... nə desəniz yaxşıdır? **"Sizə şad xəbər vermək istəyirəm. Bakıya beş min erməni qayıdıb... ! Elə o qayıtdığınız ermənilər sonralar çox faciələr törətdilər. Bakıda da, Azərbaycanın hər guşəsində də. Elə o qayıtdığınız ermənilərin gücüylə Volski Qarabağ dağlarında daşnak hökumətini möhkəmlətdi, faciələr faciələrə calandı, yerdə də qan töküldü, göyde də. Azərbaycanlılar doğma Qarabağdan ölümlə qovuldular, isti ocaqlarından didərgin düşdülər, 13-15 yanvar hadisələrinin ertəsi günü isə öz əlinizlə törətdiyiniz cinayətlərə siyasi qiymət verməyə cümdünüz, bürünüzün qərarını çıxarıb bütün günahları o zavallıların üstünə yıxdınız. Bu qərarı çıxarmaqda əsas məqsədiniz yeni cinayət idi: yerli əhali ilə**

qaçqınlar arasında nifaq salmaq, qardaş qırğını törətmək. Bu yolla **"şanlı" ordunun şəhərə girməsinə "ciddi" bəhanə tapmaq.**

Bakıdan qaçmağınız isə... gülməli, yuxulu nağıllara oxşayır, yanvarın 18-dən 27-dək heç nə "yadınızda deyil, yanvarın 18-də günorta xəbər veriblər ki, **"Politbüro" Sizi işdən kənarlaşdırıb, diplomatik "karyera"nızın davamı üçün XİN-ə dəvət eləyib.**

Axşam saat 11-in yarısınadək MK-da olubsunuz.

Sonra... **"heç nə yadınızda deyil".**

Yanvarın 27-də ayılıbsınız. Moskvada, ayrı məmləkətdə, aydın deyil, bəlkə də ayrı şəhərdə? Yoxsa ağır stress keçirdiniz, şok vəziyyətinə düşübsünüz. Vəzifədən ayrıldığınız, yoxsa əlinizlə törədilən soyqırımı üçün? O da aydın deyil.

Bəs doğmalarınız, dostlarınız da Bakıdan havaxt, necə aparıldığınızı Sizə söyləmədilər?

Görürsünüzmü, yuxulu nağıllar kimidir, gülməli nağılların qəmli sonluğu tək.

Ən qatı cinayətkarlar da, içlərində zərrə qədər qeyrət, namus hissi varsa, xalq məhkəməsində günahlarını etiraf edirlər, törətdiklərini açıb-ağardırlar. O dəhşətli soyqırımından iki il keçəndən sonra da günahlarının yüzdə birini boynuna almayasan, milyonlarla tamaşaçılara üz tutub deyəsən: **necə getdiyim yadımda deyil, yanvarın 18-də yatıb 27-də oyanmışam.** "Moy narod" ifadəsi səmimiyyətlə deyiləndə "mənim evim", "mənim ocağım", "mənim oğul-uşağım" kimi səslənir və bundan uca and yeri yoxdur. Belə ağ yalanları, cizgi filmləri qəhrəmanlarının güləcələrini xatırladan monoloqunuzu dinləyəndə fikirləşirsən, ulu tarixi boyu heç kəsi aldatmayan, düz sözü, düz əhdi müqəddəs sanan, qılınc qabağında da xəyanət etməyən, mərdliyi Qoca Şərqi heyratlandıran bu qeyrətli millət doğrudanmı Sizin xalqınızdır?

Qorbaçov Sizi gecəyarı Pakistandan gətirib Azərbaycana rəhbər təyin edəndə həqiqətən ağır vaxtlar başlamışdı. Amma mə-

ni bir məsələ çox düşündürür: iyirmi il respublikadan ayrılmış, arada gəlib bir şəhərə rəhbərlik edə bilməyən adam nəyə arxalanıb, hansı prinsipləri əsas götürüb, elə ağır yükün altına girdi? Əsas məqsədiniz nəydi? Qarabağ uydurmasının aşkarlanmasını? Yoxsa qaçqınlar problemi? Bəlkə iqtisadiyyat? Yox. Siz əslində nə Qarabağın qorunmasıyla məşğul oldunuz, nə qaçqınlarla, nə də iqtisadiyyatın inkişafıyla. Gündə bir tezis atıb meydana - arxasında gizləndiniz: qoz ağacı əkmək, kompüterləşdirmək, hamam tikmək. Bəs Qarabağ? Volski hökumətini kim yaratdı Azərbaycanın bu dilbər guşəsində? Erməninin əlini sıxan bu rus canişinini kim SSRİ-nin xalq deputatı elədi? Bu gün deyə bilərsinizmi onun seçilməsinin təşkili üçün həmin dairəyə düşən azərbaycanlılar yaşayan rayonların, kəndlərin rəhbərlərinə xüsusi tapşırıq verməyibsiniz, deyə bilərsinizmi? Bəs Balayanın? Bu seçkidə Sizin barmağınız yoxdur? Bəs seçki qabağı bir qrup adamınızı həmin dairəyə - azərbaycanlılar yaşayan məntəqələrə nəyə göndərmişdiniz?

Qarabağda qaçqınlarla, respublikanın başqa problemləriylə ciddi məşğul olan rəhbər iyirmi ayda yüzlərlə naməklatur işçini işdən çıxarmağa necə macal tapa bildi? Axı o qədər adamı da təyin etmək lazım idi. Siz bu adamların fəaliyyətini, şəxsiyyətini harda öyrənmişdiniz? (İşdən çıxarılanların da, yeni təyin edilənlərin də) Harda, haçan? Hindistanda, Nepalda, Pakistanda işləyəndəmi? Ümumiyyətlə, mənə, kədr "siyasətinizdə" başlıca xətt yüksək vəzifələrin Sizdən əvvəlki rəhbərliklər tərəfindən işdən qovulmuş adamlara (özləri yaşamırsa, onların uşaqlarına və ya yaxın adamlarına), özü də ağına-bozuna baxmadan paylamaq, kimlərdənsə qisas almaq, köhnəli-təzəli korrupsiya yaratmaqdan başqa bir şey deyildi.

Ölkə rəhbərləri hansı halda, hansı şəraitdə Vətəndən qaçırılar görəsən? Düşmən ordusu ölkəyə girəndən neçə gün, neçə saat qabaq? Və ulu tarix boyu başqa belə bir dəhşətli fakt qeydə alınmış mı?

Müxalifətlə görüşlərdən çox dəm vurursunuz, o söhbətlərdə əsas məqsədiniz nəydi - xalq hərəkətini parçalamaqmı? (1988-ci ilin

noyabr-dekabr hərəkətində biz bunun şahidi olduq, necə dəhşətli höhtənlər yayırdılar Meydana, çadırlara. Aclıq elan edən gənclərin "saatda" ayaqyoluna neçə kərə "getdiklərini" də saymışdınız və bunu Siz özünüz televiziya ilə almə car çəkirdiniz. O vaxtın DTK sədri V. Hüseynov bu günlərdə bəyan etdi: "... Həmin günlər Xalq Cəbhəsinin liderləri Vəzirovun otağından çıxmırdılar. DTK rəhbəri isə orda nə söhbət getdiyini sonradan öyrənirdi..."

Və axırncı sözüm, bu xalqın doğrudan da yer boyda ürəyi var, torpaq kimi səbri var - izin verib Siz Müqəddəs Şəhidlər Xiyabanına ayaq basıbsınız. Görəsən, heç olmasa orada, əbədiyyətin zülmü ayaqladığı torpaqda içinizin lap dərin guşəsində ağlasığmaz cinayətlərinizi, bağışlanmaz günahlarınızı xatırladınız mı?

23 yanvar 1992-ci il

("Yeni fikir" qəzeti, 17 fevral 1992.)

Bu məktubun yazılmasından və mətbuatda çap olunmasından doqquz il vaxt keçir. Ötən illərdə çox şey dəyişib, lakin tökülən günahsız qanların ağrısı-acısı unudulmur, əksinə, getdikcə, 20 Yanvar soyqırımından zaman etibarı ilə uzaqlaşdıqca törədilmiş fəlakətlərin, müsibətlərin dəhşətlərini yenidən duyuruq. Və doqquz il bundan öncə yazılmış məktuba nə əlavə etmək ehtiyacı duyulur, nə də şərh.

Vəzirovun qaçılmaz iflasından sonra rəhbərlik Ayaz Mütəllibovə bağışlandı. Vəzirov ona tapşırılan vəzifələri qədərindən artıq cəhdlə və "bacarıqla" yerinə yetirsə də, Azərbaycanda nəzərdə tutulan "məramlar" axıracan gerçəkləşməmişdi. "Məramın" növbəti mərhələsini reallaşdırmaq üçün xalqın gözündə hörmətini, nüfuzunu tamamilə itirməmiş (qazanması lazım gəlmirdi) yeni kölə xislətli rəhbərə ehtiyac var idi. Bu ehtiyac Mütəllibovə rəhbərliyə gətirdi.

A. Mütəllibov şəraitə uyğun rəhbər rolunu oynamalı idi. Qarşıya qoyulmuş vəzifənin mahiyyəti dəyişməmişdi, sadəcə

olaraq xalqı aldatmağın yolu və vasitələri dəyişdirilmişdi. Mütəllibov Vəzirovun tam əksi rolunda çıxış edirdi: ana dilini babat bilərdi, nitq və çıxışlarında vətən, xalq, din sözlərindən tez-tez istifadə edirdi, hamamlaşdırmadan, qoz əkməkdən danışmırdı.

20 Yanvar qırğınında Vəzirovla birlikdə əli qana bulanmış A. Mütəllibovun reabilitasiyası üçün onun "bacarığının", "xalq erməni işğalından azad etmək qabiliyyətinin" təsdiqi namına keçmiş Şaumyan-kənd rayonunda ermənilər yaşayan iki kəndi boşaltmaq kifayət idi. Bunun müqabilində Mütəllibov dağıdıcılıq funksiyasını yerinə yetirməyə başladı.

Mütəllibov əlindən gələni etdi ki, Moskvanı da lərzəyə salan xalq qəzəbi səngisin. qorxuya düşmüş ermənilərin Azərbaycandan çıxıb getmələrinə yol verilməsin. Bu məqsədlə o, xalqın birliyini daxildən parçalamağa üstünlük verdi: tarixi torpaqlarından didərgin salınmış Qərbi azərbaycanlı soydaşlarımıza təhqiramiz "yeraz" adını yapışdırmaqla Bakıda yerli əhalini onların üstünə qaldırmağa çalışdı, onları Bakıdan qovmağı planlaşdırdı (ölkə paytaxtının etnik tərkibinin azərbaycanlılaşdırılması Mütəllibovun ağalarının planlarına uyğun gəlmirdi), respublikamızda yerliçilik və regionçuluğun dirçəldilməsi istiqamətində məqsədyönlü əməli işlər gördü, etnik münaqişələri qızışdıran şaiyələrə, söz-söhbətlərə rəvac verdi, bolşevik imperiyasına qarşı çevrilmiş milli azadlıq hərəkatını vətəndaş qarşıdurmasına çevirmək üçün müxtəlif dəstələrin, qruplaşmaların silahlanmasına imkan yaratdı, 20 Yanvarda mülki əhalini qırğına verməklə toplanmış təcrübəni Xocalı soyqırımında tətbiq etdi. Anarxiya, xaos ölkəni başına götürmüşdü. Respublika rəhbəri bunun qarşısını almağa cəhd göstərmirdi. Yalnız ona görə yox ki, bacarmırdı, həm də ona görə ki, tam nəzarətdən çıxmayan dərəcədə xaos, anarxiya onu da, ağalarını da qane edirdi.

Çox cəhd göstərsə də nəticədə Heydər Əlirza oğlunun Azərbaycana gəlməsinin qarşısını ala bilməyən Mütəllibov bu müdrik insan Naxçıvanda yaşamaq fikrinə düşəndən ona qarşı kinini, ədavətini bütövlükdə Naxçıvana və naxçıvanlılara qarşı

mübarizəyə çevirdi. Vəziyyət o həddə gəlib çatdı ki, sərt blokada şəraitindən çətinliklə çıxaraq öz həyatını sahəsinin məhsulunu gətirib satmaq istəyən naxçıvanlı kəndlilər Bakı bazarlarında mərkəzdən idarə olunan ayrı-ayrı qruplar tərəfindən təhqir olundu, piştaxtada malları dağıdıldı. Heydər Əlirza oğlunun hakimiyyətə qayıdışının qarşısını almaq üçün dünyanın heç bir ölkəsində görünməmiş gülünc yaş senzi müəyyənləşdirdi, ermənilər tərəfindən güclü hücumlara və blokadaya məruz qalan Naxçıvanı ikinci blokadaya saldı, Naxçıvan azgın düşmənlə müharibədə tək qaldı.

Vəzirovun hamamlaşdırma, qoz əkmək şəkəri A. Mütəllibovda özünə vurğunluq kimi təzahürünü tapdı. Ölkənin qız və qadınlarının düşməni məhv etmək üçün cəbhəyə yollandıqları vaxtlarda Azərbaycanın dərdlərindən danışa bilməyən, danışanda naşıcasına danışan Ayaz Niyazovı hansı pencəyə hansı köynəyin, hansı köynəyə hansı qalstukun yaraşmasından daha peşəkarcasına söhbət açır və ya Siyasi Bürodə rəngli qalstuku ilk dəfə o taxdığından qürrələnirdi. Ölkə başçısının modelyerlik istedadı rəhbərlik qabiliyyətindən qat-qat üstün olanda, xalqın Xocalı soyqırımının yaşaması məntiqsiz görünür. Mütəllibov bununla da Azərbaycanın bütövlüyünün parçalanmasına real zəmin hazırladı və mis-siyasını yerinə yetirdi. Onun da iflası artıq qaçılmazlaşmışdı.

Ən yeni tariximizin Mütəllibov dövrü fəlakətlərinin qısaca şərhinə burda nöqtə qoymaq olardı, əgər bu yaxınlarda çap olunmuş "7 ilin 70 anı. Hədisə. Fakt. Şərh" adlı cəfəngiyyətlə dolu kitab mənə gəlib çatmasaydı. Hədisələrin ən səthi təsviri, faktların təhrifi, şərhlərin son dərəcə subyektivliyi və dayazlığı ilə "seçilən" bu toplunu varaqalayanda çox şeyə heyrlənirsen, amma lap dəhşətli odur ki, Mütəllibov özü dediyi kimi, prezidentlik kürsüsündən qovulandan sonra min əzab-əziyyətlə, qorxu içində Qala hərbi aeroportundan o vaxtlar Rusiya Müdafiə Nazirliyinə məxsus rus təyyarəsinə minib göyə qalxandan sonra rahat nəfəs aldığı vaxtdan (16 may 1992) səkkiz ildən çox keçməyincə baxmayaraq bütün xalqa qarşı törədilmiş ağır cinayətləri, soyqı-

rımları xatırlayarkən elə həmin Mütəllibovdur: elə bil o vaxtlarda ölkə prezidenti olmayıb, sadəcə hadisələrin müşahidəçisiymiş. Sanki o, Nazirlər Sovetinin sədri olarkən nə 20 Yanvar baş verib, nə də Prezident kreslosunda əyləşərkən 26 fevral. Yandırılan Kərkicahanın, itirilən torpaqların, qaçqın selinin... ölkənin keçmiş rəhbərinə dəxli yoxmuş.

“Kitabın” bir fəslə də demək olar, mənə həsr edilib. Bakıda çıxan, Mütəllibova xidmət edən, rusdilli hansısa qəzetdən (qəzetin adı göstərilmir) gətirdiyi gen-bol sitata arxalanan müəllif son vaxtlar müsahibələrimin birində mənim onu Xocalı soyqırımı ilə bağlı kəskin tənqid etdiyimdən özünə yer tapa bilmir.

Yanvar soyqırımının üstüylə addımlayıb respublikanın ən yüksək vəzifə kürsüsünə yiyələnən Mütəllibov Xocalı soyqırımına da çox sadə baxır. Mən o vaxt da mətbuatda demişəm (Mütəllibov prezident olanda da, istefa verib Bakıda yaşayanda da): prezident ölkənin hər vətəndaşının təhlükəsizliyinin qorunmasının qarantıdır - bacarmırsa, dərhal istefa verməlidir. O illərdə yüksək tirajla çap olunan “Azərbaycan müəllimi” qəzetinin “Susdurulmuş həqiqəti dilləndirin” adlı bir bütöv səhifəlik müsahibəmdə (19 sentyabr 1990-cı il. Mütəllibov prezident idi) və “Sözünüzü vaxtınızda deyın” adlı yenə bir səhifəlik müsahibəsində (25 mart 1992-ci il. Mütəllibov istefa verib Bakıda yaşayırdı) bu soyqırımı aktlarına, respublikada aparılan antixalq, mürəccə siyasətə birmənalı münasibətimi bildirmişəm. O vaxtlar onlarca yazılarımda, müsahibələrimdə kəskin etirazlarımı hakimiyyətdə olan Vəzirovun, Mütəllibovun özünə demişəm. (Adını çəkdiyim iki müsahibəni publisist-yazıçı Flora Xəlilzadə aparıb). Cavab verə bilməyiblər. İndi də həmin fikirləri həmin dərəcədə kəskinliklə deyirəm. “Azərbaycan müəllimi” qəzetindəki ikinci müsahibəmdən bəzi satirləri Mütəllibovun yadına salmaq istəyirəm:

“- Hidayət bəy, sizinlə iki il öncə də söhbət etmişdik. Təəssüf ki, ağırlı-acılı həyatımızda yaxşılığa doğru hələlik heç bir dəyişiklik olmayıb.

- Təəssüf ki, elədir, dəyişiklik yoxdur. Amma bunun özü də elə

o 2 il qabaqdan başlayır. Və o bizim siyasi durumumuzda, hökumətdə, Parlamentdə olan səhvlərin nəticəsidir. Əvvəlki Parlament seçilməmişdi, təyin edilmişdi. Hətta o Parlamentin fəal üzvləri də bu fikri təsdiqləyirlər. Bəs indiki Parlament necə? **Doğrudanmı bu Parlament seçildi?** Oyun idi. Özü də çox pis oyun oldu. Əvvəllər belə idi, hamı bilirdi ki, bu formal sənəddir, bülletendə yazıblar ki, kimi istəyirsən - adını saxla, kimi istəyirsən - poz. Əslində bülletendə bir ad olurdu. Və o da məlumdur ki, əvvəllər heç seçki məntəqəsinə getmirdilər, bülletenləri götürüb qutuya tökdülər...

Amma bu seçkini bizim gözümüzün qabağında demokratiya deyə-deyə, alternativ namizədlər deyə-deyə, doğrudan da bülletendə bir neçə ad ola-ola çox eybəcər şəkildə apardılar. Tam məsuliyyətlə deyirəm ki (əvvəla, özüm də o proseslərin içində olmuşam), **yenə də təyin olunmuş adamlar “seçildilər”**. Əsasən də imkanlı, pullu, ayrı-ayrı mafiyalara qulluq edən adamlar “qələbə” qazandılar. Və təbii ki, o vaxtkı raykom katibləri, indiki icra başçıları deputat seçildilər. Mən açıq deyirəm, əvvəlki Parlamentdə haradasa bir abır-həyə vardı, böyük-kiçik yeri bilmək vardı. Sözüün siqlətini, yerini bilən vardı. Bu Parlamentdə o yaxşı cəhətlərin hamısı yox olub getdi. Çünki o adamları nə siyasi maraq birləşdirir, nə əqidə, nə də məənəviyyət. **O adamları mafiya, şəxsi maraqlar, daha da varlanmaq ehtirası, sonra da müəyyən qruplarda qisasçılıq ora yığıb.** Və indi o Parlament il yarımdır ki, bizi hədələyir. Ona görə də hadisələrin belə gedişi təəssüf ki, “qanuna uyğundur”. Və bunların da hamısı respublika rəhbərliyinin iradəsi altında olub.

Seçkilərdə bizim demokratik qüvvələrin, Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin özünün də müəyyən səhvləri oldu. Hökumət də bu səhvlərdən çox məharətlə istifadə elədi. Çünki bu adamlar idarə etməni bacarırlar, siyasi ssenariləri qurmaqda mahirdirlər. Yeri gələndə terroru da bacarırlar. Onlar uzun illər yaxşı və pis şəkildə müəyyən təcrübə keçiblər. Amma demokratik qüvvələrin təcrübəsi yoxuydu. Onların adı bir səhvindən belə yuxarılar çox məharətlə istifadə elədi. Seçki ərəfəsində AXC-nin səhvlərindən biri bu

oldu ki, çox dairələrə bir neçə namizəd saldılar. Beləliklə də, qüvvələr arasında parçalanma gəldi. Konkret olaraq öz namizədlərini müdafiə eləyə bilmədilər. İstər AXC-nin, istərsə də digər demokratik cəmiyyətlərin daxilində partokratiyaya xidmət edən qüvvələr oldu. Hökumət adamları sözünü deyə bilən, xalqın, millətin mənafelərini düşünən ziyalılara, ayrı-ayrı demokratik adamlara tələ qurdular. Əks təbliğat apardılar və digər cəbəcər yollara əl atdılar. Beləliklə də, partokratiyanın adamları "seçildilər". Əgər o adamlar doğrudan da, ləyaqətli, demokratik ruhlu, xalq üçün işləyən olsalar bunu yenə də anlamaq olardı. Amma təəssüf ki, onlardan bir neçəsini şəxsən tanıyırdım, **80-ci illərin sonlarının partokratiyasının ən tipik nümayəndələri idi**. Və onlar tutduğu vəziyyəyə də müxtəlif yollarla, rüşvətlə, qohumbazlıqla, qrupbazlıqla gəlib çatıblar. Bax, bu Parlament, belə yarandı. Bayaq dediyim kimi, bu iki ildə bir dəyişiklik olmadı. Bu Parlamentdən bundan artıq bir şey də gözləmərdim. Doğrudur, mən Dağlıq Qarabağın bu vəziyyətdə düşməyini, kəndlərimizin ucdantutma boşalacağını da gözləmərdim.

– **Amma başımıza Xocalı müsibəti gəldi.**

– Bu, Xocalı soyqırımı idi. Qanlı Yanvarın özü də soyqırımdır. Bəziləri "faciə" adlandırırlar. Düz deyil. Faciə necə olar? Bunu ədəbiyyatdan sən də bilirən, mən də. Bu genosiddir! Əlbəttə, belə şeylər mənim ağıma gəlməzdi. Respublika rəhbərləri, Prezident Aparatı, nazirlər nə qədər məsuliyyətsizlik, milli xəyanət eləyə bilərmişlər? Mən hərbiçi deyiləm. Amma bu adi, elementar bir şeydir. Prezident də ali baş komandandır, belə acı məğlubiyyətlərə hamıdan öncə özü cavab verməlidir. Ağdamın sərhədindən Xocalıya 16 kilometrdir. Və arada Əsgəran var. Etibarlı mənbələrə görə, Əsgəranın özündə də yerli əhali yoxdur. Burada ancaq "boyevik"lərdir. Keçən ilin payızından Xocalı İcra hakimiyyətinin başçısı Elman Məmmədov ağır vəziyyətlərdən xəbər vermişdi. Lap sonuncu məlumatlara görə, 1991-ci ilin noyabr ayının 1-dən Xocalıya yol nəqliyyatı əlaqəsi olmayıb. Məlumatlar ancaq telefonla ratsiya vasitəsi ilə verilirmiş... Nəhayət, fevralın 25-dən 26-na keçən dəhşətli gecə...

Bəs dörd ayda respublika rəhbərlərinin, ali baş komandanın heç nədən xəbərləri olmayıb? Bu dörd ayda bu 16 kilometrlik dəhlizi (bəzilərinin dediyi ("koridoru") açmaq mümkün deyildi?

– Televiziya əlləməlik baş alıb gedirdi. Çıxış edənlərin çoxu xalqın əsəbləri ilə oynayırdı. Dünənki ədəbiyyat məddəhləri indi siyasət meydanında "Kor atın, kor nalbəndi" rolunu ifa edirdilər.

– Bunların hamısı düşünülmüşdü, yuxarıdan gələn siyasət idi. Yalanla xalqın başını qatmaq... Xalqın inamını qırmaq, onu mənavi cəhətdən zəiflətmək idi. Bu da bir düşmən əlidir. İlk qaqından üzü bəri televiziya yalan ayaq tutub yeridi. Dərdlərin, müsibətlərin heç biri dərs olmurdu. Götürək elə Xocalı soyqırımını. Televiziya hansı məlumat verildi? "İki adam həlak oldu, şəhər geri alınıb..." Bu da yenə dediyim kimi, yuxarıdan gələn iyrənc bir siyasət idi.

– Bütün təzyiqlərə, təqiblərə baxmayaraq Azərbaycan Xalq Cəbhəsi qarşısına qoyduğu bir məsələnin də həllinə nail oldu. Yəni respublika prezidenti istefa verdi. Sizin bu məsələyə münasibətinizi bilmək istərdik.

– Əlbəttə, prezident istefa verməyə hazır deyildi və ətrafındakılar da onun getməsini istəmirdilər. Bəlkə də bu heç onların ağına da gəlməzdi, çünki mitinqlərdə çox çıxışlar olub, mətbuatda çox tələblər qoyulub. Və məndə olan bir məlumata görə, bizim rəhbərlik heç o qəzetləri oxumurmuş. Müəyyən vaxtlar həmin qəzetlərin icmalı hazırlanırmış. Qeyri-formal qəzetləri (bu ifadəni hələ də başa düşə bilmirəm. Bu qəzet formal, o birisi qeyri-formal) nəinki oxumurdu, heç saymırdılar. Bunun özü də böyük günah idi. Əlbəttə, mən o qəzetlərdə yazılanların hamısının tərəfdarı deyiləm. Amma bununla belə o qəzetlərdə çox ciddi məsələlər varıydı. Haqlı iradlar edilirdi, respublikanın müdafiəsi, sabahı, inkişafı ilə bağlı konkret söhbətlər gedirdi. Prezidentin, eləcə də digər rəhbər vəzifədə olanların ünvanına ciddi tənqidlər də deyilirdi. Bəlkə prezident bunları oxusaydı və ya icmalıyla tanış olsaydı, özü müəyyən nəticələr çıxara bilərdi. Prezidentin istefası görək öz təşəbbüsü ilə xeyli qabaq olaydı. Amma xalqın inadlı tələbi və iradəsi

qarşısında ələcsiz qalıb istefa verdi. Demokratik blokdan olan deputatlar da çox gərgin işləyiblər o günü. Elə "komblok"un özündə də müəyyən adamlar görüblər ki, bu xına, o xınadan deyil.

– Birinci növbədə biz Qarabağ məsələsini qurtarmalıyıq.

– Elədir. Bütün qüvvələr, bütün imkanlar Qarabağ məsələsinin həllinə yönəldilməlidir. İstər siyasətdə, istərsə də iqtisadiyyatda çox məsələlər var ki, onları sonraya saxlamaq olar. Nəticəmiz yeni rəhbərliyin birlik cərcisi olmağından asılıdır. Doğrudur, Vəzirov da, Mütəllibov da "birlik" deyirdilər. Amma gördük - onlar hansı məfiyalara xidmət edirlər. Xalq onlarla necə birləşəydi? Son illər Bakıda olan qrupbazlıq, yerlibazlıq, rüşvətخورluq, məfiyalar ağlagəlməz dərəcədə həddini aşdı. Xalq həmişə rəhbərə, liderlərə hörmət eləyib. Əlbəttə, el, torpaq məhəbbətində fanatik olan rəhbəri, başçısını sevirlər, ehtiram göstərirlər, daha...

– Azərbaycan xalqı elə xalqdır ki, o öz həqiqətini tapıb, düzüb özünə yol açacaq. Mən sizin yazıçı həqiqətinizi bilmək istərdim.

– Əlbəttə, bizim xalqımız bu ağır vəziyyətdən çıxacaq. Mən bu sözləri elə-belə, yalançı nikbinliklə demirəm. Və inanın ki, Qarabağın dağlıq hissəsində bir azərbaycanlı qalmasa da Qarabağ ermənilərin olmayacaq. Amma mənə yandıran odur ki, bu məsələlər elə o vaxt həll edilə bilərdi. Şübhəsiz, vəziyyət indi çox ağırlaşdı, çox gərginləşib. Yenə də deyirəm, bizim Parlamentimiz məhz bu günün ovqatı ilə işləməlidir, Parlamentdə isə nə belə ovqat var, nə də güc. Hər kəs ayağını yorğanına görə uzadır. Mən həmişə keçmiş qınamağın əleyhinə olmuşam. Şəxsi münasibətləri, lap bir qrup adamın, taleyi ilə (obyektiv, ya subyektiv, nə olubsa) bağlı məsələlərin respublika səviyyəsində, ya xalqın oğulları, liderləri səviyyəsində əxlaq ölçüsünə, siyasi münasibət ölçüsünə çevirmək olmaz. Amma bu son 3-4 ildə respublika rəhbərləri xalqın başına nələr gətirmədi. Mən repressiya tərəfdarı deyiləm. Amma hər kəs öz cəzasını almalıdır. Elə götürək Volski hökumətini. Onu kim yaratdı və hansı əsaslara görə? Volskini SSRİ Parlamentinə kim deputat "seçdi?" Son vaxtlar Qarabağla bağlı xeyli məsələlər aydınlaşır. Balayanın Qarabağdan deputat seçilməyində keçmiş respublika

rəhbərliyinin xidməti böyükdür. Və sonrakı məsələlər. Yanvar soyqırımı... Qoşunları Bakıya kim çağırırdı? Büronun üzvlərindən biri qalxıb desin ki, bu qərara (çağırış xahişinə) mən qol çəkmişəm. MK Bürosunun o vaxt 9-10 üzvü olub. Hamısı da hal-hazırda sağ-salamatdır. Tbilisidəki aprel hadisələri yadınızdadır. O vaxt Gürcüstan Kommunist Partiyasının birinci katibi Patiaşvili dedi ki, qoşunların Tbilisiyə daxil olmasından xəbəri yoxdur. Amma SSRİ Ali Sovetinin sessiyası, ya qurultayı gədən-gədən Qorbaçovun tapşırığı ilə Patiaşvilinin kağızını gətirdilər. Özü xahiş eləmişdi ki, Gürcüstana qoşun yeridilsin. Yanvar soyqırımını törədənlərin bu gün cəzasız qalması neçə-neçə fəlakətə, təxribata, qırğına gətirib çıxartdı. Cinayətkar cəzasını alsaydı, ön başlıcası, Xocalı genosidi olmazdı. Bütün bunlar açılmalıdır ki, camaat bilsin...

Təkrar edirəm, 25 mart 1992-ci ildə çap olunmuş bu böyük müsahibədə çox günahlardan söhbət açılıb, vurğulayıram - bugün də həmin fikirdəyəm. Mənə cavab vermək Mütəllibovun da, onun tərəfdarlarının da indi yadına düşüb.

Və Mütəllibovun nəzər-nöqtəsində bir cəhətə də təəccüblənməyə bilmərsən: prezidentin istefasını o vaxtkı Ali Sovet müzakirəyə çıxarıb və müvafiq qərar qəbul edib. Yuxarıdakı müsahibəmdə göstəriləyi kimi, 1990-cı ildə deputatlar seçilmədi, bircə Heydər Əliyevdən başqa hamısı Mütəllibov başçılıq etdiyi MK tərəfindən təyin olundu. (O parlamentdə istər demokratik qüvvələrin, istərsə də partokratların, ya başqa sahələrdən olan adamların içində deputatlığa layiqliləri və öz güclərinə seçilənləri vardı, amma hamısı Mütəllibovun təsdiq etdiyi siyahıdan keçmişdi).

Yalnız Heydər Əliyev sığmadı siyahınıza, ona qarşı bütün irticalarınıza baxmayaraq parlamentdə seçilməyinin qarşısını ala bilmədiniz. Siz istefaya göndəriləndə isə... Heydər Əliyev Ali Sovetin iclasında iştirak etmirdi, çünki Naxçıvana rəhbərlik edə-ədə, Konstitusiyaya görə Ali Sovetin sədr müavini ola-ola, Bakıya gəlməyinə təhlükəsizliyi təmin olunmurdu...

Milli azadlıq hərəkatının qarşısının qarşısız xarakter qazanması Moskvanın ölkə rəhbərinin təyinatına bilavasitə müdaxiləsini məhdudlaşdırdı. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra da keçmiş imperiya mərkəzi Ayaz Niyazoviçi müxtəlif yollarla dəstəkləyir, onun çürümüş hakimiyyətinin ömrünü uzatmağa çalışırdı. Xalq Cəbhəsi Mütəllibovu qovmaq üçün xalqın gücündən istifadə etdi və hakimiyyətə gəldi. Meydan və mitinqlərdə parlaq nəticələr təcrübəsi qazanmış Cəbhə və Müsavat liderlərinin dövlətçilik təcrübəsi yox idi, halbuki müstəqilliyini təzə qazanmış, işğalçı Ermənistanla müharibə aparmaq məcburiyyətində qalmış, siyasi mübarizə tədrisən hakimiyyət uğrunda silahlı mübarizəyə çevrilmiş ölkəni belə ağır bir vaxtda ancaq istəklə, ancaq nəticələrlə idarə etmək mümkün deyildi.

Xalq Cəbhəsi hakimiyyətsizliyi son həddə çatdırdı, dünənki müttəfiqlər rəhbərlik ambisiyalarına görə barışmaz rəqiblərə çevrildilər. Ərazi mənsubiyyətinə, yerlilik amilinə görə komanda formalaşdıran A. Mütəllibovdan fərqli olaraq, ilk dəfə kadr təyinatında siyasi mənsubiyyət əsas götürüldü. Sınanmış yol - savad, bacarıq, istedad, təcrübə və s. kimi mühüm fərdi keyfiyyətlər arxa plana keçirildi. İdarəçiliyin sivil icarəxəlik təbəçilik prinsipi nə əməl olunmadı: meydan fəalları hər biri tapşırılan sahənin toxunulmaz hakimi-mülkəsinə çevrildi.

İqtisadi islahatlara demək olar ki, diqqət yetirilmədi, Mütəllibovun dövründəki qrup maraqlarını ifadə edən dəstələrin silahlandırılmasını siyasi əqidəyə görə silahlı birləşmələrin yaradılması əvəz elədi, silahlı qüvvələr torpağı erməni quldurlarından müdafiə etmək əvəzinə hakimiyyəti müəyyən etmək üçün Bakıya və Gəncəyə cəmləşdirildi. Paytaxtda silahlı qüvvələrin atışmalar hesabına münasibətlərini aydınlaşdırması, onların özbaşınalıqları, təhlükəsizliyinə dövlət təminatı görməyən əhalini qorxu, xof içində saxlayırdı.

Dünya diplomatiyası tarixində adi həqiqətə çevrilmiş "dil insana fikrini gizlətmək üçün verilibdir" prinsipini unudan, meydan nitqlərini beynəlxalq münasibətlər sahəsinə də mexaniki

tətbiq etməklə uğur qazanacağına ümid bəsləyən Cəbhə-Müsavat rəhbərlərinin, xarici siyasət xətti iflasa uğramışdı. Azərbaycan həqiqətləri, müharibə ilə bağlı obyektiv informasiya dünya ictimaiyyətinə çatdırılmırdı. Müharibə aparan ölkə tək qalmışdı, torpağını işğaldan qoruya bilməyənlərin gələcəkdə haralarasa türk bayraqları sancacaqları ilə bağlı absurd həyəanətləri Azərbaycana hətta iqtisadi müttəfiq kimi maraqlı göstərən dövlətləri də qarşılıqlı əlaqələrdən uzaqlaşdırırdı.

Xalq Cəbhəsi - Müsavat cütlüyünün rəhbərliyi dövründə elmin, mədəniyyətin inkişafı sahəsində də ciddi səhvlərə yol verildi. Tarixi etnik varlığı, milli mədəniyyəti qoruyub saxlayan Söz qayğıdan məhrum edildi. Bazar iqtisadiyyatına qəfil keçid dövründə bədii ədəbiyyatın adaptasiya prosesini asanlaşdırmaq üçün xüsusi ehtiyac duyduğu maddi yardım göstərilmədi. Tarixi ənənəsi olan ədəbi-bədii orqanların nəşri tələyin ümidinə buraxıldı, yeni yazılmış əsərlərin çapına maraqlı göstərilmədi... Uzun illər boyu qonorar hesabına dolanan sənətkarların qəfil düşər olduqları maddi çətinliklərin yüngülləşdirilməsinə diqqət yetirilmədi.

Ən başlıcası isə milli azadlıq hərəkatının liderləri kimi yetişdiklərinə görə özlərini milli ədəbiyyata borclu sayanlar hakimiyyətləri dövründə bir çox ziyalıları ictimai həyatdan uzaqlaşdırdılar, onların milli dövlət quruculuğuna, xüsusən də mədəni sahədə quruculuğa təsirinin qarşısını almağa cəhdlər göstərdilər. Ziyalılarda isə onlara, onların simasında dövlət rəhbərlərinə qarşı küskünlük və inamsızlıq yarandı. Xalq Cəbhəsi - Müsavatın hakimiyyəti dövründə bir sıra qurumların, məsələn, Elmlər Akademiyasının, Yazıçılar Birliyinin və digər yaradıcılıq təşkilatlarının buraxılmasına göstərilən izahedilməz absurd cəhdləri də bura əlavə etsək, bu dağıdıcılıq missiyasının gerçəkləşdirilməsi təşəbbüsündə bir məqsəd güdüldüyü aydın görünür: bir çox ziyalıların xalq arasındakı güclü nüfuzlarını zəiflətməklə özlərinin danışığıdan başqa heç bir əməli işdə təsdiqini tapmayan nüfuzlarının şəriksizliyinə nail olmaq.

Nəşihgin, bacarıqsızlığın sayəsində ölkədə hakimiyyətsizlik, xaos, özbaşınalıq elə bir həddə gəlib çatdı ki, dövlət müstəqilliyi və azadlığın məhv olmasına, unitar Azərbaycanın dağılmasına real zəmin yarandı, tarixən fəxr etdiyimiz milli birlik milli qarşılıqlı xarakteri qazandı. Bir sözlə, artıq həqiqətən yuxarılar idarəetmə üzərində nəzarəti tam itirmişdilər, aşağılar isə bununla barışa bilmirdilər. Xalqla rəhbərlik arasındakı əlaqəsizlik dilemma yaratmışdı; xalq ya könüllü məhv olma yolunu seçməli idi, ya da onu məhvə aparan qüvvələrdən xilas olmalı idi.

Xalqla hakimiyyət nümayəndələri arasındakı mövcud konflikt-dən Surət Hüseynov xaricdəki himayədarlarının və ağalarının göstərişi ilə məharətlə istifadə etdi. Onun qiyamı qardaş qanının tökülməsinə səbəb oldu. Xalq bu seçimdə S. Hüseynova qarşı çıxmadı. Ona görə yox ki, S. Hüseynov qarşısından qaçılacaq güc, qüvvə idi və xalqın onun qiyamına, yaxud da özünə hörməti, rəğbəti var idi. Ona görə ki, xalq Xalq Cəbhəsinə - Müsavata inamını itirmişdi. Xalq Cəbhəsinə - Müsavatı hakimiyyətdən imtina etməyə S. Hüseynov və onun quldur dəstəsi deyil, məhz xalqın onları dəstəkləməməsi məcbur etdi. Onları hakimiyyətdən gəlməyə xalq vadar etdi.

Dediyimiz kimi, müxtəlif dövlət rəhbərlərini görən xalqın təbii tələbatla yox, məhz müqayisə ilə onları obyektiv qiymətləndirməsinə fakt və predmet var idi. Uğur və nailiyyətlərlə dolu 1960-80-ci illərin, 1980-90-cı illərin ağır siyasi-milli, mədəni, iqtisadi itgiləri ilə müqayisəsi ölkəyə rəhbərlik etmiş dövlət xadimlərinin müqayisəsi-ni də şərtləndirmişdi. Bu müqayisələrin nəticəsində xalq taleyini gəlişigəzəl vədləri sınaqdan çıxmamış nətiqlərə deyil, əməli fəaliyyəti, sevgisi, dürüstlüyü, müdrikliyi və şəxsiyyətinin bəllurluğu sınaqdan çıxmış Heydər Əlirza oğluna tapşırmaq qərarına gəldi. Xalq müdrik qərarını Heydər Əlirza oğlunun yalnız əvvəlki illərdəki (1960-80-ci illər) fəaliyyət və xidmətlərinin müqabilində deyil, həm də Mixail Qorbaçov tərəfindən guya təqaüdə göndərildiyi, əslində ondan sadəcə qorxaraq siyasi həyatdan uzaqlaşdırmağa çalışdığı vaxtdan sonrakı mənalı həyatına, milli dövlət müstəqilliyinin

mühkəmləndirilməsi istiqamətində ardıcıl, inadkar mübarizəsinə əsasən qəbul etdi.

XX əsrin ən böyük müəmmalarından olan Mixail Qorbaçov xislətindəki səthilik və tələskənlik üzündən - dağıdıcılıq ehtirasını SSRİ, xüsusən də Azərbaycan miqyasında reallaşdırmaq üçün ilk növbədə özü kimilərinə istinad edirdi. Özü kimi olmayanlar, yəni xisləti dərinlik və quruculuq üzərində formalaşmış şəxsiyyətlər onun etiraf etmədiyi düşmənləri idi. Əsas düşmənlərdən biri kimi Heydər Əlirza oğlunu "fəxri təqaüdə" göndərən M. Qorbaçov Heydər Əliyevçiliyi - milli maraqların və mənafeyin kompromis nə olduğunu bilməyən quruculuğunu zərərsizləşdirmək məqsədi güdürdü.

Qorbaçov müəmması barədə çox yazılıb, hətta onun Sovet İmperiyasını qəsdən dağıtdığını söyləyənlər də az deyil. Mənim fikrimcə, Qorbaçov sovet rejiminin yetişdirdiyi və rus şovinizminin köklərindən ayrılmamış bir şəxs kimi imperiyanı dağıtmaq fikrinə düşə bilməzdi. Onun məqsədi totalitar sistemi demokratiya rənginə boyayaraq qərbə və dünyaya açılan pəncərəyə demokratiya, əşkarlıq şirması yapışdırmaq, idarəolunmada əsaslı dəyişikliklər etmədən mövcud imperiyanı qoruyub-saxlamaq idi. Səthiliyi, tələskənliyi, ictimai-siyasi durumu və hadisələri məntiqi nəticələrinə uyğun düzgün qiymətləndirə bilməməsi onu sonsuz dağıdıcılıq proseslərinin öndə gedəninə çevirdi və özü də sonralar geri qayıtmaq üçün nə qədər əl-qol atsa da, artıq gec idi: kükrəyən sellər onu qabağına salıb yuvarlayırdı...

"Yenidənqırmanın" ilk mərhələsində Heydər Əlirza oğlunun istefaya göndərilməsinin əsas səbəbi, fikrimcə, bu böyük siyasətçinin dərin məntiqi, zəkası sayəsində gələcək Azərbaycanın və başqa müttəfiq respublikaların müstəqillik bazalarının formalaşması və mühkəmlənməsi qorxusu idi. Yəni nə qədər kosmetik demokratiya meydana atılsa da Heydər Əlirza oğlu kimi müdrik siyasətçinin fəaliyyəti müttəfiq respublikaların müstəqillik yollarına çıxmalarına yönələcəkdi. Qorbaçovu vahiməyə salan bu idi.

Lakin onu unutmuşdu ki, həyatın hər üzünü görmüş, ən ağır

sınaqlardan çıxmış, canını əqidəsinə qurban verməklə mətin, iradəli bir şəxsiyyətə çevrilmiş Heydər Əlirza oğlunu məhv etmək nə qədər çətin olsa da amma sındırmaq, xüsusən də yolundan döndərmək mümkün deyil. 20 Yanvar soyqırımında ev dustağına çevrilmiş, hər bir hərəkəti güdülən, hər bir sözü nəzarət altında saxlanan Heydər Əlirza oğlu Moskvadakı Azərbaycan Respublikasının nümayəndəliyinə gələrək sovet ordusunun dinc Azərbaycan əhalisinə qarşı silahlı təcavüzünü çox kəskinliklə, sərtliklə və cinayətin səbəbkarlarının adını çəkməklə qınaması, töhmətləndirməsi, birmənalı şəkildə pisləməsi və bu ağır cinayətin açılmasını, onun törədicilərinin mühakimə olunmasını tələb etməsi bir neçə baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi:

1. Heç bir yerdən kömək, heç bir kəsdən təskinlik, təsəlli görməyən və öz dərdi ilə tənha qalan Azərbaycan xalqı el ağrısını öz ağrısı kimi yaşayan qeyrətli bir şəxsiyyətin etiraz səsinə eşitdi. Bu səssiz bir də ona görə məlhəmə çevrildi ki, xalqın adından danışmağa rəsmi səlahiyyəti olmayan Heydər Əlirza oğlu taleyini riskə qoyduğu vaxt, xalqın adından rəsmi danışmağa səlahiyyəti olan Azərbaycan rəhbərləri qatillərə haqq qazandırmaqla, cinayətkarları qorumaqla vəzifələrini itirməmək "amalı" ilə yaşayırdılar.

2. Heydər Əlirza oğlu Azərbaycan rəhbərliyindən Moskvaya vəzifəyə aparılan vaxtdan sonra ilk dəfə bütün dünya hiss elədi və başa düşdü ki, Azərbaycan xalqı yalnız xalq kimi güclü deyil, həm də onun hesablaşmaq lazım gələn qüdrətli lideri var. Son illərdə ilk dəfə xalqın özünə inamı özünə qayıtmağa başladı.

Ə. Vəzirov Moskvaya ağalarının yanına qaçanda (sonralar Vətənə, xalqa xəyanət etmiş qüvvələrin əksəriyyəti bu yolu seçdi) Heydər Əlirza oğlu Azərbaycana qayıtdı. Ən ağır günlərində onun vətənə dönüşünün qarşısını ala bilməyənlər Bakıdakı icraçılara əhəmiyyətini izah etməklə Heydər Əlirza oğlunun qayıdışına nə yolla, nə vasitələrlə olursa-olsun, maneçilik törətmək tapşırığı verildilər. Psixoloji xof yaratmaq məqsədilə mütəllibovçular "Azər-naşr"ın direktoru, görkəmli nəşir və ziyalı Əjdər Xanbabayevə qət-

lə yetirdilər. Sırası bir tərəfdarının qətlini də şəxsi faciəsi kimi yaşayan Heydər Əlirza oğlunu qorxutmaqla missiyasını yerinə yetirmək əzmindən çəkəndirmək mümkün deyildi.

1990-cı il iyulun 20-də Heydər Əlirza oğlu Bakıya gəldi. Mütəllibov qaraguruğu onun burada yaşamağına da imkan verməyəndə Naxçıvana getmək və orada yaşamaq məcburiyyətində qaldı. Bu dönüş, bu qayıdış şüurlarda psixoloji metamorfoza yaratdı. Qayıdış ailəsinə, Vətəninə döənən bir şəxsin miqyasından çıxıb ümum-millə amilə çevriləndə siyasi mahiyyət kəsb edir. Xüsusən də nəzərə alınmalıdır ki, prosesin qayıdış mərhələsinə qədər gedib mərhələsi də olub. Həmin mərhələdə, özündən sonra qoyub getdiyi dəyərlərin bütövlükdə məhv edilməsi mümkün deyildir. Avtoritar iradə sadəcə olaraq bu dəyərləri passivləşdirə bilər. Buna görə gedib qayıdış əslində gedib qayıdış şüurun özünəqayıdışdır. Bu mənada Heydər Əlirza oğlunun hətta siyasi xadim kimi yox, sırası bir təqaüddü kimi Vətənə qayıdış xalqın özünə inamının, özünə qayıdışının başlanğıcına çevrildi.

Təbii ki, gedib qayıdış arasındakı zaman kəsiyində xalqın ictimai, milli həyatında irəliləyiş baş veribse, dönüş, hətta Heydər Əlirza oğlu kimi tarixi xidmətləri olan bir şəxsiyyətin dönüşü də qayıdışa çevrilməzdi. Bəzən deyirlər ki, Heydər Əlirza oğlunun Azərbaycana və böyük siyasətə qayıdışı təşkil edilmiş aksiyaların nəticəsidir. Bəli, Heydər Əlirza oğlunun yenidən hakimiyyətə gəlməsini təşkil etmək mümkün idi. Amma onun Vətənə gəlişini xalqın özünəqayıdışına çevirməyi təşkil etmək mümkün deyildi. Qayıdış reallıq - siyasi-millə gerçəkliyin qaçılmaz reallıqları şərtləndirməlidir. Bütün bu deyilənlərdən aydın olur ki, xalq Heydər Əlirza oğlunun qayıdışına sevinirdi. Əslində isə bu sevinc milli şüurun, özünəqayıdışın rahatlığının, təsəllisinin və nikbinliyinin sevinci idi.

Qayıdış insanların iradəsi və istəyi ilə tənzimlənməyən reallığın qaçılmaz qanunlarının məntiqindən doğanda, onun özünü təsdiqinin qarşısını müvəqqəti almaq olar, amma onu məhv etmək qeyri-mümkündür. Bunu Heydər Əlirza oğlu Bakıya - Naxçıvana

qayıdandan sonra ona qarşı edilmiş təzyiqlərin əqibəti də sübut edir.

Naxçıvana gələndən sonra Heydər Əlirza oğlu Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə deputat seçildi. Onun deputat seçilməsinin nəticəsi iki səciyyəvi halda özünü göstərdi:

1. Xalq bu seçimi ilə Qayıdışı gözlədiyini və qəbul etdiyini sübuta yetirdi;

2. Milli və siyasi xaosun müəllifləri olan ölkə "rəhbərləri" də dövlətin tələyüklü məsələlərinin həllini bir tərəfə qoyub, bütün güc, imkan və bacarıqlarını Qayıdışın qarşısını almağa yönəltməklə Qayıdışın tarixi zərurət olduğunu istər-istəməz təsdiq etdilər. Onlar Heydər Əlirza oğluna qarşı təbliğat, böhtan kampaniyasına başladılar, onu ləkələməyə çalışdılar. Ali Sovetdə çıxış etməyə imkan verməməyə inadlı cəhdlər göstərdilər, dediyimiz kimi, onunla bağlı çirkin niyyətlərini gerçəkləşdirmək üçün bütün Naxçıvana qarşı cəza sanksiyalarını həyata keçirdilər.

Bütün bunlar isə intiqam hissi ağıllarını başlarından almış bəndələrin səmadakı Günəşə daş atmalarına bənzəyirdi. Siyasi korluq absurd mübarizədən əl çəkməyə imkan vermirdi. Onlar görürdülər, amma qəbul etmək istəmirdilər ki, Heydər Əlirza oğlunun xalqın iradəsi ilə Naxçıvana rəhbər seçilməsi ilə Naxçıvan torpağı artıq Azərbaycanın müstəqillik simvoluna, şəhərin özü isə ölkə paytaxtı Bakının simvoluna çevrilirdi. Ziyalılar, sıradamılar Naxçıvana, Heydər Əlirza oğlunun ziyarətinə axışdı. Təbliğatsız, dəvətsiz, məcburiyyətsiz, hətta mütəllibovçuların qəzəbinə düşər ola biləcəklərindən çəkinməyən bu axın şüurun özünəqayıdışının məntiqi nəticəsi idi.

1990-cı ilin 17 noyabrı. Naxçıvan Ali Məclisinin Birinci sessiyasında deputat Heydər Əlirza oğlunun təklifi ilə Naxçıvan Ali Məclisi qərar alır: "Azərbaycan Demokratik Respublikasının üçrəngli bayrağı Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı kimi qəbul olunsun". Heydər Əlirza oğlu təklif edir ki, qərarın ikinci bəndi belə yazılsın: "Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi Azərbaycan Respublikasının ali qanunvericilik orqanlarından xahiş

edir ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri haqqında məsələyə baxsın və Azərbaycan Respublikasının milli - tarixi ənənələrinə uyğun olaraq yeni dövlət rəmzləri - bayrağı, gerbi və himni qəbul olunsun". Heydər Əlirza oğlunun təklidi ilə Naxçıvan MSSR-nin adı dəyişdirilib Naxçıvan Muxtar Respublikası adlandırılır. qanlı 20 Yanvara ilk dəfə siyasi qiymət verilir. Erməni işğalçı ordusunun mühasirəyə aldığı Naxçıvanın etibarlı müdafiəsi təşkil olunur. Heydər Əliyev Naxçıvana gələndən diyarın sərhədlərinin qorunmasının mənəvi qarantına çevrilir, muxtar respublikaya rəhbərlik etməyə başlayandan isə möhkəm müdafiə taktikası yaradan peşəkar sərkərdə kimi fəaliyyət göstərir. Təsədüfi deyil ki, indiyə kimi xəyanətkar ermənilər bu müqəddəs torpaqdan bir qarış belə işğal edə bilməyiblər.

Heydər Əlirza oğlunun Naxçıvanda həyata keçirdiyi belə tələyüklü işlər çox olub. İki cəhətə diqqət yetirmək lazımdır. Birincisi - Azərbaycanın o dövrdəki satqın rəhbərləri Heydər Əlirza oğlunun başçılığı və rəhbərliyi ilə görülməli bu böyük işlərin ictimaiyyətə çatdırılmasına icazə vermirdilər. Sıradamı xalq deputatı dövlət rəhbərlərinin görməli olduğu işi görürdü. Naxçıvan mərkəzə çevrilmişdi, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi quruculuğunun qorargahı sanki Bakıdan Naxçıvana köçmüşdü. Səlahiyyətlərinin iş görəni adama keçməsi kreslo vurğunlarının əsil simasını açıb göstərməklə onların tamamilə nüfuzdan düşməsinə təmin edirdi. İkincisi - Heydər Əlirza oğlu Azərbaycanı Azərbaycana qaytarmaq missiyasını yerinə yetirirdi. Azərbaycan SSR (Naxçıvan MSSR adı artıq dəyişdirilmişdi) prezidentinə, Ali Sovetin sədrinə, Nazirlər Sovetinin sədrinə, rəsmi mətbuat və informasiya vasitələrinin rəhbərlərinə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin 19 noyabr 1990-cı ildəki tarixi müəciətində haqlı deyilirdi: "Xalq deputatı Heydər Əlirza oğlu Əliyevin sədrliyi ilə keçən sessiya Azərbaycan Milli Dövlət dirçəlişi ideyasının həyata keçirilməsi yolunda yekdilliklə mühüm tarixi siyasi əhəmiyyəti olan qərarlar qəbul etmişdir".

Bu mənalı ömrünü milli dövlət dirçəlişi ideyasının həyata keçir-

rilməsinə həsr etmiş bir şəxsiyyətin fəaliyyətinə verilmiş düzgün qiymətdir. O, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində işləyəndə də, Respublikaya rəhbərlik edəndə də, Moskvada çalışanda da, məcburi şəkildə "fəxri taqəüd"ə göndəriləndə də, adi deputat seçiləndə də bu amalla yaşayıbdı. Belə qeyri-adi fəaliyyətin kökü və ruhu qandan, gəndən və ilahi istedadından gələn nadir, fitri şəxsi keyfiyyətdir. Bu keyfiyyəti isə oxumaqla qazanmaq, çalışmaqla öyrənmək çətindir.

Böyük siyasətçinin və təcrübəli dövlət xadiminin fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü müstəqil Azərbaycan miqyasında həllinə xüsusi ehtiyac duyulan qlobal problemlərin həllinə real zəmin yaratdı. Doğma xalqını yaxşı tanıyan və ürəkdən sevən Heydər Əlirza oğlu Azərbaycanın mütəşəkkilliyini ancaq xalqın birliyi, qüdrəti, tükənməz potensialı ilə xilas etməyin, qoruyub saxlamağın və möhkəmləndirməyin mümkünliyünü çox gözəl bildirdi. Heydər Əlirza oğlu çıxışlarında haqlı qeyd edir: "milli azadlığa nail olmaq üçün xüsusən bizim xalqımızda milli oyanış, milli dirçəliş, milli ruhun canlanması lazımdır". Bunun üçünsə, "hamımızın ümumi vəzifəmiz xalqımızda vətənpərvərlik, vətənə, torpağa, millətə sədaqət, vətən yolunda şəhidiyyətə hazır olmaq hisslərini formalaşdırmaq, inkişaf etdirmək və təbliğ etməkdir".

Heydər Əlirza oğlunun böyük siyasətə təkrar qayıdışının Naxçıvan dövrü bir tərəfdən Azərbaycandakı fəlakətin qarşısının alınmasının mümkünliyünü, digər tərəfdən də onun xilaskarlıq missiyasını yerinə yetirməyə qadir şəxsiyyət olduğunun təsdiqinə çevrildi. Heydər Əlirza oğlu Azərbaycan SSR Ali Sovetinin birinci sessiyasındakı (9 fevral 1991-ci il) tarixli çıxışında deyirdi: "... Doğma Vətən torpağına heç də yenidən hakimiyyətə qalxmaq üçün yox, ancaq və ancaq respublikanın bu ağır və çətin dövründə xalqın dərdinə şərik olmağa, vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirməyə, azadlıq uğrunda mübarizəyə qoşulmağa gəlmişəm. Məni bir azərbaycanlı kimi bu hüququmdan heç kəs məhrum edə bilməz..."

Azərbaycanlı kimi hüquqlarını gerçəkləşdirmək məqsədi ilə Vətənə qayıdan bu böyük insanın müdrikliyi və titanik fəaliyyətinin

noticəsində Naxçıvan bugünkü müstəqil Azərbaycanın modelinə çevrildi. Xalq isə yekdilliklə və ısrarla Naxçıvanda qayıdışla başlayan yeni quruculuq işlərinin bütün Azərbaycan miqyasını əhatə etməsini istədi. Xalqın yekdil istəyi və tələbi ilə Azərbaycan rəhbərliyinə Heydər Əlirza oğlunun gəlişi ilə xalqın və Vətənin xilas və nəcət mərhələsi başladı.

Heydər Əlirza oğlunun hakimiyyətə gəlişinin tarixi əhəmiyyəti-ni belə bir fakt da təsdiq edir ki, dövlət rəhbəri kimi fəaliyyətə başladığı ilk gündən o, xarici və daxili düşmən qüvvələrin düşünülmüş məqsədyönlü təsirinə və təzyiqinə məruz qaldı. Qayıdışla Azərbaycandakı geosiyasi maraqlarının təminatına son qoyulduğunu çox gözəl anlayan xarici qüvvələrin himayədarlığı və razılığı ilə erməni silahlı birləşmələri dərbadal rayonlarımızı işğal etməyə başladılar. Onların torpaqlarımızı asan işğal etməsinə əvvəlki rəhbərlərin xəyanətkarlığı və naşılığı, daxildəki qüvvələrin növbəti satqınlığı real zəmin hazırlamışdı. Müxtəlif məramlarla yanaşı, bu aksiyada bir məqsəd də potensial gücünə bələd olduqları Heydər Əlirza oğlunu gözədən salmaq, ölkənin təhlükəsizliyinə guya təminat yarada bilmədiyini göstərmək, onu rəhbərlikdən uzaqlaşdıraraq yeni vəzirovları, mütəllibovları rəhbərliyə gətirmək, yaxud da ölkəni daxildən parçalayacaq qüvvələri qarşı-qarşıya qoymaq, daha doğrusu, vətəndaş müharibəsi törətmək idi. Xaos diktaturası dövründə ölkənin milli sərvətini çapıb talayanlar və onların tərəfdarları da Heydər Əlirza oğlunun gəlişi ilə ölkədə bərqərar olmağa başlayan qanunçuluq diktaturasına qarşı daha fəal müqavimət göstərirdilər. Onlar bunun üçün təbliğatdan, təxribatdan, şantajdan, böhtan və riyalardan maksimum istifadə edirdilər.

Belə bir pressinqlə qarşılaşacağını çox gözəl bilən Heydər Əlirza oğlu buna hazır idi. İlk növbədə ona görə ki, o, ayrı-ayrı siyasi qüvvələrə deyil, məhz xalqa istinad elədi, xalqa inandı və xalqla işlədi. Digər tərəfdən - Heydər Əlirza oğlunun mübarizələrdə formalaşmış mətin xarakteri vardır. Tanrı ağılı, zəkani, fitri idarəçilik qabiliyyətini, siyasi-diplomatik istedadı, antik yunan

dramaturqu Esxilin "dünyada səcdəyə layiq ən böyük qüvvə" adlandırdığı iradəni bəlkə də bu şəxsiyyətdən ona görə əsirgəməyibdir ki, ona dünyanın ən azablı və şərəfli işini - mənsub olduğu xalqın xilasını missiyasını tapşırıbdır.

Məhz bu cəhətlərin sayəsində Heydər Əlirza oğlu rəhbərliyinin ilk vaxtlarında birinci mərhələdə mümkün olan qələbəni qazandı: təxribatlara, təzyiqlərə mətinliklə tab gətirərək bu yolla istəklərini dikte etdirən qüvvələri güzəştə getmədən tədricən sakitləşdirdi, başıpozuq silahlı dəstələrin azğınlığına son qoydu; ictimai asayişin təhlükəsizliyi sahəsində səlahiyyətlərini itirmiş güc strukturlarının fəaliyyətini gücləndirməklə onların özlərinin özlərinə və xalqın onlara inamlarının bərpasına nail oldu; siyasi partiyaların sivil normalar əsasında yalnız siyasi mübarizə aparmaq hüquqlarının olduğuna riayət edildi; artıq başlamış vətəndaş müharibəsinin qarşısı alındı və s. və s.

İqtisadi çətinliklərlə üzlaşmış hər bir ölkədə müstəqil dövlət quruculuğu prosesini həyata keçirmək, şübhəsiz, çox çətindir. Amma iqtisadi çətinliklərlə yanaşı texniki cəhətdən mükəmməl təchiz olunmuş orduya malik, xaricdən güclü maddi və mənəvi yardım alan qəsbkar bir ölkə ilə müharibə aparan Azərbaycanda isə bu işi görmək təsəvvürə sığmaz dərəcədə ağır və çətindir. Heydər Əlirza oğlu paralel şəkildə bir neçə cəbhədə mübarizə aparmaq məcburiyyətində idi. Geniş mənada o, iki istiqaməti əsas götürmüşdü: antimilli və antidövlət proseslərin qarşısını almaq, başqa sözlə desək, dağıdıcılıq prosesini dayandırmaq, 1960–80-ci illərdə ənənəsi yaradılmış milli siyasət doktrinasını bərpa edərək milli dövlət quruculuğuna başlamaq.

1985–93-cü illərdə Azərbaycanda ölkəni qanunlar deyil, ayrı-ayrı fərdlərin iradələri idarə etdiyi üçün dağıdıcılıq milli fəlakət mənbəyinə çevrilmişdi. 1960-cı illərdən formalaşaraq tədricən gizli şəkildə gerçəkləşdirilən milli siyasət artıq müstəqil və azad Azərbaycan dövlətinin fəaliyyət proqramına çevrilməli idi. Heydər Əlirza oğlu respublikamızda bir sıra gizli qüvvələrin və mafioz qrupların dəstələdikləri dağıdıcılıq prosesinin qarşısını alaraq qu-

ruculuq prosesinə prioritet istiqamət verməklə itkilərə məruz qaldığımız uzun fasilədən sonra milli siyasət kursunu reallaşdırmağa başladı.

Əvvəlki illərdə milli siyasət kursunun əsas məramı gələcək azad dövlətə siyasi, sosial - iqtisadi, hərbi, elmi-mədəni, ideoloji baza hazırlamaq idi, 1993-cü ildən bu məram yeni tarixi şəraitə uyğun dəqiqləşdirilərək konkretləşdirildi: artıq strateji məqsəd müstəqil, qüdrətli milli dövlət qurmaq idi. Bütün sivil dövlətlərdə olduğu kimi, Azərbaycanda da olan maraq və mənafeləri mərhələ-mərhələ, daha əsaslı və daha təhlükəsiz şəkildə həyata keçirməyə xidmət edən dövlət siyasəti formalaşdırıldı.

Azərbaycanda ilk dəfə konseptual milli siyasət kursu əsasında dövlət quruculuğuna və dövlət idarəçiliyinə başlandı.

Milli dövlət quruculuğu sahəsində əsas məqsədə nail olmaq üçün ilk növbədə antidövlət əməlləri ilə müxtəlif təxribatlar törədən qüvvələr zərərsizləşdirilməli idi. Heydər Əlirza oğlu bütün məsələlərdə olduğu kimi, bu problemin həllində də kompleks yanaşmanı əsas götürmüşdü. Heydər Əlirza oğlu kimi qüdrətli bir dövlət xadimi üçün bir dəstə təxribatçını zərərsizləşdirmək çətin deyildi. Əsas məsələ belə anormal halların ümumiyyətlə yaranmasına qanuni baza yaratmaq idi. Heydər Əlirza oğlu qanunçuluğu möhkəmləndirdi, rəqəndən, vəzifəsindən, mövqeyindən, ölkə qarşısında xidmətlərindən, milli, dini, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir vətəndaşın hüquqi imtiyazlarını və qanun qarşısında məsuliyyətlərini ilk növbədə məcburi, daha sonra isə könüllü icra üçün rəsmiləşdirdi. Ayrı-ayrı neqativ, separatçı, təxribatçı hallara qarşı amansız mübarizə xüsusi effekt versə də, cəmiyyət miqyasında qanunsuzluğun qarşısını məhz qanunların aliliyinin diktatı aldı.

1993-cü ilə kimi Azərbaycanda siyasi-iqtisadi ambisiyalara və mənafelərə silahlı dəstələrin reketçiliyi ilə nail olmaq adi hala və "əxlaqi" normaya çevrilmişdi. Qanunun gücünü görməyən belə qüvvələrin maddi imkanları artdıqca iştahları da böyüyürdü. Cəzasızlıq tədricən onları hakimiyyət uğrunda qeyri-qanuni,

silahın gücü ilə mübarizəyə vadar etdi. 1994-cü ilin oktyabr, 1995-ci ilin mart dövlət çevrilişinə cəhdlər 1993-cü ilə qədərki anarxiyanın, qanunsuzluğun məntiqi nəticəsi idi.

Heydər Əlirza oğlunun Azərbaycanda müstəqil dövlət quruculuğu sahəsindəki tarixi xidmətlərindən biri də yalnız dövlət çevrilişi cəhdlərinin, ölkədəki real vətəndaş müharibəsi təhlükəsinin qarşısını alması yox, eyni zamanda hakimiyyəti qeyri-qanuni yolla, silahla, qan tökməklə ələ keçirmək cəhdlərinə şərait və inamı aradan qaldırmasıdır. O, sübuta yetirdi ki, mənafeyini və marağını müdafiə edən iqtidarı və lideri xalq özünün varlığının, gələcəyinin təminatçısı kimi müdafiəyə qalxmağa qadirdir. Heydər Əlirza oğlu hər iki qiyam təşəbbüsünü xalqa, dövlətə xəyanət kimi özünün müdrikliyi, prinsipliliyi, əzmkarlığı ilə yanaşı, həm də bütün ölkə əhalisinin yekdil dəstələrinin nümayişkarana gücü ilə rədd etdi. 60-80-ci illərdəki Heydər Əlirza oğlu prinsipi 93-cü ildən sonrakı dövrdə də yenidən həyati status qazanmaqla bir daha sübut etdi ki, xalqı şirin vədlərlə aldatmaq olmaz, onun sevgisini, etimadını, dəstəyini əməli işlərlə qazanmaq mümkündür.

Yenidən hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən əvvəlki illərdə doktrina, konsepsiya kimi formalaşdırdığı və ayrı-ayrı həyati əhəmiyyətli müddəalarını gerçəkləşdirdiyi milli siyasət kursunu fəaliyyət proqramı kimi götürən Heydər Əlirza oğlu dövlət quruculuğunun digər vacib tərəfinə – milli ordunun yaradılmasına prioritet istiqamət verdi. Türk şairi Orxan Vəli demişken: “Nələr etmədik bu Vətən üçün – kimimiz canımızdan keçdik, kimimiz nitq söylədik”. Prezidentliyə namizəd Heydər Əlirza oğlu ömrünün qalanını xalqına bağışladığını bildirdi, daha doğrusu, Vətənə xidmət üçün hər anında ölüm gözlənilən təhlükəli taleni (bu böyük insanı məhv etmək üçün dəfələrlə törədilən terror aktlarını yada salaq) özünə ömür yolu seçdi.

Vətən təhlükədə olduğu bir vaxtda qüdrətli dövlət quruculuğunu amal seçmiş Heydər Əlirza oğlu müstəqilliyin və azadlığın, dövlət və milli təhlükəsizliyin qaranlıq kimi ordu quruculuğuna xüsusi diqqət yetirdi, hələ 60-80-ci illərdə bu istiqamətdə gördüyü işləri

(Naxçıvanski adına hərbi məktəbin açılması, gəncliyin ordu sıralarında xidmətə maraq oyadılması, milli zabıt kadrlara xüsusi qayğı göstərilməsi və s.) daha fundamental, daha əsaslı şəkildə davam etdirməyə başladı. A. Mütəllibov dövründə ordu quruculuğu sahəsində heç bir iş görülmədi. Xalq milli ordu yaradılmasının vacibliyini vurğulayanda, mitinqlərdə bu vacib problemi təkidlə qaldıranda, nəticəsini görmədikdə “istefa!” tələbi qaçılmaz olanda respublika rəhbəri gözəndən pərdə asmaq üçün sərəncam verirdi ki, filan zavod hərbi texnika istehsal etmək üçün istifadə olunsun və bu “tarixi” sərəncamı dünya müharibələri tarixində analoqu olmayan tərzdə aşkarlayırdılar – televiziyada, radioda həyan olunurdu, qəzetlərdə çap edilirdi... Əslində isə həmin zavod... əvvəlki profili üzrə işini davam etdirirdi.

Əlavə şərhə ehtiyac varmı?

Xalq ordusu “quruculuğu” sonrakı dövrdə isə siyasi aksiyaya çevrildi. R. Qazıyev kimi siyasi və hərbi şərlatanlara Müdafiə Nazirliyini tapşırmaq əslində erməni ordusu ilə müharibədə qaçılmaz məğlubiyyətə real zəmin hazırlamaq və ordu quruculuğuna öz fəaliyyət xarakteri vermək demək idi.

Azərbaycanın təhlükədə olmasının ağrısının Vətənə gətirdiyi peşəkar hərbiçilər peşəkarlığın və istedadın yox, siyasi mənsubiyyətin və “liderlərə” yaxınlığın əsas götürüldüyünü, orduya rəhbərliyin seçmə nəsrullahlara tapşırıldığını gördükdə nəinki ruhdan düşdülər, hətta bəziləri geri qayıtdılar. Siyasi liderlərin bəziləri ya birbaşa özlərinə, ya da yaxınlarına tabe olan “batalyonlar” yaradırdılar. “Maraqlıdır” ki, hətta guya qadınlar batalyonu da yaradılmışdı. Vahid rəhbərliyə tabeçilik yox idi, hər batalyonun komandiri özünü müdafiə naziri sayırdı. Peşəkar hərbi təlim keçirilmirdi və ya son dərəcədə naşıcasına keçirilirdi, hərə öz bacardığı və istədiyi kimi vuruşurdu. Nəticədə vətənpərvər gənclər döyüşə getmirdilər, qırğına gedirdilər. Fərarilik, intizamsızlıq hökm sürürdü...

Peşəkar nizami ordu olmayan Azərbaycan təhlükəsizliyinə təminat verilməmiş gələcəksiz bir ölkəyə çevrilə bilərdi. Heydər Əlirza oğlu çıxışlarında döndə-döndə təkrar edirdi ki, müstəqil dövlət

tin özünə məxsus qüdrəti olmalıdır. Bu qüdrətin əsasını xalq və onun bir hissəsi olan ordu təşkil edir. Elə bu müdrik fikirdən də ordu quruculuğu konsepsiyasının bir sıra məqamları qabarıq nəzərə çarpır. Birincisi nizami, müasir texnika ilə silahlanmış, əsaslı hərbi təlim keçmiş ordunun zəruriliyi şübhə doğurmur. İkincisi, ordunun konkret məqsədi, məramı, ideoloji hazırlığı olmalıdır. Üçüncüsü, xalq ordunu sevməli, ordu da məhz xalq, dövlət təhlükəsizliyinin keşiyində dayanmalı, müqəddəs vəzifəsini şüurlu şəkildə başa düşərək ləyaqətlə yerinə yetirməlidir.

“Ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin müstəqilliyinin dayağı” ordunun **“xalqın tərkib hissəsi”** olduğunu Heydər Əlirza oğlu təsadüfi demir. Sovet dövründə bolşevik-kommunist ideoloqları azərbaycanlıları orduya yaxın buraxmamaqla, 20 Yanvar qırğınında ordudan istifadə etməklə və s. xalqın orduya ikrahli münasibətini formalaşdırmışdılar. Bu hal aradan qaldırılmaqla, xalqın düşüncəsində milli ordunun məhz öz ordumuz olduğuna inam yaradılmalı idi. Heydər Əlirza oğlu dəfələrlə qeyd edib: **“Orduya qayğı, hörmət cəmiyyətin, xalqın şərəfli vəzifəsidir”, “Ordu daim dövlət qayğısı altında olmalıdır.. Xalqın qayğısı ilə əhatə olunmalıdır”**. Aydın olur ki, ordu quruculuğu ancaq iqtidarın qayğısı və işi deyil, bu vacib problemin həlli milli mənafeə və milli marağa xidmət etdiyi üçün dövlətin və bütün xalqın işidir.

Əlbəttə, yeddi ilə qədim dövlətçilik ənənələri olan dövlətlərin ordusu kimi ordu yaradılacağına inanmaq sadəlövlükdür və məntiqlə düşünərək belə bir iddiada olan da tapılmaz. Amma məhz belə tələblərlə yanaşaraq ordu quruculuğu sahəsindəki tarixi nailiyyətləri görməmək isə əslində uğurlarımıza sevinmək əvəzinə, kədərlənənlərin şəkəridir. Məsuliyyətlə onu demək olar ki, Heydər Əlirza oğlunun müdrikliyi sayəsində təcavüzə meylli deyil, müdafiə qabiliyyətli milli ordumuz yaradılıb. Xalqımızın döyüşkənliyinə, qəhrəmanlıq ənənələrinə istinadla yaradılmış ordumuzun varlığı isə Heydər Əlirza oğlu demişkən, **“Azərbaycan xalqının böyük milli nailiyyətidir”**.

Özünü müstəqil elan etmək hələ müstəqil yaşamaq deyil.

Azərbaycan azadlığını və müstəqilliyini qazandı. Amına sonra hakimiyyətin və sərvətlərin bölüşdürülməsi uğrunda mübarizə başlandı, azad və müstəqil yaşamaq haqqında düşünən rəhbər tapılmadı. Sanki azadlıq və müstəqillik ondan ötəri imiş ki, bir dəstə desin: daha bəsdir, indiyə kimi başqaları hökmranlıq edibdir, indi özümüz hökmranlıq edək və ya indiyə kimi başqaları talayıbdı, indi özümüz talayaq. Müstəqil və azad yaşamaq totalitar rejimin bütün buxovlarından azad olaraq sivil, demokratik, dünyəvi, unitar dövlət qurmaq, bütün istiqamətlərdə - siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, dini və s. sahələrdə əsaslı islahatlar aparmaqla və spesifik mentalitetə, şəraitə, tarixi ənənələrə uyğun özgürlükləri, qanunları, meyarları, dəyərləri formalaşdırmaqla yaşamaqdır.

Dövlət və cəmiyyət qanunlarla yaşayır. Qanunların dəyişmədiyi, totalitar rejimin qanunlarının işlədiyi bir şəraitdə xalqın psixologiyasının dəyişməyini gözləmək olmaz. Təbii ki, az müddət ərzində bütün qanunları təkmilləşdirmək və ya dəyişdirmək qeyri-mümkündür. Xüsusən bir də ona görə ki, ilk növbədə qanunların qanunu - Ana Konstitusiyaya dəyişdirilməlidir.

Heydər Əlirza oğlu xalqın bütün təbəqələrinin iştirakı və müzakirəsi ilə hazırlanmış yeni Konstitusiyayı qəbul etməkdə tələsmədi. XX əsrin yeni siyasi təfəkkürü üçün səciyyəvi **“sabah gecdir”** devizi onu tələsməyə yox, vaxtın psixoloji itkilərinin qarşısını almağı sürətləndirməyə vadar etdi. Müstəqil və azad Azərbaycanın vətəndaşı özünün müstəqilliyini və azadlığını gündəlik həyatında görərək yaşamaq idi. Milli azadlıq hərəkatına vurunluq cyforiyası artıq keçmişdi, gündən-günə siyasiləşən xalq eyni zamanda gündən-günə pragmatikləşirdi.

Heydər Əlirza oğlunun memarlığı və rəhbərliyi ilə yaradılaraq ümumxalq referendumunda qəbul olunmuş Konstitusiyanın iki tarixi əhəmiyyəti xüsusi qeyd olunmalıdır: birincisi - Konstitusiyaya totalitar rejimlə formal hüquqi və psixoloji bağlılığa birdəfəlik son qoydu; ikincisi - Konstitusiyaya müstəqil və azad Azərbaycan dövlətinin əbədi yaşamaq əzminin, iradəsinin və hüquqi bazasının parlaq təsdiqinə çevrildi.

Ana Qanunumuzun ölkənin və xalqın ən ağır günlərində qəbul olunduğunu nəzərə alsaq deyə bilərik ki, dolanacaq qayğısının əzabını yaşayan ölkə əhalisinin bu aksiyada şüurlu şəkildə fəallıqla iştirakının özü də xalqın müstəqilliyə və azadlığa inamının təzahürü idi.

Konstitusiyanın qəbulu ilə Respublikanın 1960-80-ci illərdə konturları müəyyənləşdirilmiş doktrina əsasında və qanunlarla idarə olunmasına başlandı. Məhz əvvəlki illərdə gerçəkləşdirilən milli siyasət kursu sayəsində Azərbaycanın aqrar ölkə olaraq qalmaqdan xilas edilməsi, məqsədyönlü şəkildə sənayeləşdirməyə diqqətin artırılması müstəqil respublikamız üçün iqtisadi bazanı yaratmışdı. Milli azadlıq hərəkatının apogeyə çatdığı vaxtlarda mitinqlərdə keçmiş SSRİ respublikaları arasında Azərbaycanın özünün-özünü dolandırmağa qadirliyindən ağzadolusu danışanlar bilmədiklərindən deyil, istəmədiklərindən bir məsələni qeyd etməyi "unudurdular": həqiqətən də fəxr edilesi nailiyyətlərin qazanılmasında Heydər Əlirza oğlunun əvəzsiz tarixi xidmətləri olubdur.

Doxsanıncı illərin əvvəllərində iqtisadiyyat idarə olunmurdu, əvvəlki illərdə toplanmış enerjinin və təsərrüfat mexanizminin gücünə yaşayırdı, daha doğrusu, mövcudluğunu qoruyub saxlayırdı. Sonrakı illərdə Heydər Əlirza oğlunun Azərbaycanı iqtisadi cəhətdən qüdrətli ölkəyə çevirmək konsepsiyasını şərti olaraq iki mərhələyə ayırmaq mümkündür:

1. İqtisadiyyatda böhranın dərinləşməsinin qarşısının alınması və əvvəlki əlaqələri bərpa etməklə müəyyən dirçəlişə nail olunması.

2. Bazar iqtisadiyyatının tələblərinə və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın prinsiplərinə uyğun iqtisadi konsepsiya hazırlanaraq gerçəkləşdirilməsi. Mərhələlərin növbələşdirilməməsi, əksinə, qarşılıqlı əlaqədə paralel realizə olunması iqtisadi konsepsiyaya az bir zamanda uğur qazandırdı.

Milli və dövlət mənafeyinə görə iqtisadi dirçəlişə nail olmaq üçün Heydər Əlirza oğlu, bir sıra qaçılmaz, amma qeyri-populyar qərarlar qəbul etməli oldu. Təfəsilatına varmadan bunlardan ancaq

birini qeyd edək. Ölkə rəhbərinin açıq-aşkar təkidi ilə respublikamız MDB-yə üzv oldu. Bu siyasi aksiyanın arxasında keçmiş SSRİ-yə daxil olan respublikaların potensialından istifadə edərək iqtisadi böhrandan minimum itgi ilə çıxmaq marağı dururdu. Dünya ölkələri ilə iqtisadi əlaqələr yaradana kimi, keçmiş partnyorlarla əlaqələri bərpa edərək iqtisadi iflasdan xilas olmağın ən səmərəli və optimal yolu məhz MDB-yə üzv qəbul edilmək idi.

İkinci mərhələdə artıq elmi əsaslarla və dünya təcrübəsinə istinadla iqtisadi dirçəlişə nail olmaq istiqamətində kompleks tədbirlər görülməyə başlandı. Proqram əsasında özəlləşmə başlandı, torpaq islahatı həyata keçirildi (torpaq onu istismar edəndən alınaraq becərənə verildi), ən böyük milli sərvət olan neft sənayesində dönüş yaradıldı, əsrin kontraktı adlandırılan neft müqavilələri imzalandı, investisiyalar cəlb olundu, imkanlı xarici iş adamlarının ölkə iqtisadiyyatına mənfəət götürmək şərti ilə sərmayə qoymaları üçün əlverişli şərait yaradıldı. Bu istiqamətdə görülən faydalı işlərin siyahısını artırmaq olar. Danılmaz fakt bundan ibarətdir ki, iqtisadiyyatda dönüş başladı, əhalinin sosial vəziyyəti hiss olunacaq dərəcədə yüngülləşdirildi.

Heydər Əlirza oğlunun milli-siyasət konsepsiyasında demokratik islahatlar mühüm yer tutur. 1960-80-ci illərdə sovet ideoloqlarının antimillilik xarakterli və məqsəd güdən "beynəlmiləl" siyasəti iflasa uğradı. Millilik bəşərlik kateqoriyasının ən mükəmməl cəhətlərini özündə ehtiva etməklə etnik özgürlüyün qorunmasına çevrildi. Mentalitetə uyğunluq, ümumbəşəri dəyərlər əsas götürüldüyü üçün ifrata varılmadı: millilik şovinizm dərəcəsinə çatmadı. Bəzi qüvvələr milliliklə manipulyasiya edərək millətçilik ovqatı yaratmağa cəhdlər göstərdilər. Tarixi təcrübə isə göstərir ki, millətçilik şovinizmə çevrilməyə də, etnik özünəəlişmə bəlası yaratmağa qadirdir.

1993-cü ildən sonra Azərbaycanda gerçəkləşdirilən milli siyasət və dövlət siyasəti birtərəflilikdən xilas edildi. Başqa sözlə desək, cəmiyyətdə milliliyin son anda şovinizmə çevriləcək hegemonluğu ölkə əhalisinin siyasi proseslərə fəal cəlb olunması ilə tənظیمləndi.

Şübhəsiz ki, şüurlu siyasi aktivlik kortəbii millətçilikdən daha faydalı və zəruridir. Buna nail olmaq və əhalini yetkin siyasi şüurla ölkənin idarə olunmasına cəlb etmək üçün cəmiyyətin demokratikləşdirilməsinə ehtiyac vardı.

Heydər Əlirza oğlu siyasi demokratikləşdirmə prosesinə dövlət və xalq münasibətlərinə baxışı, tələbi dəyişdirməkdən başladı. Milli azadlıq dalgası ilə hakimiyyətə gələn Xalq Cəbhəsi Sərəf Hüseynovun quldur dəstəsi ilə üzbəüz qalanda, ölkənin taleyi xalqdan gizlədildi, xalqla necə deyirlər, müzakirə olunmadı. 1994-cü il oktyabr, 1995-ci il mart dövlət çevrilişinə cəhdlər vaxtı isə Heydər Əlirza oğlu ilk növbədə xalqa müraciət etdi. Əsil həqiqəti xalqa çatdırdı. Səlahiyyət sahibi kimi Prezidentin hazırladığı anti-qiyam tədbirlərlə yanaşı, xalqın gücünə arxalandığını hər an göstərməklə ölkənin əsil sahibinin məhz xalq olduğuna inamı qat-qat artırdı. Xalq ölkədə baş verən hadisələrin, proseslərin iştirakçısı və ya şahidi deyil, əslində həlledici qüvvəsi oldu. Azərbaycanın ən azı son iki yüz illik tarixində xalq ilk dəfə maddi nemətlər istehsal edən kütlə olmaqdan çıxdı, son qərarın qəbulunu mövqeyi və iradəsi ilə müəyyənləşdirən siyasi subyektdə çevrildi. Təsadüfi deyil ki, xalq 1993-cü ildən Prezident seçkilərinə, Yeni Konstitusiyanın müzakirə edilib qəbul olunmasına, parlament seçkilərinə və s. bu kimi tələyüklü məsələlərə fəal cəlb edildi.

Bir sıra partiya liderlərinin istəyinin əksinə (kütlədə, xalqda kortəbii inam çox vaxt pərəstiş səviyyəsinə çatır) xalqın siyasiləşdirilməsi cəmiyyətin demokratikləşdirilməsinə real zəmin yaratdı. Məhz xalqın siyasiləşdirilməsinin nəticəsində partiyalar xalqı kütlə kimi öz sıralarına cəlb edə bilmədilər, xalq partiyaları könüllü və şüurlu şəkildə seçdi. Partiyalara bərabər şərait və imkan, konstitusional hüquqlarından istifadə edərək siyasi mübarizə aparmalarına şərait yaradıldı. Ən başlıcası isə dünya birliyində qəbul edilmiş sivil dinc mübarizə metodu əvəzinə qeyri-qanuni silahlı dəstələrin reketçiliyinə əsaslanan mübarizə metoduna son qoyuldu. Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradıcısı və lideri Heydər Əliyev prezident seçildəndən sonra siyasi müdriklik nümayiş etdirərək ölkə

başçısını bir partiyanın deyil, bütün xalqın seçdiyini və özünün də bütün xalqın prezidenti olduğunu bəyan etdi. Heydər Əlirza oğlu müdrikliyi ilə bir həqiqəti də sübuta yetirdi: əsil dövlət başçısı şəxsi ambisiyaları ilə birgə partiyalı siyasi marağını da dövlət və milli mənafeyə qurban verməyi bacarmalıdır.

Dövlət təhlükəsizlik sistemində işlədiyi vaxtlarda bolşevik partiyasının diqtəsi ilə formalaşan və deyilən rəsmi sözün müqabilində real həqiqəti yaşadan milli bədii sözün ləyaqətini qoruyub saxlamasına Heydər Əlirza oğlu təsadüfən xüsusi diqqət yetirmirdi. Həmin dövrdə cəmiyyəti yeknəsək standart düşüncədən bu yolla xilas etmək mümkün idi. "Təfəkkür təcavüzünün" - hamının eyni cür düşünməsinin törətdiyi robotçuluğun fəlakət dərəcəsini çox gözəl başa düşən Heydər Əlirza oğlu fikir, söz azadlığının, plüralizmin, çoxpartiyalı siyasi mübarizənin cəmiyyətdə bərqərar olmasını yalnız siyasi aksiya deyil, eyni zamanda xalqın və ölkənin gələcək mövcudluğu, özünü qoruma və təsdiq imkanları ilə bağlı milli aksiya hesab edirdi. Senzuranın ləğvi demokratik dövlət imici yaratmaq cəhdlərindən irəli gəlmirdi, əslində ilk növbədə mentalitetə və milli əxlaqa uyğun plüralizmi normal həyat tərzinə çevirmək əzmi ilə bağlı idi. "Hamının mənim kimi düşünməsi yox, məni əksəriyyətin başa düşməsi" məramı Heydər Əlirza oğlunun ictimai rəyi nəzarətdə saxlamadığını, əksinə, ictimai rəyi şüurlu münasibətin məntiqi nəticəsi kimi fəth etmək əzmini göstərir.

Təxminən bütün tarix boyu Azərbaycan xalqının xarakteri ilə imkanları arasında ziddiyyət olubdur. Bir tərəfdən Azərbaycan uzun illər işğala, əsarətə məruz qalıb, özünün epoxal müstəqil demokratik dövlətçilik ənənələrini formalaşdırma bilməyib, digər tərəfdən də xalqın açıq xarakteri, humanistliyi, xeyirxahlığı, qonaqpərvərliyi, bədii-elmi potensialı, zəngin mədəni irsi, yad etnoslara, dillərə, dinlərə dözümlülüyü başqa xalqlardan bir növ gizli saxlanılıbdır. Açıq azərbaycanlı xarakteri ilahi payı idisə, qapalı Azərbaycan cəmiyyəti də obyektiv tarixi proseslərin nəticəsi idi.

Təəssüflər olsun ki, azadlıq və müstəqillik qazanandan sonra

1993-cü ilə kimi Azərbaycanda qapalı cəmiyyət və açıq xarakter arasındakı ziddiyyəti aradan qaldırmağa sisteməlik və ardıcıl təşəbbüs göstərən dövlət rəhbəri olmadı. Başqa sözlə desək, geniş mənada bu ziddiyyətdən qat-qat yüksəkdə duran müstəqil xarici siyasət kursu formalaşdırılaraq həyata keçirilmədi. Bəzi xarici ölkələrlə bir sıra zəruri, iqtisadi bağlaşımları nizamlamaq məqsədilə keçirilən qarşılıqlı işgüzar görüşləri nəzərə almasaq, deyə bilərik ki, Heydər Əliyevə qədər Azərbaycanın xarici siyasət kursu olmayıb. Ölkənin müharibədə olduğu, ərazisinin böyük bir hissəsinin işğal edildiyi, Ermənistanda yaşayan soydaşlarımızın tarixi və tənlərindən qəddarcasına qovulduğu, çoxsaylı qaçqınların əziyyəti içində yaşadığı, Azərbaycan və azərbaycanlılar haqqında dünya birliyində yanlış, tamamilə səhv təsəvvür oyadıldığı, Qarabağ həqiqəti dünya ictimaiyyətinə təhrif olunmuş və düşmən mövqeyindən çatdırıldığı bir dövrdə Azərbaycanın ilk növbədə dövlət, daha sonra milli maraqları nəzərə alınmaqla hazırlanmış xarici siyasət konsepsiyasının olmaması bağışlanılmaz nəşilik, ya da düşünölmüş etinasızlıq idi.

Heydər Əlirza oğlu Prezident seçildəndən gerçəkləşdirməyə başladığı milli siyasət kursunda həyatı əhəmiyyət kəsb edən tərəflərə - daxili və xarici siyasətə eyni dərəcədə diqqət yetirdi. Bu tərəfləri biri digərini tələb edərək tamamlayan bir bütöv kimi götürdü. Xarici siyasətə müəyyən mənada prioritet xarakter verən Heydər Əlirza oğlu burada da həsədaparılacaq müdriklilik və diplomatik istedad nümayiş etdirərək sırf iqtisadi əlaqələr yaratmaqla kifayətlənmədi, siyasi maraqlara da eyni dərəcədə önəm verməklə xarici siyasətə kompleks yanaşmanın zəruriliyini bir daha təsdiq etdi.

Heydər Əlirza oğlu global xarici siyasət kursunu mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirmək üçün ən optimal variant kimi iki istiqaməti əsas götürdü: 1. MDB və 2. Qərbi və digər dünya dövlətləri ilə qarşılıqlı əlaqələr. Onun milli siyasət konsepsiyasında milli mənafeyimizlə və dövlət maraqları ilə bağlı irili-xırdalı bütün məsələlər demək olar ki, əhatə olunmuşdur, təfəsilatına varmadan indiki halda ən vacib məsələlər kimi aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

- Qarabağ problemi ilə bağlı həqiqətləri, dünya birliyinə olduğu kimi çatdırmaqla problemin sülh və danışıqlar yolu ilə obyektiv həllinə nail olunması;

- müstəqil və azad Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə bərabər hüquqlu, nüfuzlu bir üzvü kimi tanınaraq qəbul edilməsi;

- Azərbaycan dövlətinin dünya iqtisadi inteqrasiyasına, istehsal prosesinə, maliyyə-bank sistemə, vahid dünya elm-mədəniyyət məkanına fəal cəlb olunması;

- Azərbaycanın beynəlxalq təşkilat və qurumlarda üzv seçilməsi, sivil dünya birliyi tərəfindən qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlər və əhdəliklərə qoşulmasına təminat yaradılması;

- respublikada əsaslı demokratik, hüquqi, iqtisadi, siyasi islahatlar aparmaqla dünya dövlətlərinin və iş adamlarının ölkəmizin iqtisadiyyatına investisiya qoymalarına maraq oyadılması;

- BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa Birliyi və s. kimi beynəlxalq qurumların işlərində fəallıq göstərməklə çoxtərəfli, eyni zamanda ayrı-ayrı dövlətlərlə qarşılıqlı maraq doğuran müqavilələr imzalamaqla ikitərəfli əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsi.

Belə global məsələləri həyata keçirmək asan deyildi, amma nə vaxtsa asanlaşacağını gözləmək, sonra fəaliyyətə başlamaq əslində ölkənin gələcəyini təhlükə altında qoymaq demək idi. "Sabah gecdir" prinsipini fəaliyyət devizi götürən Heydər Əlirza oğlu əvvəlki nəşi dövlət rəhbərlərinin passivliyi ucbatından itirilmiş vaxtın və imkanların əvəzini çıxmaq üçün xarici siyasət kursunda aktivlik yaratdı. İlk növbədə xarici düşmən qüvvələrin birbaşa köməyi və planı sayəsində, içimizdəki satqınların və diletantların iştirakı ilə Azərbaycan ətrafında yaradılmış informasiya blokadası, millətçi-şovinizm, antidemokratik ölkə imici və təsəvvürü aradan qaldırılmalı idi.

Heydər Əlirza oğlunun başladığı bütün işlərə məsələnin həllinin ən optimal variantını seçmək müdrikliliyi uğur qazandırır. O, informasiya blokadasını xalqımız və ölkəmiz haqqında yanlış təsəvvürləri aradan qaldırmaq üçün əvvəlcədən müəyyən etdiyi proqram əsasında ardıcıl işə başladı. Azərbaycan və onun ayrılmaq

parçası Qarabağ həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq üçün rəsmi danışıqlardan başlamış ən müxtəlif görüşlərə, yaranan şəraitdən, ən yüksək səviyyəli siyasi, diplomatik mövcud informasiya vasitələrinin mümkün olan bütün kanallarından və imkanlarından maksimum istifadə etdi. Məhz görüşlər, danışıqlar, media imkanları sayəsində Azərbaycan həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə operativ şəkildə və obyektivcəsinə çatdırıldığından blokada öz əhəmiyyətini getdikcə itirdi. Blokadanın və xalqımız, ölkəmizlə bağlı yanlış təsəvvürlərin beynəlxalq miqyasda aradan qaldırılmasında Heydər Əlirza oğlunun elmi-nəzəri, praktiki və təşkilati fəaliyyəti ilə yanaşı böyük şəxsi nüfuzu və təsirli nümunəsi də əhəmiyyətli rol oynadı.

Ən azı son iki yüz ildə dünyada analoqu olmayan hadisə baş verdi. Heydər Əlirza oğlu özü üçün əskiklik saymayaraq sıradan bir muzey bələdçisi kimi ölkənin xəritəsini özü açıb xarici dövlət və siyasət xadimlərinə, işgüzar dairələrə, jurnalistlərə Qarabağ həqiqətlərini şərh etdi. Heydər Əlirza oğlu kimi vüqarlı, qürurlu bir şəxsiyyəti, müdrik insanı, ölkə Prezidentini adi bir bələdçi rolunda çıxış etməyə Vətən sevgisindən, torpaq vurğunluğundan başqa heç bir qüvvə vadar edə bilməzdi. Prezidentimiz bunu şüurlu, psixoloji effekti düzgün proqnozlaşdıraraq edirdi: ölkə başçısının, özü də bütün dünyanın tanıdığı ağısaqqal, görkəmli dövlət xadiminin, vəsaitlərdən istifadə edərək obyektiv söz deməsi, onlarla ziyalının, yüzrlər jurnalistin cəhdindən daha ciddi inandırma və təsir gücünə malikdir.

Bu məsələlərin yoluna qoyulması ilə dünya birliyinin mövqeyi Azərbaycanın xeyrinə əsaslı şəkildə dəyişdi, global işlər görməyə real və əlverişli şərait yaradıldı.

Siyasət adamlarına yaxşı bəlli idi ki, MDB heç bir perspektivi olmayan qurumdur. Bir daha vurğulayırıq ki, Heydər Əlirza oğlunun prinsipial təkidindən sonra Azərbaycan bu quruma üzv oldu. Bəs siyasi gələcəyi olmayan bu quruma daxil olanda Azərbaycanın məqsədi nə idi? İlk növbədə Ermənistanın da daxil olduğu MDB-nin keçmiş SSRİ məkanındakı münaqişələrlə, qurum üzvlərinin

marağını ifadə edən hərbi, iqtisadi, elmi-mədəni əlaqələrlə bağlı respublikamızın milli mənafeyinə zidd qərarların, razılaşmaların qəbul olunmasının qarşısını almaq.

Sonralar həyat sübut etdi ki, MDB-yə daxil olmaqla Heydər Əlirza oğlu bu məsələdə yeganə düzgün və tarixi qərar qəbul edibdir. Dəfələrlə ölkəmizin mənafeyinə, marağına zidd qərarların qəbul edilməsinin qarşısı alınıb. Azərbaycanın öz mövqeyini fəallıqla müdafiə etməsi, bu qurum daxilində milli müstəqilliyə zidd strukturların yaranmasına kəskin etirazı, MDB ilə müqayisədə beynəlxalq qurumların qərarlarının prioritetliyi mövqeyində dayanması MDB-nin məşvəətçi statusda qalmasında mühüm rol oynadı. MDB-də aylarla müzakirə edilərək icra üçün vahid qərar qəbul olunmayan müxtəlif zəruri məsələləri Heydər Əlirza oğlu ikitərəfli əlaqələrlə yoluna qoydu. Bugün Azərbaycanın keçmiş SSRİ respublikalarının əksəriyyəti ilə ayrı - ayrılıqda faydalı qarşılıqlı əlaqələr qurması, dostluq münasibətləri yaratması aparılan çevik və müdrik xarici siyasət kursunun məntiqi nəticəsidir.

Heydər Əlirza oğlunun xarici siyasət kursunda aparıcı xətlərdən biri xalqın mentaliteti əsasında formalaşdırılmış açıq tipli cəmiyyət və dövlət amilinin ön plana çəkilməsidir. İlk növbədə onu qeyd edək ki, Azərbaycan beynəlxalq qurumların böyük əksəriyyətinə üzv qəbul olundu və ya olunmaq üzrədir. Bununla da respublikamız sivil dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvlərindən biri olmaq əzmini nümayiş etdirdi.

Söhbət ölkənin marağından, milli mənafeədən gedəndə Heydər Əlirza oğlu minimumla kifayətlənən şəxsiyyət deyil, onun əsas prinsiplərindən biri layiq olduğunun maksimumunu əldə etməkdir. Məhz bu prinsipin əməli təsdiqinin nəticəsində Azərbaycan üzv qəbul olunduğu beynəlxalq qurumların suçu dərək edən utancaq üzvlərindən yox, bərabərhüquqlu və fəal üzvlərindən birinə çevrildi. Respublikamız beynəlxalq qurumların işində nüfuzu iştirakına mənəvi haqq qazandı.

Ölkəmizin sülhsevər siyasəti, demokratiya tərəfdarı olması, zorakılığa qarşı çıxması, sərhədlərin toxunulmazlığına əməl etmə-

si, ölkələrin daxili işlərinə qarışmamaq prinsipinə hörmət bəsləməsi, bölgədə, xüsusilə Qafqazda sülhün əmin-amanlığın qaranlına çevrilməsi, bazar münasibətlərinə uyğun konstruktiv iqtisadi islahatlar tərəfdarı olması, müstəqil xarici siyasət kursu, ölkə daxilində qanunların aliliyi əsasında sabillik yaratması və s. və i. a. yalnız beynəlxalq qurumların işində deyil, bütövlükdə sivil dünya birliyinin yer kürəsində qəbul olunmuş normalarla, qanunlarla, razılaşmalarla yaşamasını nəzarətdə saxlamasında respublikamızın fəal iştirakına səlahiyyət və imtiyaz verən mənəvi haqqımızdır.

Azərbaycanın xarici siyasət kursunun səciyyəvi cəhəti realizm, pragmatizm və konstruktivizmdir. Romantizmə varmadan, illüziyaya qapılmadan, bəzən barışılacaq çətin olan sərt və acı həqiqətləri qəbul etmək lazım gəlir: xarici siyasət birmənalı şəkildə bütün imkanlardan istifadə etməklə hər bir ölkənin öz dövlət və milli mənafeyini və marağını həyata keçirmək cəhdidir. Bütün hallarda müxtəlif maraq və mənafehlərin qarşı-qarşıya gəldiyi xarici siyasətdə ancaq öz maraq və mənafeyini həyata keçirməyə çalışan dövlət uğursuzluğa düçarlır. Ən optimal variant məhz Azərbaycanın seçdiyi yoldur: əks tərəfin maraq və mənafehinə hörmət etmək, bu hörmətin öz ziyanına güzəşt şəklini almasına yol verməmək.

Ölkə rəhbərimizin xarici siyasət konsepsiyasının səciyyəvi cəhətlərindən biri də seçimi meyarlarının dəqiqliyidir. Daha doğrusu, münasibətlərin qurulmasının zəruriliyinə ehtiyac duyulan ölkələr ixtiyarı və ya onların özlərinə görə deyil, ilk növbədə Azərbaycanın maraq və mənafehinə nə dərəcədə cavab verməsi ilə müəyyənləşdirilir. Dövlət quruluşuna, dini, siyasi, milli, irqi mənsubiyyətinə fərq qoymadan bütün dünya xalqlarına və ölkələrinə hörmətini, ehtiramını qoruyub saxlayan Azərbaycanın xarici siyasətində, məsələn, Honduras və ya Uqanda ilə hələ sıx əlaqələr yaratmaması subyektiv səbəbdən yox, milli və dövlət maraqlarının indiki halında başqa dövlətlərlə sıx əlaqələr yaratmasını zəruriləşdirdiyindən irəli gəlir.

Heydər Əlirza oğlunun xarici siyasət kursu saxta aqilliklə deyil-

diyi kimi, nə qərbpərəst, nə amerikapərəst, nə də rusiyapərəstdir, bütövlükdə azərbaycanpərəstdir. Daha doğrusu, dünyanın siyasi mənzərəsini bu və ya digər dərəcədə müəyyənləşdirən dövlətlərlə simasını qoruyub saxlayan taraz müstəqil siyasət yeritmək əsas məram və məqsəddir. Əlverişli coğrafi mövqeyinə, zəngin təbii sərvətinə və s. görə aparıcı dünya dövlətlərinin Azərbaycanda maraqları qarşı-qarşıya gəlir. Maraqlı tərəflərin birinə üstünlük vermək istər-istəməz digər tərəfi barışmaz rəqibə çevirmək demək olardı. Taraz, ölçülüb-biçilmiş müstəqil xarici siyasət isə indiye kimi Azərbaycana rəqib deyil, müttəfiq qazandırır, hətta rəqibə çevrilməyə cəhd göstərən ölkələr belə səbəb və ya bəhanə tapa bilməyiblər.

Zorla Ermənistanın işğalçı müharibəsinə cəlb olunmuş, ərazisinin iyirmi faizini itirmiş, bir milyondan artıq qaçqını və məcburi köçgünü yerləşdirərək yaşatmaq zorunda qalmış Azərbaycanın xarici siyasətində bu realıq iqtisadi, maliyyə və s. tutumu ilə yanaşı həm də əhəmiyyətli dərəcədə siyasi, psixoloji, ideoloji tutum daşıyır. Bu baxımdan iki amilə xüsusi diqqət yetirilməsi xarici siyasət kursuna böyük uğur qazandırdı: Ermənistan və erməni lobbisi amili; dövlət, milli və geosiyasi maraqlarına görə Ermənistanın nümayişkarana təcavüzkar mövqeyini dəstəkləyən dövlətlərin mövcudluğu amili.

Fransada, ABŞ-da, ümumiyyətlə Qərbin bir sıra ölkələrində güclü erməni lobbisi, Rusiyanın, Suriyanın, Yunanistanın və s. ölkələrin Türkiyə ilə tarixi ixtilaflarına və azərbaycanlılarla türklərin arasındakı etnik birliyinə görə hər iki ölkəyə düşmən kəsilən, Ermənistanla daha sıx əlaqələr yaradaraq bu və ya digər dərəcədə onu müdafiə etmələri, respublikamızı daha çevik xarici siyasət kursu müəyyənləşdirərək həyata keçirməyə, görünməmiş qeyri-standart diplomatik incəliklərdən istifadəyə vadar etdi. Milli diplomatiya ənənəsi olmayan Azərbaycanın xarici siyasət kursunun bu istiqamətdəki nəzərə cərpacaq uğuru (adları çəkilən və çəkilməyən ölkələrin Azərbaycana münasibətinin dəyişdirilməsi, dostluğa çevrilməyə də, düşmənçilikdən uzaqlaşdırılması artıq

uğurdur) etiraf edərkən ki, Heydər Əlirza oğlunun titanik, müdrik, uzaqgörən fəaliyyətinin nəticəsidir.

Son beş ildə Azərbaycanın dövlət himni dünyanın neçə-neçə ölkəsində səslənib. Himnimizin hər dəfə təntənəli ifası əslində Azərbaycan dövlətinin növbəti təsdiqinə, azad Azərbaycan dövlətinin müstəqil xarici siyasət kursunun təntənəsinə çevrilibdir. Lissabon sammiti dövlət başçımızın xarici siyasət kursunda xüsusi önəm verilən Qarabağ həqiqətlərinin obyektivcəsinə dünya birliyinə çatdırılması, Azərbaycan dövlətinin Ermənistanın təcavüzkar müharibəsində mövqeyinin qəbul edilərək tam və birmənalı şəkildə müdafiə olunması istiqamətində aparılan yorulmaz fəaliyyətin məntiqi nəticəsidir.

Heydər Əlirza oğlunun dünyanın müxtəlif ölkələrinə işgüzar səfərlərinin yekunu ABŞ-a rəsmi tarixi səfəri oldu. Bu isə əksər ölkələrdə olduğu kimi, ABŞ-da da azad və suveren Azərbaycanın hesablaşmaq lazım gələn müstəqil xarici siyasət kursu apararıq etibarlı bir müttəfiq və dövlət kimi təsdiqinə çevrildi. Bütün bunlar isə Prezidentimizin heç də xəta edə bilmədiyimiz milli siyasət konsepsiyasının və bu konsepsiyanın tərkib hissəsi kimi xarici siyasət kursunun müdrikliyinin və gücünün göstəricisidir.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyi qazandıqdan və beynəlxalq hüququn subyekti olduqdan sonra xalqımızın ictimai-siyasi, milli-mənəvi və mədəni həyatında keyfiyyətə yeni bir tarixi mərhələ başlanmışdır. Zaman-zaman milli müstəqilliyindən zorla məhrum edilən xalqımız bugün öz taleyinin sahibi olmuşdur. Hazırda Azərbaycanın dünya birliyində öz layiqli yerini tuta bilməsi üçün yeridilən müstəqil daxili və xarici siyasət xətti mütərəqqi beynəlxalq aləm tərəfindən diqqət və rəğbətlə qarşılanır. Xüsusən 1993-cü ildən sonra respublikamızın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində görülən nəhəng işlər, ardıcıl, dönməz, müdrik daxili və xarici siyasət gənc müstəqil ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunu artırmış, Azərbaycan dünya birliyinin tam və bərabərhüquqlu üzvünə çevrilmişdir.

Totalitar kommunist rejimi ikiye bölünmüş Azərbaycanı bir-birinə tamamilə yadlaşdırmaq siyasəti yeridirdi. Təbii ki, bu məqsədlə müxtəlif incə vasitələrdən, o cümlədən, qeyd etdiyimiz kimi, "İran Azərbaycanı" terminini geniş işlətməkdən istifadə olu-

nurdu. Bu ideoloji təxribatın arxasında xalqı məqurtlaşdırmaq niyyətinin dayandığını bütün çıpaqlığı ilə hiss edən Heydər Əlirza oğlu bəzi dairələrin "söz qəhrəmanlığını" əməli iş qəhrəmanlığı ilə əvəz edərək öləri şöhrət gətirən təbliğata uymadan ilk dəfə "Cənubi Azərbaycan" termininə rəsmi şəkildə həyat vəsiqəsi verdi. Bu isə artıq bütöv Azərbaycanın parçalandığının unudulmaması üçün tarixi xidmət idi. Heydər Əlirza oğlu bununla kifayətlənmişdi. Onun təşəbbüsü, göstərişi və xeyir-duası ilə Elmlər Akademiyasında Cənubi Azərbaycan şöbəsi, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında Cənubi Azərbaycan üzrə katiblik yaradılması bəlkə də bugünkü işlər kimi görünə bilər. Ancaq həmin dövrdə sadalanan işlərin həyata keçirilməsi bir tərəfdən şüurlara, məənəviyyatlara yüksək dərəcədə güclü təsir göstərdi, digər tərəfdən də Heydər Əlirza oğlunun müqəddəs əməlinə həyatını da, karyerasını da riskə qoymaqdan çəkinməyən dövlət xadimi və millət lideri olduğunu təsdiq etdi.

XX əsrin xarakterik cəhətlərindən biri xalqların müxtəlif səbəblərə görə ayrı-ayrı ölkələrə kütləvi miqrasiyasıdır. Bu proses XX əsr dünyada dövlətlərinin yeni iqtisadi, ictimai-siyasi, milli siyasət xəttinə əsaslı təsir göstərdi. Güclü maliyyə imkanları ilə fərqlənən icmaların, lobbiciliyin varlığı iri dünya dövlətlərinin daxili siyasətində mühüm fakta çevrildiyindən dövlət və milli maraqların müəyyənəşdirilməsi və gerçəkləşdirilməsi prosesində onların istək və arzuları nəzərə alınmasını zəruri etdi.

Xalqların miqrasiyasının digər bir önəmli cəhəti də var. Hər bir nəfərin doğma yurdunu tərk etməsi ya genofondun itgisi ilə, ya da harada yaşamasından asılı olmayaraq ömrünün sonuna qədər Vətənin vürğununa çevrilməsi ilə nəticələne bilər. İki haldan birinin üstünlük qazanması təbii ki, daha çox gedəndən yox. Vətəndə qalanların onlarla işləməsindən asılıdır.

XX əsrin əvvəllərindən azərbaycanlıların emiqrasiyası başlayıb. Siyasi motivlərə, iqtisadi çətinliklərə görə, keçmiş SSRİ-dəki vahid iqtisadi məkanın (daha doğrusu iqtisadi asılılığın) tələblərinə uyğun olaraq müxtəlif regionlarda işləmək məcburiyyətinə görə

soydaşlarımız Avropaya, Amerikaya, MDB-nin ayrı-ayrı ölkələrinə səpələnməli olub. Hazırda azad və müstəqil Azərbaycandan kənarda öz tarixi vətənlərində yaşayan çoxsaylı soydaşlarımızı da nəzərə alsaq, bu problemin Azərbaycan üçün necə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi aydın görünə bilər.

Şübhəsiz ki, SSRİ-nin tərkibində mövcud olduğu dövrdə Azərbaycan bu problemə Heydər Əlirza oğlunun müdrik, taraz, ölçülü-biçili siyasətindən artıq diqqət yetirə bilməzdi. Tarixi haqqımız olan müstəqilliyimizi və azadlığımızı əldə etdikdən sonra dünyaya səpələnmiş azərbaycanlılarla kompleks iş dövlət siyasətinə və milli maraq predmetinə çevrildi. Nəzərləri Moskvada qalan Ə. Vəzirov, A. Mütəllibov bu problemin əhəmiyyətinin ya fərqi nə varmırdılar, ya "Moskvanın reaksiyası necə ola bilər" xofuna görə ciddi şəkildə məşğul olurdular, ya da deklarativ, kosmetik əməli işlərini alovlu çıxışlarla tamamlamaqdan uzağa getmirdilər. Qarabağ problemi-nin ilk dövrlərində, Ermənistanın təcavüzkar müharibəsinin ilkin mərhələsində artıq böyük gücə çevrilməkdə olan dünya azərbaycanlılarının potensialından qətiyyətlə istifadə olunmurdu.

Böyük siyasətə təkrar qayıdışından və xalqın təkid, istəyi ilə hakimiyyətə gəlişindən sonra Heydər Əlirza oğlunun konseptual milli siyasət konsepsiyasında dünya azərbaycanlıları ilə iş prioritet istiqamət, tələyüklü xətt kimi müəyyənəşdirildi. Azərbaycan üçün tarixi hadisəyə çevrilən hər bir xarici səfəri Heydər Əlirza oğlu iki hissəyə ayırırdı: birincisi – səfərin qarşılıqlı razılaşmalara əsasən planlaşdırılmış dövlətlərarası danışıqlar aparılması, rəsmi müqavilələrin və s. imzalanması, ikincisi – sayca azlığından-çoxluğundan asılı olmayaraq, azərbaycanlılarla görüş, onlarla fikir mübadiləsi və s.

Heydər Əlirza oğlunun dünya azərbaycanlıları ilə əlaqə, ünsiyyət, birgə fəaliyyət göstərmək proqramı və konsepsiyasının səciyyəvi cəhətləri qabarıq nəzərə çarpır: Azərbaycan dövləti və xalqı qarşısında onların vəzifələri, borcları, öhdəlikləri; Azərbaycan dövləti və xalqının öz soydaşları qarşısında məsuliyyəti, öhdəliyi, borcu, vəzifəsi.

Ölkə prezidentinin bu istiqamətdəki ardıcıl fəaliyyətinin gücünə, qüdrətinə bir neçə amil əsaslı şəkildə təminat yaradıbdır.

1. Heydər Əlirza oğlu gəlişi gözəl sözlərlə deyil, ilk növbədə şəxsiyyətinin kristal təmizliyi, fenomenal istedadı, xalqa, Vətənə təmənna və sonsuz vurğunluğu ilə özünün bütün dünya azərbaycanlılarının lideri olduğunu təsdiq edibdir;

2. Heydər Əlirza oğlu dünya azərbaycanlılarını inandıra bildi ki, Azərbaycan dövləti hansı ölkənin vətəndaşı olmasından, harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir soydaşının insan hüquq və azadlıqlarının, təhlükəsizliyinin, etnik-millî özgürlüklərinin, dini etiqadının qorunub saxlanması üçün məsuliyyət daşıyır;

3. Heydər Əlirza oğlu çalışır ki, azərbaycanlı Azərbaycanı özünün doğma vətəni hesab etsin və hər bir an elin-olanın, xalqın qayğısı, dərdi, sevinci, kədəri, səadəti ilə yaşasın. Onun dünya azərbaycanlılarına müraciətlə dediyi aşağıdakı sözlər təkcə ümum-millî siyasət kursunun kredosu deyil, eyni zamanda azərbaycançılıq məramının manifestidir: "Azərbaycanlılar! Harada olursan ol, hansı ölkədə yaşayırsan, yaşa, ancaq Azərbaycan haqqında, Azərbaycanın müstəqilliyi, ərəzi bütövlüyü haqqında, Azərbaycan xalqının bugünü və gələcəyi haqqında düşünməlisən". Elə bu fikirdən də nəzərə çarpır ki, Heydər Əlirza oğlu Azərbaycan dövlətinin gücünü, qüdrətini, ölkəmizin millî birliyinin sarsılmazlığını eyni zamanda dünya azərbaycanlılarının birliyində görür.

Azərbaycan Respublikasının çağdaş siyasi-diplomatik fəaliyyətində, beynəlxalq münasibətlərində xaricdə yaşayan soydaşlar problemi bugün bütün aktuallığı ilə qarşıda durur. Artıq tarixə gömülmüş SSRİ imperiyası dövründə Azərbaycana bu vacib məsələ ilə doğrudan-doğruya məşğul olmağa imkan verilməmiş, son onilliklər ərzində get-gedə xaricdə soydaşlarımızın sayının artmasına baxmayaraq, Azərbaycan diasporu dağınıq halda mövcud olmuş, lobbî quruculuğu ilə ardıcıl və sistemli şəkildə məşğul olunmamışdır. Bu sahədə böyük vaxt itkisinə yol verilmişdir. Məhz bu səbəbdən gənc, müstəqil dövlətimizin xarici siyasətində Azərbaycan lobbisi problemi həll olunmalı vacib məsələlər sırasındadır.

Ölkə Prezidenti Heydər Əliyevin çoxsaylı xarici səfərləri zamanı vaxt azlığına baxmayaraq, Azərbaycan diasporu ilə isti və mehriban görüşləri dövlət başçımızın bu məsələyə xüsusi diqqət və qayğıyla yanaşdığını göstərir. Möhtərəm Prezidentimizin xaricdə yaşayan soydaşlarımızla bəzi görüşlərini xatırlayaq. ABŞ-da (oktyabr, 1995), İngiltərədə (noyabr, 1995), Gürcüstanda (mart, 1996), Norveçdə (aprel, 1996) və s. Bu görüşlər yalnız həmin ölkələrdə yaşayan soydaşlarımız üçün deyil, dünya azərbaycanlılarının milli-mənəvi həmrəyliyi məsələsində son dərəcə önəmli hadisələrdir və ölkə rəhbərimiz xaricdə diasporamızın formalaşmasının vacibliyini, lobbicilik fəaliyyətimizin əsas istiqamətlərini və perspektivlərini bəyan etmişdir. Prezidentimizin illər ayrıcında - hər il dekabr ayının 31-də Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi günü münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciəti, bu münasibətlə respublikamızda və xaricdə keçirilən tədbirlər xalqımızın özünüdərkli, mənəvi bağlılığı istiqamətində atılan mühüm addımlardır. 1995-ci ilin 30 dekabrındakı müraciətdən bu sözlərlə xatırlamaq kifayətdir: "Bu əlamətdar gündə sizi bir daha əmin etmək istəyirəm ki, dünyanın müxtəlif guşələrində yaşayan bütün soydaşlarımızın mənəvi vətəni olan Azərbaycanın qapıları öz övladlarının üzünə həmişə açıqdır".

Azərbaycanlı mentalitetinə xas olan doğma od-ocağa, yurda bağlılıq, vətənsəvrlik baxımından Azərbaycan xalqı mühacir həyata ən az meylli xalqlardandır. Ötən yüzilliklərin təbii miqrasiya və əhali yerdaşışmaları nəzərə alınmazsa, azərbaycanlılar zaman-zaman öz tarixi-etnik torpaqlarında yaşamışlar. "Qürbət cənnət olsa da, yənə də vətən yaxşı" kimi psixoloji dəyərlərlə yanaşı, bir etnik toplum kimi ümumən Qafqazda azərbaycanlıların təbii-coğrafi, iqtisadi-siyasi və digər baxımlardan üstün durumu da bu vəziyyəti şərtləndirən amillərdən olmuşdur.

Azərbaycanlıların mühacirət tarixi əsasən XIX əsrin ilk onilliklərindən başlayır. Qafqazda çar Rusiyasının antimüsəlman və antitürk siyasəti regionda azərbaycanlı-türk əhalisinin üstün mövqeyinin zəiflədilməsinə yönəlmiş, əsrimizin 1905-1906, 1918-ci

illərində ermənilər tərəfindən həyata keçirilən qanlı azərbaycanlı qırğınları belə məkrli strateji niyyətlərlə törədilmişdi.

1920-ci ildə ilk müstəqil Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan və Azərbaycanın qırmızı imperiyaya qatılmasından sonra mühacirətin növbəti mərhələsi başladı. Otuzuncu illər və ikinci dünya müharibəsindən sonrakı illərin mühacirəti qanlı rejim repressiyaları, siyasi təqib, qətlərlə bağlı idi və məcburi xarakter daşıyırdı. SSRİ imperiyası dağıldıqdan və Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrdə də respublikamızdan köçərək yaxın-uzaq xarici ölkələrdə məskunlaşanlar var və bu, əsasən, daha fəravan və rahat həyat ardınca gedənlərdən ibarətdir. Dediklərimiz, əsasən, Şimali Azərbaycandan mühacirətin ayrı-ayrı mərhələlərini əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, təxminən otuz milyon azərbaycanlı əhalinin tarixən yaşadığı Cənubi Azərbaycandan son onilliklərdə mühacirət edənlərin sayı şimaldan gedənlərin sayından qat-qat çoxdur və onlar zaman-zaman İranın şah istibdadından baş götürüb qürbət ellərə tapınanlar, sonralar isə müxtəlif səbəblərdən Qərbi mühacirət edənlərdir.

Bugün təxmini hesablamalara görə, dünyanın, Azərbaycan da daxil olmaqla, 70-dək ölkəsində 45 milyona qədər azərbaycanlı yaşayır və milyonlarla soydaşımız öz Vətəninə, tarixi-etnik torpaqlarından kənarda mühacir həyatı yaşamaqdadır. (Yalnız Türkiyə respublikasında özü və ya soykökü Qərbi Azərbaycanın İrəvan şəhərindən, Zəngibasar-Vedibasar çuxurundan, Zəngəzurdan, Göyçədən, Hamamlıdan... olan milyonlarla soydaşımız var və onlar ölənlərin sonlarından başlayaraq amansız daşnak irticaları nəticəsində qardaş ölkəyə pənah gətirmək məcburiyyətində qalmışlar).

Göründüyü kimi, bu, kiçik rəqəm deyil və xaricdəki Azərbaycan diasporu haqqında müəyyən qənaətlərə gəlməyə imkan verir. Ancaq təəssüf ki, xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla mədəni-mənəvi əlaqələr onilliklər boyu zəif olmuş, "kommünizm quruculuğu" dövrlərinin siyasi-ideoloji qadağaları bu əlaqələrin yaranması, güclənməsi və inkişaf etdirilməsi yolunda güclü sərəfə çevrilmişdir. Doğrudur, həmin müddətdə xaricdəki Azər-

baycan diasporu ilə əlaqələr üzrə bəlli təşkilatlar fəaliyyət göstərirdi. Lakin bu təşkilatlar məlum sovet məxfi xidmət orqanlarının ciddi nəzarətindəydi və öz işini mövcud siyasi sistemin tələb və maraqlarına uyğun qurmağa məcbur idi. Sözügedən dövrdə xaricdəki soydaşlarımızla mədəni-mənəvi əlaqələr sahəsində müəyyən işlər görülsə də, qeyd etdiyimiz səbəblər üzündən bu iş pərakəndə və təsadüfi xarakter daşıyır, çox vaxt öz-fəaliyyət səviyyəsindən irəli gedə bilmirdi. Azərbaycan xarici soydaşlarımıza, bəlkə də məqsədyönlü şəkildə, artistlərin, rəqqasələrin təmsalında daha çox çalın-oxuyan, rəqs edən xoşbəxt bir məmləkət, qayğısız bir xalq kimi təqdim və təbliğ edilirdi.

Bolşevizm qaragüruhundan, məlum quruluşun repressiyalarından əziyyət çəkmiş və qürbət ölkələrdə sığınacaq tapmış həmvətənlərimizin totalitar sovet rejimi ilə barışmaz və incik mövqeyi, sovet Azərbaycanına qarşı inamsız münasibəti də qarşılıqlı əlaqələrə soyuqluq gətirən amillərdən idi. Bütün bunlar soydaşlarımızın təşkilatlanmasına, ayrı-ayrı dövlətlərdə mövcud diasporların əlaqələrinin zəif olmasına və ya heç olmamasına, onların vahid bir qayə-Azərbaycan ideali ətrafında birliyinə mane olan ciddi səbəblər hesab olunmalıdır. Şübhəsiz ki, doğma od-ocaq, azad və müstəqil Azərbaycan ayrı-ayrılıqda hər bir həmvətənimizin illərlə həsrətində olduğu müqəddəs arzu idi, lakin hamımıza bəlli obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən vahid, məqsədyönlü və ardıcıl fəaliyyət birliyinə nail olunmamış, xaricdə Azərbaycan diasporu milli-siyasi varlıq kimi özünü sübut edə bilməmişdir.

Sovetlər birliyinin dağılması və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi qazanması Azərbaycan diasporunun da həyatına mühüm canlanma gətirdi. Baş verən global siyasi hadisələr, Qarabağ münaqişəsi, məlum havadarların açıq-aşkar yardımı ilə Ermənistanın Azərbaycana haqsız torpaq iddiaları, respublikamıza və xalqımıza qarşı məkrli siyasi, ideoloji, hərbi təxribatlar planının bütün vasitə və üsullarla həyata keçirilməsi, 20 Yanvar, 26 fevral soyqırımları, torpaqlarımızın 20 faizinin işğal olunması, bir milyon qardaş-bacılarımızın doğma yurdlarından, isti ocaqlarından didər-

gin düşməsi, səksəninci illərin sonlarından etibarən Azərbaycanın güclü informasiya blokadasına alınması, erməni lobbisinin əleyhimizə güclü və çoxşaxəli fəaliyyəti və sairə xaricdəki həmvətənlərimizin ictimai fəallığının artmasına və onların xalqımızın istiqlal mücadiləsində yaxından iştirak etməsinə təkan verdi. Soydaşlarımızın bir qismi yeni tarixi situasiyaya uyğun olaraq məhdud dərəcəlik səviyyəsindən çıxmağa və milli-siyasi yöndə təşkilatlanmağa başladılar. Hazırda azərbaycanlıların dünyanın 30-dan çox ölkəsində 150-dən artıq ictimai, milli-mədəni cəmiyyət və təşkilatı fəaliyyət göstərir.

Lakin təəssüflə qeyd edilməlidir ki, günümüzün zərurəti olan bu iş bütövlükdə götürdükdə lazımı səviyyədə deyil və çağdaş siyasi tələblərə cavab vermir. Çünki təşkilatlanma prosesi ləng getməklə yanaşı, bir sıra ciddi neqativ amillərlə müşayiət olunur. Ümumi məqsəd nəminə bir araya gələ bilməmək, şəxsi iddia və mənəmiyin milli-mənəvi prinsiplərdən üstün tutulması, siyasi təfəkkür və əqidə baxımından mövcud ziddiyyətlər iş və fəaliyyət birliyinə mane olan belə amillərdəndir. Bir sıra ölkələrdə, xüsusən də Rusiyanın bəzi şəhərlərində azsaylı üzvlərdən ibarət və yumşaq deyilsə, bir-biri ilə yola getməyən ayrı-ayrı cəmiyyətlər həmin ölkələrdə və şəhərlərdə yaşayan çoxsaylı soydaşlarımızı mənəvi cəhətdən birləşdirərək təşkilatlandırmaq iqtidarında deyillər. Çox vaxt belə cəmiyyətlər arasında hansısa nüfuz və şəxsi maraqlar uğrunda rəqabət gedir ki, bu da onsuz da, pərakəndə şəkildə mövcud olan azərbaycanlı icmasının parçalanmasına səbəb olur. Nəticədə şəxsi-qərəzlik, regionçuluq əsasında qurulmuş bu cür təşkilatlar məişət zəminli inhiqlar yuvasına çevrilir.

Xaricdə azərbaycanlı icmalarının təşkilatlanması işinə mane olan zərərli və ənənəvi bir təmayülü də xatırlamaq yerinə düşərdi. Bu, soydaşlarımızın milli-siyasi fəallığının zəifliyi, daha çox onların iqtisadi maraqlarla əməkdaşlığa meyilli olmaları ilə bağlıdır. Adətən, iqtisadi-maliyyə baxımından imkanlı həmvətənlərimiz icmanın təşkilatlanması məsələsinə biganədirlər. Təsis edilən cəmiyyətlərdə isə çox vaxt şəxsi və iqtisadi maraqlar önə çəkilir ki, bu da həmin

cəmiyyətlərə əlaqələndirici və birləşdirici missiya rolunu oynamağa imkan vermir.

Xaricdə Azərbaycan diasporunun birləşməsi və koordinasiyasına əngəl olan regionçuluq kimi zərərli bir amil də özünü aydın büruzə verməkdədir. Məlumdur ki, Qərbdə İrandan köçən soydaşlarımız sayca böyük üstünlüyə malikdir. Lakin Azərbaycan Respublikasına, Azərbaycan milli dövlətçiliyinə münasibətdə, eyni zamanda soydaşlarımızın milli özgürlüyünün qorunub saxlanması, dil və mədəniyyətlərinin inkişafı, mənəvi birliyə nail olunması və sair məsələlərdə onların arasında ciddi siyasi-məfkurəvi ziddiyyətlər mövcuddur. Bu vəziyyət istər Qərbdə məskunlaşmış Azərbaycan Respublikasından olanlarla, istərsə də Türkiyə türkləri ilə (onların arasında Azərbaycan əsilli soydaşlarımız da çoxdur) münasibətlərə ciddi soyuqluq gətirməkdədir. Məsələn, azərbaycanlı-türk icmasının sayca üstün olduğu Almaniyada türklər Azərbaycanın müstəqilliyini və dövlətçiliyini birmənalı şəkildə dəstəkləyir və icmanın fəaliyyətini bu istiqamətdə qurmağa çalışır. İranlı soydaşlarımızı isə şərti olaraq iki qrupa ayırmaq olar: müstəqil Azərbaycan Respublikasını dəstəkləyənlər və "siyasətə qarışmamaq" adı altında müstəqilliyimizi, mənəvi birliyimizi biganə, hətta qarşı mövqedə duranlar. Təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə "biganələr" Almaniyada və ümumən Qərbdə yaşayan türklərlə azərbaycanlıların milli-mənəvi və əməl birliyinə mane olmağa, onları müxtəlif vasitələrlə qarşı-qarşıya qoymağa yönəlmiş ziyankar fəaliyyət göstərirlər. Bu işdə digər arzuolunmaz hallar da mövcuddur.

Buna görə prezident Heydər Əliyevin 1996-cı ilin iyul ayında Almaniyaya səfəri zamanı Bonnda soydaşlarımızla görüşdə söylədiyi dərin məzmunlu, proqram xarakterli nitqində müdrik tövsiyələrindən biri məhz fikir, əməl birliyinə aid idi: "... Mən demirəm ki, 40 milyon azərbaycanlının hamısı bir yerdə yığılsın, bu, heç lazım da deyil. Ancaq hamısının qəlbi, fikri, gələcəyə baxışı və Azərbaycan haqqında fikirləri bir olsa, əlbəttə ki, respublikamız da öz müstəqilliyini bundan sonra da möhkəmləndirər, inkişaf yolunu məharətlə

keçə bilər... Mən Azərbaycanın prezidenti kimi, xalqımızın mənə göstərdiyi etimada güvənərək respublikamıza rəhbərlik edən bir şəxs kimi bugün deyirəm: Azərbaycanın özündə də bu günümüzün, gələcəyimizin zamanəti, rəhni birlikdir və bütün dünyada da soydaşlarımızın bir olması vacibdir”.

Bütün həyatı, şəxsi keyfiyyətləri, siyasi fəaliyyəti ilə daim Azərbaycan adının müqəddəsliyinə xidmət etmiş dahi şəxsiyyətin həmin görüşdəki bir tövsiyəsini və haqlı tələbini də xatırlamaq yerinə düşərdi: “Lazımdır ki, Amerikada da, Almaniyada da, Fransada da, İngiltərədə də, Belçikada da, Hollandiyada da - hər yerdə azərbaycanlılar olsun. Amma azərbaycanlı sadə bir vətəndaş kimi yox, elə olsun ki, onun şəxsinə Azərbaycan səslənsin, ölkəmizin bayrağı qalxsın, xalqımızın milli mədəniyyəti, dili, ədəbiyyatı, incəsənəti səslənsin”.

O ki, qaldı yuxarıda qeyd etdiyimiz “biganələrə”, xarici ölkələrdə məskunlaşmış İran azərbaycanlıları ilə türklər arasında müəyyən xoşagəlməz hallara və ziddiyyətlərə, sözgedən görüşdə prezident Heydər Əliyev özünəməxsus ustalıq və həssaslıqla həmin zərərli tendensiya ilə öz münasibətini bildirərək demişdir: “Almaniyada nə qədər azərbaycanlı yaşayır? 150 min. Nə qədər türk yaşayır? İki milyon. Bilirsinizmi, bir millətlik. Hamımız bir kökdənlik. Ona görə azərbaycanlılar da, türkiyəlilər də bir-birinə dayaq olsun, əl-ələ versinlər. Dünyada bizim üçün, yəni azərbaycanlılar üçün ən birinci dayaq türklərdir. Yəni də deyirəm: biz hamımız bir kökdənlik”.

Göründüyü kimi, Heydər Əlirza oğlu xaricdə yaşayan soydaşlarımızın bir araya gələrək təşkilatlanması, ümummilli qayəmiz ətrafında sıx birliyin yaranması, müstəqil ölkəmizlə ictimai, mədəni, iqtisadi əlaqələrin möhkəmlənməsi, bir sözlə, ümumazərbaycan lobbisinin hüduqlarının müəyyənələnməsini haqlı olaraq ümumtürk dünyasından tədris olunmuş şəkildə təsəvvür eləmir, əksinə, türk xalqlarının birgə lobbisinin yaranması və formalaşması üçün dəyərli tövsiyələr verir. Yuxarıdakı sətirlər ölkə rəhbərimizin bu mövzuda ilk və son fikri deyil, bu tezis onun həmin mövzudakı əksər çıxışlarında səslənir. Bu baxımdan Heydər

Əlirza oğlunun hər il keçirilən Türk Dövlət və Topluqlarının Dostluq, Qardaşlıq və İşbirliyi qurultaylarına göndərdiyi məktublar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. V qurultaya (11–13 aprel 1997-ci il)ünvanlanmış məktubdan gətirdiyimiz aşağıdakı sətirlər dediklərimizi təsdiqləyir və fikrimcə, əlavə şərhə ehtiyac yeri qoymur:

“... Eyni etnik kökə, ortaq tarixi keçmişə və milli-mədəni ənənələrə malik türk xalqları tarix səhnəsinə çıxdığı gündən yüz illər boyu bəşəri mədəniyyətlərin Şərqdən Qərbə, Qərbdən Şərqə daşıyıcısı kimi dünya tarixində misilsiz rol oynamış, bəşər sivilizasiyasına silinməz, şəərəfli səhifələr həkk etmişdir.

Tarixən türk dövlətləri xalqlarımızın mentalitetinə uyğun haqq, ədalət və indiki anlamda demokratiya kimi yüksək bəşəri təməllər üzərində bərqərar olmuşdur. Hazırda – XXI yüzilliyin astanasında dünyanın siyasi xəritəsində özünə layiqli yer tutan, zəngin və mütərəqqi dövlətçilik ənənələrinə əsaslanan müstəqillik yolu ilə inamlı addımlar atmaqdadır. Bu böyük nailiyyəti qoruyub saxlamaq, dövlət müstəqilliyimizi daha da möhkəmləndirmək, yeni dünya nizamına uyğun beynəlxalq əlaqələr qurmaq, çağdaş siyasi gerçəkliyi və gələcək qarşısında tarixi məsuliyyəti aydın dərk etmək günümüzün ən başlıca məsələlərindəndir. Gələcək uğurlarımız üçün ortaq milli, mədəni və mədəni dəyərlərimizin bizə bəxş etdiyi imkanları dövlətlərimizin ümumi mənafe işinə səfərbər etməli, qarşılıqlı və bərabərhüquqlu münasibətlərin etibarlı təməllər üzərində inkişafına nail olmalıyıq. Müstəqil Azərbaycan Respublikası beynəlxalq aləmlə, o cümlədən qardaş türk cümhuriyyətləri ilə əlaqələrində bu mövqedən çıxış edir və daim həmin prinsiplərə sadıq qalacaqdır.

Əminəm ki, türk dünyasının bugünkü nəsilləri, fikir adamları, dövlət və siyasət xadimləri öz şəərəfli tarixi keçmişinə layiq olduğunu sübut edərkən işdə, əməldə, fikirdə birlik kimi möhtəşəm ümumtələ isimizin gerçəkləşməsi naminə var qüvvə ilə çalışacaqlar.

Əziz dostlar!

Qəlblərinizin tarixi məsuliyyət və ictimaiyyət duyğuları ilə döyündüyü bu xoşməramlı anlarda özümü sizlərlə bir arada hiss edir, qardaş xalqlarımızın aydın sabahı naminə xeyirxah fəaliyyətinizdə böyük uğurlar arzulayıram”.

Bir sıra problemlərinə baxmayaraq Almaniyada Azərbaycan icması təşkilatlanma baxınundan digər Qərb dövlətlərinə nisbətən daha fəaldır. Sayına, eyni zamanda Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması sahəsində ardıcıl cəhdlərinə görə bu icma Avropada nüfuzlu icmadır. Hazırda burada 15-dən artıq milli mədəni dərnək və cəmiyyət təşkil edilmişdir. Bu təşkilatlar milli mədəni şüurunun artırılması, Azərbaycan xalqının milli siyasi haqları uğrunda ardıcıl çalışan və bu yöndə səmərəli fəaliyyət göstərən qurumlardır. Almaniyanın müxtəlif şəhərlərində fəaliyyət göstərən cəmiyyətlər birləşərək Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyasını yaratmışlar. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Federasiyanın təsis toplantısına təbrik məktubu ilə müraciət edərək bu vacib və zəruri addımı yüksək qiymətləndirmişdir. Federasiyada müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyini müdafiə edən cəmiyyətlər birləşmiş, nüfuzlu, əqidəli, vətənpərvər ziyalılar ACF-nin idarə heyətinə seçilmişlər. (Ümumiyyətlə, Qərbi Avropa məmləkətlərində fəaliyyət göstərən bütün Azərbaycan təşkilatlarının birləşdirilməsi istiqamətində müəyyən faydalı işlər görülmüşdür).

Almaniyada vətənpərvər soydaşlarımızın ciddi zəhmətləri sayəsində "Ana dili", "Informasiya" qəzetləri, "Dədə Qorqud", "Azərbaycan" jurnalları nəşr olunur. Bonn şəhərində şənbə və bazar günləri uşaqlara Azərbaycan dili dərsləri keçilir. Hamburq şəhər televiziyasında həftədə bir dəfə Azərbaycan dilində verilişlər gedir.

Vüs'ətindən və əhatə dairəsindən asılı olmayaraq, dünyanın digər yerlərində yaşayan azərbaycanlılar tərəfindən də bu istiqamətdə sayılar göstərilməkdədir.

Qeyd etmək xoşdur ki, son illər lobbı quruculuğu və dünya azərbaycanlılarının vahid koordinasiyası istiqamətində zəruri ilk addımlar atılmışdır. Artıq Dünya Azərbaycanlıları Konqresi yaradılaraq birləşdirici missiya və ümumi təşkilatçılıq fəaliyyəti göstərməkdədir. Ötən az müddət ərzində DAK özünün dörd qurultayını keçirmişdir.

Lakin bu gün Azərbaycanın həddudlarından kənarda mövcud olan Azərbaycan icmaları bir sıra ciddi problemlər qarşı-

sındadırlar. Bu, hər şeydən öncə, icmalar və cəmiyyətlər arasında birliyin və əlaqələrin zəif olmasıdır. Hətta, bir ölkə, bir şəhər daxilində fəaliyyət göstərən təşkilatların əlaqələri yuxarıda qeyd etdiyimiz səbəblər üzündən tənzimlənməmiş, vahid fikir və əməl birliyinə nail olunmamışdır. Xaricdə yaşayan soydaşlar problemi nə son dərəcə həssaslıqla və qayğıyla yanaşan, "dünyanın hər bir ölkəsində, hər bir şəhərində, guşəsində, kəndində yaşayan soydaşımız müstəqil dövlətimiz üçün, Azərbaycanın prezidenti kimi mənim üçün əziz vətəndaşımız, soydaşımız, həmvətənimizdir" deyə qucaq açan möhtərəm dövlət başçımız istisnasız olaraq, bütün xarici səfərlərində Azərbaycan diasporu ilə görüşləri özünün birinci dərəcəli vəzifəsi hesab edir və birlik zərurətini günün başlıca məsələsi kimi qarşıya qoyur.

2000-ci il iyunun 22-də Azərbaycan Respublikasının Moskvadakı səfirliyində Azərbaycanlıların Ümumrusiya Konqresinin təsis yığıncağında Prezident Heydər Əliyevin proqram xarakterli geniş çıxışı bu baxımdan xüsusilə diqqətəlayiqdir. Dövlət başçımızın həmin nitqində xaricdə yaşayan azərbaycanlıların milli-siyasi diaspora kimi təşkilatlanması və lobbı quruculuğu məsələsinin soydaşlarımızın milli-mədəni və mədəni varlığının qorunub saxlanmasının başlıca şərti və dövlətlərarası münasibətlərin, ikitərəfli əlaqələrin inkişafında vacib amil kimi səciyyələndirilir. Prezident yığıncaq iştirakçılarına müraciətlə demişdir: "... istərdim ki, Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar bir-biri ilə səmimi münasibətlərdə olsunlar. Bu işə Rusiyanın müxtəlif regionlarında icmalar yaradılması ilə mümkündür. Mən eşidəndə ki, Rusiyanın 50 vilayətində formalaşmış icmalar var və bu icmaların nümayəndələri mənimlə görüşmək üçün buraya, Moskvaya gələ bilərlər, bu məni çox sevindirdi".

... İcmanın böyük əhəmiyyəti var. Əgər icmalar həqiqətən formalaşıbsa, əgər bu icmalar bundan sonra da inkişaf edəcəksə, əgər bir icma öz sıralarından ən nüfuzlu adamları irəli sürəcəksə, bu adamlar təşkilat işi ilə məşğul olacaqlarsa və qalanları bu rəhbər işçiyə və ya bu rəhbərlərə hörmət edəcəklərsə, onlarla hesablaşacaqlarsa, onda əlbəttə, açığını deyəcəyəm, Rusiyadakı Azərbaycan icmaları qısa müddətdə çox şeyə nail ola bilərlər".

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin xaricdəki soydaşlarımızla bütün görüşlərində Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi və azərbaycançılıq qayəsi ətrafında sıx birliyin zəruriliyi dənə-dənə vurğulanır ki, bu da lobbicilik siyasətinin təməl məqsədlərindəndir. Sözü gedən tədbirdə dövlət başçımız bir vətəndaş yanğısıyla bütün dünya azərbaycanlılarına müraciət edir: "Kim həqiqi azərbaycanlıdırsa, kim öz torpağını, valideynini sevirsə, indi onun üçün bir Azərbaycan var, bir Azərbaycan torpağı var və Azərbaycan dövləti var, Azərbaycanın Prezidenti var! Əmin ola bilərsiniz ki, Azərbaycanın bu Prezidenti son nəfəsinə qədər Azərbaycanın müstəqilliyini, daxili sabitliyini qoruyacaq, Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdirəcək və ən əsası, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olacaqdır".

Prezidentimizin xaricdə yaşayan soydaşlarımızla görüşlərindəki çıxışlarını hər bir Azərbaycan ziyalısi dərinlən öyrənməli, mühacirət həyatı keçirən milyonlarla qardaş-bacılarımızın milli özgürlüyünün qorunub saxlanılması, dil və mədəniyyətlərinin inkişafı, insan-vətəndaş hüquqlarının qorunması, müstəqil dövlətimiz ətrafında sıx mənəvi birliyin təmin edilməsi və s. problemlərin həllində imkan daxilində iştirak etməlidir.

Qarşıya qoyulan bu müqəddəs vəzifələrin vacibliyi, dəyəri və məsuliyyəti bir də ondadır ki, xarici soydaşlarımızın özlərinə rəhbər və bütün dünya azərbaycanlılarının şəxsiz prezidenti hesab etdikləri böyük şəxsiyyət Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülür və tövsiyə edilir.

31 dekabr – Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi günü xalqımızın həyatında xüsusi yeri olan böyük siyasi günlərdən biridir. Dünya azərbaycanlılarının bir araya gələrək təşkilatlanması, müstəqil Azərbaycan dövləti ətrafında sıx siyasi, iqtisadi, mənəvi birliyi müstəqil dövlət quruculuğumuzun indiki mərhələsində və müstəqilliyimizin əbədiyyətinin təmin olunmasında son dərəcədə önəmli bir məsələdir. 31 dekabrın xüsusi yükü və böyük qayəsi həm də ondan ibarətdir ki, bu əlamətdar gün başa vurmaqda olduğumuz XX əsrdə Azərbaycanın dirçəlişi və inkişafı yolunda əvəzsiz xidmət-

lər göstərmiş Prezident Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü, yenilməz iradəsi sayəsində təsis edilmiş, ümumxalq bayramına çevrilmişdir.

90-cı illərin əvvəllərində Naxçıvanda blokada şəraitində, amansız təqiblər içində yaşamağa məhkum edilmiş Heydər Əlirza oğlu tariximizdə ilk dəfə olaraq Dünya azərbaycanlıları məsələsini siyasi gündəmə gətirərək bu tələyüklü mövzunu Naxçıvan MR Ali Məclisində müzakirəyə çıxarmış və Naxçıvan MR Ali Məclisinin "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarını imzalamışdır. Bununla da Heydər Əliyevin Azərbaycanda yeganə yetkin siyasi rəhbər, ümummilli lider və müdrik siyasətçi olduğu bir daha təsdiqlənmiş oldu.

Heydər Əliyev təkcə bu mühüm siyasi qərarın qəbul edilməsi ilə kifayətlənməmiş, hələ Naxçıvanda ikən xaricdə yaşayan soydaşlarımızın problemləri ilə ardıcıl məşğul olmuşdur. Məhz bu fəaliyyətin nəticəsində Türkiyədə soydaşlarımızın kompakt yaşadığı İqdıra vilayət statusu verilmiş, Gürcüstanda, Dağıstanda azərbaycanlıların bir sıra problemləri həll edilmiş, uzaq xaricdəki soydaşlarımızla əlaqələr qurulmuş, İsvəcərədə "Heydər Əliyev" fondu təsis edilmiş, bir sözlə, məhdud səlahiyyət çərçivəsində sığınmayan mühüm bir milli-siyasi hərəkətin əsası qoyulmuşdur.

Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan lobbiciliyi qarşısında duran zəruri problemlərin yoluna qoyulmasında ümummilli lider amili öz təsirli tarixi rolunu oynamaqdadır. Çünki son illərə qədər bu məsələyə heç kəs Heydər Əliyev qədər önəm verməmişdir. Məhz Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra istər daxilə, istərsə də xaricə soydaşlarımız arasında Azərbaycan dövlətçiliyinin varlığına və gələcəyinə inam, ümid yaranmış, onların tarixi vətənlə əlaqələri genişlənərək ardıcıl xarakter almışdır. Müqəddəs vətən amalı və Azərbaycan dövlətçiliyi ətrafında sıx birliyin zərurəti bu gün xaricdəki həmvətənlərimiz tərəfindən daha anlaşıqlı qarşılanır və bu istiqamətdə siyasi milli fəallığın artması müşahidə edilir. Azərbaycan rəhbərinin yorulmaz fəaliyyəti, uzaqgörən daxili və xarici siyasəti sayəsində respublikamızın beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artması,

aparıcı dünya dövlətlərinin Azərbaycan həqiqətlərinə diqqət və sayğı ilə yanaşması, həmin ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın da ictimai-siyasi fəaliyyətində canlanmaya səbəb olmuşdur. Bu gün məhz prezident Heydər Əliyevin uğurlu siyasəti sayəsində xaricdə Azərbaycan lobbichiliyi ilkin addımlarını atmaqdadır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatı bu sahədə işin canlandırılması üçün əlaqədar dövlət orqanları ilə birgə öz fəaliyyətini günün tələblərinə, prezident Heydər Əliyevin tövsiyə və göstərişlərinə uyğun olaraq həyata keçirir. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin intensivləşdirilməsi və lobbı quruculuğuna dair müvafiq fəaliyyət proqramına əsasən Azərbaycan diasporları ilə daimi və qarşılıqlı münasibətlərin inkişafına nail olmaq, təşkilatlanma işini sürətləndirmək üçün lazımi ideoloji və əməli işlər görülür. Avropada yaşayan Azərbaycan icmalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək, respublikamızla əlaqələrin ardıcıl və səmərəli olmasını, eyni zamanda onların təşkilatlanmasını və mərkəzi Almaniya ilə əlaqələndirmək, Avropada Azərbaycan-türk lobbisinin yaradılmasını təmin etmək məqsədilə bir sıra gərəklı tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Avropa, Amerika və MDB məkanında milli-mədəni cəmiyyət və təşkilatların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və səmərəliliyinin artırılması istiqamətində seminarların və işgüzar görüşlərin (Azərbaycan, Almaniya, ABŞ və Rusiyada) keçirilməsi, Bakıda vaxtaşırı "Dünya azərbaycanlıları" mövzusunda elmi-praktik konfransların xaricdə yaşayan yaradıcı soydaşlarımızın, elm, mədəniyyət xadimlərimizin Azərbaycanda ədəbi-hədii gecələrinin, rəsmi sərgilərinin, konsert proqramlarının və s. təşkili, Bakıda və xarici ölkələrdə müvafiq mətbuat orqanlarının təsis edilməsi mərkəzi Almaniya yerləşməklə siyasət, dövlət, elm, sənət xadimləri və iş adamlarının daxil olduğu "Azərbaycanın dostları" beynəlxalq klubunun gücləndirilməsi, ayrı-ayrı ölkələrdə "Azərbaycan evlərinin" yaradılması və sair belə tədbirlərdəndir. Azərbaycanın milli dövlətçiliyi, son illər respublikada yürüdülməyən müstəqil və uğurlu daxili, xarici siyasət, ölkəmizin ictimai-siyasi, iqtisadi, elmi-mədəni durumu barədə obyektiv sözü xarici soydaşlarımıza və dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq üçün nüfuzlu

siyasətçilərin, tarixçilərin, politoloqların, elm-mədəniyyət adamlarının xarici ölkələrə səfərlərinin təşkili də nəzərdə tutulmuşdur.

Göründüyü kimi, Azərbaycan diasporları ilə iş sahəsində ilkin mərhələ üçün qarşıda mühüm və böyük vəzifələr durur. Problemin ciddiliyini və məsuliyyətini hamı - əlaqədar dövlət orqanları da, ictimai-siyasi partiya və təşkilatlar da, xaricdəki soydaşlarımızla bağlı yaradılmış cəmiyyətlər də, yaxın-uzaq xaricə daimi intensiv əlaqələrdə həlulanan işgüzar dairələr də dərindən dərk etməli, bu ümumillik məsələyə yüksək həssaslıqla və ümumxalq, ümumdövlət mənafeyi baxımından yanaşmalıdır. Lakin təəssüf ki, istər hələ sovet dövründən mövcud olan bir sıra cəmiyyətlərin, istərsə də son illər yaradılmış müstəqil ictimai qurumların fəaliyyəti yarıtmaz vəziyyətdədir. Milli mənafe və prinsiplərə biganəlik, daha çox şəxsi, iqtisadi maraqların güdülməsi, ümumi işə ciddi ziyan vurur, bəzən isə on illər boyu qürbətdə yaşayan, qəlbində zaman-zaman müqəddəs vətən, yurd sevgisi bəsləyən soydaşlarımızın bu kövrək duyğularını pəron-pəron salır. Xüsusən də gənc fəaliyyətini xaricdəki həmvətənlərimizlə iş üzrə quran, əslində isə öz kooperativ səciyyəsi və mənasız bəyanatları ilə cəmiyyətimizə tanış olan qurumların bu məsələdə oyuncaq müxalifətçilik mərkəzi acı təəssüf doğurur. Belələri anlamalıdır ki, Azərbaycanın həddüdlərindən kənarda yaşayan soydaşlarla münasibətlər və milli lobbı quruculuğu son dərəcə həssas, zərif və siyasi məsələ olduğundan problemə səriştəsiz, məhdud münasibət, şəxsi iddia və maraqlardan çıxış etmək yolverilməzdir.

Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki səfərlərlə və beynəlxalq təşkilatlardakı nümayəndəlikləri də soydaşlarımızla bağlı problemlərin həllində müəyyən fəaliyyət göstərirlər. Lakin onların da soydaşlarımızla əlaqələrini, aparılan ideoloji-diplomatik işi qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Diplomatlarımızın bu sahədə öz işlərini dövlət başçımızın qiymətli tövsiyə və tələbləri səviyyəsində qurmaları arzu olunur.

Ötən yüzilliyin zirvəsində - 26 dekabr 2000-ci ildə Azərbaycan Prezidenti "XXI əsrin, üçüncü minilliyin qarşılanması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi haqqında" sərəncamını imzaladı. Bu sərəncamda ölkəmizin və xalqımızın həyatının müxtəlif sahələrinə

dair dəyərli tədbirlərlə yanaşı Dünya azərbaycanlılarının qurultayının keçirilməsi nəzərdə tutulurdu. Bu möhtəşəm tədbir 9-10 noyabr 2001-ci ildə Bakıda həyata keçirildi. Qurultay, şübhəsiz, bütün xalqımızın həyatında böyük ictimai-siyasi hadisə kimi xaricdə yaşayan on milyonlarla soydaşımızın milli şüurunun formalaşması, onların bir araya gələrək təşkilatlanması, Müstəqil Azərbaycan ətrafında sıx birliklərinin təmin olunması işində yeni mərhələ oldu. (Qurultayla bağlı ətraflı məlumatla fəslin sonunda tanış ola bilərsiniz).

Əsrin son bayramında – Dünya Azərbaycanlılarının həmrəyliyi günündə Prezidentimizin müraciətindəki tezislər mövcud gerçəkliyi əks etdirməklə yanaşı, gələcək fəaliyyət proqramımızın əsas istiqamətlərini də müəyyənləşdirir:

“Azərbaycan Respublikası bütün Dünya azərbaycanlıları üçün istinad və cazibə mərkəzi, onların ümid və məhəbbətlə üz tutduqları müqəddəs məkandır. Buna görə də bütün azərbaycanlılar müstəqil dövlətinizin ətrafında daha sıx birləşməli, onun azad, firavan, daha da güclü və qüdrətli olması üçün əllərindən gələni etməlidirlər. Azərbaycan Respublikası etnik və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, ölkəmizdə və onun həddlarından kənarda yaşayan bütün azərbaycanlıların vahid vətənidir. Harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı vətən qarşısında övladlıq borcunu hiss etməli, respublikanın qayğıları, problemləri ilə yaşamaq, Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmalıdır. Hər bir azərbaycanlı bilməlidir ki, onun arxasında yalnız güclü, nüfuzlu və müstəqil Azərbaycan dövləti dayanır.

Bu gün milyonlarla azərbaycanlı dünyanın müxtəlif ölkələrində toplumlar halında yaşayır. Onlar bu ölkələrin iqtisadi, ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etməklə, elminin, mədəniyyətinin inkişafına töhfələr verməklə yanaşı, həm də Azərbaycan xalqının, millətimizin maddi-mənəvi dəyərlərini, dilini özündə yaşatmalı, onun tarixi, mədəniyyəti, müstəqqi ənənələri ilə fəxr etməlidir. Hər bir azərbaycanlı düşünməlidir ki, o, yaşadığı ölkənin layiqli vətəndaşı olmaqla yanaşı, həm də Azərbaycanı, onun mədəniyyətini, milli xüsusiyyətlərini təmsil edir.

Xarici ölkələrdə təşkilatlanma prosesinin ilk mərhələsini keçən azərbaycanlı icmalarının, mədəniyyət mərkəzlərinin və dostluq cəmiyyətlərinin imkanlarından geniş istifadə olunmalıdır. Yaxın-uzaq ölkələrin tarixi əyani şəkildə sübut edir ki, müstəqkil icmalar halında dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan, məqsədyönlü fəaliyyət göstərən, özünəməxsus milli ideyalar ətrafında birləşən, öz müstəqqi adət-ənənələrini qoruyub saxlayan soydaşlar öz ölkələrinə böyük kömək göstərir, yaşadıkları ölkələrlə tarixi vətənpəri arasında daha güclü amil kimi çıxış edirlər. Bu sahədə bizim istifadə olunmamış geniş potensialımız var və bu potensial mütləq bərəkətə gətirilməlidir.

İnamıram ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının gətdikcə güclənməsi, azad, varlı və demokratik bir ölkəyə çevrilməsi həm Dünya azərbaycanlılarının milli birliyinə, Azərbaycan xalqına və dövlətinə mənsubluq hissinə müstəqkillik, yenilik və daimilik gətirəcək, həm də bütün dünyada onların vətəndaş və milli haqlarının daha dolğun təmin olunmasına, qorunmasına təkan verəcəkdir.

Hörmətli həmvətənlər! Öziz dostlar!

Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi mən bu əziz bayram günündə ölkənin tarixi müqəddəratını düşünərək, onun tərəqqisinə və firavan gələcəyinə çəhşaraq, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarını və Dünya azərbaycanlılarını milli birliyə və sarsılmaz həmrəyliyə dəvət edirəm”.

Azərbaycan artıq qarşısalınmaz milli müstəqillik və suverenlik yolundadır. Dövlətimizi və xalqımızı bu müqəddəs yoldan döndərməyin qeyri-mümkünlüyü beynəlxalq aləm tərəfindən tarixi-siyasi zərurət kimi qavranılır. Möhtərəm prezidentimiz Heydər Əliyevin yorulmaz siyasi-diplomatik fəaliyyəti, uzaqgörən müdrik siyasəti sayəsində dövlət müstəqilliyimiz ardıcıl və dənənəz xarakter almışdır. Bugün azad, müstəqil Azərbaycan Respublikası 45 milyonluq bir millətin müqəddəs ümidgahına, pənahına çevrilməkdədir və harada yaşamasından asılı olmayaraq, bu 45 milyon bir araya gələrək, tarixi haqqımız və milli nə'mətimiz olan Azərbaycan dövlətçiliyi uğrunda səfərbər olmalıdır. Bunu bizdən qoca tarix və milli taleyimiz tələb edir.

DÜNYA AZƏRBAYCANLILARININ I QURULTAYI (9--10 noyabr 2001-ci il. Bakı)

Dünya Azərbaycanlılarının
I Qurultayının keçirilməsi haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

SƏRƏNCAMI

Bu il ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında əlamətdar hadisə — Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 10 illik yubileyi geniş qeyd olunur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 20 mart tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümünə həsr edilən tədbirlər planı təsdiq olunmuş və onun həyata keçirilməsi üçün ölkəmizin bütün guşələrində əməli işlər aparılır. Azərbaycanın onillik müstəqil inkişaf yolunun təhlilinə həsr olunmuş elmi simpozium və konfranslar keçirilir, bu müddət ərzində əldə olunmuş nailiyyətləri əks etdirən sərgilər, kinofilmlər nümayiş etdirilir, çap məmulatları hazırlanır, müxtəlif kütləvi tədbirlər təşkil edilir.

Bütün obyektiv çətinliklərə, bu və ya digər problemlərə baxmayaraq, tarixi baxımdan olduqca qısa bir müddət — on il ərzində xalqımızın əvəzsiz milli sərvəti olan müstəqilliyin qorunub möhkəmləndirilməsi, demokratik hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğunun həyata keçirilməsi, yeni iqtisadi münasibətlər sisteminin yaradılması, ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar edilməsi, əhalinin təhlükəsizliyinin və rifahının təmin edilməsi sahələrində qazanılmış nailiyyətlər Azərbaycanın intensiv inkişaf dövrünə qədəm qoymasına imkan yaratmışdır. Bu gün qatıyyatla demək olar ki, Azərbaycanda artıq sosial-iqtisadi inkişafın yeni mərhələsinin möhkəm təməli qoyulmuş və ölkəmiz müstəqil inkişaf yolu ilə inamla irəliləyir. Azərbaycan müstəqil dövlət kimi bütün dünyada tanınır və dünya birliyində öz layiqli yerini tutur. Müstəqilliyimiz sarsılmaz, dönməz xarakter almışdır.

Müstəqil inkişaf yolunda atılmış hər bir uğurlu addım, əldə edilmiş hər bir qələbə xalqımızı azad, müstəqil Azərbaycanın xoşbəxt gələcəyinə dərin nikbinlik və böyük inamla baxmağa ruhlandırır, ona yeni güc, qüvvət verir. Azərbaycan Respublikasının hər bir uğuru dünyanın hansı ölkəsində yaşamasından asılı olmayaraq bütün həmvətənlərimizin də qəlblərində böyük qürur və iftixar hissi doğurur. Bütün dünya azərbaycanlılarının əcdadlarının məskəni, tarixi vətəni olan Azərbaycan soydaşlarımızın daim diqqət mərkəzindədir.

Ölkəmizin inkişaf və tərəqqi yolundakı nailiyyətləri dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan, ürəklərində Azərbaycan amalını daşıyan bütün həmvətənlərimizin də öz payı var. Müstəqil Azərbaycan Respublikası dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinə səpələnmiş soydaşlarımıza doğma atalıq duyğuları bəsləyir, öz övladlıq borclarını layiqincə yerinə yetirə bilmələri üçün onlara lazımı imkanların yaradılmasına səy göstərir.

Azərbaycanlılar minilliklər boyu özlərinin doğma torpağı olan tarixi Azərbaycan ərazisində yaşayaraq dünya sivilizasiyasına böyük töhfələr vermişlər. Mühəribələr, inqilablar, hərbi münaqişələr, dünyada gedən müxtəlif ictimai-siyasi proseslər nəticəsində Azərbaycan parçalanmış, azərbaycanlıların bir qismi öz yurd-yuvalarından didərgin salınmış, deportasiyalara məruz qalmış, bir-birindən ayrı düşmüşlər. İş tapmaq, təhsil almaq məqsədilə doğma yurdu tərk edərək başqa ölkələrdə qərar tutub yaşayan azərbaycanlılar da vardır. Beləliklə də, azərbaycanlılar tarixi Azərbaycan torpaqlarından bütün dünyaya yayılmışlar. Hal-hazırda onlar dünyanın bir çox ölkələrində yaşayırlar. Rusiyada, Ukraynada, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin digər ölkələrində, Baltıqyanı ölkələrdə, Avropada, Amerikada, Şərqi ölkələrində iri Azərbaycan icmaları yaranmışdır.

Öz doğma yurdunda yaşayan azərbaycanlılar başqa ölkələrdə məskunlaşmış həmvətənləri ilə həmişə maraqlanmış, onlarla əlaqələr yaratmaq arzusu ilə yaşamışlar. Lakin keçmiş sovet dövlətinin qadağaları bu arzusunun həyata keçirilməsinə imkan verməmişdir. Sovet rejiminin zəifləməyə başladığı 80-ci illərin

sonlarında Azərbaycan xalqı öz həmvətənləri ilə əlaqələr yaratmaq üçün səylərini artırdı. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarı ilə həmin səylərin böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etdi. Sonra bu bayramın bütün ölkədə rəsmi qeyd edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti də qərar qəbul etdi. Beləliklə, 1991-ci ildən etibarən Azərbaycanda hamımız üçün əziz bir bayram olan 31 dekabr — Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü təntənə ilə qeyd olunur. Bu bayram ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələr qurmaq, onlar arasında birlik və həmrəylik yaratmaq işində mühüm rol oynayır.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyasət sahələrində fəaliyyəti, əldə etdiyi uğurlar bütün dünya azərbaycanlılarının milli şüurunu, özünüdərkini, ana torpağı Azərbaycana bağlılığını günü-gündən möhkəmləndirir. Azərbaycan icmalarının ayrı-ayrı ölkələrdə fəaliyyət göstərən cəmiyyətləri, klub və dərnəkləri soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin təşkilatlanması, səylərinin birləşdirilməsi, onların fəaliyyətinə məqsədyönlü xarakter verilməsi yolunda faydalı iş aparır, məskunlaşdıqları ölkələrdə Azərbaycanı daha yaxından tanımaq üçün müxtəlif tədbirlər görür. Bu qurumlar bir-biri ilə, habelə Azərbaycan Respublikasının hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əlaqələr yaradır, əməkdaşlıq etməyə səy göstərirlər. Müstəqil Azərbaycan Respublikası isə bütün dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə nail olmaq üçün öz üzərinə düşən tarixi missiyanı yerinə yetirməyə çalışır. Həmin yolda bu vaxta kimi atılmış addımların nəticələrinin təhlili göstərir ki, xaricdəki Azərbaycan diasporunun imkanlarından geniş istifadə olunması, səmərəli bir qüvvəyə çevrilməsi yolunda hələ çox iş görülməlidir. Belə bir işin məqsədyönlü və uğurlu yerinə yetirilməsi isə ilk növbədə həmin sahədə toplanmış təcrübənin hərtərəfli müzakirə və təhlil edilib, müvafiq strateji proqramın hazırlanmasını tələb edir.

Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil

Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin müzakirə edilməsi zərurəti nəzərə alaraq qərara alıram:

1. 2001-ci il noyabrın 9—10-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı keçirilsin.

2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatı Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi məqsədilə işçi qrupu yaratsın, iş planı hazırlayıb təsdiq etsin və onun yerinə yetirilməsinə nəzarət etsin.

3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 23 may 2001-ci il

**Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının
keçirilməsi üzrə işçi qrupunun yaradılması haqqında**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİNİN
İCRA APARATI RƏHBƏRİNİN**

S Ə R Ə N C A M I

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında" 2001-ci il 23 may tarixli 724 nömrəli Sərəncamının 2-ci bəndinə müvafiq olaraq qərara alıram:

1. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsini təmin etmək məqsədilə aşağıdakı tərkibdə işçi qrupu yaradılsın:

Ramiz Mehdiyev – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri – işçi qrupunun rəhbəri

Abbas Abbasov – Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini

Elçin Əfəndiyev – Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini

Hidayət Orucov – Azərbaycan Respublikasının milli siyasət məsələləri üzrə Dövlət müşaviri

Akif Muradverdiyev – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər müdiri

Vilayət Quliyev – Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər naziri

Novruz Məmmədov – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının xarici əlaqələr şöbəsinin müdiri

Əli Həsənov – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının ictimai-siyasi şöbəsinin müdiri

Yusif Hübətov – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının ərzi idarəetmə orqanları ilə iş şöbəsinin müdiri

Fatma Abdullazadə – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının humanitar siyasət şöbəsinin müdiri

2. İşçi qrupunun nəzdində 2001-ci il avqustun 1-dən dekabrın 1-dək fəaliyyət göstərən üç nəfərdən ibarət yardımçı qrup yaradılsın.

3. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi ilə bağlı tədbirlər planı təsdiq edilsin (əlavə olunur).

Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri
RAMİZ MEHDİYEV
30 iyul 2001-ci il

**Dünya Azərbaycanlılarının 2001-ci il noyabrın 9—10-da
Bakı şəhərində keçirilmiş I Qurultayının
yekunları haqqında**

MƏLUMAT

Bu il 10 illik yubileyini təntənə ilə qeyd etdiyimiz Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpası XX yüzildə xalqımızın əldə etdiyi ən mühüm tarixi nailiyyətdir. Müstəqillik illərində ölkə rəhbərliyinin həyata keçirdiyi ardıcıl daxili və xarici siyasət sayəsində ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar edilməsi, Respublikamızın sosial-iqtisadi yüksəliş yoluna qədəm qoyması və beynəlxalq aləmdə öz mövqeyini möhkəmləndirməsi Azərbaycanın daha da inkişafına səbəb olmuş, dövlətimizə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan həmvətənlərimizin taleyi ilə yaxından maraqlanmaq, problemləri ilə məşğul olmaq imkanı vermişdir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası tarixən müxtəlif ictimai-siyasi və mədəni proseslər nəticəsində dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız üçün milli iftixar, mənəvi dayaq və güvənə yeri olmuşdur. Azərbaycan dövləti də müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi sahəsində dünya azərbaycanlılarının potensial imkanları və rolunu yüksək qiymətləndirir, müstəqil dövlət quruculuğu prosesində meydana çıxan müxtəlif problemlərin həllində, xüsusən ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun artmasında xaricdə yaşayan soydaşlarımız və həmvətənlərimizin müdaxiləsinə mühüm əhəmiyyət verir. 2001-ci il mayın 23-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyəti və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin müzakirə edilməsi zərurətini nəzərə alaraq, 2001-ci il noyabrın 9—10-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında Sərəncam imzaladı.

Sərəncamla Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatına tapşırılmışdı ki, Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi məqsədi ilə işçi qrupu yaratsın, iş planı hazırlayaraq onun yerinə yetirilməsini təmin etsin.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamından irəliləyən vəzifələri yerinə yetirmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri Ramiz Mehdiyevin başçılığı ilə işçi qrupu yaradılmış, qurultayın hazırlanması və keçirilməsi üzrə tədbirlər planı təsdiq olunmuşdur.

Qurultaya hazırlıq dövründə işçi qrupu xaricdə yaşayan soydaşlarımızla intensiv əlaqə yaratmış, onlarla birlikdə dünya azərbaycanlıları qurultayının nümayəndəlik normasını və seçilməsi mexanizmini müəyyənləşdirmiş, nümayəndələrin qurultayda iştirakını təmin etmişdir. Bundan başqa, təşkilat komitəsi xaricdəki azərbaycanlıların təşkilatlarında təmsil olunmayan, lakin Azərbaycanla bu və ya digər təllərlə bağlı olan çoxlu həmvətənlərimizi — tanınmış ictimai, siyasi xadimləri və ziyalıları müəyyən edərək, qurultaya qonaq kimi dəvət etmişdir.

Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında 36 xarici dövlətdə yaşayan həmvətənlərimizin cəmləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil etməklə, 406 nümayəndə və 63 qonaq iştirak etmişdir. Qurultay iştirakçıları planetimizin geniş coğrafi məkanını əhatə edən ABŞ, Türkiyə, Rusiya, Böyük Britaniya, Kanada, Almaniya, Fransa, Gürcüstan, Avstriya, Rumıniya, İsveçrə, Avstraliya, Özbəkistan, Ukrayna, Estoniya, Latviya, Moldova, Qazaxıstan, Danimarka, Hollandiya, Finlandiya, Belarus, İsrail və sair dövlətləri təmsil edirdilər. Azərbaycan Respublikası qurultayda 130-dan çox müxtəlif dövlət və ictimai qurumlardan, elm, təhsil, mədəniyyət və digər yaradıcı təşkilatlardan, 25 siyasi partiyadan 702 nümayəndə və 844 qonaq ilə təmsil olunmuşdu.

2001-ci il noyabrın 9-da, qurultayın ilk iş günündə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev geniş nitq söyləmişdir. O, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi yolunda həyata keçirilən tədbirlər və qarşıda duran vəzifələr barədə ətraflı bəhs etmişdir.

Prezident Heydər Əliyev dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi zərurəti, Azərbaycan dilinin və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanılması və inkişaf etdirilməsi haqqında öz fikirlərini söyləmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi qurultay iştirakçıları tərəfindən böyük məmnuniyyətlə dinlənilmiş və ruh yüksəkliyi ilə qarşılanmışdır. ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya, Gürcüstan, Özbəkistan, Rusiya, Türkiyə və Ukraynadan, habelə Sankt-Peterburq şəhərindən gəlmiş nümayəndələr qurultayda çıxış edərək, Dünya azərbaycanlılarının I qurultayını alqışlamış və azərbaycanlıların milli birliyi, həmrəyliyi, azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşmək haqqında Azərbaycanın dövlət başçısının fikirlərinə şərik olduqlarını bildirmişlər.

Qurultay öz işini səkkiz komissiyada — "İnsan hüquqları və beynəlxalq əlaqələr", "Ana dili və azərbaycanşünaslıq", "Elm və təhsil", "Mədəniyyət", "İqtisadi əlaqələr", "Gənclər və idman məsələləri", "Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünün aradan qaldırılması məsələləri", "Kütləvi informasiya vasitələri və informasiya mübadiləsi" komissiyalarında davam etdirmişdir. Komissiyalarda səmərəli müzakirələr aparılmış və mühüm qərarlar qəbul edilmişdir.

Noyabrın 10-da öz işini başa vuran qurultay "Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının qətnaməsi", "Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı nümayəndələrinin bütün dünya azərbaycanlılarına müraciəti", "Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı iştirakçılarının Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ problemi ilə əlaqədar dünya ictimaiyyətinə, beynəlxalq təşkilatlara, xarici ölkələrin hökumət rəhbərlərinə və parlamentlərinə müraciəti", "Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevə müraciəti", "Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı

nümayəndələrinin 2001-ci il sentyabrın 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarında törədilmiş qanlı terror hadisələri ilə bağlı Amerika xalqına müraciəti" adlı sənədlərini qəbul etdi.

Qurultay 103 nəfərdən ibarət Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasını və onun 23 nəfərdən ibarət İdarə heyətini, İdarə heyətinin sədrini və dörd müavinini seçdi. Qurultayın qəbul etdiyi bütün qərarlar və sənədlər yeni yaradılmış Şuranın İdarə heyətinə təqdim edilmişdir. Dünyanın 37 ölkəsində məskunlaşmış bütün soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin geniş təmsil olunduğu I qurultay dünya azərbaycanlılarının yekdil həmrəyliyi, səmərəli işgüzarlığı, ruh yüksəkliyi və fəallığı şəraitində keçmiş, müvəffəqiyyətlə öz işini yekunlaşdırmışdır. Bunu həm qurultay, nümayəndələrinin əhval-ruhiyyəsi, həm də qurultayın ünvanına müxtəlif ölkələrdən, cəmiyyətlərdən, tanınmış ictimai-siyasi xadimlərdən, ayrı-ayrı şəxslərdən daxil olmuş yüzlərlə təbrik telegramı və məktubu da təsdiq edir.

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən siyasi partiyaların və ictimai təşkilatların geniş spektrini təmsil edən nümayəndələr də Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayına dövlət almışdılar. Lakin bir sıra siyasi partiya sədrləri — Müsavat partiyası, Milli İstiqlal partiyası, Xalq cəbhəsi partiyası, Demokrat partiyası, Liberal partiyası və s. qurultaya dövlət qəbul etməmiş və onun işində iştirakdan imtina etmişlər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyev qurultaydan sonra onun iştirakçılarının şəərəfinə "Gülüstən" sarayında zifayət vermişdir.

Qurultayın bütün xərcləri, o cümlədən nümayəndələrin yol, mehmanxana, yemək xərcləri Azərbaycan dövlətinin hesabına ödənilmişdir.

Dünya azərbaycanlılarının növbəti qurultayı 2004-cü ildə keçiriləcəkdir.

**Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayını
hazırlayan təşkilat komitəsi**

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Qurultayda
nitqindən**

... Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli kökləri, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı, azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir — ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, musiqimiz, şerlərimiz, mahnılarımızdır, xalqımıza mənsub olan adət-ənənələrimizdir.

... Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafını təmin etmək deməkdir.

... Azərbaycan dünyəvi dövlətdir və dünyəvi dövlət kimi dünyada yerini tutubdur. Bu, bizim strateji yolumuzdur. Hüquqi, demokratik və dünyəvi dövlət — bizim dövlət quruculuğunda əsas prinsipimiz budur. Biz bu yol ilə gedirik və bundan sonra da gedəcəyik.

...Əmin ola bilərsiniz ki, müstəqil bir dövlət kimi Azərbaycan

on ildir ayaq üstə möhkəm durubdur. Ötən dövrdə biz Azərbaycanın müstəqilliyini inkişaf etdirmişik və bu gün bəyan edirəm ki, Azərbaycanın müstəqilliyi əbədidir, dönməzdir və daimidir.

...Sizin hər birinizə işlədiyiniz sahədə, gördüyünüz işdə, yaşadığınız yerlərdə uğurlar arzulayıram. Harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlıya xoşbəxt həyat və xoşbəxt gələcək arzulayıram. Qoy, çaylarımız qurumasın! Qoy ağaclarımız kəsilməsin! Qoy çırağımız sönməsin!

Azərbaycan xalqına eşq olsun!

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz yerinə

Milli lider ehtiyacı

Şəxsiyyət-lider birləşdirici amil kimi

Milli dövlətçiliyimizin memarı

Lobbi quruculuğu və ümummilli lider amili

Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı
(9-10 noyabr 2001-ci il)

Elmi redaktor: *prof. Ə. Abdullayev*
Redaktoru *R. Kaişauri*

HİDAYƏT ORUCOV

Heydar Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət, B.,
İntelekti – 2003

Gürcüstan
„İntelekt“ nəşriyyatı
Tbilisi İ. Çavcadze №17b
Tel: 25-05-22, 899 25-05-22
intelecti@ip.osgf.ge

Fransa prezidenti Jak Şirakla, 13 yanvar 1997-ci il.

Heydər Əliyevlə Jak Şirakın görüşü, 13 yanvar 1997-ci il.

ABS prezidentinin təhlükəsizlik üzrə müşaviri Kondoliza Raysla. Vaşinqton, aprel 2001-ci il.

აშშ-ს პრეზიდენტის უშიშროების საკითხებში მრჩეველთან ქალბატონ ჯონილიზა რაულსთან ერთად. ვაშინგტონი, აპრილი 2001 წ.

Roma papas Iლა.

შეხველა რომის პაპთან.

NATO-nun Bař katibi X. Solana ilo,
27 iyul 1997-ci il.

With the NATO Ceneral Secretary Kh. Solana.
July 27, 1997.

„Ciraq-I“ platformasından ilkin neftin alınması.
1997-ci il, noyabr.

„Ciraq-I“-in işə düşməsi. 1997-ci il, noyabr.

„Ciraq-I“-in işə düşməsi. 1997-ci il, noyabr.

„Ciraq-I“-in işə düşməsi. 1997-ci il, noyabr.

Traseka körpüsünün açılışında

გზაგადასასვლელის გახსნა

მთავრობის ადმინისტრაციის I კორპუსი

დღის განმავლობაში მსხვერპლის გარდაცვალების შემთხვევა

„Kitabi Dədə Qorqud“ epocunun 1300 illiyinə həsr olunmuş zirvə toplantısında çıxış edərkən. Bakı, 2000-ci il.

„Kitabi Dədə Qorqud“ 1300 ildönümünə həsr edilmiş
Xəbərlər mərkəzi, Bakı, 2000 il.

RF prezidenti V. Putinlə. 9 yanvar 2001-ci il.

რე-ს პრეზიდენტ ვ. პუტინთან ერთად. 9 იანვარი 2001 წ.

ABS prezidenti Corbu Bugla, Vaşington,
9 aprel 2001-ci il.

აშშ-ს პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშთან ერთად. ვაშინგტონი,
9 აპრილი 2001 წ.

ტურქდilli dövlətlərin zirvə toplantısında,
8 aprel 2000-ci il.

თურქულენოვანი სახელმწიფოების უმაღლესი შეხვედრა,
8 აპრილი 2000 წ.

Türkiye Respublikasının prezidenti Əhməd Nəcdət Sezər və
Gürcüstan prezidenti Eduard Sevardnadze ilə.

თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი აჰმედ ნეჯდეთ სეზართან და
საქართველოს პრეზიდენტი ედუარდ სევერდნაძესთან ერთად

ჰილანიტ ორუჯოვი

პეიღარ ელიევი და ერმენული პედიშია ეზერბეიჯანში

გამოცემოა
ინტელექტი

თბილისი - 2003

ნიგნი გამოდის ქვემო ქართლის გუბერნატორის ლევან მამალაძის თანადგომით. ეძღვნება ქართულ-აზერბაიჯანულ მეგობრული ურთიერთობების მრავალსაუკუნოვან ისტორიასა და პრეზიდენტ ჰეიდარ ალიევის დაბადების 80 წლისთავს.

მრავალი რამ არსებობს, რაც აზერბაიჯანსა და საქართველოს ერთმანეთთან აკავშირებს: ტერიტორიულ-გეოგრაფიული სიახლოვე, საუკუნეების წიაღში გამოგრძედილი კეთილმეზობლური და მეგობრული ურთიერთდამოკიდებულება, ისტორიის მრავალ ეტაპზე გამოვლენილი მსგავსი პოლიტიკური ბედი, ერთგვარი სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემები, რომლებსაც ჩვენი ხალხები თავისუფლებისათვის ბრძოლისა და სახელმწიფო აღმშენებლობის გზაზე წააწყდნენ; და ბოლოს, საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელები და აზერბაიჯანში მცხოვრები ქართველები. ყოველივე ამან ორი ერთი და ორი სახელმწიფო ერთი-მეორეს უწყვეტი ძაფებით დაუკავშირა და ისინი მარადიულ მეზობლებად, მეგობრებად და მოძვე ქვეყნებად აქცია.

აზერბაიჯანში უაღრესად ღრმამზროვანი და ფრთიანი გამოთქმა არსებობს: „საუკუნო სასუფეველის მეზობელი“. ეს გამოთქმა მხოლოდ ფიზიკურ სიახლოვესა და კარის მეზობლობას როდი გამოხატავს. იგი ასევე ბედისწერათა სიახლოვეს, ჭირსა და ლხინში თანამოზიარეობასა და თანამედროვე დიპლომატიურ ენაზე თუ ვიტყვით, პოლიტიკური თანამშრომლობისა და პარტნიორობის აუცილებლობასაც ნიშნავს.

დიახ, ჩვენ ისტორიული და ბედმოზიარე მეზობლები ვართ. საამაყო, რომ ჩვენი ისტორიული მეზობლობა, მეგობრობა და ძმობა, რომლებიც საუკუნეების მანძილზე გრძელდება, ძლიერ და წმინდა საძირკველზეა დაფუძნებული; იგი თავის გამოხატულებას ჭეშმარიტი კავკასიელებისათვის დამახასიათებელ ღირსებასა და სიმტკიცეში პოულობს. ამ წმინდა ამაღლს ჩვენს მომავალს დიდი პასუხისმგებლობით გადავცემთ.

ერთი მომენტიც მინდა აღვნიშნო, რომელიც ჩვენს ხალხებს კიდევ უფრო აახლოებს: ეს გახლავთ აზერბაიჯანის რესპუბლიკის პრეზიდენტის ჰეიდარ ალიევისა და საქართველოს პრეზიდენტის ედუარდ შევარდნაძის დიდი მეგობრობა, რომელიც სამაგალითო უნდა იყოს თითოეული ჩვენთაგანისათვის. ამ ორი დიდი პიროვნების, რომელთაც ჩვენი ხალხების ეროვნული თვითშეგნების გალვიძებასა და საერთო განვითარებაში უდიდესი როლი ითამაშეს, პოლიტიკური ბიოგრაფიებიც მრავალი მსგავსებით ხასიათდება. სიბრძნე და მდიდარი სახელმწიფოებრივი გამოცდილება ამ ორი ლიდერისა, რომელნიც საბჭოთა პერიოდში დიდი ხნის მანძილზე ხელმძღვანელობდნენ ჩვენს რესპუბლიკებს, შემდეგში კი სრუ-ს უმაღლეს ხელმძღვანელობასაც კი წარმოადგენდნენ, მას შემდეგ უფრო დაგვიჭირდა, რაც ჩვენმა ქვეყნებმა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა მოიპოვეს, უფრო მეტიც, მათ თავიანთი სიტყვა ეროვნული სახელმწიფოს აღმშენებლობის წლებში თქვეს. ჰ. ალიევისა და ე. შევარდნაძის შორსგამიზნული საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, მათი დიდი მეგობრობა და ურთიერთნდობაზე დაფუძნებული პირადი დამოკიდებულება გახდა ის ფაქტორი, რომელმაც ახალ ეტაპზე ჩვენი ახალგაზრდა, დამოუკიდებელი სახელმწიფოების ბედის განსაზღვრაში ისტორიული როლი ითამაშა. ალექსეილ იქნა არაერთი ტერაქტი, რომელიც, შიგნიდან თუ გარედან, ჩვენი სუვერენიტეტის ხელყოფისაკენ იყო გამიზნული. ორივე ქვეყანაში აღდგენილ იქნა შინაგანი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სტაბილურობა და სამოქალაქო მშვიდობა.

როგორც აღვნიშნე, აზერბაიჯანი და საქართველო, როგორც ისტორიულად, ასევე დღესაც მსგავსს ბედქვეშაა. ნათქვამის დასტურად ისიც იმარებს, რომ გავისხენოთ ეროვნული მოძრაობის პერიოდში დამხობის პირას მდგარი იმპერიის მიერ ჩვენი ხალხების ეროვნულ-პოლიტიკური ნების წინააღმდეგ განხორციელებული მრავალი დივერსია, თბილისის 1989 წლის 9 აპრილის, ბაქოს 1990 წლის სისხლიანი იანვრის ტრაგედიები, ყარაბაღისა და აფხაზეთის სეპარატისტული ნაწილის მეშვეობით თავსმოხვეული კონფლიქტები და გარდამავალი პერიოდის საყოველთაოდ ცნობილი სოციალურ-ეკონომიური კრიზისები. ყველაფერი ეს და ჩვენი ბრძენი მეთაურების შორს გამიზნული პოლიტიკური ხაზი გახლავთ იმ ფაქტორთაგანი, რომელმაც აზერბაიჯანისა და საქართველოს ორმხრივი და საერთაშორისო ურთიერთობებში სტრატეგიული პარტნიორობა

განაპირობა. ჰ. ალიევი და ე. შევარდნაძე, რომლებიც არსებულ პოლიტიკურ რეალობასა და ისტორიულ აუცილებლობას უცთომლად განსჭვრეტენ, მრავალ რეგიონალურ და საერთაშორისო მნიშვნელობის ეკონომიურ-პოლიტიკურ პროცესებში, გლობალური ხასიათის ეკონომიური პროექტებისა და პროგრამების განხორციელებისას ერთსა და იმავე პოზიციაზე დგანან. აზერბაიჯანული ნავთობისა და გაზის საქართველოს ტერიტორიის გავლით ტრანსპორტირების გადწყვეტილება, აღმოსავლეთ-დასავლეთის ენერგო დერეფანი, ბაქო-სუფსის, ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენები, ბაქო-თბილისი-ერზურუმის გაზსადენი და სხვა ეკონომიურ პროექტებში ურთიერთშეთანხმებული პოზიცია ჩვენი ხალხების ისტორიული მეგობრობისა და სტრატეგიული პარტნიორობის საუკეთესო დასტურია.

ის, რაც ჩვენს ხალხებსა და სახელმწიფოებს ერთმანეთთან აკავშირებს, ცხადია, ორივე ქვეყანაში მცხოვრები ეთნიკური ქართველები და აზერბაიჯანელებია. ცნობილია, რომ საქართველოში ასი ათასობით აზერბაიჯანელი თავის მამა-პაპისუფლ მინებზე თავისუფლად და ეროვნულად ცხოვრობს. ვნერა ამ სტრუქტურებს, მინდა აქვე დავძინო, რომ საქართველოში მცხოვრებ აზერბაიჯანელებს ისტორიის არც ერთ მონაკვეთზე არც ერთხელ ისეთი ნაბიჯი არ გადაუდგამთ, რითაც ქართულ-აზერბაიჯანულ მეგობრობას ოდნავ მაინც ხელყოფდნენ, ისინი ყოველთვის ჭეშმარიტ ერთგულებას ამჟღავნებდნენ იმ სახელმწიფოს მიმართ, რომლის მოქალაქენიც არიან. რამეთუ მეგობრის ღალატი და ზურგიდან დარტყმა, ანუ თანამედროვე პოლიტიკური ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ, სეპარატიზმი, აზერბაიჯანულ-კავკასიური მენტალიტეტისათვის უცხო და მიუღებელია. მაღლიერებით გაჟღერებული ეს ჯულნაფელი სიტყვები აზერბაიჯანულ ქართველებსაც ეხებათ. დასაწანია, რომ კავკასიაში შემდეგ მოსული ზოგიერთი ხალხისათვის ეს კავკასიური თვისებები, მეგობრისადმი ერთგულება, დამახასიათებელი არაა, რის გამოც ჩვენმა ხალხებმა თავიანთ თავებზე არაერთი ძნელბედობის ჭამი იწენეს.

საქართველოსა და აზერბაიჯანის პრეზიდენტების განკარგულებით ჩამოყალიბდა ერთობლივი კომისია, რომლის მიზანია სისტემატურად შეისწავლოს და გადწყვიტოს საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელებისა და აზერბაიჯანში მცხოვრები ქართველების მიმდინარე საკითხები. ერთობლივი სახელმწიფო კომისია საქართველოს აზერბაიჯანელებისა და

აზერბაიჯანელ ქართველთა ეროვნულ-კულტურულ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პრობლემებს ახლოს ეცნობა, საქართველოსა და აზერბაიჯანში სისტემატურად აწყობს საქმიან შეხვედრებს და აუცილებელ ღონისძიებებს, სადაც ყოველთვის სუფევს ცოცხალ აზრთა გაცვლა.

რასაკვირველია, მე შორს ვარ იმ აზრისაგან, რომ აზერბაიჯანში მცხოვრები ქართველებისა და საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეროვნულ-კულტურული ცხოვრების დონე იდენტურია. ადამიანთა ორივე ამ ჯგუფს გარკვეული სიმძლეები და ობიექტური მიზეზებით გამოწვეული პრობლემები აქვს. ეს ის საკითხებია, რომელთა გადანაცვლაც შესაძლებელია, ოღონდ ამას გარკვეული დრო სჭირდება. მთავარი ისაა, რომ აღნიშნული პრობლემები ჩვენი ხალხებისა და სახელმწიფოების თანამედროვე სამაგალითო ურთიერთობებს ვერ შელახავს და არც უნდა ლახავდეს.

არსებობენ საყოველთაოდ ცნობილი ძალები, რომელთაც სურთ, რომ ჩრდილი მიაყენონ ჩვენს ურთიერთობებს. უნდა იცოდნენ, რომ მათნი აენი ზრახვანი ვერასოდეს განხორციელდება.

ნიგნი, „ჰეიდარ ალიევი და ეროვნული პოლიტიკა“ ქართველ მკითხველთან ჩემი მესამე შეხვედრაა. მაშინ, როცა მე ჩემი თანამედრობრივი მოვალეობების შესრულებით ვიყავი გართული, ჩემმა ქართველმა თანამოქალაქებმა შემახსენეს, რომ მწერალი ვიყავი (რისთვისაც დიდ მადლობას ვწირავ მათ), ჩემი ლექსების ორი კრებული დიდი რუსთაველის ენაზე თარგმნეს და დასტამბეს. ეს ნიგნი კი გახლავთ იმავე მწერლის ფიქრები, რომლებიც ეხება ჩვენი დროის ერთ-ერთი დიდი სახელმწიფო მოღვაწის ჰეიდარ ალიევის დიდ პოლიტიკას, განხორციელებულს ეროვნული პოლიტიკის სფეროში. ჰეიდარ ალიევის მიერ აზერბაიჯანში გატარებული ეროვნული პოლიტიკის სფეროში მიმდინარე მოვლენებისა და საერთოდ, მისი შორსგამიზნული პოლიტიკის მიმართულებათა ამსახველი ეს ნიგნი თუ მაღალგემოვნებიან ქართველ მკითხველებს, სპეციალისტებსა თუ ჩემს თვისტოებს დააინტერესებთ, კმაყოფილი დავრჩები.

ნიგნის თარგმანი, აზერბაიჯანული ლიტერატურის, მათ შორის ჩემი ნაწარმოებების ქართულ ენაზე საუკეთესოდ მთარგმნელის, იმირ მამედლის მიერაა შესრულებული.

ნიგნი, ქვემო ქართლში საქართველოს პრეზიდენტის რწმუნებულის, ჩემი მეგობრის ლევან მამალაძის მხარდაჭერით გამოდის. მათ და

გამომცემლებს, რომელთა უშუალო მონაწილეობითაც ქართულ ენაზე გამოიცემა ჩემი ეს ნიგნი, დიდ მადლობას მოვასხენებ.

ძეირფასო მკითხველო,

ამ სტრიქონების დასაწყისში კეთილმეზობლობაზე ვისაუბრე, მსურს, სიტყვა კეთილმეზობლურ ურთიერთობათა უბედობაზე საუბრით დავამთავრო. ათა-ბაბას ტყუილად როდი უთქვამს: „ახლო მეზობელი შორეულ ნათესაზე უკეთესია!“ ხალხთა მეზობლობა კი ჩვეულებრივ მობინადრეთა მეზობლობა ხომ არაა, რომ თუ არ მოგეწონა, სხვაგან გადახვალ და მორჩება. ამიტომაც ბრძენი ხალხები მოვალენი არიან, რომ კარგი მეზობლები იყვნენ. ჩვენი ხალხების ძმური ურთიერთდამოკიდებულება მსოფლიოს ყველა მეზობელი ხალხისათვის სამაგალითოა.

და ბოლოს, ქართულად გამოცემული ყოველი აზერბაიჯანული ნიგნი და აზერბაიჯანულ ენაზე დასტამბული ყოველი ქართული ნაწარმოები ჩვენს კეთილმეზობლურ ურთიერთობას, მეგობრობასა და ძმობას ემსახურება.

პ. ორუჯოვი
2 მაისი, 2002 წ.
ბაქო

ეროვნული
ლიბერის
საჭიროება

დი ბერძენი ფილოსოფოსის არისტოტელეს ზრით, ისტორია ყველაზე სუბიექტური მეცნიერებაა. თუმცა ქვეყნად ყველაზე ობიექტური ფაქტები ის მოვლენებია, რომლებიც უკვე მოხდა. ის, რომ კაცობრიობის შექმნის დღიდან დღემდე მომდარსა და მემკვიდრეობა მერ აღწერილ მოვლენას შორის იდენტურობას ყველა ერთნაირად არ აღიარებს, არც ისტორიკოსთა პირადი თვითმხილვის ბრალად და არც ისტორიული მეცნიერების სპეციფიკური თვისებისა. ეს, უბრალოდ, იმის გამოა, რომ ინტერესები და ამბიცები ერთმანეთს არ ემთხვევა, უფრო მეტიც, ხშირად მათ შორის შუიერგებელი ნიშანდმდე-ვობაც კი არსებობს.

სინამდვილეში ქვეყნიერების ნესრიფი იმ გაუგებრობათა, ურიიერთ-ბრალდებათა და სამდურავ-საყედერთა აღმოფერის ისახავს მზნად, რომელიც ამ მზიანეთში დასაბლბულ ადამიანთა შორის ჯერ კიდევ ადამისა და ევას სამოთხიდან გამოძეების ხანიდან გაჩნდა. როცა რეალურად მომზდარი წერილობით ისტორიად იქცევა, ზოგჯერ კონერეტული მისამართის მითითებით, ზოგჯერ კი უმისამართოდ, გაუგებრობათა სხვა შრის ინტერესებზეც აისახება ხოლმე. ყველაზე ჩვეულებრივი რეალური ისტორიული ფაქტიც კი სხვადასხვა ინტერპრეტაციას განიცდის. სუბიექტურ ინტერპრეტაციებს, თანდათან ცვლის ინტერპრეტაციები, რომლებიც რელიგური, თუ ეროვნული ინტერესებითა განმტკიცდები.

საბოლოოდ, ძლიერი და მოხერხებულნი, მომდარს წარმოსახულით ცვლიან და ისტორიის სუბიექტურობას, განსაკუთრებით კი ეთნიკური, სამოქალაქო და პოლიტიკურ სუბიექტურობას უდებენ საფუძვლს. ესე იფი, ისტორია რამდენიმე თვალსაზრისით ინევეს ინტერესს: პირველი,

სხვადასხვა პოზიციების გათვალისწინება, როგორც ობიექტური სინამდვილისა, მაგალითად, აზერბაიჯანის ყარაბაღული სინამდვილე და სომხეთის „ყარაბაღული სინამდვილე“; მეორე, ეროვნული ფაქტორი, როგორც სისხლისა და გენის მახსოვრობა; მესამე, როგორც პოლიტიკური ფაქტორი (მაგალითად, ბოლო წლებში რუსულ ისტორიოგრაფიაში მონღოლ-თათართა მიერ რუსეთის ოკუპაციის უარყოფა, მეცნიერულ არგუმენტებზე უფრო მეტად ეროვნულ-პოლიტიკურ ამბიციებს ეყრდნობა – ისეთი ძლიერი სახელმწიფოს, როგორც რუსეთია, დაახლოებით 300 წლის მანძილზე, ამაჟამად მრავალთათვის უცნობი მონღოლ-თათრების მონობაში ყოფნის ფაქტი, დღეს არ აწყობთ მათ, ვინც ველიკორუსული შოვინიზმის იდეითაა შეპყრობილი).

იმის გამო, რომ პრინციპს – „პოლიტიკა შესაძლებლობის გამოყენების უნარია“, გარკვეული გაგებით ალიევაშენ – როგორც „მიზნისკენ მიმავალ ჭაბუკზე ყველა საშუალება გამართლებულია“ და ამას მსოფლიოს პოლიტიკური ბრძოლის არენაზე ეთნიკური თვალსაზრისით დასაშვებად მიიჩნევენ, ზემოთ აღნიშნული სამი შემთხვევა ჩვენ რეალობასთან მიმართებაში მნიშვნელოვან როლს უნდა თამაშობდეს.

უნდა აღინიშნოს, რომ სინამდვილეში ყველა დროში მიმართავდნენ ხოლმე სამივე ამ შემთხვევას, რა თქმა უნდა, მეტ-ნაკლები დოზითა და აქტიურობით. ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზებით სამივე ეს შემთხვევა საუკუნეების განმავლობაში ჩვენი ხალხის ისტორიაში სტიქიურად, თვითინერციით პოულობდა ასახვას. თუმცა, ჩვენმა ხალხმა, ისტორიისგან, როგორც ობიექტური სინამდვილისგან, როგორც ეროვნული ფაქტორისგან, ანუ როგორც სისხლ-გენის მახსოვრობისა და პოლიტიკური ფაქტორისგან კონცეპტუალური ფორმით სარგებლობა პირველად სწორედ მას შემდეგ დაიწყო, რაც გასული საუკუნის II ნახევრიდან, საბჭოთა პერიოდში ჩვენი რესპუბლიკის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და ეროვნულ-კულტურულ ცხოვრებაში ჰეიდარ ალიოზა-ოღლის ფენომენი უტყუარ ფაქტად იქცა.

ახლა ყველა ნიუანსს არ ჩაეღურმავდებით, მაგრამ იმას კი აღვნიშნავთ, რომ ძელია, დაასახელო მეორე პიროვნება, რომელიც ჰეიდარ ალიევივით ეყრდნობოდა მახსოვრობას, მენტალიტეტს, წარსულსა და სულიერ ისტორიას. ისტორია მისთვის არასოდეს ყოფილა უბრალოდ წარსული, ან საამაყო გუშინდელი დღე, ისტორიას იგი მუდამ უყურებს, როგორც წყაროს, საიდანაც მომავალი იკვებება. იცის რა, ისტორია პროფესიონალის

დონზე, ჰეიდარ ალიევი გამოვიდა მათი წრიდან, ვინც ისტორიას აცოცხლებს და ჩადგა ისტორიის შემოქმედთა რიგებში.

როგორც მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, ასევე აზერბაიჯანში, მრავალი წლის მანძილზე ეროვნული პოლიტიკა არ განსაზღვრულა და ცხოვრებაში არ გატარებულა. როცა ეროვნულ პოლიტიკაზე ლაპარაკობენ, ეს ისე ესმით, როგორც ეთნიკურად მდიდარ ქვეყანაში ეროვნებათშორისი ურთიერთობების მზანზიმართული დასტაბილირება. სინამდვილეში კი ეროვნული პოლიტიკა გაცილებით ფართო ცნებაა, ვიდრე ეროვნებათშორისი ურთიერთობათა დასტაბილირება. სახელმწიფო პოლიტიკასაც კი, რომელიც უფრო ფართო ცნებაა, ეროვნული პოლიტიკა, გარკვეული გაგებით, თავისთავში გულისხმობს. მართალია, ეროვნული პოლიტიკა ითვალისწინებს სახელმწიფო ინტერესებსაც, მაგრამ წინა პლანზე ყოველთვის სახელმწიფო ინტერესებს აყენებს.

აზერბაიჯანში ისტორიულად ეროვნულ ინტერესებს უფრო დიდი ყურადღება ექცეოდა. აზერბაიჯანში, რომელსაც ეპოქალური დამოუკიდებელი, დემოკრატიული სახელმწიფოს ტრადიციები არ გააჩნია, სახელმწიფო ინტერესებსაც ეროვნული ინტერესები ენაცვლებოდა. ცხადია, რომ ცნება „ეროვნული ინტერესები“ ისტორიულ კონტექსტში პირობითად იხმარებოდა. თუკი საფუძვლად ავიღებთ ადამიანთა დაჯგუფებების განვითარების პროცესის კლასიკურ კლასიფიკაციას (ეთნოსი, ხალხი, ერი), მაშინ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ყველა ეტაპს თავისი კომპლექსური ინტერესები გააჩნდა.

კონფლიქტი, რომელიც ღმერთსა და კაცს შორის ერთი ვაშლის გამო გაჩნდა, ერთი მამონტის მოცელისა თუ გამოქვაბულში დამკვიდრების უფლების მოპოვების მიზნით, ჩვენს შიშველ წინაპრებს შორის სამკვდრო სასიცოცხლო ბრძოლად იქცა და ბოლოს, „ჩვენიანისა და უცხოს“, „მოყვასისა და გადამთიელის“ დაპირისპირებაში გადაიზარდა. მამონტიცა და გამოქვაბულიც ძლიერს დარჩა, და არა მას, ვინც იგი პირველმა მოინადირა, ან გამოქვაბულში ყველაზე უწინ დასახლდა. გამოქვაბული – სამშობლო, მამონტი, როგორც მატერიალურ-სულიერი სიმდიდრის სულიერი გამოხატულება, დღესაც თუ აგრძელებს არსებობას, ესე იგი, ძლიერის უძლურსა ზედა ძალადობის შანსი დღესაც ძალაში რჩება. ესე იგი, თუ ეროვნული პოლიტიკა ეროვნული ინტერესების დაცვას ნიშნავს, ეროვნული პოლიტიკის ეროვნული ინტერესების დაცვამდელი ადრეული ფორმა ჯერ ეთნიკური, მოგვიანებით კი ხალხის ინტერესების დაცვა

არა, უპირველეს ყოვლისა, პირველყოფილი ფილოსოფიური განწყობის შედეგია.

კაცობრიობის ისტორია იმის გამოცაა იმპერია, რომ მრავალ შემთხვევაში ხელმძღვანელობდნენ პრინციპით „ძლიერი მართალია“. ჩვენს ხალხს უბედურებანი იმის გამოც არ აქვდა, რომ საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებულ ჩვენს მეტაფიზიკურ აზროვნებაში გამორიცხული იყო და არის. ჩვენს ეთნიკურ-ეროვნულ ცნობიერებაში იწვევს – „მართალი ძლიერია“, მთავარი ადგილი უკავია. შეიძლება ჩვენთა უბედურებათა თავგანჯიშვით სწორედ ის იყო, რომ ქუჩისა და კეთილგონიერებისა ასე ძლიერ გვწამდა, თუმცა, ალბათ, უფრო მეტი განადგურებისაგან სწორედ ეს გვიცავდა, უმეტეს შემთხვევაში.

ადამიანი ყველაზე უიმედო და უმწიფო მდგომარეობაში მაცდურებულ მშვერას ზეცას მიაპყრობს და ღმერთისაგან შეცდომას იხიბოს. ეს უბრალოდ ჩვევა როდია. ეს არის ნადილი იმისა, რომ ციხეებში, თავისი შემთხვევით ვინმეში გადაამჩნენის მისა დაინახოს, შემწე იპოვოს. ასეთი პიროვნება ყველა დროში და ყველა შემთხვევაში გამაჩნდებოდა ხოლმე. ესეც ჩვენი ხალხის თავისუფალი ეთნიკურ-ეროვნული თვისებაა, რომ ასეთ პიროვნებას, როგორც წესი, აღვითავსებდით. მრავალად იყო შემთხვევა, როცა იმედი გაუცრუდებოდა ხოლმე, ოღონდ ისეთი შემთხვევებიც იყო, როცა გაიდიდებულნი იმედს ბოლომდე უმართლებდნენ.

უბედურება ისაა, რომ ღვთაებრივ წარმომადგენელთან დეკლარებული დიდი უმრავლესობა საკუთარი უცერცვლობის გამო ვერ ასრულებდა თავის მისიას და კერძოთი ემხრობოდა მათ, ვინც პირობების უქონლობისა თუ აუტანელი ყოფის გამო შეცდამას სთხოვდნენ თავად უპირიტი სიტუაციის. განსაკუთრებით იმპერატორებს ხდებოდა ასე, რომ ხალხის ეთნიკური სახისა და მამულის დაცვას არ ხელმძღვანელობდნენ სისხლის ყოველში განსაკუთრებული ისტორიით.

ჩვენი ეთნიკურ-ეროვნული არსებობის მანძილზე მან, ვინც ეროვნული პოლიტიკის განსაზღვრისა და მთავარი მიმართულებათა და მმართველობის, მერე კი მათი განხორციელებისას ისტორიის მიმართა, სწორედ ჰეიდარ ალიევი გახლდათ.

როგორც უკვე ითქვა, ექვყარეშა, რომ მოუხდევად სოციალური მდგომარეობისა, ყველა პიროვნებას შეუძლია აამოქმედოს ხალხის წინააღმდეგობის პოტენციალი. შემდგომ – როცა საზოგადოებაში

ჰეიდარ ალიევი და ეროვნული პოლიტიკა აზერბაიჯანში გახლავთ. ლოგოკაც ადსტურებს, რომ პირობითად თუ ვიტყვით, ეროვნული პოლიტიკის პირველყოფილი გამომავლების ნიშნები ეთნოსის თვითდაცვის ინსტიტუტისა და პოტენციის სტრუქტურული გამოხატულებაა. როგორც წესი, თავდაცვის ინსტიტუტი პიროვნებაში ბუნებასთან, ცხოველთა და ადამიანთა სამყაროსთან უკომპრომისო ბრძოლის შედეგად ჩნდება. თანდათან ბუნებასთან და ცხოველებთან ბრძოლა ბუნებისა და ცხოველთათვის (ბუნებრივია, გამოქვაბულისთვისაც) ბრძოლის ხასიათს იღებს.

პროცესში, რომლის უაღრესად საერთო და გარკვეული ეტაპებით ხატოვანი სახით წარმოსახვასაც ვცდილობთ, ორ მომენტს უფრო გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს:

პირველი, ადამიანს და ვეცს ნამიერი, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში მთა-ღრეში ცხოვრობდა, შეუღლსავე ბუნების წიაღში სხვა მამონტის, ან სხვა გამოქვაბულის პოვნის იმედით ბარში რომ დაეშვა, ან ახალ პირობებთან ადაპტირება გაუჭირდა და დაიღუპა, ან კიდევ იძულებული გახდა ძველი დავიწყებინა და ბარში ცხოვრების წესებს შეეცვლიდა. ასე რომ, როგორც ლ. ჯუმბილი მოუთხოვს, ამა თუ იმ ეთნოსის განვითარებაზე გვიყრავიფოლმა ფაქტორმა და ლანდშაფტმა გადაწყვეტი შეგუდუნა იქონია.

მეორე, ჩვენი წინაპრები როგორც გარესამყაროსთან, ასევე თავის-ნაირებთან ბრძოლისას ორი ძირითადი პრინციპით ხელმძღვანელობდნენ:

1) ძლიერი მართალია; 2) მართალი ძლიერია. ეს მეორე პრინციპი ან იმის გამო გაჩნდა, რათა მარცხით გამოწვეული სიმწირისა და უიმედობისაგან რომ არ მომცდარიყო ჩვენი წინაპარი – ამით თავს იმშვიდებდა, ანდა ეს პირველი ფილოსოფიური ჭრი იყო ჩვენი წინაპართა, რომელთა ძლიერებისთვისაა ყოველთვის მომზადებული იყო. ჩვენი წინაპართა ძლიერებისთვისაა ყოველთვის მომზადებული იყო. ჩვენი წინაპართა ძლიერებისთვისაა ყოველთვის მომზადებული იყო. ჩვენი წინაპართა ძლიერებისთვისაა ყოველთვის მომზადებული იყო.

შეიძლება სუბიექტური ჭრია, ვერაფერს ვიტყვი, მაგრამ დარწმუნებული ვარ, რომ, როგორც მსოფლიოს ერთი უძველესი ხალხის – აზერბაიჯანელების, მთელი ისტორიის მანძილზე დარწმუნებულა იმაში, რომ მართალი ძლიერია" მათი მარცხის გამაქანყლებელი ფრთა კი

ისტორიული ეპოქისათვის დამახასიათებელი ინსტიტუტები, საზოგადოებრივ-სულიერი და იერარქიული კავშირები, ეროვნული მენტალიტეტის შესაბამისი ცხოვრების, ზრუნვის, ქცევის წესი და ზნეობრივი კოდექსი აღორძინდა, ეთნიკური სახის დაცვა და გადარჩენა არაოფიციალურად დაეცა კონკრეტულ პიროვნებებს (შეშვებულებით ძალგას - ოხანებს, აშულებს, მწერლებს, ბეგებს, ხანებს, ალბებს და მხედართმთავრებს). ამის შედეგად კი გაჩნდნენ ლიდერები, რომელთაც შეეძლოთ ხალხის თავდაცვითი პოტენციალისა და ენერგიის სტაბილიზაცია. ხალხს, რომელიც თავის ლიდერს აღმერთებს, უჩნდება დაუცხრომელი წყურვილი, რომ იგი ჩვეულებრივი ადამიანური სახით იხილოს. ჰეიდარ ალიევი სწორედ ასეთი წყურვილით გაჩენილი ლიდერია.

თავის დროზე კ. მარქსის პოპულარული გამოთქვამი გვაუწყებდა, რომ ფილოსოფოსები საწუთროს რაობას განმარტავენ, მიზანი კი საწუთროს გადაკეთებაა. დიდი ხნის განმავლობაში აზერბაიჯანი უბრალოდ იმართებოდა (განიმარტებოდა). აზერბაიჯანს, ჰეიდარ ალიევის სახით, ევლინებოდა ახალი ლიდერი, რომელსაც გლობალური მიზნისაკენ მიმავალ გზაზე ყურადღება მეთრეხარისხოვან საკითხებზე გადაჭრიდა.

როგორც უკვე ვთქვით, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ არენაზე გამოჩენის დღიდან მისი ეროვნული პოლიტიკის დოქტრინასა და კურსს სრულიად განსხვავებული თავისებურებანი ახასიათებდა; მისი ბაზა - ისტორია, მიზანი კი მომავალი იყო.

გამოჩენილი ჩინელი მოაზროვნე კონფუცი წერდა: „მხოლოდ წარსულის გაგრძელებით შეიძლება მიაღწიო მომავალს“. ალიბეი ჰუსეინზადე კი აღნიშნავდა, რომ „მხოლოდ ის ერია ბედნიერი, რომელიც თავის თავს შეიცნობს“. ჰეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის დოქტრინასა და კურსშიც ისტორია სწორედ იმ საშუალებას, რომლითაც მომავალს მიაღწევდა და შენს თავს შეიცნობდა. გადარჩენა მხოლოდ რომელიმე უბედურებისაგან თავდაღწევას როდი ნიშნავს, გადარჩენა, ფართო გაგებით, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება და შენი თავის შეცნობაა. საბოლოო ფაზაში, ჰეიდარ ალიევმა ეროვნული პოლიტიკა სტიქიურობიდან, გარე ზემოქმედებიდან და შემთხვევითობებიდან გამოიყვანა და მას მეცნიერული, ეთნიკური, სისტემატური, კონცეპტუალური და არაუმეტესიერებელი ხასიათი მისცა.

შეიძლება ითქვას, რომ ჰეიდარ ალიევამდე ეროვნული პოლიტიკის კურსი არც გვეჩინა. იმის გამო, რომ ასეთი კურსის პრიორიტეტებზე

დაყრდნობით შემამზადებელ-ჩამომყალიბებელი და დამარჯვლირებელ-განმახორციელებელი ოფიციალური სტრუქტურები არ გავაჩნდა, მთელი სიმძიმე ჯერ ეთნოსს, მერე ხალხს, საბოლოოდ კი ერს აწევბოდა მხრებზე. ეთნიკურ-ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის ბრძოლა ორი მიმართულებით მიმდინარეობდა - მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში, რომელნიც „ძლიერი მართალის“ დევიზით ცხოვრობდნენ, გადარჩენა; მეორე, სპეციფიკური ეთნიკური თვითმყოფადობის შენარჩუნება, სხვა ეთნოსებში ასიმილირებისა და ათქვეფვის საშიშროების აღკვეთა. პირველი ბრძოლა ფიზიკურ, მეორე კი სულიერ გადარჩენას ჯულისხმობდა.

ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის, სტრატეგიული მნიშვნელობისა და მდიდარი ბუნებრივი რესურსების გამო, აზერბაიჯანი, ისტორიის განმავლობაში, იტულებული იყო იმ სახელმწიფოთა ტყვეობაში ყოფილიყო, რომლებიც „ძლიერი მართალის“ პრინციპით ხელმძღვანელობდნენ. აზერბაიჯანმა, რომელმაც ხანგრძლივი დროის მანძილზე დაკარგა თავისუფლება და დამოუკიდებლობა, სხვადასხვა სახელმწიფოთა ტყვეობაში ყოფნისა და ასიმილირების მცდელობათა მოუხედავად, ყოველ ჟამს შეძლო თავისი სამშობლოსა და ეთნიკურ-ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება. არაბნი მოვიდნენ და წავიდნენ, სარსელნი მოვიდნენ და წავიდნენ, რუსები მოვიდნენ და წავიდნენ... ყველა მომხდურ-ნამხდურის შემდეგ კიდევ უფრო გასპეტაკებული სამშობლო, გაძლიერებული ეთნოსი, ხალხი და ერი დარჩა. ეს კი პრინციპისა - „მართალი ძლიერია“ - ძლიერება და უძლეველობაა.

აზერბაიჯანი, რომელიც XIX საუკუნის დასაწყისში მეფის რუსეთმა დაიპყრო, XX საუკუნის დასაწყისში ბოლშევიკების ტყვეობაში მოექცა. ოღონდ, სწორედ ბოლო ოკუპაციის დროს, აზერბაიჯანმა, თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე, პირველად დაკარგა რა თავისი ტერიტორიების დიდი ნაწილი (სამხრეთ აზერბაიჯანი, გოქქას მხარე და სხვა), თავისი კონკრეტული საზღვრები, თუნდაც პირობითად, განსაზღვრა და დაიწყო ცხოვრება, როგორც ცალკე ქვეყანა. დიახ, სსრ-ის შემადგენლობაში აზერბაიჯანი დამოუკიდებელი არ იყო, ეროვნულ მმართველობასთან დაკავშირებულ კანონებსაც არ იღებდა. საბჭოთა იდეოლოგიის ჰეგემონიის პერიოდში, ბუნებრივია, დამოუკიდებელ ეროვნულ პოლიტიკაზე ლაპარაკიც კი შეუძლებელი იყო.

აზერბაიჯანის ისტორია, რომელიც ძირითადად სხვადასხვა სახელმწიფოთა შემოსევებისაგან შედგება, სინამდვილეში ყადაღა დადებულია განხორციელების მცდელობის ისტორიით. ამ თვალსაზრისით, ბოლშევიკური მმართველობის, რომელიც ბოლშევიკური საუკუნის გარიჟრაჟთან ერთად დაიწყო, რომელიც სასწაულის გამო გადმოცარაჯილობასა და იმპერიისათვის საბიუტო ქმედებების დაშვება-ნებადართვანზე ფიქრის კი გულუბრყვილობაა.

XX საუკუნეში მსოფლიოს მასშტაბით მიმდინარე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პროცესების ლოგო და პროგნოზირებადი მიმართულება მიგვანიშნებდა, რომ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობანი გამარჯვებით დაგვირგვინდებოდა. გასულ საუკუნეში ჩვენს ქვეყანასა და ხალხს შესატყვისი შანსი მიეცა: სსრკ-ს შემადგენლობაში აზერბაიჯანის რესპუბლიკის დადებითი და უარყოფითი შედეგები თვალნათლივ ჩანდა. XIX საუკუნის ის თაობა, რომელიც ერევნის სახანოს, ბორჩალოს მაზრას, დერბენდსა და მდინარე არაქსის გაღმა, ირანისკენ დარჩენილ ტერიტორიებს ჯერ კიდევ მთლიან სივრცედ აღიქვამდა, XX საუკუნეში შეცვალა თაობამ, რომელიც აზერბაიჯანს სამშობლოდ აღიქვამს სწორედ დღევანდელ საზღვრებში. ეს, ერთი მხრივ, ცუდი იყო, რომ აზერბაიჯანელებით დასახლებული სივრცის მთლიანობის XIX საუკუნისმიერი აღქმა XX საუკუნეში დაირღვა. მეორეს მხრივ, კი კარგია, რომ ჩვენში სამშობლოს გრძნობამ აბსტრაქტულობას თავი დააღწია და განიმტყვალა რა კონკრეტული მნიშვნელობითა და შინაარსით, კიდევ უფრო გაძლიერდა.

ბუნებრივია, რომ დამპყრობელი ქვეყანა ძალით მოპოვებულის სიტყვით გაძლიერებასაც ცდილობს. პროპაგანდას შეუძლია, ჭეშმარიტი გრძნობები ცრუ გრძნობებით შეცვალოს. XIX საუკუნეში ეროვნული ცნობიერება ჯერ კიდევ სუსტი იყო. გავისხენოთ ჯ. მამედყულიზადეს ცნობილი ფელეტონი, რომელშიც მუსლიმანობა ეროვნებად ცნაურდება. მსგავსი მდგომარეობა ბოლშევიკური პროპაგანდის წყალობით კიდევ უფრო გაძლიერდა, მცნება „საბჭოთა ადამიანი“ მიზნად ისახავდა ადამიანებში სამშობლოსადმი სიყვარული და ეროვნული გრძნობები ჩაეკლა და მათგან საბოლოო ვაშში მანქურთები ჩამოეყალიბებინა. სიმართლე, მწარეც რომ იყოს, უნდა ვაღიაროთ, რომ ჩვენს დროშიც მატულობდნენ ისეთები, რომელთაც თავიანთ ეროვნებად, XIX საუკუნელი წინაპარივით, მუსლიმანობა მიაჩნდათ.

საშიშროება იმაში მდგომარეობდა, რომ ხალხი, რომელიც სტიქიური წინააღმდეგობის პოტენციალის წყალობით თვითმყოფადობას ინარჩუნებდა, კვლავ მარტო აღმოჩნდა, ბოლო წამში შემწედ კვლავ სიტყვის ვადო მოგვევლინა. მაგრამ დრო და პირობები ისე შეცვლილიყო, რომ ამჯერად საკითხის გადასაწყვეტად მხოლოდ ესენი აღარ კმაროდა. იმისათვის, რომ პრობლემა გადაწყვეტილიყო, საჭირო შეიქმნა ორი მიმართულების ერთდროული გათვალისწინება: ხალხის, ერის წინააღმდეგობის პოტენციისა და თავდაცვის ინსტიტუტის გასაძლიერებლად მათი სტაბილიზებული წარმართვა; უცხო პროპაგანდის ანტიეროვნული გავლენის ძალის მაქსიმალური განეიტრალება. თუ არ გავითვალისწინებთ სხვადასხვა სუსტ ინიციატივებს, უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ მიმართულებით, სახელმწიფოებრივი ზაროვნებითა და მასშტაბებით თანმიმდევრულად და მიზანდასახულად მოღვაწე პიროვნება, ლიდერი არ ჩანდა.

ჰეიდარ ალიევის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ არენაზე გამოჩენით, განსაკუთრებით კი მის მიერ უშიშროების ორგანოებში მაღალ თანამდებობებზე მოღვაწეობის დაწყებით ჩვენს ეროვნულ ცხოვრებასა და ცნობიერებაში საფუძველი ჩაეყარა სრულიად ახალ ერას. რასაკვირველია, აზერბაიჯანის ისტორიის ჰეიდარ ალიევისეული ეპოქა თავისი უჩვეულო სარგებლიანობითა და უმნიშვნელოვანესი საკითხების გადაწყვეტის მასშტაბებით ახალ ერად იქცა.

რეალობანი, რომელნიც თავის დროზე ვერ დავინახეთ და ვერ შევაფასეთ, ახლა გახსენებისას, სიამაყის გრძნობით აღესილთ, ერთმნიშვნელოვნად შეგვიძლია ვთქვათ, ჰეიდარ ალიევის საქმენი პიროვნების სიდიადის დასტურია, და თუ ასე არ არის, მაშინ თავად სიდიადეც ფიქცია ყოფილა. ის, რომ სიდიადე ფიქცია არაა, კაცობრიობის ისტორიამ არაერთხელ დაამტკიცა, ამიტომაც სრული უფლება გვაქვს, ჰეიდარ ალიევი სიდიადეს, სიდიადე კი ჰეიდარ ალიევს შეეუნონოთ. ჰეიდარ ალიევი იმიტომ კი არაა დიადი, რომ ქვეყნის პრეზიდენტი (ასე რომ ყოფილიყო დიადთა რიცხვი კოსმიური სიჭარბით გაიზრდებოდა), ჰეიდარ ალიევი იმიტომაც ქვეყნის პრეზიდენტი, რომ დიადია.

ჰეიდარ ალიევი, რომელმაც მიზნისკენ სვლა ნულიდან დაიწყო, იძულებული იყო თავისი ამოუწურავი ენერგია, ღვათაბერივი ნიჭი და უნარი სიტუაციის შესაბამისად წარეშრათ. წინა ხელმძღვანელებისაგან

განსხვავებით, იგი მოულოდნელი ნებართვის შემთხვევაში გასაკეთებელი ფუნდამენტური საქმეების განხორციელებას, უნებართვოდ შეუდგა. თავისი მისიის ხორცშესახებლად ერთადერთი სწორი გზის უტყუარი შერჩევაც ადასტურებს, რომ პ. ალიევი დიდი პიროვნებაა; ხალხის საკეთილდღეოდ რომ ეზრუნა, აუცილებელი იყო, იმპერიის ხელმძღვანელთა კეთილი განწყობა მოეპოვებინა. ამგვარად, შეუძლებელი შესაძლებლად იქცა. ზოგჯერ ის თქვა, რისი თქმაც არ ენადა, ზოგჯერ ისე მოიქცა, როგორც არ სურდა. როგორც პიროვნება, რომელმაც კარგად უწყობდა, ეროვნულ სიამაყეს რასაც სწირავდა, ზოგჯერ რასაც შინაგანად ეწინააღმდეგებოდა, გარეგნულად ეთანხმებოდა.

პარადოქსულად და წინააღმდეგობრივ დაპირისპირებებში ამ უდრეკი ხასიათის მქონე პიროვნების თითოეული დათმობა გარკვეულწილად აძლიერებდა ეროვნული იდეალებისადმი ზრუნვის შანსსა და საშუალებას. სახელმწიფო უშიშროების სტრუქტურაში, სადაც „დიდი ხალხის“ გარდა ყველა ერის მიმართ, განსაკუთრებით კი თურქულენოვანი ხალხების მიმართ უსახლგო ეჭვი და უნდობლობა სუფევდა, განსაცდელთა შიგან ნდობის მოპოვების გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა გათვალისწინებული გლობალური ეროვნული პოლიტიკისათვის ბაზის შექმნა და მისი ეტაპობრივი განხორციელება.

ისეთი პლანეტარული აზროვნებისა და ცნობიერების პიროვნებისათვის, როგორიც ჰეიდარ ალიევი, თავისი გლობალური მიზნების განხორციელებისას აუცილებელი იყო დოქტრინებისა და კონცეფციებისათვის მიემართა და იგი მიმართავდა კიდევ. საყურადღებო ის იყო, რომ იმ დროსა და სიტუაციაში აღნიშნულ კონცეფციათა და დოქტრინათა სამსჯავროზე გამოტანა და ვინმესთვის გამხელა შეუძლებელი იყო, ღმერთმა იგი მარტო გააჩინა და ამ საქმეშიც მარტო იყო. სინამდვილეში ჰეიდარ ალიევი არავის აყენებდა რისკის წინაშე, დღემდე გაუმხელელ და მხოლოდ დიდ საქმეებში გამოჩენილ იდეათა განხორციელებისას არავის რთავდა, მაგრამ ისინი, ვინც ხელს უშლიდნენ, საკმაოდ იყვნენ.

ჰეიდარ ალიევი ის რეალისტი-მოაზროვნე პოლიტიკოსი გახლავთ, რომელიც მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე თეორიასა და პრაქტიკულ საქმიანობას ერთმანეთს ოსტატურად უხამებს, ოღონდ საქმე, რომ უფრო მიზნიდევლი და ეფექტური გამოჩნდეს, უპირატესობას პრაქტიკულ მხარეს ანიჭებს. როცა იგი სახელმწიფო უშიშროების ორგანოში

მუშაობდა, იცოდა რა ამ სტრუქტურის მნიშვნელობა სახელმწიფო აღმშენებლობის საქმეში, თეორიული სინამდვილე პრაქტიკული საქმიანობის დაგვირგვინა; სახელმწიფო უშიშროების სისტემის ეროვნული კადრებით შევსებას მიჰყო ხელი. პირადად მე ახლა მაღიმავ ნარმოვიდგენ ხოლმე, თუ რამდენად სახიფათო იყო მაშინ ამ საქმის განხორციელება, თუმცა მისი ისტორიული და ეროვნული მნიშვნელობაც ძალიან კარგად მესმის.

ჰეიდარ ალიევის მოღვაწეობა, რომელიც 60-იანი წლებიდან დაიწყო, ფაქტურად აზერბაიჯანში პირველი თანამედევრული და ფუნდამენტური ეროვნული პოლიტიკის კურსის განხორციელების დასაწყისი იყო.

პირველ რიგში, უწრადღება ერთ ასეთ საკითხზე უნდა გავამახვილოთ, რატომ ვსაუბრობთ ჰეიდარ ალიევის ეროვნულ პოლიტიკაზე, და არა სახელმწიფო პოლიტიკაზე? ჯერ ერთი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეროვნული პოლიტიკა, მოიცავს რა სახელმწიფო პოლიტიკასაც, უფრო ფართო, უფრო მასშტაბური ცნებაა; მეორეც, 60-იან წლებში, როცა ჰეიდარ ალიევმა მოღვაწეობა დაიწყო, აზერბაიჯანი ფორმალურად დამოუკიდებელი სახელმწიფო იყო, ფაქტობრივად კი კოლონიალურ მდგომარეობაში იმყოფებოდა და დამოუკიდებელი სახელმწიფოსათვის საჭირო და დამახასიათებელ პოლიტიკაზე ლაპარაკიც კი არ შეიძლებოდა; და მესამე, მაშინ, როცა სახელმწიფო პოლიტიკის განსახორციელებლად ტრადიცია და გამოცდილება ეგზომ შეზღუდული იყო, ეროვნული პოლიტიკის განსახორციელებლად, სულ ცოტა, ათასწლიანი, თუნდაც სტიქიური ტრადიცია და გამოცდილება არსებობდა.

ჰეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფცია პორიზონტალური კი არა, ვერტიკალური მიმართულებისაა. უფრო სწორად, მისი კონცეფცია არა სივრცითი, არამედ დროითი ხასიათისაა, მის სხვადასხვა პუნქტებში გადამწყვეტია უმთავრესი და აუცილებელი. სახელმწიფო უშიშროების ეროვნული შინაარსით შევსება გახდა მინიშნება და სიგნალი იმისა, რომ თანდათან ყველა რგოლი, ყველა სტრუქტურა ეროვნული კადრებით დაკომპლექტდეს. სხვა ისტორიულ ფაქტებზე რომ არაფერი ვთქვათ, თუ 20-60-იანი წლებისა და 70-80-იანი წლების პერიოდის ერთმანეთს შევადარებთ, დავინახავთ, რომ რიგითი თანამდებობებიდან დანაყებული, ყველაზე მაღალი თანამდებობებით დამთავრებული, ხელმძღვანელები თანდათან ეროვნული გვარებით იცვლება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სიგნალი მხოლოდ სიგნალად არ დარჩენილა, იგი პრაქტიკაშიც

ხორციელდებოდა. იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ მჭიბველი რესპუბლიკებისაგან განსხვავებით, ჩვენში საკდრო პოლიტიკა, ჩვენდა საზიანიოდ, ზემოდან მკაცრ კონტროლს ექვემდებარებოდა და ისეთ პირობებში ჭეიდარ ალიევი მაინც ახერხებდა ეროვნული საკდრო პოლიტიკის გაბატონებას, ისა და დამცემჩენია ვიქცია, რომ ევბომ ბრძნულ, პერსექტულო ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის გამტარებელი ჭეიდარ ალიევის სიდიდად არავითარ დამატებით მტკიცებას აღარ საჭიროებს.

ჭეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანა იმაში მდგომარეობდა, რომ აღმომუხერხა ის დეფორმაცია, რომელსაც ეროვნულ ცნობიერებაში და მტნალოტტტში გაჩენილიყო და იგი თავისი ზეგნერგი მდგომარეობისათვის დაეგზერებინა. XIX საუკუნეში რელიგიური და ეროვნული კატეგორიების აღრევამ და XX საუკუნეში მზის, სინათლისა და საერთოდ, ყოველგვარი ნათულის ჩრდილოერი წარმოშობის მტკიცება-მთავიერებამ, წარმოშვა საჭიროება იმისა, რომ ხალხი თავის ძირებს დაუბრუნედს. თაობათა განკურნება იმ იდეოლოგიური სტერეოტიპებისაგან, რომელიც იდეოლოგიურმა დიქტრისამ დაამკვიდრა, ჭეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის უმთავრესი დანმშნულებას შეადგენდა.

ეროვნული პოლიტიკის კონცეფცია ზუსტ, განნასწორებულ პოლიტიკასთან ერთად ხასიათდებოდა კომპლექსური თვისებით, რომელიც თავისთავში სამოგადოებრივ-პოლიტიკურ, მეცნიერულ-კულტურულ, სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებასაც მოიცავდა. აქ საჭიროდ მდგანია, რომ კომპლექსური წარმოდგენის ყველა კომპონენტის ცალკეულ ნოენსათა ჩამოთვლულად ყურადღება ორ გარემოებებზე გავამახვილოთ; ჭეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის დოქტრინაში, სტრატეგიული ჩანადფრის განხორციელების მანით, ეპოქის შესაძლებლობათა მაქსიმალურად გამოყენების კონტექსტში წინა პლანზე იყო წამოწეული ეროვნული სახელმწიფო აღმშენებლობის უმთავრესი ატრიბუტების ხორკვეპება და ხალხის ცნობიერებასა და სულიერებაში ისტორიული ფესვების აღორძინებით ძირეული შემბრუნება ეროვნული ადამიანის - ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის პრიორიტეტული მიმართულებანი ასეთი გახლდათ, სხვა დანარჩენი, ყველა სხვა მიმართულებანი, სწორედ მათ განხორციელება ემსახურებოდნენ.

ჩვენს რესპუბლიკაში განმთავისუფლებული ბრძოლის ისტორიული გამარჯვებით დავგვირგინების საქმეში ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის ამ ორმა პრიორიტეტულმა მიმართულებამ უდიდესი როლი შეასრულა. სახელმწიფო აღმშენებლობა ერთდროულად მოიცავდა სამოგადოებრივ-პოლიტიკურ, ეკონომიკურ-პოლიტიკურ, მეცნიერულ-კულტურულ, იდეოლოგიურ, სულიერ-მნეობრივ და სამხედრო სფეროებს.

ეკონომიკის სფეროში. „ნავთობის - ანუ შავი ოქროს“ მხარედ ცნობილი აზერბაიჯანის აგრარულ ქვეყნად ჩამოყალიბება, ბოლშევიკების ერთ-ერთი მთავარი მზანი იყო. ამ მიმართულებით თანმიმდევრული და გვემპიმიერი ზეშობა მიმდინარეობდა. მართალია, მეზამების, მეზირბლების, მეზოსტნებისა და მეოთხეობის სფეროების განვითარება თავისთავად დადებითი მოვლენა იყო. მაგრამ მრეწველობის მხოლოდ აგრარული სექტორისათვის შენირვა და ქვეყნის მხოლოდ ნედლეულის წყაროდ ქვეყნა, გახლდათ კარგად მოფიქრებული აქცია, რომელიც მეცნიერულ-კულტურული პროგრესის სანისანდმდეოდ იყო მიმართული. ჭეიდარ ალიევი, რომელიც ღულისტკივილით ყველაზე კარგად გრწიბდა, რომ ასეთი განვითარება ქვეყნის მომავალს უზრდურებსა მოუტანდა, სხვა ხელმძღვანელებივით ტკბილ-ტკბილ დაპირებებსა და დანშაშავეთა დასჯის ბრძანებებს კი არ იძლეოდა, არამედ პრაქტიკულ ნაბიჯებს დგებდა.

უპირველესად, მრეწველობის სექტორის კერძო წილმა თანდათან ზრდა დაიწყო. ბაქო თუ ნავთობის ავადებად იყო ცნობილი, სუბგათით ქიმიის მსხვილ ცენტრად იქცა. დიდი სიძნელეების ფასად ნებათიფა იქნა მოპოვებული, რომ განეჯამი, ნახეცენი, მიგეჩიურმი, ალიბაირბილიმი და რესპუბლიკის სხვა რაიონულ ცენტრებში სამრეწველო ობიექტები აშენდეს. ბაქოში კონდიციონერის ქარხანა აშენდა, გაყვანილ იქნა ახალი გზები, ბაქო-ზღუდუნისა და ბაქო-ხანქუნდის მიმართულებით დავიო სარკინიგზო მაგისტრალი, რომელსაც, სტრატეგიული თვალსაზრისით, დიდი მნიშვნელობა აქვს.

აზერბაიჯანის ეკონომიკაში სამრეწველო ინფრასტრუქტურის წილის ზრდამ მხოლოდ მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობა როდი გაუმჯობესა, მან ამავე დროს, შეცავდა მოსახლეობის სოციალური შემადგენლობა, გარდა ამისა, მრეწველობის სტრუქტურის გაძლიერებამ დიდი გავლენა იქონია კულტურის, მეცნიერების, განათლების, საბჭოთა

რესპუბლიკებსა და მსოფლიო სხვა სახელმწიფოებთან ურთიერთობების განვითარებაზე. ფორმალური დამოუკიდებლობის მიუხედავად, მსოფლიოში დაიწყო აზერბაიჯანის, როგორც რესპუბლიკის ცნობა. ნათვბობრენველობას თუ არ ჩავთვლით, აგრალურში აზერბაიჯანის მრეწველობის აყავებამ მომავალი დამოუკიდებელი და სუვერენული აზერბაიჯანის ეკონომიკური დამოუკიდებლობისათვის უბადლო ბაზა შექმნა.

სამხედრო სფეროში. გამოჩენილი გერმანელი ფილოსოფოსის ლ. ფეიერბახის მიერ ყველაზე ლეთაბრივ საქმედ წოდებული სახელმწიფო აღმშენებლობა, უპირველეს ყოვლისა, ქვეყნისა და ხალხის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის აუცილებლობას ითვლისწინებდა. ეს აუცილებლობა რომ თეორიული პლანიდან რეალურ ფაქტად იქცეს, ბუნებრივია, სამხედრო სფეროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს. ჰიოდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის დოქტრინაში გათვალისწინებული იყო რა ორი გარემოება, სამხედრო აღმშენებლობის საქმეს უმნიშვნელოვანესი ადგილი ეჭირა: პირველი, უპირველესად ყურადღება მახვილდებოდა ხალხის მენჭალიტეტზე. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ მიუღი თავისი ისტორიის მანძილზე ჩვენი ხალხი „მართალი ძლიერისა“ პრინციპით ცხოვრობდა. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ შეუპოვრობა, მებრძოლობა და ვაჟკაცობა ჩვენი ხალხისათვის დამახასიათებელი თვისებათაგანი არ იყო. ხალხი, რომელსაც ეკუთვნოდნენ ათას სამასი წლის საგმირო ეპოსის მამულისათვის თავდადებით მებრძოლი ჯიგიტები, ჯვანშირი და ბაბეკი, რომელთა ხმლებიც თავისუფლებისათვის ბრძოლის სიმბოლოდ იქცნენ, მტერთა გულების მზეთქვი და ზღუდეთა დამანგრეველი ქოროლი, უსამართლობის დაუძინებელი მტერი ყაჩალი ნაბი და სხვები, უმეტესწილად კეთილგონიერებითა და ჭკუით ხელმძღვანელობდნენ, მაგრამ როცა ძალის საჭიროება შეიქმნებოდა, ხმლის ძლევა მოსილებასაც მიმართავდნენ ხოლმე.

როცა ბრძოლის უნარიოთა და ნიჭით გამორჩეული ჩვენი ხალხი სხვათა მონობაში მოხედებოდა, დამპყრობელთა მხრიდან ყველაფერი კეთდებოდა, რომ ისინი სამხედრო ხელობასთან ახლო არ გაეკარებინათ. შორს წუ ნავალთ, XIX-XX საუკუნეები გაიხსენით. არაქრისტიანებს, მათ შორის აზერბაიჯანელებსაც, არათუ ელიტარულ ოფიცერთა კორპუსს,

არამედ რიგით საჯარისო შემადგენლობასაც კი ახლოს არ აკარებდნენ. მეფის რუსეთის ამ პოლიტიკას ბოლშევიკებიც აგრძელებდნენ. ა.ს. უშუკინის მიერ ვაჟკაცობაშექმებული აზერბაიჯანელების – ე. შიხლინსკის, ს. მუჰამადაროვისა და სხვა გენერალთა შთამომავალნი XX საუკუნეშიც სამხედრო ხელობის მიღმა რჩებოდნენ. ყველა ღონეს ხმარობდნენ, რათა ალექვეთათ აზერბაიჯანელთა პროფესიონალ სამხედრო-ოფიცრად ჩამოყალიბების ფაქტი.

ერთი შეხედვით, დამაჯერებელ მიზეზსაც იგონებდნენ; აქაოდა, აზერბაიჯანელებმა რუსული არ იციანო. ამიტომაც ჯარში განვეულ აზერბაიჯანელთაგან იშვიათად თუ ვინმეს შეხედებოდი საავიაციო, ან სარაკეტო ნაწილებში. სინამდვილეში, მათ იაფ მუშახელივით, უფრო სწორედ, მონებივით ამუშავებდნენ. ჯარში ყოფნის პერიოდში ხშირად ავტომატს გარიდებული აზერბაიჯანელი შინ ისე ბრუნდებოდა, რომ პროფესიონალ სამხედრო მოსამსახურედ ჩამოყალიბების რწმენა და სურვილი მასში სამუდამოდ კვდებოდა. მთავარი ისაა, რომ, როგორც უკვე ვთქვით, ეს იყო აზერბაიჯანელების წინააღმდეგ მოფიქრებული პოლიტიკის ლოგიკური შედეგი. შემთხვევითი არ იყო, რომ ყოფილი საბჭოთა კავშირის შეიარაღებულ ძალებში ქართველ და სომეხ ოფიცრებთან შედარებით აზერბაიჯანელთა ხვედრითი წილი საგრძნობლად მცირე იყო.

სხვა დამახასიათებელი გარემოება კი ჯარში განვეულ აზერბაიჯანელთა სრულიად შეუსაბამო გეოგრაფიულ პოზიციებზე განლაგებასთან იყო დაკავშირებული. ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ ლ. გუმილიოვის აზრით, გეოგრაფიული გარემო ადამიანის ცხოვრების სტილისა და ხასიათის ჩამოყალიბებაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს. სწორედ ამ ფაქტორის გაუთვალისწინებლად, ანდა გათვალისწინებით, აზერბაიჯანელი ახალგაზრდები ისეთ ადგილებში ჩაჰყავდათ, სადაც მათ ადაპტაცია უჭირდათ. სამხრეთის სითბოს მიჩვეულნი, ჩრდილოეთის ცივ და ყინვიან კლიმატში იტანჯებოდნენ. ისინი ხშირად ავადდებოდნენ, ზოგჯერ კი შინ დაინვალიდებულნი ბრუნდებოდნენ.

ყველაფერი ეს აზერბაიჯანელებში სამხედრო ხელობის მიმართ გულგრილობასა და თავიანთი თავის მიმართ ურწმუნობას წარმოშობდა. უმთავრესი კი ის იყო, რომ, საბოლოო ჯამში, აზერბაიჯანი თავდაცვის უნარს მოკლებული იყო, ეს დამოუკიდებლობის მოპოვების პირველ წლებშიც კარგად გამოჩნდა.

ჭიდან ალიევი კარგად იცოდა რა ეს ყველაფერი, ეროვნული პოლიტიკის ხორკეჭიჭიჭი, ეროვნული უსაფრთხოებისა და სამხედრო აღმშენებლობის საკითხებს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა. სამხედროული პოლიტიკაში „აღმართი“ წერდა:

ვინც მხედრობითაფრს გამრდის თავისას, ის გამრდებით მალევეს მხრას.

რამდენით შეხედვეს მიმავალს თვისას.

ხალხს, რომელსაც მხედრობითაფრი არ ჰყავს, მიმავალიც არ ექნება, სხანაშიადა რომ ვიქცეთ, ასეთი ხალხი თავის მიმავალს ვერ იცავს. ჭიდან ალიევი, რომელიც ვერ კიდევ სახელმწიფო უმმროების ორგანიზებში მუშაობის პერიოდში მიიწვევდა, რომ უმთავრესია ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, როგორც კი რესპუბლიკის პირველი პირი გახდა, სამართალდამცავი სისტემის ეროვნული კადრით შევსებას შეუდგა. სამხედროში განეცევა სადღესასწაულო ცერემონიადად აქცია. დაუფრავად ამგვანებდა რა თავის სიმათიებს ვარისკაცებისა და ოფიცერების მიმართ, მათ დამატებითი შეღავათები მისცა, რითაც სამხედრო სამსახური ხალხის თვალში საპატიო რანგში აიყვანა. საბოლოო ვაში, ახალგაზრდებში სამხედრო სამსახურის მამრთი სიმათიები გამოწვია. მათი მშობლები კი დაარწმუნა, რომ ორ-სამწლიან მოხურ (ცხოვრებას ოფიცირება სვობს).

ის, რომ ბაქოში ნაჩვენისის სახელობის სამხედრო სასწავლებელი გაიხსნა, უბადალო გამარჯება იყო. ეს უკვე აზერბაიჯანისათვის, რომელიც დამოუკიდებლობის სამადიში იყო, ეროვნული ვარის მშენებლობის დასაწყისს მოაწვებდა. იგი მომავალი დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის ეროვნული უსაფრთხოებისათვის ფუნდამენტალური ბაის შექმნას ნიშნავდა. ეროვნული უმმროების პოეფესიონალითა სახელითა პოეფესიონალი დელასანაულზე ამ სისტემის პოეფესიონალითა სახელითა იქცა: „დაღეს ჭიდან ალიევის ნიშნ-მავალითა ალორინების მომწირე ვართ, რაც გამრთხებება ეროვნული უმმროების თანამშრომელთა გეულებში სამშობლოსადმი და ხალხისადმი ერთგულების იდეების დამცოდრებასა და მიმდობილი საქმისადმი უდიდეს პასუხისმგებლობაში. სამირისტროის შემადგენლობამ მამად დაისახა, რომ უმმროების ორგანიზათა საუკეთესო ტრადიციები გაგრძელოს და განავითაროს. გამყობით, რომ აღნიშნულ ტრადიციებს სწორედ იმ წლებში ჩაეყარა საფუძველი, როცა

ამ ორგანოს პატივცემული პრეზიდენტი ხელმძღვანელობდა. სწორედ აღნიშნულ წლებში ამ ორგანოში გამოიბრძება თათბა, რომელმაც ჭიდან ალიევის სოლი გამართა“.

იგივე სიტყვები, მილიანობაში, თავისუფლად შეგვიძლია სამართალდამცავი სისტემების თანამშრომლებზეც გავავრცელოთ, რამეთუ, ჭიდან ალიევი ის დიდი პიროვნება გახლავთ, რომელიც ცდილობდა, საქმე ისე წარემართა, რომ ნებისმიერ სიტუცებასა და ორგანოს მუშაობაში, უმირველეს ყოვლისა, გათვალისწინებული ყოფილიყო ეროვნული ინტერესები. ამ თვალსაზრისით, სოლი პასუხისმგებლობით, ერთმნიშვნელოვნად შეგვიძლია განვცხადოთ, რომ ეროვნული არმიის აღმშენებლობაში ყველაზე დიდი მიღწევები სწორედ ჭიდან ალიევის სახელს უკავშირდება.

საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სფეროში. 20-80-იან წლებში, როგორც სკაც-სხვა რესპუბლიკებში, ასევე აზერბაიჯანშიც ეკონომიკის სფეროში უბრალოდ ეკონომიკურ დამოუკიდებლობაზე თუ საუბარი შეიძლებოდა, პოლიტიკურ-ეკონომიკურ დამოუკიდებლობაზე სიტყვის ჩამოგდებაც კი ყადაღირებული იყო. მაგრამ, როგორც ვიქცით, ჭიდან ალიევის არაჩვეულებრივი ნიჭი და უნარი, რომელიც მას სხვებისგან განასხვავებდა, იმაშიც მდგომარეობდა, რომ შეუძლებელი შესაძლებელი გახდა.

20-80-იან წლებში პოლემიკურ-კონტრესტური იდეოლოგია იქით იყო მიმართული, რომ მოეხდინა ამ იმერიაში შემავალი ხალხების ასიმილირება და „საბჭოთა ადამიანისათვის“, როგორც ასეთისათვის, „უკულტურული გამართობა“ მოეცინა. სამწუხაროდ, ამ მიმართულებით გარკვეულ შედეგს მაღწიეს კიდევ: იმისათვის, რომ „საბჭოთა ადამიანი“ (მიმავალი „საბჭოთა ხალხი“) გამხდარიყო, ამისათვის საჭირო იყო გარკვეული დიდი უარი გეთქვა აზერბაიჯანელითაზე. გარკვეული თვალსაზრისით გარდაუვალი იყო ეროვნული ღირებულებების, ადათ-წესების, ტრადიციების, ცხოვრების, აზროვნების წესისა და ეროვნული მენტალიტეტის დაკარგვა. მეორე მხრივ კი, ყალიბში ჩამოსხმულ, სტანდარტებს მორგებული საბჭოთა მცხოვრები სხვა ერების მსგავსად, აზერბაიჯანელებიც ჩამოშორებული იყვნენ პოლიტიკურ ცხოვრებასა და პოლიტიკურ აქტივობას. ცნობილმა ყირგამმა მწერალმა ჩინგის ათიბათოვმა ლიტერატურაში შემოიტანა „მანქურთის“ სახე არა როგორც მომავლის ტიპი, არამედ როგორც ჩვენი ცხოვრების ხორკეჭიჭიჭი უბედურება. რიცხვი მანქურთებისა, რომელთაც ეროვნული ცნობიერება

და პოლიტიკური აქტივობა დაკარგული ჰქონდათ, დღითი-დღე იზრდებოდა.

საუკუნის სენი, რომელიც არ სცნობს ეროვნულ კუთვნილებას, კიბო და შიდა, ეროვნული კუთვნილების ნიადაგზე უბედურებად ქცეული ავადმყოფობა კი მანქურთობაა. აზერბაიჯანი უბედურების ზღურბლზე იდგა. იმისათვის, რომ ხალხი გადარჩენილიყო, ამ უბედურების გაერაცვლების შეჩერება იყო საჭირო. ეროვნული ინტერესი, რომელიც ეროვნული პოლიტიკის დედააზრია, ამას მოითხოვდა. ჰეიდარ ალიევმა მხოლოდ მანქურთობის სამიშრობა როდი იგრძნო, არამედ მან, როგორც უბადლო სახელმწიფო მოღვაწემ, ბრძენმა პოლიტიკოსმა და, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, უალტერნატივო ლიდერმა აღკვეთა ეს ტრაგედია, უფრო სწორად, შექმნა ამ უბედურების აღმკვეთი სისტემა, კონცეფცია და ხორცი შეასხა მათ.

ჰეიდარ ალიევმა, რომელიც მომავლის დასაცავად ყოველთვის ისტორიულ გამოცდილებას მიმართავდა, კარგად იცოდა, რომ ხალხის ძალა მისსავე რწმენაშია. როგორც თურქი პოეტი ფაზილ ჰუსნუ დაღლარევა იტყოდა, რწმენა საჭირო თავდადებისათვის.

რწმენა დაკარგული იყო. უბედურების მასშტაბების უსაზღვრობას ისიც ადასტურებდა, რომ ჩვენი ეროვნული ღირსება მიზანმიმართულად ილახებოდა. 1994 წელს ჰეიდარ ალიევმა თავის ერთ-ერთ გამოსვლაში ბრძანა, რომ ჩვენი ხალხის ეროვნული გრძნობები შელახული და მიანასთან გასწორებულიაო. თანამედროვე თურქული რესპუბლიკის მესვეურს ათათურქს უთქვამს: „ერი, რომელსაც ეროვნული ღირსება არ გააჩნია, სხვა ერის ნადავლად იქცევა“.

იმისათვის, რომ სხვა ერის ნადავლად არ ქცეულიყო, ხალხს რწმენა უნდა დაბრუნებოდა, უნდა აღორძინებულიყო მისი გათელილი ეროვნული გრძნობები, ერთი სიტყვით, აზერბაიჯანის აზერბაიჯანისათვის დაბრუნება ყოფნა-არყოფნის საკითხად ქცეულიყო. როგორც ერთ-ერთ წერილში („ჰ. ალიევი და ეროვნული პოლიტიკა“) შევხვით და ამ წიგნშიც არაერთხელ აღვნიშნავთ, საჭირო იყო აზერბაიჯანული ეროვნული შეგნებისა და ცნობიერების არა სტიქიური, არა სპონტანური, არამედ მიზანმიმართული და თანმიმდევრული დაცვა, რომელიც მკვეთრად გამოსატყუალ ეროვნულ კონცეფციას დაეყრდნობოდა. ვინც ეს საჭიროება ყველაზე პირველად იგრძნო და შესაბამისი ღონისძიებები გაატარა, სწორედ ჰეიდარ ალიევი გახლდათ.

ფაქიზი და მიზანმიმართული ღონისძიებების შედეგად მან ხალხის ფისქოლოგიურ მეტამორფოზას მიაღწია: ურწმუნობა რწმენამ, შიში გამბედაობამ, ჩანერგილი არასრულყოფილების კომპლექსი სრულყოფილებისა და სიამაყის გრძნობამ შეცვალა.

თავის დროზე ნარიმან ნარიმანოვი წერდა: „თუ ერთ თავს არ შეიცნობს და თავის-თავსა და სხვას შორის სხვაობას ვერ გაიცნობიერებს, მაშინ ის განსაკუთრებულ მიზანს ვერ დაისახავს. თუ ვერ დაისახავს, საყოველთაო წმინდა მიზნის რაობასაც ვერ გაიგებს“.

იმისათვის, რომ „საყოველთაო წმინდა მიზნის“ ბაზა შეექმნა, ჰეიდარ ალიევმა გათელილი ეროვნული გრძნობების აღორძინება დაიწყო. მან ხალხი თავის თავს, თავის წარსულსა და მახსოვრობას დაუბრუნა. ერს მომავლის რწმენა მისცა.

ჰეიდარ ალიევმა, რომელიც მშვენიერად ერკვევა აზერბაიჯანელი ხალხის ათასწლოვანი ეროვნული არსის განმამტკიცებელ ფაქტორებში, (კიდევ ერთი მაგალითი მის მიერ ისტორიის წარმატებული გამოყენებისა), კარგად იცოდა, რომ ეროვნული იდეოლოგიის საფუძველს პატრიოტიზმი, თურქობისა და ისლამისადმი სიყვარული წარმოადგენს. იქმნებოდა რა ჰეიდარ ალიევის, ეროვნული კონცეფციის ერთ-ერთი მთავარი შემადგენელის, ეროვნული იდეოლოგიის პირველადი ბაზა, XX საუკუნის მეორე ნახევრისათვის დამახასიათებელი თავისებურებების გათვალისწინებით, არჩეულ იქნა ვარიანტი, რომელიც ეროვნულ მიზნებსა და ინტერესებს უფრო მეტად შეესაბამებოდა: პატრიოტიზმი, აზერბაიჯანელობა და ისლამი. (ბოლო ორის შესახებ – ცოტა მოგვიანებით).

ჰეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის დოქტრინაში პატრიოტიზმი ორ ასპექტს მოიცავდა: პირველი, თითოეული აზერბაიჯანელის მზურვალე პატრიოტად ქცევა, ისე, რომ გამორიცხული იყოს შოვინისტური გრძნობები. სამშობლოს გაცნობიერებული სიყვარული და აზერბაიჯანის მსოფლიოსათვის გაცნობა. პირველად, როცა ჰეიდარ ალიევი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ხელმძღვანელი იყო, ეთნიკური გაუცხოების აღკვეთის მიზნით, ცნება „ირანელი აზერბაიჯანელი“ შეიცვალა ცნებით „სამხრეთ აზერბაიჯანელი“. პირველად მაშინ, მეცნიერებათა აკადემიასა და შერალთა კავშირში შეიქმნა სამხრეთ აზერბაიჯანის სტრუქტურები; პირველად მაშინ იხმარეს თითქმის დავიწყებას მიცემული სიტყვა ბორჩალო, როგორც მხარის სახელი; სწორედ მაშინ მიეცა ხალხს სწორი და

შემდგენელი ნაწილი ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის ბაზისა; როგორც ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის სამხრეთგანხილავი. გლობალური აზროვნების ნიჭით დაჯილდოებულმა ჰიდარ ალიევმა მშვენიერად იცოდა, რომ გამონაკლისი შემთხვევების გარდა, აზერბაიჯანული ხალხი, მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე, თავის ეროვნულ ერთობასა და მთლიანობას სწორედ მხატვრული სიტყვის მეშვეობით იცავდა და განამტკიცებდა. მხატვრული სიტყვა, რომელიც ხალხს თავისი ნათელის გარეშე შემოიკრებდა, ხელს უშლიდა გაუცხოებას. ხალხისათვის, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში თავისი იდეალებისა და ინტერესების გამონახულებას ოფიციალურ სახელმწიფო სტრუქტურებში კი არა, მხატვრულ სიტყვაში ხედავდა, სიტყვისადმი რწმენა მათთვის ცხოვრება-ყოფის წესად ქცეულიყო. იმის გამო, რომ სხვა არაფერი ემედებოდა, სიტყვისადმი რწმენამ თანდათან დომინანტური სტატუსი მიიღო. ამ რწმენას ერთი მხრივ, თავისი მოვალეობის ღირსეულად შემსრულებელი სიტყვა, მეორეს მხრივ – კი სიტყვის მასხერნი აძლიერებდნენ.

ნებისმიერ შემთხვევაში, არ იყო დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, რომელსაც შეეძლო ხალხის კარგად დარეგულირებული თავდაცვითი ენერგია, საქორების შემთხვევაში, წარმოეჩინა. იმის გამო, რომ ობიექტური ისტორიული მიზეზების გამო, ეს ენერგია მიჩსალეული და გამორეგული იყო, მისი თანდათან დაწნევის საშუალებების აღკვეთა ყოფნა-არყოფნის საკითხად იქცა. შემოქმედებითმა ძალებმა სიტყვის მისის გააქტიურების გზით დაიწყეს შეესება იმ სივარეულისა, რომელსაც შეუძლო შთაბეჭდი ეროვნული ენერგია. მათ თავიანთი პოეტური გაქსებით მხოლოდ რეალური სინამდვილე როდი ასახეს, ამავე დროს ის თქვეს, რაც ევროპაში სჭირო იყო.

სინამდვილისა და აუცილებლის შერწყმამ, როგორც უკვე ვთქვით, სიტყვისა და სიტყვის შემოქმედებისადმი რწმენა განამტკიცა.

მაგალითად, XIX საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისში მეფის რუსეთმა აზერბაიჯანის ის ბეგები, ხანები და ალეები, რომელთაც სწორედ ეროვნული ენერგიის დარეგულირება და სწორი წარმართვა ევალებოდათ, ან მოსპო, ან სამშობლოდან განდევნა, ან კიდევ ყურბანალი ბეგებით (გ. მამედოვოვად) გააუცნებლყო. XIX საუკუნეში ეს სიკაროელე მ.ფ. ახუნდოვმა, ა. ბაქიხანოვმა, გ. ზაქირმა და სხვებმა, XX საუკუნის დასაწყისში კი გ. მამედოვოვად, მე.ე. საბირმა, ე. ჰაგვერიდოვმა,

გრაფისმომცველი ინფორმაცია ქარქუტის აზერბაიჯანელების (ერაყის აზერბაიჯანელები) შესახებ; პირველად, სწორედ მაშინ დაიწყო ჩვენი ხალხის დიდებული წარსულის კვლევა და პრობლემა. "უმცროსი ძმის" არასრულყოფილების კომპლექსის მორღვევის მიზნით, პირველად გახდა შესაძლებელი სიახლოე წარმოეჩინა ფრაზისა: "მე აზერბაიჯანელი ვარ!" სწორედ მაშინ, პირველად აზერბაიჯანელი ენა საერთაერთო და სალექსო სფეროს ფარგლებს გასცდა და დაიწყო რა მოქმედება როგორც სახელმწიფო ენამ, მთლიანად მოიცვა აქტიური ცხოვრების სფერო.

საფუძვლიანმა ბაზამ, რომელიც ეროვნული იდეოლოგიის ფორმულირებისათვის იქმნებოდა, აზერბაიჯანში ეროვნული გრძნობები გამოავლინა და აქტიური პოლიტიკური მოღვაწეობის აუცილებლობის რწმენა წარმოიშვა. როცა ისეგნებ ნაციონალიზმის გამო არაერთხელ შეჩვენებული ჰიდარ ალიევის ამ სფეროში განხორციელებულ გლობალურ საქმეს, ხედავთ, რომ მართალი იყვნენ მტრები, რომლებიც ამ დიდ პიროვნებას ბრალად სდებდნენ თავისი ხალხისადმი უსამწიფო სიყვარულსა და სამშობლოსადმი თავდადებულ ზრუნვას.

ლიტერატურულ-კულტურულ სფეროში. ისტორიულ ეტაპზე სიტყვის ძალა, რომელსაც შეუძლია ხალხის დარწმუნება გადარჩენისათვის, ყურადღებას მუდამამს ადამიანური სანყისით იპყრობდა. აზერბაიჯანში ეროვნული სიტყვის ხელოვნება ადამიანებში თვითმყოფადობისა და ეროვნული სიამყის გრძნობის არსიოდეს სხვათა, მათ შორის მისთვის სახიფათო ერების დამცირებისა და შეურაცხყოფის ხარგზე არ ადვილებდა. აზერბაიჯანელი ხალხი თავის ერთიანობასა და განყოფილობას სხვათა მიმართ სიბუფილითა და ბუფილით არასიოდეს ინარჩუნებდა, პირიქით, იგი ამას თავისი თავისადმი ნორმალური სიყვარულითა და განწინასწარებული პატივისცემით აღწევდა. ტოლერანტობა (სხვათა არსებობისადმი, რწმენისა და შრისადმი ლოიალური დამოკიდებულება) ჩვენი ხალხის სისუსტე კი არა, მისი სიამყისა და სიდიადის შედეგია. შემთხვევითი არაა, რომ უძველესი დროიდან დღემდე, აზერბაიჯანულ ლიტერატურაში ვერ ნახავ ისეთ ნიმუშს, სადაც სხვა ერი, უცხო ეთნოსი მტრად იყოს წარმოდგენილი, ან თუნდაც ვინმეს მიმართ ბუფლის გავლენების მცდელობა იყოს.

ჰიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციაში ლიტერატურა და კულტურა ორი ასპექტით განიხილება: პირველი, როგორც ერთ-ერთი

ნ. ვეზიროვა, ჰ. ზარდაბი, უ. პაჯიბეკოვა და სხვებმა ამოავსეს. სიტყვა ბეკი, რომელიც მათ გვარებში დომინირებს, მხოლოდ არისტოკრატიულ წარმოშობას როდი აღნიშნავდა, იგი, ამ შემთხვევაში, იმ ეროვნულ ფუნქციასაც მიაწიწებდა, ამ ადამიანებმა რომ ნებაყოფლობით იტვირთეს. იმის გამო, რომ ხალხს არ ჰყავდა ჯარი, რომელიც მისი სამშობლოს საზღვრებს დაიცავდა, ლიტერატურულმა ნიმუშებმა და დიდმა შემოქმედებმა სამშობლოს ზღუდეები ჯარისკაცებით დაიცვეს.

ჰეიდარ ალიევმა ერთ-ერთ თავის გამოსვლაში ბრძნულად აღნიშნა: „იმ ფაქტორთაგან ერთ-ერთი, შეიძლება ითქვას, უმთავრესი ფაქტორი, რომელმაც ჩვენი ხალხი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე აცხოვრა, დაიცვა და დღემდე მოიყვანა, ჩვენი კულტურა და ლიტერატურაა, ანუ ჩვენი პოეტები და მწერლები არიან“.

ამ ბრძნული სიტყვების ობიექტურ ქეშმარიტებას ისიც ადასტურებს, რომ სიტყვისა და ხელოვნების მსახურნი, რომლებიც XIX საუკუნეში გაუგებელყოფილ ბეკებს, ხანებსა და ალებს ჩაენაცვლენ და ეროვნული მისია იტვირთეს, XX საუკუნის 37-იან წლებში კიდევ უფრო დაუნდობელი რეპრესიების წნეხის ქვეშ მოექცნენ. ჰეიდარ ალიევმა, რომელიც ხელოვნების მხატვრულ ფუნქციასთან ერთად მის საზოგადოებრივ-ეროვნულ ფუნქციასაც მაღალ შეფასებას აძლევს, თავისი ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციაში მხატვრულ შემოქმედებასა და შემოქმედთ უწოდა რა „უმთავრესი ფაქტორი, რომელმაც ჩვენი ხალხი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე აცხოვრა, დაიცვა და დღემდე მოიყვანა“, მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა, ამავდროულად, გამოიყენა, როგორც უბადლო მარადუძრეტი წყარო. მისი ეროვნული პოლიტიკის კონცეფცია ხალხს სწორედ ამან შეაყვარა და გაუშვებოლიურა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის, რაც უცხო არაა ცნობიერებისათვის, ეროვნული მენტალიტეტისა და ცნობიერებისათვის, განაპირობებს კონცეფციისადმი ხალხის შეგნებულ მიდგომასა და დამოკიდებულებას. ხელოვნება და შემოქმედნი ჰეიდარ ალიევის ეროვნულ კონცეფციაში მხოლოდ ისტორიული წყარო როდია, იგი ამავე დროს ამ პოლიტიკის თავის ტრადიციულ ფუნქციაში განმახორციელებელი ძალა და ენერგიაა. უფრო სწორად, ჰეიდარ ალიევი 60-80-იან წლებში მზანმიმართულად არეგულირებდა ფუნქციონალურ დატვირთვას იმ შემოქმედი ძალებისას, რომლებიც წინა წლებში ეროვნულ იდეოლოგიას სტიქიურად უმზადებდნენ საფუძველს და ხელს უშლიდნენ ეროვნული ენერგიის დამრეტას.

ჰეიდარ ალიევი, რომელიც სიტყვის, ხელოვნების მიმდინარე და პერსპექტიულ ამოცანებს ეროვნულ ინტერესებთან შესაბამისობაში განიხილავდა, თავის თეორიულ და სახელმწიფო აღმშენებლობის ნიჭს ქველმოქმედი-დამცველის უნარით აგვირგვინებდა. ნათელია, იმისათვის, რომ ლიტერატურამ და ხელოვნებამ თავისი ეროვნული მისია და მიზნები განახორციელოს, მას სათანადო პირობები უნდა შეუქმნა.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ მუშაობდა რა ჰეიდარ ალიევი ეროვნული უშიშროების კომიტეტში, შემთხვევითი არ იყო, რომ ამ სტრუქტურისათვის ეროვნული სახის მისაცემად ზრუნავდა. თუ გაეთვალისწინებთ აღნიშნული სტრუქტურის მიერ 37-იან წლებში ეროვნული ინტელიგენციისადმი გამოვლენილ დაუნდობლობას, კიდევ ერთხელ აშკარად გამოჩნდება ამ აქციის ისტორიული მნიშვნელობა.

აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ეროვნული უშიშროების ორგანოს თანამშრომელთა პროფესიული დღესასწაულის დაფუძნებისადმი მიძღვნილ ზეიმზე ჰეიდარ ალიევმა თქვა: „დღეს სიამაყის გრძნობით შემოძლია ვთქვა, რომ იმ პერიოდში, როცა აზერბაიჯანის უშიშროების ორგანოებში ხელმძღვანელ თანამდებობებზე ვმუშაობდი და როცა მოგვიანებით რესპუბლიკის ხელმძღვანელი გახლდიო, აზერბაიჯანელი ხალხის ეროვნული ინტერესების წინააღმდეგ მიმართული არც ერთი ღონისძიება არ გატარებულა“.

ჩვენ არც ერთი დისიდენტი არ დაგვიპატიმრებია, ანტისაბჭოური პროპაგანდის გამო არავინ დაგვიჭერია. თუმცა ასეთი წინადადებები და ზეწოლა მრავლად იყო. აქ ჩვენმა პატივცემულმა პოეტმა გაიხსენა, სიმაართელა, – ჯერ კიდევ, როცა სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტში ვმუშაობდი, დღის წესრიგში იდგა პოეტ ბახთიარ ვაჰაზადეს დაპატიმრება. მაშინ მე იგი გადავარჩინე, მისი დაპატიმრება არ დაფუძნდა... ასეთი პიროვნება იმ დროს დიდი საფრთხის წინაშე იდგა. რატომ? არავითარი დანაშაული არ მოუძღვოდა. მისი დაპატიმრება იმიტომ სურდათ, რომ მას თავისი ხალხი უყვარდა, ხალხის საზრუნავზე წერდა, ლექსებს აქვეყნებდა, პოემა „ჯულუსთანი“ ჰქონდა დაწერილი. ამიტომაც იდგა დღის წესრიგში ამ კაცის დაპატიმრების საკითხი. აქრამ აილისლისაც... მრავალჯერ დაეხმარებინარ. მაგალითად, ზია ბუნიათოვი ჩვენი დიდი მეცნიერი და აკადემიკოსია. თურმე, ისინი შეკრებილან და უმსჯელაოთ იმის თაობაზე, რომ 150 წლის წინ აზერბაიჯანი რუსეთის შემადგენლობაში თავისი

მხოლოდ კულტურული აქცია როდი იყო, იგი ამავე დროს გახლდათ პოლიტიკური აქცია, რომელსაც მაშინდელ მსოფლიოში ანალოგი არ მოეძებნებოდა და რომელმაც ხალხის ლიტერატურულ-კულტურულ ცხოვრებასა და რწმენაში გადამტრიალება მოახდინა. და მაშინდელი სისტემის ჯერ უსამართლობა და შემდეგ უძლეური გამონადეგობა, მერე კი დადასტურდა წმინდანობა იმ მწერალთა, რომელნიც სამოგადოებრივ-ეროვნული იდეალებით ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ. და კიდევ გაჩნდა რწმენა, რომ ქომაგი ჰყავთ მათ, ვინც თავისუფლების წყურფილი წერს და ქმნის თავის ნაწარმოებებს. ამით მათ თავისუფალი შემოქმედების პასი და საშუალებაც მიეცათ.

ჩვენი კლასიკოსებისა და თანამედროვე მწერლების ნაწარმოებები ითარგმნა მსოფლიოს ენებზე, მსოფლიო ლიტერატურის ყველაზე საინტერესო ნიმუშები ჩვენს ენაზე გადმოითარგმნა. ჩვენს ქვეყანასა და მის ფარგლებს გარეთ არაერთი ლიტერატურისა და ხელოვნების მოღვაწის ობიექტ ადინიშნა. სიტყვის ისეთ ისტატებს, როგორებიც არიან: ს. რა-ჰიმოვი, ს. რუსთამი, რ. რწა, მ. იბრაჰიმოვი და ბუსკის მოღვაწეები: გ. გარაუეს, ფ. ემროვს, ნიჰის, რ. ბეჰუთოვს, მ. მაღუმეუსა და ზ. ხან-ლაროვს სსრკ-ს უმაღლესი საბჭოთა და ლაურიატის ნობელები მიენიჭათ. ზეერბაიჯანული ლიტერატურისა და კულტურის ავტორიტეტის მსოფლიოს მასშტაბით ზრდასთან ერთად ხალხში კვლავ იღვიძება მისდამი უწინდელი რწმენა.

პერიოდი, რომელიც მოამზადა და შინაარსით დატვირთა ჰეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციამ, აზერბაიჯანული სულიერი ღირებულებათა ისტორიაში, შეიძლება ითქვას, ოქროს პერიოდად იქცა. ჩვენი ლიტერატურისა და კულტურის საუკეთესო ნიმუშები, რომლებიც 20-30-იანი წლების შემდეგ შეიქმნა, სწორედ აღნიშნული წლების მონაპოვარია.

დღეს გაისმის ხოლმე საყვედური, რომელსაც იბიექტური საფუძველი არ გააჩნია, თითქოსდა, მაშინ, როცა გარდაქმნის წლებში საბჭოთაში მცხოვრები ხალხების უმრავლესობის პიუტებსა და მწერლებს "უჯრის ლიტერატურა" აღმოაჩნდათ, ზეერბაიჯანში ასეთი შემთხვევა უმეტაით-სი მოვლენაა. ამას კი იმით ხსნიან, რომ მატერიალურად უზრუნველყოფილი ზეერბაიჯანული მწერლები გამბედაობას მხოლოდ ნებადართულის ფარგლებში ავლენდნენ.

ნებით არ შესულა, იგი დიუპერიით. ეს ქვეშარიტება. მაგრამ, სამწხაროდ, იმ დროს, 1964 წელს, განკარგულება იყო გამოსული, რომლის თანახმადაც ზეერბაიჯანი რუსეთის შემადგენლობაში თავისი ნებით შევიდა, ამიტომაც ზეერბაიჯანის რესპუბლიკა ლენინის ორდენით იქნა დაჯილდოებული. მაგრამ ეს მეცნიერები ისტორიის იცვლენდნენ, მეცნიერულ დასკვნებს აკეთებდნენ. ამიტომაც მათ, განსაკუთრებით კი ზია ზუნიათოვს, რას აღარ უპირებდნენ. მე ყველაფერი ეს აღვცეცეუ.

პირველად, სულ ახლახან აღიარებულ და ჩვეულებრივ, მორჩენის-ოგან ამხად წარმოდგენილ ამ აქცის უდიდესი ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ჯერ ერთი, ლიტერატურის, კულტურისა და მეცნიერების ცნობილი მოღვაწე 37 წლის რეპრესიების განმეორებას გადაურჩნენ. მეორეც, ალექსილ იქნა დაჩოქება-გუბიების მცდელობა კულტურისა და ლიტერატურისა, რომელიც ჰეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კურსს განაპირობებდა და, რაც შემთხვევებით, თავისთავად იღებდა გარკვეულ სიმძიმეს. მესამე და უმთავრესი, ხელსაყრელი პირობები შეექმნა ლიტერატურისა და კულტურის განვითარებას.

1960-80-იან წლებში ლიტერატურისა და კულტურის განვითარებას სხვადასხვა ასპექტებიდან შეეყვნა პირობები. გაჩაზდა ეროვნული ლიტერატურისა და კულტურის ავტორიტეტი. ამისათვის რესპუბლიკის შიგნით, სსრკ-სა და მსოფლიოს მასშტაბით კარგად მოფიქრებული ჰრიზანა და განხორცილდა. ისეთი ბუმბუღიანი კორიდევების სახელები, როგორებიცაა, ნიჰამი განჯელი და ნასიმი, იმისათვის, რომ მხოლოდ ხალხის სლოგანში კი არა, რეალურ ცხოვრებაშიც დამყარებულიყვნენ, სხვადასხვა რაიონებს დაერქვა და ბაქოს დაუბრუნდა. ბაქეის სახით ნახჭევანი, ასკერანი კი მთიანი ყარაბაღი კიდევ ერთხელ წარმოჩნდა, როგორც ზეერბაიჯანის ძირძველი მიწა. ამგვარად, ისტორიული სახელების ისტორიულ ტერიტორიებთან დაკავშირებამ ოფიციალური სახე მიიღო.

მ.ფ. ვაგიფი - შუშაში, ს. ვერლუნი კი ყაზახში სამუდამოდ ჩაენერა. ნარიზანოვის, ჯ. ვაბარლისა და ნასიმის, როგორც ეროვნულ ფასეულებათა მცხოვრების ძეგლები აღიზარია. მწარე ბედის მქონე მწერალითა-გან დიდი ჰუსეინ ვაგიფის, როგორც საბჭოურ რეპრესიათა მსხვერპლის წმუტის, ჯერ კიდევ საბჭოთა რეჟიმის ძლევაობისთვის ფშ, ციმბირის რეპრესირებულ შემოქმედთა სასაფლაოდან ნახჭევანში გადმოსვენება

ინც ქვეყანას შავი სათვალურებით უყურებენ, მას ისე ვერ დაინახავს, როგორც სინამდვილეშია. როცა შენი დროის პოლიტიკური, ლიტერატურული და ეროვნული პროცესები ისე ავსებ, როგორც გერსი, მაგრამ შენს აზრს იბადება. ჯერ ერთი, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ გამომყვენი უფრო საინტერესო მასალები სარისკო და მხატვრული დონე ყოველთვის როდი ემთხვევა ერთმანეთს. შემთხვევითი არაა, რომ ნაწარმოებები, რომლებიც მკითხველებს 30-40წლის შემდეგ მიეზიდებათ, მათ ავტორთა საუკეთესო თხზულებებზე ვერ ჩაითვლება. მეორე, ანალოგიებიც ცხადყოფენ, რომ ჩვენი ეროვნული ლიტერატურის ის ნიმუშები, რომლებიც საბჭოთა წლებში დაინერსა და გამომყვენიდა, რისკის დონით სულაც არ ჩამორჩება სხვა ხალხების იმ ლიტერატურულ ნიმუშებს, რომლებიც იმავე წლებში შეიქმნა და არ გამომყვენიდა. მესამე და უმთავრესი, ჩვენი გეგმილი ლიტერატურული გერსი და მწერლის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, გაბეჭდილი ნაწარმოებების შექმნასა და დროული გამოქვეყნებისათვის ყველაწიერი წინაპირობის შექმნა.

დაბალ ფენებში ვიღაცას ფორმალურად საყვედურობდნენ, მაგრამ კალამს არავის ართმევდნენ. ვიღაცას ამტყუნებდნენ, მაგრამ არავის იმტყუნებდნენ. ყველა პირობა იყო შექმნილი იმასათვის, რომ ყველაზე თავისი ნიჭი და შესაძლებლობები ბოლომდე გამოეყვანა. ამით ყველაზე მეტად ისინი იყვნენ უმცაყოფილნი, რომელნიც თავიანთი უნიჭობას არსებული აკრძალვებით ნიღბავდნენ და თავიანთი ირგვლივ ნაბეჭდი შემოქმედის მითს ქმნიდნენ.

სწორედ ამ ხელსაყრელი პირობების წყალობით იყო რომ 60-80-იანი წლების პერიოდიზაცია ლიტერატურაში, მეცნიერებაში და ხელოვნებაში კიდევ უფრო გააძლიერა ეროვნული მენტალიტეტის თავდაცვის ინსტიტუტი აქტიურობა და მოამზადა საფუძველი, რომ ეროვნული საბაზის თანესუფლებებისათვის ბრძოლაში გადამრდიოყო. თუ ყოველივე ამას გავითვალისწინებთ, გაბეჭდილად შეიძლება ითქვას, რომ ის, რაც თიხ-მოციანი წლების დასაწყისისა და თიხმოციანი წლების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შემდეგ მოხდა, უზრუნველყოფდა, გაბეჭდილად ხელსაყრელი გერსი, რომელიც გეგმებულად შეუქმნეს 60-80-იანი წლების ლიტერატურას, მეტოქეობა და სერითა, კულტურას.

მეცნიერებისა და განათლების სფეროში. მიუხედავად საბჭოთა პერიოდის უარყოფითი მხარეებისა, სწორედ ამ პერიოდში ჩვენმა რესპუბლიკამ მეცნიერებისა და განათლების სფეროში თავისთვის ფუნდამენტური ბაზა შექმნა. არა ქვეყნის ხელმძღვანელთა ნების შესაბამისად, არამედ ხალხის ძიების, ცოდნის წყურვილისა და ინტელექტუალური ძლიერების შედეგად მიღწეულ იქნა დღეს საფუძვლიანი ალანგირებული წარმატებანი. მოუხედავად ამისა, ამ სფეროშიც იგრძნობოდა აუცილებლობა, სტრუქტურული ძლიერება ეროვნული ინტერესების შესაბამის, მიზანმიმართულ ქმედებად ქცეულიყო.

ამ სფეროშიც გარდატეხა პიუდარ ალიევი მოახდინა. საფუძვლად იქნა ადგილი ეროვნული ინტერესი და პერიოდიზაციის მოხელა. მოუხედავად მრავალი ზენილისა და წესისა, ყოველი საბჭოთა კავშირის თურქულენოვანი რესპუბლიკათა შორის განათლების სისტემის ეროვნული ხასიათის შენარჩუნება მხოლოდ პერიოდიზაცია შესძლო. განათლების სისტემის ეროვნულობა კი ნიშნავს, რომ საბჭოთა ენა სწორედ მშობლიური ენა იყოს, მაგალითად, მათემატიკა კი პერიოდიზაციულად ისწავლებოდეს. უნდა ვიღიაროთ, რომ, როგორც სხვა სფეროებში, ასევე განათლების სფეროშიც ეროვნული სული პიუდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კურსის წყალობით განმარტოვდა. ყოველი საბჭოთაოს მატერიალურ-ტექნიკური საშუალებებით აღჭურვილ თანამედროვე სტანდარტების დონეზე არსებულ განათლების ცენტრებში პერიოდიზაციული ახალგაზრდების წარმატება სწორედ შორის გამომწვევი პოლიტიკით იყო განპირობებული. სტრუქტურული უმრავლესობა, რომელიც განათლებას რესპუბლიკის ფარგლებსგარეთ ეძლეოდა, პერიოდიზაციის პერიოდისათვის დეფიციტის შექმნის მიზნით შეიქმნა.

ამ ახალგაზრდობაში, რომლებიც ინდივიდუალურ კავშირებსაც ამკარებდნენ, გაცნობიერებული პატრიოტიზმის გრძნობა ყოლიდებოდა. მათი უმრავლესობა, არა მხოლოდ როგორც კარგი სპეციალისტი, არამედ, როგორც კარგი ნაციონალისტიც (არა შოვისისტი), პერიოდებოდა. მათ იცოდნენ, რომ ეროვნული სიამაყისა და ღირსების გრძნობა უცხოეთში, იქ, სადაც შენი სტატუსობა უფრო გამოეყვითილად ჩანს, გაცილებით ცხოველყოფილი ძალით ფორმირდება. სხვა მხრივ კი, ის განყობა, რომელიც მათ ჩამოაჭირნდათ თან, აქირწყლებდა მათ პერიოდიზაციული ჩაყვითლების შესახებ.

ჰეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციაში მეცნიერებაზე ყურადღება ორი ასპექტიდან მახვილდება: 1. ფუნდამენტალური მეცნიერებებისადმი; 2. პუმანიტარული მეცნიერებებისადმი. ფუნდამენტალური მეცნიერების განვითარება ქვეყნის მრეწველობისა და ეკონომიკური პოტენციალის გაძლიერების მიზნით იყო განპირობებული. პუმანიტარული სფერო, როგორც წესი, იდეოლოგიური ხასიათისაა. ეს სფერო მხოლოდ უძველესი ისტორიისა და სულიერი ფასეულობების შესწავლით როდი შემოიფარგლება, იგი, ამავე დროს, თითოეული აზერბაიჯანელის ეროვნული სულით აღზრდასაც ემსახურება.

შემთხვევით არ არის, რომ ჰეიდარ ალიევმა ერთ-ერთ თავის გამოსვლაში თქვა: „ხალხს გამუდმებით უნდა ახსოვდეს თავისი ფესვები, იგი უნდა სწავლობდეს თავის ისტორიას, არასოდეს დასცილდეს თავის კულტურასა და მეცნიერებას“. ამისათვის, ბუნებრივია, პუმანიტარულ მეცნიერებებს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს. სწორედ ასეთმა მზრუნველობამ ითამაშა უდიდესი როლი, რომ 60-80-იან წლებში შეიქმნა სქელტანიანი ნაშრომები ჩვენი ხალხის ეთნოგენეზისის, უძველესი ისტორიის, მითოლოგიის, ფოლკლორის, ლიტერატურისა და კულტურის შესახებ. პუმანიტარული მეცნიერების სფეროში, რომელიც მოსკოვის განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ იყო, „პანთურქისტად“ და „პანისლამისტად“ მონათლული არც ერთი აზერბაიჯანელი მეცნიერი არ გამხდარა რეპრესიის მსხვერპლი. გასაგებია, რომ კვლავ ჰეიდარ ალიევის ფენომენი თამაშობდა გადამწყვეტ როლს.

ხალხის ჭეშმარიტი გადამენება და ისტორიის სცენიდან გაქრობა მისი ენის სიკვდილს უკავშირდება. ენა, როგორც ფილოსოფოსები იტყვიან, ჩვეულებრივი საურთიერთო საშუალება როდია, იგი ხალხის სული, მისი ეთნიკური არსებობისა და არსის განმსაზღვრელი უმთავრესი ფაქტორია. როგორც აზერბაიჯანელი ხალხი აცოცხლებდა აზერბაიჯანულ ენას, ასევე აზერბაიჯანული ენა უზრუნველყოფდა აზერბაიჯანული ხალხის არსებობას. სხვადასხვა ხალხების მიერ ჩვენი ქვეყნის არაერთხელ, თანაც დიდი ხნით დაპყრობისა და მისი ასიმილირების მცდელობის მიუხედავად, ჩვენი ენის თვითმოყოფადობისა და სინამდის გადარჩენა ჩვენს ხასიათსა და მენტალიტეტში დაუფუჭებელ თავისუფლებისადმი სიყვარულს კიდევ ერთხელ ადასტურებს.

როგორც ჰეიდარ ალიევმა თქვა: „ის, რაც ამა თუ იმ ხალხის ეროვნულობასა და სულიერ ფასეულებებს აცოცხლებს და განავითარებს, მისი ენაა“. სწორედ ევზომი მნიშვნელობის გამოა, რომ ენას მისი ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია.

„ცოცხალი ენა, იგივეა, რომ აცოცხლო ხალხი“ – ჰეიდარ ალიევი, რომელიც ამ დევნიტ ცხოვრობს, იძულებული იყო პარტიის პლენუმებსა და ყრილობებზე რუსულად გამოსულიყო. თუმცა 60-იანი წლების შემდეგ აზერბაიჯანის მწერალთა კავშირის ყრილობათა უმრავლესობაში მონაწილეობისას ჰეიდარ ალიევი ტკბილი აზერბაიჯანულით ლაპარაკობდა.

სამწუხაროა, რომ როგორც ყველა სხვა სფეროში, ჰეიდარ ალიევი მაშინაც მარტო იყო, როცა მშობლიური ენის აქტიური გამოყენებისათვის იბრძოდა. მას არ შეეძლო, ოფიციალური თუ არაოფიციალური მითითება მიეცა, რომ ყველას აზერბაიჯანულად ელაპარაკა. იმ ხანად ბრძანებაცა და მითითებაც, რომელიც აღნიშნულ სფეროში მას ხალხისთვის შეეძლო მიეცა, მხოლოდ პირადი მაგალითი იყო. მაგრამ ცოტანი იყვნენ ისინი, რომელნიც მის პირად მაგალითს პატივს მიაგებდნენ. ზორჯერ ნოქარიც კი დამტყვევლი რუსულით ლაპარაკობდა. ამიტომაც 1978 წელს აზერბაიჯანის სსრ-ს კონსტიტუციის (ძირითადი კანონის) მომზადებისას მისი ფარული მითითებით რესპუბლიკის შემოქმედებითმა კავშირებმა საკონსტიტუციო კომისიას მოთხოვნა წაუყენეს, რომ აზერბაიჯანის სახელმწიფო ენად აზერბაიჯანული ენა გამოცხადებულიყო. ეს მოთხოვნა უმოკლეს დროში (კვლავაც აზერბაიჯანის ხელმძღვანელობის ფარული ინიციატივით) აზერბაიჯანის საზოგადოებრიობის საერთო აზრად იქცა, რის შედეგადაც მოსკოვი იძულებული გახდა დათმობაზე წასულიყო.

1980 წელი, ჩვენი მშობლიური ენის გაქრობის შესაძლებლობის თვალსაზრისით, ყველაზე მძიმე წელი იყო. ამ პერიოდში ჰეიდარ ალიევმა ენისადმი დამოკიდებულების პირადი მაგალითი, ენათმეცნიერებაში მიღწეული წარმატებებისათვის რიგი მეცნიერების რესპუბლიკური ჯილდოებით დაჯილდოებითა და სხვა ხალხების ლიტერატურული ნიმუშების აზერბაიჯანულად თარგმანის სტიმულირებით აზერბაიჯანული ენა ხიფათს გადაარჩინა და მას თავისუფალი არსებობის უფლება დაუბრუნა. როგორც უკვე ვთქვით, ენა თავად ხალხია.

როცა თვალყურს გადავლევ ჭუიძარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის პირობით კონცეფციას (პირობით იმიტომ, რომ თავად კონცეფცია ჯერ არ არსებობდა, ჯერჯერობით მხოლოდ მისი თეორიული ბაზა იქნებოდა), რომელიც თავად ჭეჭნა და რომელიც დამოუკიდებლობის მოპოვებამდე არსებობდა, კიდევ ერთხელ რწმუნდები, რომ იგი უიშვიათესი ისტორიული პიროვნებაა.

პიროვნება-
ლიტერატი
რამაზის
გამაერთიანებელი
ფაქტორი

3 ხადია, ჩვენს პლანეტაზე დასახლებულ ხალხთა რიცხვი რამოდენიმეჯერ აღემატება არსებულ სახელმწიფოთა რიცხვს. სხვადასხვა წყაროების მიხედვით მსოფლიოში 2000-დან 4000-მდე ხალხი, ერი თუ ეთნიკური ჯგუფი ცხოვრობს. ესენი 200-ზე მეტ სახელმწიფოში მკვიდრობენ. 230-ი სახელმწიფოს შესახებ იუნესკო ცნობარი „მსოფლიოს ქვეყნები“, რომელიც 1999 წელს მოსკოვში გამოცემლობა „რესპუბლიკის“ მიერაა გამოცემული. კაცობრიობის ნახევარზე მეტს თერამეტი ერი შეადგენს, თითოეული მათგანის რიცხვი 50 მილიონ კაცს აღემატება. მსოფლიოს მოსახლეობის 4/5-ს ის 70 ერი შეადგენს, რომელთა რიცხვიც ცალ-ცალკე ათი მილიონი სულით განისაზღვრება. ის 260 ერი, რომლის რიცხვიც ცალ-ცალკე 1 მილიონ კაცს აღემატება, მსოფლიო მოსახლეობის 96 პროცენტზე მეტს მოიცავს. დანარჩენები კი (მსოფლიოს მოსახლეობის 3,2 პროცენტი) ის ათასობით ეთნიკური დაჯგუფებებია, რომელთა რიცხვიც ცალ-ცალკე ერთ მილიონს ვერ აღწევს.

უეჭველია, ათას კაცს რომ არ აღემატება, ისეთი ეთნიკური ჯგუფებიც მრავლად არსებობს. უნდათ, თუ არ უნდათ, ასეთი ეთნიკური ჯგუფები იმ ქვეყნების ტერიტორიებზე თანაცხოვრობენ, რომელთა შემადგენლობასაც, ძირითადად, ესა თუ ის ცალკეული ეთნოსი შეადგენს. მაგალითად, ინდონეზიაში 150-ზე მეტი (ზოგი მუცნიერის ანგარიშით 350), ნიკარაგუაში 200 ხალხი და ეთნიკური ჯგუფია დაფიქსირებული.

რა თქმა უნდა, თანამედროვე მსოფლიოს ეთნიკური სტრუქტურის ამგვარი ნაირფერობა ერთდროულად კაცობრიობის სიმდიდრეცაა და ის პრობლემაც, რომელიც დროგამოშვებით სისხლისღვრას იწვევს. თუ

მსოფლიოში 2000-ზე მეტი ხალხი, ერი და ეთნიკური ჯგუფია, ესე იგი, ამდენივე მსოფლმხედველობა, ფსიქოლოგია, მენტალიტეტი, ადამი, ტრადიცია, ცხოვრებისა და ქცევის წესი არსებობს.

როცა ეთნიკურ-რელიგიური განსხვავებულება ცივილური ნორმებით რეგულირდება, ურთიერთობებში დაძაბულობაც არ ჩნდება. და, როცა ეთნიკური უმრავლესობა მიზანმიმართულად ირჩევს ჰეგემონობის ფასს, ურთიერთ პატივისცემად მიიჩნევს უმცირესობის პატივისცემას, მითს თხზავს თავისი ზეკაცობის შესახებ და ცდილობს, იგი ეთნიკურ ცნობიერებაში აღბეჭდოს, არ ითვალისწინებს ეთნიკური უმცირესობების ინტერესებს სახელმწიფო აღმშენებლობის საქმეში, მმართველობის წესში, მეცნიერებისა და კულტურის სფეროში, მაშინ დაპირისპირება გარდაუვალია. ეს გახლავთ ეთნიკური კონფლიქტების შინაგანი მიზეზებისა და ფაქტორების არასრული ჩამონათვალი.

მსოფლიოს ისტორია, როგორც წესი, მსოფლიოს სახელმწიფოთა ომების ისტორიაა. ომები სხვადასხვა ეთნოსებს, ნებისმიერ შემთხვევაში, გარდაუვალი დაპირისპირების წინაშე აყენებდა. რიგ შემთხვევაში, ისტორია, განსაკუთრებით კი ომების ისტორია ეროვნული ბულისა და სიტუაციის წყაროდ ქცეულა. ხშირ შემთხვევაში, შემოქმედებით ინტელიგენციას ეთნიკურ-ეროვნული მახსოვრობის მარადიულობა სწორედ ამ ბულისა და სიტუაციის პროპაგანდაზე აუგია.

როცა გლობალურმა გეოპოლიტიკურმა ინტერესებმა მსოფლიოს ინტერესთა სფეროებად დაყოფის აუცილებლობა წარმოშვა, ბუნებრივია, რომ ქვეყნები, რომლებიც ინტერესთა სფეროების ობიექტებად იქცნენ, შეეცადნენ, რომ თავიანთი ინტერესები დაეცვათ და მათ დაყოფის პროცესში მინიმალური დანაკარგებით გაეცლით. ისიც თვალში საცემია, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ სახელმწიფოები, რომლებსაც ინტერესებისა და გავლენის სფეროებზე კონტროლის მოპოვების პრეტენზიები აქვთ, ცდილობდნენ, იარაღთან ერთად ფულის გავლენაც მაქსიმალურად გამოიყენონ. „მოუთვინიერებელი“ ქვეყნების იარაღის ძალით დასჯის მეთოდი ახალია, რომელიც მას შემდეგ დაიწერა, რაც მშვიდობიანი გზით საკითხის მოგვარება შეუძლებლად იქნა მიჩნეული. უპირატესობა მიენიჭა ქვეყნის შიგნიდან გახლეჩას, ან კიდევ, როგორც აღვნიშნეთ, ბულისა და სიტუაციის ნიადაგზე სხვადასხვა სახელმწიფოთა კონფლიქტში ჩათრევის.

ამ მიზნით, საფუძვლიანად იქნა შესწავლილი ქვეყნებშორისი ურთიერთობები, შიდა, განსაკუთრებით ეთნოპოლიტიკური მდგომარეობა, ამა თუ იმ სახელმწიფოს ეთნიკური უმრავლესობის, ან ეროვნული უმცირესობების მენტალიტეტი, ხასიათი, ცხოვრების წესი, ფსიქოლოგია და ა.შ. ამრიგად, ძველი სპარტელების პრინციპი – „მრავალრიცხოვან მტერს, მისივე საფუძვლიანი ცოდნით ვამრაცხებთ“ – დანერგილ იქნა ცხოვრებაში. ბოლო ორი ფაქტორი – სახელმწიფოთა შორის ისტორიული კონფლიქტის გაღვივებითა და შიდა ეთნოპოლიტიკური სიტუაციის გამწვავებით მიზნის მიღწევა – ისტორიის მანძილზე აზერბაიჯანის წინააღმდეგ მრავალჯერ გამოუყენებიათ.

საინტერესო და სამაგალითო ფაქტია, რომ მაშინ, როცა პირველი ფაქტორი აზერბაიჯანზე არცაა დამოკიდებული, მეორე ფაქტორს დამოუკიდებელი სახელმწიფო ტრადიციების უქონლობის ფაშასაც კი მტრისთვის სასურველი შედეგი არ მოუცია. აზერბაიჯანს, პირველ ფაქტორთან დაკავშირებით, მრავალი უბედურება გადაუტანია, მაგრამ მეორე ფაქტორი, მთელი ისტორიის მანძილზე, ჩვენი ხალხის უძლურებად კი არა, არამედ ძლევამოსილებად ქცეულა. სინანულის გრძნობით უნდა აღვნიშნოთ, რომ, როგორც სხვა სფეროებში, ასევე ეთნოსთაშორისი ურთიერთობების დარეგულირებისა და პოზიტიური მიმართულებით წარმართვის სფეროშიც მიზანმიმართული საქმიანობა არ განხორციელებულა. ეს სფერო კი ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს შეადგენს. ამ სფეროში არსებული ყველა წარმატება უშუალოდ ჩვენი ხალხის მენტალიტეტიდან და ხასიათიდან გამომდინარეობს.

ექსტრემს ნუ გვაკეთებთ აზერბაიჯანის სხვადასხვა სახელმწიფოთა მიერ მრავალჯერადი ოკუპირების ისტორიაში, უბრალოდ, ყურადღება გავამახვილოთ XIX-XX საუკუნეებზე. მას შემდეგ, რაც XIX საუკუნეში მეფის რუსეთმა აზერბაიჯანი დაიპყრო, კავკასიის რეგიონის გაკონტროლებისა და ყველანაირად მასზე დამოკიდებულის მდგომარეობაში ჩაყენების მიზნით, მიზანმიმართული მოქმედება დაიწყო. სუბიექტური, ყალბი კვლევის შედეგად რეგიონის დამახინჯებული ისტორია დაიწერა. მოშადად პირველი საფუძველი ეთნიკურ-ეროვნული კონფლიქტისათვის. როგორც კი აზერბაიჯანი დაიპყრეს, მის ულამაზეს მხარეში მთიან ყარაბახსა და აზერბაიჯანელთა ისტორიულ სამკვიდროში, ერევნის სახანოში

შინადაწი ალოიკი და ეროვანული პოლომბი მბერბანეანში

ჩახასხლეტულ იქნენ სომხები. მეფის რუსეთისა და სხვა დანიტერქებზეული სახელმწიფოების შუახამისი სტრუქტურების ძალისხმევის გეგვობით სომხობაში "ზღვიდან ზღვიდე გამეოლი დიდი სომხეთის" ილქია გან- და. აღნიშნული ილქიის სინამდვილქ-ვით დაჯერებამ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნეში ახალი სწეულქა – "სომხური ავადმყოფობა" წარმოიქ. "დიდი სომხეთის" იდეასიან ერთად მაიში დააუნჯეს ჰერ- ბარჯენებისადმი, საერთოდ, თურქი ხალხებისადმი სიძულვილსა და უოლის გრძნობა.

ისტორიანი ცხადყო, რომ სამხრეთ კავკასიულ ხალხებში ერთმანეთის მიმართ პათოლოგიური სიბუდეულის ჩაიუხვის ავრუსიულ ტაქტიკას ყველაზე უნინ სიმები მოვიწიებები აპყენენ. მათ თავიანთი „ოსტატების“ – მჭევას იდეოლოგია მოლოდინსაც კი გადააჭარბეს. მოუხედუად იმისა, რომ იკოდნენ, „დიდ პოლიტიკაში პაციენტი“ არან, გლობალურ მხავერულ პოლიტიკაში, უბრალოდ საშუალებას წარმოადგენენ. მაინც მიოდეს თამაშის ამგვარი წესები. მათი მთავარი მიზანი „მოთამაშისა და საშუალების“ დუქცივის შესრულებასა და „დიდ სომხეთის“ ილუზიის სინამდვილედ ქცევაში მდგომარეობდა. უბრალოდ ყოფილას, გამოყვნილ სამშობლოს გამოყვნილ ისტორიის შექმნა და ამ სოცალბუთა ხალხის ცნობიერებაში აბღეჭდბუ და სომები ხალხის გამონაკლისობის იდეთა მათი მოწაბლბუ იყო საჭირო. მათმა „ოსტატებმა“ მჭერის მისამართბუ, პყერბაიყენბლბუ-კა და თორბბბბუ უკვე მათბბბენს.

სომეხი მწიგნობრები თურქებისა და ჰერენაოგანელების მამართ თავთანით მჭიდრობის გახშირციელებას ორი მიმართულებით შეუდგნენ: პირველი, იანაღლისა და ძალის გაძეგნებით; მეორე, ზეგულებით, ემშკობითა და ზრეგებით. ემშკობა, შური, დაუნდობლობა, დაღატე და ერენეულ-ერენეური ფარისეულობა, რომელიც მუდგებელია ქართული და ჰერენაოგანული მეგტაღატეებისათვის, სომხურმა მეგტაღატეებმა მიიღო. ამიტომაც სამხრეთ კავკასიაში «გამართლი თხის»¹ რელიგია მათი რწმუნია. რასაც რელიგია მერეფით, სომეხებმა დაზგებმა თავთანით მშგ-ის გამახართკრელებლად აჭირური რეგებლმა დაიწყო.

XIX საუკუნეისა და XX საუკუნის დასაწყისში თავიანთი უცხოელი მზარდადამყრების დახმარებით სომხებმა დაიწყეს ისარგებლეს რა არაადამიანური ხოცვა-ჟლეტით, ერევნის სახანო ძირითადად ვაჰაბებს. მთიან არამაბებს "პროფიტბიზირება" ფუქვით და ბაქისა და პირეპოლიჯნის სხვა

მაროქეზა-ლიდერი როგორც გამართლებული ფაქტორი

სომეხი დაბნელები, რომლებმაც ყოფილი საბჭოეთის მასშტაბით ანალოგიური მდგომარეობა შეიქმნეს (ხელთ იგდეს გავლენიანი ფულიანი სამასბურები) მცირეზავანეული საგარეოლის გმირების – სახელში წიფოს ხელმძღვანელების სისუსტისაგან, უნებისყოფიერებასა და ერთგულად იმტერებუბებისადმი ჯულღრილი დამყოდებულებით მოტეხებუბად და სარგებუბობდნენ. რაიმე ნაბაადმდგობას თუ ნააყდებუბდნენ, მაშინვე აბუბდებუბობდა ბაბა, რომელიც მოსყოში ეხუბუბობდათ. მაშინ, როცა ბაბოგანში უბარბუბობდა კოსმოპოლიტურ პოლიტიკას ენუბობდა. მოაქმედებდნენ რა არბუბული მდგომარეობის შებაბბისად, სომეხი დაბნელები "დიდი სომეხობა" იდეის გაბბორკოლუბის მორიგა, ებაბს შუბდებენ:

1. თავიანთი ავტორული პოლიტიკის "ცფილური სამისიო" შემოსე-
სა და მისთვის კანონური საფუძვლის შექმნის მიზნით, ახერხაიგვანისრი-
წინააღმდეგ პრაქტიკულად კონკრეტული შემთხვევები და მისი განხ-
ორციელების დაწყება; 2. ახერხაიგვანის მომავალში სომეხეთის მხრიდან
რეპრეზენტაციასთვის შესაბამისი ფონის მომზადება; 3. ახერხაიგვანის ტერ-
მინოლის ნაწილობრივი რეპრეზენტაცია.

მკერდაივნის სახელმწიფოს გეოაურთა უნთათობის ჭედეუად სოქეზ
დამნკების დოვერსოულმ მოქმედებამ მკერდაივნის შიენთ გადმოინ
ქველ.

მათი დევნილებისა და აგრესიის აღკვეთას პირველად ჭიდაძე ალოვეს შეეცადა. სახელმწიფოს სტრუქტურებში მისი უფლებების ზრდასთან ერთად ალოვეის ბრძოლამაც იკვალა ხასიათი, იგი პირადი შეუპოვრობიდაა ორგანიზებულ და მგზამშიმართულ ღონისძიებებად იქცა. სომეხი დამნაშავე აქტივე თუ მაილანად ხალხს მოიჩვენენენ თავიანთი მტრად, მაილანად ალოვეის მაგალითზე კიდევ ერთხელ გაეცადა, რომ ხალხის ლიდერი სადმე, გმირისადმი მტრის დამოკლებულება მის ნამდვილ არსს ყველამხეობა ობიექტურად განსაზღვრავს. მას შემდეგ, რაც სომეხმა დაშაეებმა სასაზღვრო-პოლიტიკურ არენაზე მოღვაწეობა დაიწყეს, პირველ

პოლიტიკური ფიგურა, ვის წინაშეც თავიანთი უძლეობა და უმწეობა აღიარეს, ჰეიდარ ალიევი.

ყურადღება გაევამხვილოთ ერთ ფრაზად საინტერესო მხარეზე: ბოლო დროს სომხური პრესა დიდ ადგილს უთმობს მასალებს, რომლებიც დაკავშირებულია აზერბაიჯანთან და ჰეიდარ ალიევის ცხოვრებასთან, განსაკუთრებით კი მის სუკ-ში მოღვაწეობასთან. შეჩვენებულ ზ. ბალიანი-ით ქოსმატყუარების მონაჩმანებზე არაფერს ვიტყვით, მაგრამ საჭიროა, ყურადღება გაევამხვილოთ ზოგიერთ მასალაზე, რომელიც განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს. დღეს ცხადი ხდება, რომ „დიდი სომხეთის“ იდეის ხორცშესხმის მიზნით, როგორც წინა წლებში, ასევე სამოციან წლებშიც ყარაბაღის მოსახლეობის ხვედრითი წილის ყალბი აღრიცხვების ხარჯზე სომხების სასარგებლოდ შეცვლისათვის ისინი ყველაფერს კადრულობდნენ. მათი ამგვარი მზაკრული საქმიანობა და განზრახვა ყველაზე უნინ რესპუბლიკური სუკ-ის მაშინდელმა ხელმძღვანელმა ჰეიდარ ალიევმა აღკვეთა.

ათასი წლის წინანდელი ისტორიის საუკუნეების შემდეგ „ალწერა“ ნორმალური ადამიანური ზნისთვის მოუღებელია. სომხური ბენგალიტი-ტი წარმოუდგენელი იდეების განხორციელების შესაძლებლობის ილუზიას ეყრდნობა. თავად ეს ილუზიაც ილუზიური პოტენციალით საზრდოობს. იმისათვის რომ ამ ილუზიის, სიცრუის ნამდვილობა დაიჯერონ, თავიანთთვის ყალბი ისტორია შეთხზეს და ცრუ კულტურა ჩამოაყალიბეს. ამიტომაც მათთვის დამახასიათებელი ემპაობითა და თაღლითობით დროდადრო სხვათა შეცნიერულ-კულტურულ სიმდიდრეს ითვისებენ და „პრივატიზირებას უკეთებენ“.

სამოციან წლებში სომხებმა მთაწინი ყარაბაღის ყველა რაიონში ისტორიული მხარეთმცოდნეობის მუზეუმები გახსნეს. მოიარეს რა ჩვენი რესპუბლიკა მტკაველ-მტკაველ, სხვადასხვა გზებით ხელთ იგდეს აზერბაიჯანული სულიერი სიმდიდრეები და ყარაბაღის „სომხური ისტორიული“ ექსპონატების დაკომპლექტება დაიწყო. ზ. ბალიანი წერს, რომ თავაშეშვულ და აქტიურ გაყალბების კამპანიას სწორედ ჰეიდარ ალიევმა დაუსვა წერტილი. სუკ-ის გენერლის (და არა სხვა სამოქალაქო თანამდებობის პირის) საიდუმლო მითითებით „ყური აუწიეს“ იმ სომხს საქმოსნებს, რომლებიც მაკულურული მეთოდებით ისტორიასა და კულტურას ქმნიდნენ. იმისათვის, რომ მტრის ხელში არ ჩავარდნილიყო, შეკრებილ იქნა

სულიერი საგანძური და აზერბაიჯანის ყველა წერტილში ადგილობრივი მუქეუმი გაიხსნა.

ერთ-ერთი საკითხი, რომელიც აგრეთვე სომხური პრესის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს, ნახჭევანის თემაა. სომხები დამნაშავეს ყარაბაღული სცენარი ჯერ ნახჭევანში უნდა განხორციელებულიყო: მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხიდან სომხები თავიანთ „ისტორიულ სამშობლოში“, ნახჭევანში უნდა გადმოსახლებულიყვნენ, ადგილობრივი კულტურის ძეგლები უნდა გასომხებულიყო და აზერბაიჯანის ეს წალკოტი სომხეთს უნდა მიერთებოდა.

ამ შეჩვენებული მიზნის განხორციელებისათვის „საფუძველი“ ჯერ კიდევ 1918 წელს ანდრანიკის ჯალათების მიერ ოლქითა უძველესი მამულების ზენგაზურისა და მელრის დაპყრობისას მომზადდა. მერე კი, 1920 წელს, როცა სომხეთის საბჭოთა რესპუბლიკა შეიქმნა, სომხებმა ბოლშევიკებმა დამნაშავეების ნამოწმებული საქმე დაავიკრეს და მათ მიერ დაპყრობილი ტერიტორიები, მათ შორის მელრიც, იმპერიული ძალების დახმარებით მიიერთეს, ანუ აზერბაიჯანი აზერბაიჯანს (ზანგაზურიდან ორდუბადამდე) 22 კილომეტრით დააშორეს. 1929 წელს კი ვითომ სოფლების – ნუგედის, თულუთისა და ერნაშირის ეკონომიური აღორძინებისა და მოსახლეობის მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით, სინამდვილეში კი, ხელოვნური სომხური დერეფნის გასაფართოებლად, ეს სოფლებიც სომხეთს მიუერთეს და აღნიშნული დერეფანი 46 კილომეტრით გააფართოვეს.

ნახჭევანში, სამოციანი წლებიდან მოყოლებული, ყარაბაღის სცენარის განხორციელებას წინ ჰეიდარ ალიევი აღუდგა.

მტკრმა ყველაფერი ეს დაიხსოვა და ჰეიდარ ალიევს ვერ აპატია. ჩვენ კი დესპოტიზმის მეფობის დროს ეროვნული საკითხების მიმართ არსებული მკაცრი დამოკიდებულებისა და აქედან გამომდინარე, რისკისა და სიკვდილით დასჯის საშიშროების არსებობის შესახებ ან არაფერი ვიცით, ან მასსოვრობის უნარი დაგვეკვირვება, ან კიდევ, უბრალოდ, ასეთი თვისება გვჭირს: „ჩემი ყადრი რომ იყრდნო, იცოდე, რა ვქნა, მოგცედე სიჭაბუკეში?!“

ის, რაც ჰეიდარ ალიევმა აზერბაიჯანში ეროვნული პოლიტიკის სფეროში გააკეთა, მარტო ზ. ბალიანს კი არა, ყველა ჩვენს მტერსა და ავისმოსურნეს აღელვებს. ისინი ჩვენი დიდი ლიდერის, დიდი პიროვნების

გაუტყეხელი ნების წინაშე ყოველთვის შიშით თრთიან და თავს დათრგუნულად გრძნობენ.

მინდა მკითხველს ზოგიერთი ნაწყვეტი გაუზიარო ჩემი სტატიიდან „პიროვნების შესახებ სიტყვის თქმის პასუხისმგებლობა“, რომელშიც ამ საკითხებს უფრო დანერგულით მიმოვიხილავ.

„მტერს ჰკითხე, ვინ ვარ“. ეს ზარი სად ამოვიციტხე, არ მახსოვს, მაგრამ ის, რომ სინამდვილეს ასახავს, ცხოვრებაში არაერთხელ გამომიცდია. ალბათ ჰიდარ ალიევისადმი ჩემი ურყევი სიმპათიები იმასაც უკავშირდება, რომ ხანგრძლივი დროის მანძილზე ჩვენი რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ ემოლვანობდი და ვხედავდი, მტრები როგორი ეჭვითა და შურით უყურებდნენ მის ყოველ წარმატებას. ყოველ შემთხვევაში, პიროვნების სწორად აღქმაში ეს ფაქტორიც თამაშობს გარკვეულ როლს.

მსურს ერთი ნაწყვეტიც მოვიტანო ჩემი წერილიდან – „ჩვენ ჯერ... ნამებულნი არ ვართ, რომელიც 1991 წელს „ნამებულთა ნიგნისათვის“ ნინასიტყვაობად დაგვჩერე, ნიგნის გამოსვლამდე კი გაზეთ „იენი ფიქირ“-ში (ახალი ზარი) დაგვბეჭდეს:

„...ყარაბახის...“ „სცენარი“ დიდი ხნის მომზადებული იყო, მხოლოდ მოსკოვის თანხმობას ვერ იღებდნენ. სომხეთის ცკ-ს ყოფილი პირველი მდივანი ა. ქოჩინიანი თავის ერთ-ერთ ინტერვიუში (შეიძლება, უკანასკნელ ინტერვიუში) ამბობდა, რომ მისი ხელმძღვანელობის პერიოდში ყარაბახის საკითხი არაერთხელ წამოუწვევიათ, მაგრამ ჰიდარ ალიევის ავტორიტეტი და ცენტრში მისი გავლენა საკითხის გადაწყვეტას ხელს უშლიდა. უფრო მეტიც, მიხეილ სუსლოვს ქოჩინიანი დაუბარებია და უთქვამს, „ხვატიტ არმიანსკომუ ნაციონალიზმუ!“ – ლეონიდ ბრეჟნევის პერიოდში ეს გამხდარა ბოლო წერტილი, რომელიც დაესვა ყარაბახის „პრობლემას“. ალბათ ამის გამოც იყო, რომ ლ. ბრეჟნევის გარდაცვალება ერევანში დღესასწაულოვით აღინიშნა. ბრეჟნევის ეპოქის ხელმძღვანელებმა კარგად იცოდნენ, რომ სომხებს თუ პოლიტიკაში საშუალება მიეცა, საღერლევი აუღლებათ. ა. მიქოიანისა და მისი შემოგარენის დანაშაულებრივი ქმედებანი, შემდეგ კი ხრუშოვის მარჯვენა ხელად მეტამორფოზირება მათ თვალწინ მოხდა, ვინც ქვეყანას 60-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ხელმძღვანელობდა. ახალი სერიოზული საფრთხის

სიგნალი კი... მოსკოვში მტეროს აფეთქება და უდანაშაულო ქალებისა და ბავშვების დაღუპვა იყო.

სუსლოვიც მონზე ყო იმ დანაშაულთა, რომლებიც სომხების ხელით ხდებოდა წლების მანძილზე, ასე, რომ „ხვატიტ არმიანსკომუ ნაციონალიზმუ!“ – ო, უნებლოდ როდი მიახალა ქოჩინიანს, და ეს ფრაზა ადრესატს ყურში ისე ჩარჩა, როგორც მთელი პოლიტბიუროს ჰარი! მე ის მაკვირვებს, რომ დღემდე ყარაბახის „პრობლემას“ ათასგვარ ახსნას უძებნიან, რათა ცოდო-ბრალო თანაბრად დაანანილონ. როცა განრისხებას შეგვაშინებენ, დასამშვიდებელსაც გვეტყვიან ხოლმე... მაგრამ სიმართლეს უმაღლეს დონეზე არავინ ამბობს და აღიარებს: „ხვატიტ არმიანსკომუ ფაშიზმუ!“ „ხვატიტ არმიანსკომუ ტერორიზმუ!“ პირიქით, ქვეყნის წამყვანი ხელმძღვანელები ყველაფერს აკეთებენ, რომ ეს მიძიმე დანაშაული რამენაირად შენიღბონ და მიჩქმალონ.

რაც შეეხება ჰიდარ ალიევს... მრავალჯერ ვყოფილვარ მონზე იმისა, რომ მტრულად განწყობილ სომხებს მისი პორტრეტები დაუმახინჯებიათ და საგზაო ნიშნებთან გამოუკრავთ, ასეთი ამბის მომსწრეს არაერთხელ შემჩიერებია მანქანა, ჩამომიხსნია მსგავსი პორტრეტი და ჩემი ხელით დამიხვეია ნაკუნ-ნაკუნ. შეიძლება მითხრან მსგავსი საქციელი დაბალი დონის ხულიგნების საქმეაო, – გეთანხმებით. სწორედ იმ წლებში, როცა ერევანში ერთ-ერთი ინსტიტუტის რექტორს ვუთხარი, რომ წლების მანძილზე მიქოიანის სურათი კედელზე გვკიდია, მაგრამ არც ერთ აზერბაიჯანელს ჰხრად არ მოსვლია მისი დახვეა და გადაგდება, – აკადემიკოსი რექტორი წამოწითლდა, ვერაფერი მიპასუხა. საქმე იმაშია, რომ ის დაბალი დონის ხულიგნები რომელიღაც პარტიასა და ორგანიზაციას ემსახურებოდნენ და როცა ოთხმოციანი წლების ბოლოს რესპუბლიკის ხელისუფლების სადავები იგდეს ხელთ, წევროსან ჯალათებად იქცნენ.

იქ ცხოვრების წლებში ოფიციალურ შეკრებებზე, ინტელიგენციასთან შეხვედრებზე, ერთი-ერთზე საუბრების დროსაც კი კარგად ვგრძნობდი, მერე ხომ ქოჩინიანმა აღიარა, რომ დაშნაკური იდეების განხორციელების გზაზე, ანტითურქული, ანტიაზერბაიჯანული კამპანიის გაშლის საქმეში ჰიდარ ალიევი დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენდა, 1987 წლის 25 ოქტომბერს ეს დაბრკოლება მოხერხებულად იქნა ჩამოცილებული და ამის მერე ერთ თვესაც არ გავლო, რომ ჩვენი ხალხისა და მინების წინააღმდეგ დიდი ხნის წინ ჩაფიქრებული დივერსიულ ქმედებათა დასაწყისი

მაუწყებელი პირველი მაშლის ყივილი გაისმა, აკადემიკოსმა აღამბეკიანმა გაზეთი „ჰუმანიტეს“ საშუალებით მსოფლიოს აუწყა, რომ, თურმე ნუ იტყვი, მთიანი ყარაბაღი სომხეთს „ეკუთვნის“...

დღეს აზერბაიჯანში ბავშვისთვისაც ნათელია, იმისათვის, რომ მთიანი ყარაბაღის პრობლემა ამგვარად შეეთხზათ, ნაწლავივით უსასრულოდ გაგნელათ, 20 იანვრისა და 26 თებერვლის გენოციდები მოხდინათ, ქვეყნის ტერიტორიის ერთი მეხუთედი დაეპყროთ, ჩვენი ერთი მილიონი თვისტოში სიკვდილის აჩრდილით სამკვიდროდან აეყარათ, სახალხო მოძრაობაში მედროვე „კომკავშირელები“ და „დრუჟინიკები“ შეეთესათ და მიუხედავად იმისა, რომ მოძრაობაში მრავალი ღირსეული ადამიანი იყო, აზერბაიჯანის მათი სურვილისამებრ მართვის მიზნით, ეს „კომკავშირელები“ და „დრუჟინიკები“ ხელისუფლებაში საკვანძო თანამდებობებზე განეშენებინათ, ჰეიდარ ალიევი არათუ პოლიტიკურიდან, პოლიტიკის არგინიდან საერთოდ უნდა წასულიყო, თანაც ამისათვის მხოლოდ გორბაჩოვის ხრიკები არ კმაროდა, საყრდენი წერტილები თვით აზერბაიჯანშიც უნდა მომზადებულიყო.

სანამ სუმგაითის მოვლენები მოხდებოდა და ყარაბაღის საკითხი განეკუთვნებოდა, ავისმომსურნეთათვის ქაშრან ბალიროვის გამოუცდლობა, უპრინციპობა და მოსკოვისადმი უსიტყვო მორჩილება საკმარისი იყო. იმისათვის, რომ აზერბაიჯანის წინააღმდეგ აერესია გაეფართოვებინათ, ალიევის ავტორიტეტი ნებისმიერი საშუალებით შეელახათ, აზერბაიჯანის წინააღმდეგ გამოუცხადებული ომიც კი ჰეიდარ ალიევის მმართველობისდროინდელი შეცდომების შედეგად შემოესაღებინათ და ეს დებინფორმაცია ადამიანთა ცნობიერებაში ალებეჭდათ, რესპუბლიკის უმაღლეს საგარეო უნდა დაესვათ აზერბაიჯანული მენტალიტეტისათვის უცხო კაცი, რომელიც ორგანიზებას გაუკეთებდა და მორიგ დანაშაულებს განახორციელებდა. არც იმპერიის საეცსამახსურებსა და არც გორბაჩოვს ასეთი კაცის მოძებნა არ გასჭირვებიათ, რამეთუ „კომკავშირის პირმშოს ა. ვეზიროვის პირადი „თვისებები“ მთლიანად აკმაყოფილებდა აღნიშნულ მოთხოვნებს.

მასხედება ციტატები წერილიდან „ჯერ კიდევ ნამებულნი არ ვართ“. „ტელევიზიით ნაჩვენებ ერთ სცენას ვერაფრით ვივინყებ: მას შემდეგ რაც მჭობელი რესპუბლიკების მეთაურები გამოცვალეს, ახალი „ლიდერები“ ყაზახში შეხედნენ. ერთ-ერთი სოფლის მშრომელებთან

თხუთმეტწუთიანი შეხვედრის დროს პარუთინიანმა ორჯერ გაიმეორა: ძალზედ მოხარული ვარ, რომ თქვენში პირველ მდივნად ამხანაგი ვეზიროვი აირჩიეს. ეს სომხური სიხარული ჩემთვის მაშინაც დამაფიქრებელი იყო: ნეტავ რატომ უხარია? იმიტომ ხომ არა, რომ ერთი-მეორეს კარგად იცნობენ? ამ ნაცნობობაში ავტორიტეტი, გამჭრიახობა და შრომისმოყვარეობა ვეზიროვის მხარეს იყო (ასე რომ ყოფილიყო, იმას არ გაუხარდებოდა)?.. განა, აზერბაიჯანის წინააღმდეგ გამოუცხადებული ომი რომ მზადდებოდა, სწორედ ეს პარუთინიანი სომხეთის ცკ-ს პოლიტიკურის ნევრი და რესპუბლიკის მთავრობაში მეორე კაცი არ იყო?

პარუთინიანი ვეზიროვს მართლაც კარგად იცნობდა. როცა ვეზიროვი საკავშირო კომკავშირის მდივნად მუშაობდა, მაშინ არუთინიანი სომხეთის კომკავშირის ცკ-ს მესვეურობდა, მოგვიანებით კი მოსკოვში ვეზიროვი შეცვალა და მის საგარეოში მოკალათდა. იმ წლების კომკავშირი ერთი თვისებით გამოირჩეოდა, ადამიანები ერთმანეთს მალე ეცნობოდნენ, თანაც ერთ სფეროში – მოსკოვსა და რესპუბლიკაში მომუშავენი! გორბაჩოვმაც, როცა ის სტავროპოლის მხარეში კომკავშირის მეთაურობდა, ვეზიროვი კარგად გაიცნო, ეჭვგარეშეა, რომ სწორედ ამ ნაცნობობით იყო, რომ მან იგი პაკისტანიდან აზერბაიჯანის ხელმძღვანელად გადმოიყვანა, რათა თავისი ჩანაფიქრისათვის მშვიდად შეესხა ხორცი. და იგი თავის პროგნოზში არც მოტყუებულა“.

ვეზიროვისეულ განუკითხაობის ტამს არაშოლოდ მოსკოვის მიერ დაქირავებული „ჟურნალისტები“, არამედ თვით აზერბაიჯანის ცნობილი თუ უცნობი კალმოსნებიც ტყუილების, სიყალბისა და ცილისწამების შეგებრში იყვნენ ჩართულები. ცენტრი თავის კანდიდატში არ შემცდარა, მის აგრესიულ გეგმას დეტალურად ესხმოდა ხორცი. მისი ოცთვიანი მმართველობა აზერბაიჯანის ეროვნული სიამაყის შემლახავი პერიოდი იყო, როცა სომხური სამხედრო-პოლიტიკური აგრესიის მიჩქმალვის მიზნით ხალხის ყურადღება კაკლის ხეების გაშენებასა და აბანოთა მშენებლობაზე გადაჰქონდათ. (თავად ვეზიროვიც აზერბაიჯანელის კარიკატურა გახლდათ).

მაშინ, როცა ჩვენი ღირსება ილახებოდა და ირგვლივ ცილისწამება სუფევდა, ცკ-ს პოლიტიკურის აპრილის პლენუმზე (1989 წ.) თავისი ბიუროს შემადგენლობიდან ნასვლის შესახებ განცხადების გაკეთებისას, ჰეიდარ ალიევმა გორბაჩოვის პოლიტიკურსა და მის პოლიტიკურ

პამპულას აბდურეჰმედი ვეზიროვის მთელი ქვეყნის გასაგონად პირში მახალა: „...ბოლო დროს პრესაში დაიბეჭდა კრიტიკული წერილები, რომლებიც იმ პერიოდს ეხება, როცა მე გახლდით მხერბაიჯანის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი. ის წერილები რომ ობიექტური ხასიათისაა ყოფილიყო და მათ ჭეშმარიტად ჯანსაღი საფუძველი ჰქონოდათ, მაშინ მე ურადიდლებას არ მივაქცევდი და ჩვეულებრივ მოგულენად აღვიქვამდი. მაგრამ, იმის გამო, რომ მათ ეს და სხვა მსგავსი თვისებები არ გააჩნიათ, აღნიშნული წერილები ჩემში პროტესტის გრძნობას იწვევენ და ჯულს მგოდავენ. არ მსურს, იმ წერილების განხილვით დრო წავართო, მაგრამ უუცილებლად მიმაჩნია განაცხადი, რომ მათი სრული უსაფუძვლობისა და არაობიექტურობის გამო, მე მათ ავისშინაგვლია მჩანდალსახულ ქმედებად მივიჩნიე და როგორც ასეთი, უარეყოფ. მინდა აღვნიშნო, რომ ყველა ეს წერილი იმ პირების დაკვეთით იწერება, რომლებიც სხვადასხვა დარღვევებისა და თვითნებობის გამო მხერბაიჯანში მუშაობისას ხელმძღვანელი თანამდებობებიდან დაგვიყენე. ისინი ხელმძღვანე-პარტოული პასუხისმგებლობის საკითხი დაგვიყენე. ისინი ხელმძღვანელობენ რა თავიანთი სუბიექტური და ეგოისტური მოსაზრებებით, ჩემს მიმართ შურიძიების გრძნობებით აღქმულნი პრესის ორგანიზაცია თანამშრომლებს მცდარ ინფორმაციას აწვდიან, რითაც ისინიც შეცდომილად შეჰყვით. თანაც, სამშუხაროა, რომ სტატიათა ავტორები მიცრდილებულბას იჩენენ და მეორე მხარის მხრის შესწავლას საჭიროდ არც კი მოიჩვენენ. ძნელია, ასეთი სიტუაცია ნორმალურ მდგომარეობად ჩათვალით. ვერც იმ შენიშვნებს გავიზიარებ, რომლებიც მთიან ყარაბაღთან დაკავშირებით ჩემი მისამართით გამოითქმის. არცერთი ამ შენიშვნას საფუძველი არ გააჩნია. ავტონომიური რესპუბლიკისა და მის შემოგარემში რთული მდგომარეობა შეიქმნა და ამ მდგომარეობის ღრმად შესწავლა და საფუძვლიანი განხილვა საჭირო. აქ ემოციური გამოსვლები დაუწყებულა. მე მხერბაიჯანიდან 1982 წელს წამოვედი, მთიანი ყარაბაღის მოგულენები კი 1988 წელს დაიწყო. იმ წლებში, როცა მე მხერბაიჯანში ვმუშაობდი, მთიან ყარაბაღში მდგომარეობა ნორმალური და სტაბილური იყო. ეროვნებათშორისი ურთიერთობების საფუძველზე არავითარი უარყოფითი მოგულენები არ იყო. მთიან ყარაბაღში ხშირად ავდიოდი, პატყვით მხედებოდნენ და ჩემს წინაშე მსგავსი ხასიათის საკითხები არასოდეს წამოჭრილა. რაც მხერბაიჯანის ცკ-ს პირველ მდივნად ვმუშაობდი, მთიანი ყარაბაღის

მხერბაიჯანის შემადგენლობიდან გასვლის თაობაზე ერთი წერილიც, ერთი განცხადებაც კი არ შემოხვალა. სიტყვამ მოიტანა და მთიანი ყარაბაღის ავტონომიური ოლქის სოციალურ-ეკონომიური განვითარების დონის მაჩვენებლები მხერბაიჯანისა და სომხეთის საშუალო რესპუბლიკურ მაჩვენებლებს აღემატება... ჩემი ნათქვამი, შეიძლება, პირად საკითხად მოგეჩვენოთ, მაგრამ, ვფიქრობ, რომ ეს საერთო ხასიათის საკითხია, რამეთუ სიტყვა სამართლიანობასა და ობიექტურობას ეხება.

ბოლოს, ისიც მინდა დავტყვი, რომ ბაქოსა და მოსკოვში მუშაობის პერიოდში ნამუშაოთა და სინდისის კარნახით ვიღვნიდი. საქმისათვის, რომელსაც ვეშასხურებოდი, არც დროს ჭოგავდი და არც თავს. არავინ შემეცნოვებდა და არც რაიმე დაჯგუფება თუ კლანი მყოლია. ძალაუფლების პირობად გამოყენებისა და უარყოფითი მოგულენების წინააღმდეგ აქტიურად ვიბრძოდი, რის შედეგადაც მრავალი მტერი გავიჩინე და გულის ფართო ინფაქტი მოვიპოვე.

ის, რომ იმ შეჩვენებულ პლენუმზე, რომელზეც ცკ-ს ხელმძღვანელი ორგანოს შემადგენლობიდან 110 კაცი გადადგა (მათ შორის, მართლაც-და, მრავალი გამოჩენილი პიროვნება იყო), სიტყვა მაინცდამაინც ჰუიდარ ალიევს მიეცა, კიდევ ერთხელ ადასტურებს ამ დიდი პიროვნების ყველაზე აწულ პირობებშიც კი გაუტყვლობას, ძლიერ ნებისყოფას, სიბრძნეს და, რაც მთავარია, იმას, რომ ალიევის მტკიცე ნებისყოფისა და სინდისის წინაშე მტრებიც კი უძლურნი არიან. სრული ძალაუფლების მქონე მ. გორჩაბოვმაც კი ქედი მოიდრიკა მისი დამსახურებების, ძლიერი პრინციპებისა და მებრძოლი ხასიათის წინაშე და იძულებული გახდა, მისთვის მაღალი ტრიბუნა დაეთმო.

ამ გამოსვლამ ობიექტურად მოაზროვნე ადამიანების ყურადღება ერთ, დღემდე შესწავლულ საკითხზეც გაამახვილა – სწორედ ჰუიდარ ალიევისთანა პიროვნებას შეუძლო სტალინის გარდაცვალების შემდეგ გაბეგვებული რუსული შოენიზმის ვუნდები გადავლას, იმპერიის ქაბის „ერთ-ერთულ უმცირესობათა“ რეინის ჩარჩო გავრლვია და პოლიტიკურის წევრობამდე და საჭყოთის ერთ-ერთი რეალური ხელმძღვანელების თანამდებობამდე ამაღლებულყო. (სიტყვამ მოიტანა და, უცხოური რადიოები, სკრ-ს ძლევამოსილების ფაშაც კი, მისი ხელმძღვანელების შესახებ, ძირითადად, ობიექტურ ინფორმაციასა და შეფასებებს იძლეოდნენ, ბრუნევი რომ მოხუცდა, ანდროპოვი რომ დასნეულდა და ჩერჩიკომ

ჭიდან ალოევი და ეროვნული პილიტეკი პერბაიგენი... პილიტეკები და სოციალიზმი ერთ-ერთი უმთავრესი და ადრევედენი, რომ ქვეყნის პირველი პირის ტიტულის დონა მხოლოდ ჭიდან ალოევი, მაგრამ ის, რომ იგი პერბაიგენი, ამის საბუღალს არ იძლევა. ზემოთ მოხსენიებული მისი გამოსული პიროვნების დირიგული მოღვაწეობის, ნაშთისი ცხოვრების გზის, სიმარ-თლის, გამარჯვებისადმი ურყევი რწმენის მანიფესტია.

ვინც (კასა და მინას სრულიად მოწვევითი არ იყო და ვისაც მოსტინილის და გვირგვინის ავად თუ კარგად გაანალიზების უნარი ჰქონ-და, დარწმუნებული იყო, რომ ასეთი ღრმა, საფუძვლიანი, არგუმენტირე-ბული ექსპლუვილი ფაქტებით განმტკიცებული გამოსვლის შემდეგ ვორ-ბაიგის პერბაიგენი "მოშირებული ცილისმომცემიდან გამოსული შუ-ცვლები, ბოლო მოუღებდა მტრულ დამოკიდებულებას როგორც აბ-ერბაიგენის, ასევე ჭიდან ალოევის მიმართ, რომელიც მაშინდელ საბ-ჭიუთში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა; სულ ცოტა, მას მშვიდად ცხოვრების უფლება დაუბრუნდებოდა. თუმცა ჩვეულებრივი ზნეობრივი ნორმების დამარცხევი "ხელმძღვანელების" მიერ მართულ ქვეყანაში ქსეც მუქიღებელი იყო.

ჭიდან ალოევის სერიოზული არგუმენტების წინაშე მოსკოვის პრესა ზოგჯერ იძულებული იყო თავისი შეცდომები ელიარებინა. მაგალითად, ერთ-ერთი საკვებრივი ავტორიტეტული ჟურნალი ლუნივი ბრეტენის აბ-ერბაიგენში ვიზიტის ამსახველ ფოტოსურათს ბეჭდავდა და უწყებოდა, რომ გენერალური მდივნისათვის ძვირფასი ბეჭედი ჭიდან ალოევი არ უწყენია, როცა პრეტენი თვითმფრინავიდან ჩამოდიოდა, აღნიშნული ბეჭედი უკვე თიხზე ეკეთა! თუცა იმ დროს მრავალი საკვებრივი გაზეთი თავის გვერდებზე "დღეის ვერ ნახულობდა" უსაფუძვლო ბრალდებებ-ის საფუძვლიანი პასუხისმართის. პერბაიგენული პრესა კი ვიზიტისა და მისი რედაქციის მოსიპოვლის ქვეშ იყო.

როგორც ვიზიტის, ასევე ვიზიტის ამოცანა იმაში მდგომარე-ობდა, რომ პერბაიგენის თავდაპირველი ტრადიციები ხალხისათვის დუ-ვინეცხიანი, ხალხური მოძრაობა დაუბრუნებიათ, იგი სუ-ის სამართაი გაეხადათ და ამგვარად ერის ყურადღება მთავარი მიზნიდან შეორად მოუღებულად გადაეტანათ. ამ ყველაფრის დაუბრუნებლად განსახორ-ცელებლად საჭირო იყო, რომ ჭიდან ალოევი პილიტეკური პრესის სა-გან ჩამოგორებინათ. თავიანთი მხატვრული მიზნების მისაღწევად ათას

დონეს ხმარობდნენ (პერბაიგენიდან მოთხვეულები იყვნენ, რომ იმ დროს დაბეჭდილ წერილებში მე ჩემს პირობას დაუფარავად ვფიქსირებდი, ამიტომაც რასაც ახლა ვწერ, შეიძლება, განმარტებასაღივთი გამომწვევს). მაგალითად, ვიზიტის ალოევისა და სახალხო მოძრაობის ხან აგრეგება (სკკპ ცკ-ში სხვებს ავრცელებდა, რომ ებოლავს ალოევი (დოიბი) ჭიდან ალოევის პიბაიგულია, ან კიდევ მხ წლის მიტინგებზე სხვადასხვა ად-მაინების გეგმებით ჭიდან ავრცელებდნენ, რომ მიტინგებს... ჭ. ალოევი უკუბრუნებოდა (კასის), ხან კი მათ ურთიერთდამპირისპირებას ცდი-ლობდა. ორივე შემთხვევაში მშანი ერთი იყო: ხალხის ყურადღების საბუ-დისწერი საკითხებიდან და ეროვნული პირობებიდან სხვაგან გადატანა და ერეგენი შედგენილი და მოსკოვი დამტკიცებული გეგმის შესაბა-მისად, ყარაბაში ისეთი მხარეთულობითი სტრუქტურების გეგმვა, რომ-ლებიც მათი ყარაბას პერბაიგენს ჩამოამორებდა.

ერებს, რომელსაც "უძრაობის ხანა" უწოდებენ, სინამდვილეში აბ-ერბაიგენის ქვემარტივი განვითარების წლები იყო. როცა აღნიშნულ ეპო-ქს პრესის მეშვეობით ავტორიტეტები, ხალხში ურწმუნობას, დაბნეუ-ლობას და რაც მთავარია, გულმანიფიკაციისადმი მიდრეკილების იწვევდ-ნენ. პილიტეკური ხელმძღვანელები და მათი დამცემი კალმისებები, რომ-ლებიც გახულ წლებს "უძრაობის ხანას" უწოდებდნენ, სინამდვილეში თავად მაქსიმუმდენ ქვეყნის უძრაობისა და წერეთისკენ. ვიხსენებ სი-ტყვებს, რომლებიც ჟურნალისტ თაბირ თალობისათვის მიცემულ ინ-ტერვიუში ვიქვი: "ნარსხულის ბრმა და ლანძღვა-ვიწება, უძრალოდ, უბ-ნეობად მიმანა. რბოლად ვიქვი მინდა, მაგრამ არ გამოდის".

"გარდაქმნის" შესახებ პრესაში მრავალი წერილი წაგვიკითხეს. ვიც-ნობთ ავტორთა უმრავლესობას, ვიკითხთ მოსკოვულ ავტორებსაც. მეცე-ნება, რომ ამ წერილების უმრავლესობის მიღმა ემგავრი ზრახვები იმა-ლება. რაში მდგომარეობს ეს ზრახვები? მაგალითისათვის "უძრაობის ხანა", პერბაიგენი "უძრაობა" ავიღოთ. მე ჩემ პირს კვლავაც ვიქვი-ორებ: პერბაიგენი ასეთი უძრაობის წლები არასოდეს ყოფილა. შეი-ლება, ყოველივე ამის დამაღვას მიზნით, გეგმიდელი დღის მთელი მთი-დობებით ლანძღვა-ვიწება ვიღაცს ხელს აძლევს კიდევ. უფრო ძნელად მოსაბუქნი კი ის არის, რომ უმადურობის შეგებში "გამარჯვებულია", ჯერაც ყოველგვარი სინანულის გარეშე, მნის, სულოერებისა და ნო-ვატორობის სვეროში ქსუის ამაღულობა ყოველად ნაშთისა და დირიგული

მოქალაქეებს. („გულშეინცობა ჩვენი ტრაგედიაა“. გაზეთი „ახალი აზრი“ 16 მაისი, 1990 წელი).

ჰეიდარ ალიევის მშვიდი ხმა დროგამოშვებით უცხოურ რადიოპროგრამებში მოისმოდა. მისი ინტერვიუები სხვადასხვა სააგენტოების მეშვეობით ვრცელდებოდა, შორეული ქვეყნების გავლენიან ჟურნალ-გაზეთებში იბეჭდებოდა. აზერბაიჯანში ცოტა ვინმე იცოდა ამის შესახებ. რამეთუ, ვეზიროვთან და მის მოკალმებთან ამ ინტერვიუების ხსენებაც კი სახიფათო იყო. მისი რომელიმე ინტერვიო რომ გეხსენებინა, ან იქ გამოთქმული რომელიმე აზრისადმი შენი დამოკიდებულება გამოგებატა, მაშინვე მთელი აზერბაიჯანი დაინტერესდებოდა მთლიანი ინტერვიუთი და ვეზიროვის „კიტრისა და პამიდვრის ბაზრის“ შესახებ ნაბოღვარს, მის საპირველმისო მიწვევებსა თუ მისი დამჯაშვების გრძელ-გრძელ საგაზეთო მონაწილეს სურს აღარაფერი დაუდებდა.

ვეზიროვის მისა იანვრის გენოციდით უნდა ამოწურულიყო, ასეც მოხდა, მაგრამ მან ზუსტად ვერ შეასრულა მოსკოვის გენოციდამდელი დანაბარები, რომლითაც საალიბო საფუძველი უნდა მოეზადებინა აზერბაიჯანში შემოყვანილი ჯალათთა ურდოებისათვის: ფართო მასშტაბები ვერ მიიღო დარბევებმა ბაქოში, რომლებსაც 12-13 იანვარს სუკ-მა გაუკეთა ორგანიზაცია; მოუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ ბოუროს სასწრაფოდ მიაღებინა გადანეცეტილება და მთელი დანაშაული ლტოლვილებს დააბრალა, დედაქალაქში მაინც ვერ შედგა მოსულთა და ადგილობრივთა სასურველი დაპირისპირება. (ხალხმა იმ განსაცდელის ფაშაც გამოამჟღავნა თავისი სიბრძნე!).

იანვრის გენოციდი ვეზიროვის 20-თიანი მოღვაწეობის ლოგიკური შედეგი და ბოლო წერტილი იყო. (ამის შესახებ სტატიაში – „ღია წერილი ვეზიროვს“ – დანერილებით მიწერია. გაზეთი „ახალი აზრი“, 17 თებერვალი, 1992 წელი).

ამ მძიმე ტრაგედიის შემდეგ ყველაზე საშინელმა ყადაღამაც კი – ტერორისა და ფიზიკური მოსპობის საფრთხეც კი, ჰეიდარ ალიევს ხალხისათვის თავისი სათქმელის გამჟღავნების უფლება ვერ აღუკვეთა. გენოციდის მეორე დღესვე მან შეწყვიტა მკურნალობა, მიატოვა საავადმყოფო, რომელიც მოსკოვს გარეთ მდებარეობს, და 1982 წლის შემდეგ პირველად აზერბაიჯანის ნარკომადგენლობას ეწვია. ჟურნალისტების წინაშე თავისი ცნობილი განცხადება გააკეთა და ბაქოში მომხდარი მძიმე დანაშაული

შეაფასა, როგორც სამართლიანობისა და დემოკრატიის იმპორტირება და სამართლებრივი სახელმწიფო აღმშენებლობის წინააღმდეგ მიმართული აქცია. დაგმო რა საკავშირო ხელმძღვანელთა და მათი აზერბაიჯანელი ხელქვეით-შემხრულებლების უნიათობა და გამოუცდლობა, პრინციპულად განაცხადა: „ყოველივე ამის გამო, უპირველეს ყოვლისა, დამნაშავეა აზერბაიჯანის კომუნისტური პარტიის ცკ-ს უკვე ყოფილი პირველი მდივანი ვეზიროვი. მას ამ მაღალ თანამდებობაზე არაფერი გაუკეთებია აზერბაიჯანში მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. პირიქით, თავისი მცდარი ნაბიჯებით, უხეირო მეთოდებითა და მოუზომავი პოლიტიკური მანევრებით ხალხსა და თავის შორის უფცურული გააჩინა. ამან კი ხალხი განარისხა. სწორედ ამის გამო იყო, რომ ბაქოსა და აზერბაიჯანის სხვა ქალაქებში გამართულ მიტინგებზე დაჟინებით მოითხოვდნენ მის გადადგომას. სინამდვილეში, ლაპარაკი ვეზიროვის გადადგომაზე არ იყო. აბა, მამ ეს საკითხი დღემდე რატომ არ წყდებოდა? მხოლოდ გუშინ, მას შემდეგ რაც აზერბაიჯანში ჯარი შეიყვანეს, სისხლი დაანთხეს და უდანაშაულო ადამიანები განყვიტეს, ვეზიროვი აზერბაიჯანიდან, ფაქტურად, გაიქცა. ეს დიდი შეცდომაა. ყველაზე დიდი შეცდომა კი, რა თქმა უნდა, ის იყო, რომ არასერიოზული კაცი, ამ მაღალი თანამდებობისათვის სრულიად შეუსაბამო პიროვნება, აზერბაიჯანის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანად დანიშნეს. მაგრამ საქმე არც მხოლოდ ამით ამოიწურება.

ახლა კი მინდა შევჩერდე ტრაგედიამზე, რომელიც 19-20 იანვარს მოხდა და ჯერაც ყოველდღე გრძელდება. მიმაჩნია რომ აზერბაიჯანში ცხოვრების ნორმალუზირებისა და პოლიტიკური არასტაბილურობის დარეგულირებისათვის საკმარისი საშუალება იყო. დასანანია, რომ აზერბაიჯანის ხელმძღვანელობამ ეს საშუალება ვერ გამოიყენა“.

დღეს ყველასათვის ნათელია, რომ 19 იანვარს აზერბაიჯანში, ჩვეულებრივი საშხედრო ნაწილები კი არა, არამედ სუცდანიშნულების კაციმკვლელები შემოიყვანეს. ამიტომ იყო, რომ გამხეცებული ჯალათები არც ბავშვს ინდობდნენ, არც მოხუცს და არც ქალს... ჰეიდარ ალიევი, რომელმაც კარგად იცოდა, თუ რას ნიშნავდა ბაქოში ასეთი ნაწილების გამოგზავნა, აღნიშნულ განცხადებაში ქვეყნის ხელმძღვანელობას ეკითხებოდა: „...აზერბაიჯანში გარედან დიდი საშხედრო კონტიგენტი იქნა შეყვანილი. ჩემთვის კარგადაა ცნობილი, რესპუბლიკაში რამდენი

სამხედრო შენაერთთა დისლოცირებული. აზერბაიჯანში საემარისადაა მე-4 არმია, კასპის ზღვის სამხედრო შენაერთი, დესანტთა საჯარისო დივიზია, საჰაერო ჯარები და შსს-ს შინაგანი ჯარების შენაერთები. რა საჭირო იყო იქ დამატებითი ჯარის შეყვანა? ასეთი აუცილებლობა თუ იყო, იქ დისლოცირებული სამხედრო შენაერთების გამოყენებაც შეიძლებოდა. აზერბაიჯანის ხელმძღვანელობამ, უპირველესად კი ეჭიროებმა, რომელმაც აზერბაიჯანი გასაჭირში მიატოვა და გაიქცა, ასეთი გადაწყვეტილების მიღებისათვის ხალხის წინაშე პასუხი უნდა აეცა. იმათაც უნდა აეგონ პასუხი, ვინც ქვეყნის უმაღლეს პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას მცდარი ინფორმაცია მიაწოდა".

კვლავ ამუშავდა აკრძალვათა მექანიზმი, და ეს განცხადება იმ დღეებში, აზერბაიჯანის გარდა, მთელმა მსოფლიომ მოისმინა. რა თქმა უნდა, გორბაჩოვმაც გაიგო, ნახატი ფილმის უარყოფითი პერსონაჟივით გაქცეულმა ეჭიროებამც და პირველი საფეხურისთვის ბრძოლაში ჩართულმა ბიუროს წევრებმაც. მაშინ ხელი შეუშალეს, არა მხოლოდ აღნიშნული განცხადების გამოქვეყნებას, არამედ აზერბაიჯანელი ხალხისადმი მიმართულ ალიევის სამძიმრის ტელევიზიით, რადიოთი, ან გაზეთით გახშიანებასაც გადაუღასავი დაბრკოლებები შეუქმნეს. ესეც არ აკმარეს. იმისათვის, რომ ჩადენილი მძიმე დანაშაული მიეჩქმალათ და ხალხის ყურადღება გაეფანტათ, ცილისწამებისა და სიცრუის ახალი კამპანია წამოიწყეს.

ციტატები ჩემი ინტერვიოდან „დავინწყება ჩვენი ტრაგედიაა“: „...დავინწყების შექმნაში დღევანდელი ცენტრალური პრესაც „ლირსულ“ როლს თამაშობს. ე. ეფენდიევის სახელით ამა წლის ოთხ თებერვალს გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნებული სტატიის მიერ ჩვენს რესპუბლიკაში გამოწვეული უარყოფითი ექო ყველასთვის ნათელია. მაშ, გაზეთმა რა ქნა? კვლავ სიმართლის სარჩული: „მაგ კ აჩიშენიო“ ამ სათაურით დაწერილი წერილი... (კვლავ ადგილი ვერ მოიძებნა ჰეიდარ ალიევის საპასუხო წერილისათვის...) იცი, ეს საკითხი რატომ გაუიხსენე? ყოფილი პარტიული მუშაკის ვინმე ბ. ალაევისა და პროფესორ ჰ. აბდულაევის ხელით აზერბაიჯანსა და ბაქოში დატრიალებული ტრაგიკული მოვლენები ჰეიდარ ალიევს პბრალდება. (მწერალ ისმაილ იმიხლის ღრმამართიანი გამონათქვამი მახსენდება: „პრავდა“ თავის ცულის ტარს ჩვენებისგან თლის...).

იანერის უბედურებებმა იმპერიისა და რესპუბლიკის ხელმძღვანელთა დანაშაულებების დაფარული მხარეებიც გამოააშკარავა, გამოჩნდა, რომ „პერესტროიკის“, „უფრო მეტი დემოკრატიისა“ და „უფრო მეტი სოციალიზმის“ ფარდებს მიღმა ახალი მზაკვრული ზრახვანი იმალება. მოუხედავად იმისა, რომ აზერბაიჯანში ალიევის შესახებ დადებით მხრეებზე დადებული „ემბარგო“ გრძელდებოდა, უარყოფითი მხრისა და ანტიალიევიური კამპანიის ასპარეზი მაინც შევიწროვდა, რამეთუ, ჩვეულებრივი სტამბის მუშები, ასოთაამკრეფნი, ლინოტიპისტები და დამკაბადონებელნი უარს ამბობდნენ მის შესახებ მზაკვრული ზრახვებით დაწერილი მასალის აწყობასა და დაკაბადონებაზე. იმ საქმეს, რომლის განხორციელებაც მეტწიერებად და ჟურნალისტებად ნოდებულ ტიტულოვანთა და ხალხის სახელით საათობით მონოლოგმთხრობელთ ევალებოდათ, ჩვეულებრივი ადამიანები კისრულობდნენ. ხალხის სინამდვილე და სიდიადე იმაში მდგომარეობს, რომ უბრალო ადამიანები, საჭიროების შემთხვევაში, დიდ მისიებს ღირსეულად ასრულებენ!

არაფერი შეიცვალა მუთალიბოვის მოღვაწეობაში, რომელმაც დაუდევრად აუარა გვერდი სისხლიან იანვარს და ხელისუფლების ყველაზე მაღალ კრესლოში მოკალათდა. პირიქით, რაც უფრო სუსტდებოდა ცენტრის გავლენა (ალმა-ათა... თბილისი... ბაქო... ვილნიუსი), უდანაშაულოდ დაღვრილი სისხლი რაც უფრო გარდაუვალს ხდიდა სსრკ-ს დამლას, იგი ჰეიდარ ალიევის წინაშე თავს უფრო დისკომფორტულად, უფრო შემკრთაულად, მე ვიტყვი, უფრო შეძრწუნებულად გრძნობდა. ცენტრი ჯერჯერობით თავისას არ იშლიდა, აზერბაიჯანი გაუთავებელი საგანგებო მდგომარეობითა და სამხედრო დიქტატურის რეჟიმით იმართებოდა. ხელისუფლებაში გარცეული ცვლილებები მოხდა, თუმცა, საზოგადოება „წერილების“ შინაარსი და შემართება იგივე რჩებოდა... როგორც იქნა, აკრძალვებისა და დაშინებათა მოუხედავად, საზოგადოებაში გამოჩნდნენ ადამიანები, რომლებმაც ხმა აიმაღლეს ხალხში გამეფებული საცოდაობის წინააღმდეგ. ელმირა ემრეჰოვი (აჰმედოვა) შუა ზამთარში მოსკოვში გაემგზავრა, ერთ-ერთ ქალაქარეთ მდებარე საავადმყოფოში ჰეიდარ ალიევი ინახულა, ინტერვიუ ჩამოართვა, რომელიც რადიო „თავისუფლების“ მეშვეობით ხუთ გადაცემაში გაახშიანა. ის ინტერვიუ აზერბაიჯანში მოვლენად იქცა, კასტეტზე გადწერილს, ხალხი, როგორც არმაღანს, შინ ინახავდა და გასამხნეებლად დროდადრო ისმენდა. მოგვიანებით, ე. ემრეჰოვიმ ეს

ინტერვიუ დიდი სიძნელეების მოუხდავად, უფრანდ „ულდუმში“ გამოავ-
ვეყნა. ჰოიდარ ალიევი თავის ინტერვიუში უტყუარ ფაქტებზე დაყრდნო-
ბით ლაპარაკობდა იმ ეკონომიკურ, კულტურულ და სულიერ წარმატებე-
ზე, რომლებიც იმ თოთხებზე წლის მანძილზე იქნა მიღებული, როცა იგი
ხელმძღვანელობდა რესპუბლიკას.

ეს არ გახლდათ სარეაბილიტაციო გამოსულა. მოუხდავად იმისა, რომ
აღნიშნულ ინტერვიუში ერთხელაც არ იყო ცილისმამბეულობა და მის
მავრებულთა გვარები ნახსენები, ეს იყო პასუხი, მსჯავრი სწორედ ასეთ-
თა მიმართ. სწორედ იმ ინტერვიუს შემდეგ ხალხი კიდევ ერთხელ დარ-
წმუნდა, რომ მერბაიფაშს, სამოცდაათიან წლებსა და ოთხმოციანი
წლების დასაწყისში, მართლაც დიდი ნაბიჯებით უფლა წინასაყენ,
სწორედ იმ წლებშია მიღებული დიდი წარმატებები სოფლის მეურნეო-
ბის ყველა სფეროში; შეიქმნა უმდიდრესი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა
თარგობისათვის (მოგვიანებით, მაიკოვმა განაცხადა, რომ 70-იან წლებ-
ში, როცა იგი განაგებდა სახელმწიფო-საგეგმო კომიტეტს, საკუთარი
ფონდიდან არც ერთ მოკვშიერ რესპუბლიკას იმდენი დაფინანსება და
აღჭურვილობა არ მოუღია, რამდენიც მერბაიფაშს), გატარდა ეროვნე-
ლი პოლიტიკის სწორი ხაზი. იმავე ინტერვიუში გამოამჟღავნა ყარაბა-
ხის „ნასკის“ მნიშვნელობა და მხრები, საფუძვლიან ფაქტებზე დაყრდ-
ნობით ნათელი გახდა, რომ ეს აგრესიაც „გორბაჩოვის პერსტროიკის“
ნაყოფია.

„უმთავრესი პრობლემა“, რომლის გადაწყვეტაც მუთალიბოვის
გუნდსაც სურდა, ჰოიდარ ალიევის ბაჟოში დაბრუნებისათვის აუცილებე-
ლი ხელისშეშლა გახლდათ. რამდენიმე თვის განმავლობაში ეს მოახ-
ერეს კიდევ (ჰოიდარ ალიემა მომინილობა ვერ მიიღო მერბაიფაშის
კომუნისტთა ყრილობაში, რომლის დელეგატაცადც იგი იქნა არჩეული.
თუმცა, მოუხდავად იმისა, რომ მსჯურობად მოკლეს ცნობილი ინტელიგენ-
ტი – გამომცემელი ეუდერ ხანაბაბაევი, ტერორითა და სიკვდილით
ამოწმდნენ ინიციატივის ყველა მომხრე, მუთალიბოვის თანამშრომელ-
თა მცდელობა მაინც უბრტყელყოფი იყო და მერბაიფაშის ყველა ნამუ-
სიანი მოქალაქის უკმაყოფილებასა და გულსწყნარობას იწვევდა.

იმის მავრად, რომ ხელმძღვანელობას იმ ძნელბედობის ფაშს სამ-
შობლოს სამკედრო-სასიცოცხლო საკითხებზე ემრუნა, მოსკოვის

პროსოშური ძალების სადირიფორო ჯოხის მეშვეობით ალიევის
წინააღმდეგ გაჩაღებულ პროპაგანდისტულ და დივერსიულ ომში იყო
ჩართული. ყარაბაში კი ჩვენი ძირეული მხრები სასწორზე იყო დადებუ-
ლი. ჩვენი სოფლები ერთმანეთის მყოფლებით იცვლებოდა, მტერი სულ
ახალ-ახალ ტერიტორიებს იპყრობდა, შუშასა და ლაჩინის ღალატში,
ხოჯალის გენოციდი მზადდებოდა და ხორციელდებოდა. იმაში, რომ
ჰოიდარ ალიევის წინააღმდეგ მოზადებული სულიერ რეპრესიათა გეგმა
ბოლომდე ვერ განხორციელდა, გადაწყვეტი სიტყვა კვლავაც თანამდე-
ბობრივი ციებ-ცხელებისაგან შორს მყოფმა, უბრალო, სუფთა, ჩვეუ-
ლებრივმა ადამიანებმა შეცეს. იმ ადამიანებმა, რომლებიც სამშობლოს
თავისუფლებისათვის და სახელმწიფო დამოუკიდებლობისათვის სან-
თელივით ინგოიდნენ. სოფელ ნეჰრამის ამომრეცლებმა გამოიჩინეს რა
წარმოუდგენელი ნება და ურყევი პრინციპულობა, იგი რესპუბლიკის პარ-
ლამენტის დეპუტატად აირჩიეს. (გაიხსენეთ ოთხმოცდაათიანი წლების
არჩევნები, როცა მუთალიბოვის სიის მიღმა ვერავის აირჩევდი). მის
შემდეგ ხუთი წელი გავიდა (ეს სტატია 1996 წლის იანვარში დაიწერა და
პრესაში გამოქვეყნდა. – რედ.) მე მაინც ის მოვლენა სასწაულოდ მიმაჩნია
და ნეჰრამელების წინაშე თავს ვჭრი.

ალბათ ხალხის მასოვრობაში კარგად არის აღბეჭდილი ის „საპარ-
ლაშენტი“ ექო, რომელიც მუთალიბოვის დეპუტატების პირველსავე
სხდომებზე (1991 წელი) ჰოიდარ ალიევის ღრმამხროვანმა გამოსვლებმა,
რესპუბლიკის ხელმძღვანელთა მერ კრიზისის დაძლევისათვის დაკავშირ-
ბულმა რჩევებმა და კონსტრუქციულმა წინადადებებმა გამოიწვეს.
როგორ უნდა, ახლაც, იმის მაგიერ, რომ უკუყვდილი პიროვნებისადმი
სუბიექტური დამოკიდებულება და ყურთ ელით მისი გამოცდილებით
ნაკარნახევი რჩევა-დარეგბანი, (ვერ ხომ ტერიტორიების უმრავლესო-
ბა ოკუპირებული არ იყო, ვერ ხომ შუშა და ლაჩინი არ გავყიდათ, ხო-
ჯალის გენოციდი არ მომდარყო) ახლა მზავრულ-ავრესიული კამპა-
ნია წამოიწყეს.

როგორც თავის ყველა ინტერვიუსა და გამოსვლებში, ჰოიდარ ალიევი-
მა უმეტესი საბჭოს პირველსავე სხდომებზე სათქმელი კვლავაც დროუ-
ლად, მწავედ, მტკიცედ და ერთმნიშვნელოვნად სთქვა და საბოლოო
ჯამში ახალი თავდასხმები და დევნის ტალღა მიიღო. გორბაჩოვის ნიშენ-
კლატურებსა და მათ, ვისთვისაც მერბაიფაში პირადი, საგვარეულო

ინტერესები საერთო ეროვნულ ინტერესებზე მაღლა იდგა, ევრონათ, რომ უსამართლობის წინააღმდეგ პრიორიტეტის უნარი უკვე დანერგულია (ჰილარი ალიოვი უჩენაესი საბჭოს სესიებზე აღარ დადიოდა) 19 ივლისს (1991 წელს) სკკპ-ს როგების დატოვებასთან დაკავშირებით გაკეთებულმა განცხადებამ, ალბათ კრემლი შეჰყარა:

„მინდა იცოდეთ, რომ გადაწყვეტიტე სკკპ-ს როგებიდან გავიდა. წინდგანზე გაფრთხილებით, რომ ეს, უბრალოდ, მოდას აყოლა არაა, ეს გახლავთ ჩემს მიერ ბოლო წლებში გავლილი განხილვებთანაა გმის ტანჯვისა და მოულოდნელი გადაწყვეტის შედეგი.

ის უმთავრესი მიზეზები, რომელთაც ამ ნაბიჯის გადადგმა მაიძულებს, შემდეგია:

პირველი, ჯერ კიდევ 1990 წლის იანვარში ცენტრისა და აშერბაიჯანის კპ-ს პოლიტიკური ხელმძღვანელების მიერ აშერბაიჯანელი ხალხის წინააღმდეგ განხორციელებული აგრესიის შემდეგ ჩემში გაჩნდა აზრი კომუნისტური პარტიის როგების მიტოვების თაობაზე. იანვრის მოვლენების დროს ასობით ადამიანი იქნა მოკლული და დასახიჩრებული. ვგმობდი რა ამ არაჰუმანურ, ანტიკონსტიტუციურ და ანტისამართლევ ბლივ ქმედებას, ვიმდოვრებდი, რომ სკკპ და აშერბაიჯანის კპ ფარდას ახდის ამ ბოროტმოქმედებას და დამაშავეებს საკადრის მიჯნადას. მოთმინება მოვიკრიბე და ლოინი დავიწყე. ჩემი გამოსვლების საპასუხოდ, სულ მალე, გაზეთი „პრავდით“ დაწყებული და სხვა პარტიული ბეჭდვითი ორგანოებით დამთავრებული, ჩემს წინააღმდეგ შეითხნინო, გამოგონილ ფაქტებზე აყრდნობილი წერილები დაიბეჭდა. როცა გადავწყვიტე, რომ ამავე მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების მეშვეობითვე საფუძვლიანი არგუმენტებით ვუპასუხო ცილისმამბელებს, ჩემმა მცდელობამ შედეგი არ გამოიღო. საჯაროობა, რომელიც გარდაქმნის მთავარი მიღწევაა, ცალმხრივი აღმოჩნდა. აშერბაიჯანის კპ-ს ხელმძღვანელობა კატეგორიულ ინფორირებას უკეთებდა ნახჭევანის ავტონომიური რესპუბლიკის უჩენაესი მეფლისის მოთხოვნას იმის თაობაზე, რომ გამოაქყარდნენ და მკაცრად დაისაჯონ იანვრის ტრაგედიის დამნაშავენი.

უკვე წელნიდანსეგარი გავიდა. არათუ, ამ საშინელი დანაშაულის საყოველთაოდ ცნობილი დამნაშავენი არ გამოუაქყარებიათ და არ დაუსჯიათ, არამედ მათი მიჩენილსათვის ძალისხმევას არ იშურებენ. იმედოვნებენ, რომ დროთა განმავლობაში ეს ტრაგედია დაგინყებას

მიეცემა. მაგრამ ისტორიამ არაერთხელ დაამტკიცა, რომ თუნდაც ათწლეულებიც გავიდეს, შეუძლებელია დაივიწყო და შეინახო ის, ვინც მშობლიური ხალხის წინააღმდეგ სისხლიანი დანაშაული ჩიდიანა...”

სხვა ძირითადი მიზეზები – ცენტრის თვალთმაქცობა, სომეხი ნაციონალისტების ძალისხმევით ყარაბახის აშერბაიჯანის შემადგენლობიდან გამოყვანა, საჯაროობისა და პრეზიდენტის გამოცხადების პარალელურად, აშერბაიჯანში ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დასაცავად აღმდგარი ეროვნული მოძრაობის ჩახშობის მცდელობა და პოლიტიკურ შეხედულებათა გამო აღმამანების რეპრესირება გახლდათ. სანამ უბედურების აღსაკვეთი საშუალებანი მთლად დაკარგული არ იყო, აშერბაიჯანის ხელმძღვანელობას ეს განცხადება კარგად უნდა შეესწავლა.

ჰილარი ალიოვი, რომელსაც ბაქოში სახლი და უსაფრთხოების გარანტია არ გააჩნდა, თავის დედულებში ნახჭევანში ცხოვრობდა, დროგამოშვებით უმნიშვნელოვანეს ინტერვიუებს იძლეოდა, ქვეყნის საჭირობოროტო საკითხებზე, ცხოვრების მიერ შემოთავაზებულ აქტუალურ პრობლემებზე საუბრობდა და თავისი დიდი და მოუსვენარი ცხოვრების შესახებ მეზუარის დასაწერად ეზადებოდა. ნახჭევანი საფრთხის წინაშე იდგა, შვიი ძალები სამი მხრიდან ეშზადებოდნენ შემოტევისათვის, არსებული ხელისუფლება კი დანაშაულებრივი ფულგრილობით უუფრებდა ამ ყველაფერს. თითქოსდა ის, რომ ნახჭევანი პირისხლიანი მტრების გარემოცვაში მარტოდ იყო დარჩენილი, არ ეზბოდა, მეორე მხრივ, მუთალიბოველები 300 ათასიანი მოსახლეობის ზედს ეთამაშებოდნენ და ხელს არ უშლიდნენ მტერთა დივერსიული გეგმის განხორციელებას, რომელიც მაშინდელ საზოგადოებას, ყარაბახისა და რესპუბლიკის სხვა რაიონებში მსგავსად, ნახჭევანის ავტონომიის ოცუბირებას.

აშერბაიჯანის ეს უძველესი მარგალიტიც შეიძლება დაკარგულიყო. გადარჩენის ერთადერთი გზა არსებობდა: ავტონომიური რესპუბლიკის ჰილარი ალიოვი უნდა ჩასდგომოდა სათავეში. სხვა გზა არ არსებობდა! ამიტომაც ფეხზე წამოდგა ნახჭევანის ავტონომიის მოსახლეობა, დაუჩნებოლი მოთხოვნების შემდეგ ჰილარი ალიოვმა თანხმობა განაცხადა, რამეთუ, თავადაც ვრწმობდა, რომ მამულის გადარჩენის სხვა გზა არ არსებობდა. ჰილარი ალიოვის ნახჭევანში, როგორც ბრეჩნი პოლიტიკოსისა და ხალხის უზუცესი ხელისუფლების სათავეში დაბრუნება გახდა საფუძველი მისი დიდი პოლიტიკაში დაბრუნებისა, და აქვე, ისიც უნდა

დავძინო, რომ გაუსაძლისი სიძნელების ფასად, ჰეიდარ ალიევის ავტონომიური ხელისუფლების სათავეში დაბრუნებით, ნახჭევანის შრომის-მოყვარე და ეაჟაკი მოსახლეობა პოლიტიკურ დივერსიებსა და ლალატს გადაურჩა. როგორც ყოველთვის, ჰეიდარ ალიევი ნახჭევანშიც ხალხში იყო და ხალხის ყველა ჭირისა და ღვინის თანამოზიარედ და თანამონა-ილედ გვევლინებოდა, ამიტომაც, მთელი თავისი სიდიადითა და განუთ-ორებლობით, აზერბაიჯანის ყველა კუთხიდან მოჩანდა. ის, რაც მაშინ-დღელ პირობებში, მოღალატე „ხელმძღვანელებსა“ და მიტინგებზე მოთარეშე შეიხნასრულებს ხალხის წინაშე შიშის ზარს ჰგვირდის, სწორედ ეს სიდიადე და პიროვნული განუთორებლობა გახლდათ...

...მე კი ვნერ ამ სტრიქონებს, პიროვნებაზე სიტყვის თქმის პასუხისმგებლობას მთელი სულით ვგრძნობ და სიტყვის თქმის მორ-ალურ უფლებაზე ვფიქრობ. რამეთუ, საზოგადოებისათვის ყოველთვის საინტერესოა, თუ ვინ ლაღდება სიმაართელს“.

ჰეიდარ ალიევის გამოსვლები და მსოფლიო საზოგადოებრიობისადმი მიმართვები, რომლებიც სომეხი „მრავალგანჯილობის ოსტატთა“ ხე-ლით ჩვენი ერის გასული ორი საუკუნის განმავლობაში ეტაპობრივ გენო-ციდს ეხება, გლობალურ ეროვნულ პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი მი-ნაარსით დატვირთულ უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ დოკუმენტებად იქცნენ. „1948-1953 წწ. აზერბაიჯანელთა სომხეთის სსრ-ს ტერიტორი-აზე თავისი ისტორიულ-ეთნიკური მიწებიდან მასიური დეპარტაციის შესახებ“ (18 დეკემბერი, 1997 წ.) და „აზერბაიჯანელთა გენოციდის შესახ-ებ“ (26 მარტი 1998 წ.) ქვეყნის პრეზიდენტის განკარგულებანი ბოლო ორასი წლის მანძილზე ჩვენი ხალხის წინააღმდეგ განხორციელებული გენოციდის კაცობრიობისადმი გაცნობისა და ღრმად შესწავლილი ფა-ქტური პოლიტიკის მომავალი თაობებისათვის გაცნობის მიმა-რთულებით უმნიშვნელოვანესი დასაწყისი იყო. გაუხსენოთ პირველი განკარგულების პრეამბულა:

„ბოლო ორი საუკუნის განმავლობაში კავკასიაში აზერბაიჯანელების წინააღმდეგ მიზანმიმართულად განხორციელებული ეთნიკური წმენდისა და გენოციდის შედეგად ჩვენმა ხალხმა სერიოზული დანაკარგები, ეროვნული ტრავმა და უზედურებები განიცადა. ამგვარი არაადამიანური პოლიტიკის შედეგად, რომელსაც ეტაპობრივად ესმოდა ხორცი, აზერ-ბაიჯანელები აყრილ იქნენ დღეს სომხეთად წოდებული ტერიტორიიდან –

თავიანთი ათასწლეუნი მშობლიური ისტორიულ-ეთნიკური საცხოვრი-სიდან, რის შედეგადაც მასიურ უღელტასთან ერთად მათი სახლებიც გა-ნადგურდა და ალგვილ იქნა პირისაგან მინისა.

სსრკ მინისტრთა საბჭოს 1947 წ. 23 დეკემბრის №4083 და 1948 წ. 10 მარტის №754-ე გადაწყვეტილებანი აზერბაიჯანელი ხალხის წინააღმ-დეგ მიმართულ მორიგ ისტორიულ დანაშაულებრივ აქტებად იქცნენ. ამ გადაწყვეტილებათა საფუძველზე 1948-1953 წლებში ას ორმოცდაათი ათასზე მეტი აზერბაიჯანელი მასიურად აყრილ იქნა სომხეთის ტერი-ტორიიდან, თავიანთი ისტორიული სამკვიდროდან. ჩვეულებრივი სა-მართლებრივი ნორმების წინააღმდეგ მიმართული ამ გადაწყვეტილებე-ბის განხორციელებისას, ფართოდ იქნა პროპაგანდირებული არსებული ავტორიტარულ-გოგალიტარული რეჟიმის რეპრესიული წესები. ათასო-ბით ადამიანმა, მათ შორის მოხუცებმა და ბავშვებმა ვერ გაუძლეს გადა-სახლების მძიმე პირობებს, კლიმატის მოულოდნელ ცვლილებასა და მორალურ გენოციდს, და დაიღუპნენ. ამ საქმეში, პოვინისტური სომე-ური წრეებისა და სსრკ-ს ხელმძღვანელთა დანაშაულებრივი პოლიტიკის პარალელურად, ცოტა როლი როდი შეასრულა აზერბაიჯანის რესპუბ-ლიკის მაშინდელმა ხელმძღვანელობამ, რომელიც, ეკავა რა ხალხის ბე-დის საპირისპირო პოზიცია, შესაბამისად მონაწილეობდა ამ დანაშაუ-ლებრივი აქტის მომზადებასა და განხორციელებაში.

დასაბამია, რომ 1948-1953 წლების აზერბაიჯანელთა სომხეთის სსრ-ს ტერიტორიიდან დეპარტაციის ფაქტი გასული 50 წლის მანძილზე სათანა-დოდ შესწავლილი არ იქნა და ამ მოვლენას არ მიეცა სათანადო სა-მართლებრივ-პოლიტიკური შეფასება“.

აღნიშნულ განკარგულებაში მითითებულია, რომ აზერბაიჯანელთა 1948-1953 წწ. სომხეთის სსრ-დან მასიური დეპარტაციის საკითხი ყოველმხრივ შესწავლილ იქნას, სამართლებრივ-პოლიტიკური ხასიათი მიეცეს ამ ისტორიულ დანაშაულს, რომელიც სახელმწიფომ განახორ-ციელა აზერბაიჯანელი ხალხის წინააღმდეგ და მისი საერთაშორისო საზოგადოებრიობისათვის გაცნობის მიზნით, შეიქმნას სახელმწიფო კო-მისია. ამასთან დაკავშირებით, შესაბამისი დაეალება მიეცა რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტს.

კომენტარი საჭირო არაა.

განკარგულება, რომელიც აზერბაიჯანელთა გენოციდს ეხება, ასევე არავითარ კომენტარსა და განმარტებას არ მოითხოვს.

„მას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანის რესპუბლიკამ დამოუკიდებლობა მოიპოვა, შეიქმნა იმისი პირობა, რომ ჩვენი ხალხის ისტორიული წარსულის ობიექტური სურათი შევქმნათ. ჭეშმარიტებანი, რომელნიც წლების მანძილზე ყადაღადებული იყო და საიდუმლოდ ინახებოდა, სააქყარაზე გამოდის, დამახინჯებული მოვლენები თავის ჭეშმარიტ შეფასებას იღებენ.

აზერბაიჯანელი ხალხის წინააღმდეგ მრავალგზის განხორციელებული გენოციდიც, რომელსაც დღემდე თავისი პოლიტიკურ-სამართლებრივი შეფასება არ მიუღია, ისტორიის საიდუმლოებით მოცულ ფურცელთაგანია.

გულიანებისა და თურქმანჩაის ხელშეკრულებებმა, რომელთაც ხელი 1813 და 1823 წწ. მოეწერათ, საფუძველი დაუდეს აზერბაიჯანელი ხალხისა და მისი ისტორიული მიწების გახლეჩას. როგორც აზერბაიჯანელი ხალხის ამ ეროვნული ტრაგედიის გაგრძელება, ცოტა ხანში დაიწყო მისი ტერიტორიების დაპყრობა. მოკლე დროში ხორცი შეესხა რა ამ პოლიტიკას, განხორციელდა სომხების მასიური ჩასახლება აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე. გენოციდი იქცა აზერბაიჯანის ტერიტორიული ანექსიის განუყოფელ ნაწილად.

ერევნის, ნახჭევანისა და ყარაბაღის სახანოების ტერიტორიებზე ჩასახლებულმა სომხებმა, მიუხედავად იქ მცხოვრებ აზერბაიჯანელებთან შედარებით თავიანთი რიცხოვნობრივი სიმცირისა, თავიანთი მზარდაშეერების წყალობით მაინც მიაღწიეს „სომხური ადმინისტრაციული ოლქის ჩამოყალიბებას. ტერიტორიის ამგვარი ხელოვნური გაყოფით მათ აზერბაიჯანელთა საკუთარი მიწებიდან აყრისა და განადგურების პოლიტიკას დაუდეს საფუძველი. დაიწყო „დიდი სომხეთის“ იდეების დამკვიდრება. აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე შექმნილი ამ გამოგონილი სახელმწიფოს „გამართლების მიზნით“, განხორციელდა ფართომასშტაბიანი პროგრამები, რომლებიც სომხები ხალხის ისტორიის გაყალბებისკენ იყო მიმართული. სომხების მხეცობამ, რომელიც ბაქიდან დაიწყო, მთლიანად აზერბაიჯანი და ამჟამინდელი სომხეთის ტერიტორიაზე არსებული აზერბაიჯანელი სოფლები მოიცვა. ასობით საცხოვრებელი პუნქტი დაინგრა და მინასთან გასწორდა, მხეცურად იქნა მოკლული ათასობით აზერბაიჯანელი. ამ მოვლენათა ორგანიზატორებმა ხელი შეუშალეს რა საკითხის ჭეშმარიტი არსის წარმოჩენას და უტყუარი სამართლებრივ-პოლიტიკური შეფასების მიცემას, შექმნეს აზერბაიჯანელთა უარყოფითი ხატი, რითაც თავიანთი ავანტურისტული ტერიტორიული პრეტენზიები შენიღბეს.

სომხებმა, რომლებმაც პირველი მსოფლიო ომისაგან და რუსეთის 1917 წლის თებერვლისა და ოქტომბრის გადატრიალებებისაგან მოხერხებულად ისარგებლეს, თავიანთი იდეის ბოლშევიკური დროშის ქვეშ განხორციელება შესძლეს. 1918 წლის მარტიდან მოყოლებული, კონტრრევოლუციურ ძალებთან ბრძოლის დროშის ქვეშ ბაქოს კომუნის მეთაურობით დაიწყო მზაკვრული გეგმის განხორციელება, რომელიც ბაქოს გუბერნიის, საერთოდ, აზერბაიჯანელებისგან განმედას ისახავდა მიზნად. დანაშაულებანი, რომელნიც სომხებმა იმ დღეებში ჩაიდინეს, აზერბაიჯანელი ხალხის სსოვნაში სამარადეამოდ ალიბეჭდა. ათასობით მშვიდობიანი აზერბაიჯანელი მხოლოდ ეროვნული კუთვნილების გამო ამოვლიტეს. სომხებმა სახლებს ცეცხლი წაუკიდეს და იქ მყოფნი ცოცხლად დაწვეს. გაანადგურეს ეროვნული არქიტექტურის ნიმუშები, სკოლები, საავადმყოფოები, მეჩეთები და სხვა ისტორიული ძეგლები. გადაბუგული ბაქოს დიდი ნაწილი ნასახლარებად აქციეს.

აზერბაიჯანელთა გენოციდი ბაქოს, შამახისა და გუბას მხრებში, ყარაბაღში, ზანგაზურში, ნახჭევანში, ლენქორანსა და აზერბაიჯანის სხვა ადგილებში განსაკუთრებული სისასტიკით იქნა განხორციელებული. ამ ტერიტორიებზე მასიურად ამოვლიტეს მშვიდობიანი მოსახლეობა, გადაბუგეს სოფლები, დაანგრეს და გაანადგურეს ეროვნული კულტურის ძეგლები.

მას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანის სახალხო რესპუბლიკა შეიქმნა, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა 1918 წლის მარტის მოვლენებს. მინისტრთა საბჭომ 1918 წლის 15 ივლისს მიიღო გადაწყვეტილება საგანგებო საგამოძიებო კომისიის შექმნის შესახებ, რომელსაც აღნიშნული ტრაგედიის შესწავლა ევალებოდა. კომისიამ პირველ ეტაპზე მარტის გენოციდი, შამახიში გამოვლენილი მხეცობა და ერევნის გუბერნიის ტერიტორიაზე ჩადენილი დანაშაულები შეისწავლა. იმისათვის, რომ სიმართლე მსოფლიოს საზოგადოებრიობისათვის გაეცნოთ, საგარეო სამინისტროსთან საერთო ქვედანაყოფი ჩამოყალიბდა. 1919 და 1920 წწ. 31 მარტი აზერბაიჯანის სახალხო რესპუბლიკის ინიციატივით ორჯერ გამოცხადდა გლოვის დღე. სინამდვილეში ეს იყო პირველი ისტორიული ცდა იმისა, რომ პოლიტიკური შეფასება მისცემოდა აზერბაიჯანელების წინააღმდეგ განხორციელებულ გენოციდსა და აზერბაიჯანის ტერიტორიების თანდათანობით ოკუპაციას, რომელიც უკვე საუკუნეზე მეტი

ხანია ვრცელდებოდა. სამხუთაროდ, ჰერბაივანის სახალხო რესპუბლიკა დაიქმნა და, შესაბამისად, ეს საეჭივ ვერ დაგვირეგინდა.

სომხებმა, რომლებმაც სამხრეთ კავკასიის გასაქორწინება თავიანთი მხარეაო მხმრებლობის გამოიყენეს, 1920 წელს ზენგინური და ჰერბაივანის რამდენიმე სხვა რეგიონი სომხეთის სარ-ს ტერიტორიებზე და მოიცავდა. შემდეგ ჰეროდში კი ჰერბაივანელთა დეპარტამენტის მასშტაბების გაზრდის მიზნით, სხვა საზღვრებზეც მიმართეს. ამისათვის მათ "სომხეთის სარ-დან ჰერბაივანელი მოსახლეობის მეთაურობით კომუნისტების ჰერბაივანის სარ-ს მტკვარ-არაქის მიდამოებში ჩასახლება" შესახებ "მინისტრთა საბჭოს" სპეციალური გადაწყვეტილებასა და 1948-1953 წლებში თავიანთი ისტორიული მიწებიდან ჰერბაივანელთა მასობრივ დეპარტამენტის მაღლებს.

სომხებმა ნაციონალიზმებმა თავიანთი ქომელების მხარდაჭერით 50 წლებიდან ჰერბაივანელი ხალხის წინააღმდეგ გადამწყვეტი მორალური ტერიტორიის კამპანია წამოიწიეს. წიგნებისა და ჟურნალ-გაზეთების მეშვეობით, რომლებზეც ყოფილი საბჭოთა კავშირის სივრცეში ავრცელებდნენ, ცდილობდნენ დემოკრატებისა, რომ ჩვენი კლასიკური მეცნიერება, ანტიკლასიკური ძეგლების თვალსაჩინო ნიმუშები სომხ ხალხს ექუთონის. ამგვარი ძალისხმევა არ იმუერებდნენ, რომ მიუღო მსოფლიოში ჰერბაივანელი უარყოფითი ხალხი შეეცნა. ჰქმნიდნენ რა "მრავალ-ტანჯული, ნაგებული სომეხი ხალხის" ხალხ, შეუძლებელად ამხივნებდნენ გახული საუკუნის დასაწყისში რეგიონში მომდარ მრეწველებს და ისინი, ვინც გენიკიდი განხორციელეს ჰერბაივანელი ხალხის წინააღმდეგ, გენიკიდი მსხვერპლად წარმოგვიდგებოდნენ.

ჩვენი თანამებრძოლები მასობრივად იდენტიფიცირდნენ ქრეწიდან და სომხეთის სარ-ს სხვა რეგიონებიდან, სადაც საუკუნის დასაწყისში ადგილობრივი მოსახლეობის უმრავლესობას წარმოადგენდნენ. ჰერბაივანელთა უფლებები სომხების მხრიდან უხეშად ირღვეოდა, დაბრკოლებები ექმნებოდა მშობლიურ ენაზე სხვადა-განათლების საეჭი, მათ წინააღმდეგ სხვადასხვა სახის რეპრესიები ხორციელდებოდა. იცნებოდა ჰერბაივანელი სოფლების ისტორიული სახელები, უძველესი ტომობები ახალი სახელებით იცნებოდა, ასეთი რამ ტომობიკის ისტორიაში წარმოუდგენელი იყო.

იმისათვის, რომ ყმნეული სომხების შოვნისტური სულისკვეთებით ატმრდისათვის შესაბამისი საფუძველი შეეზადებინა, გაყვლებული სომხური ისტორია სახელმწიფო პოლიტიკის რანგში იქნა აყვანილი. სომხური ექსტრემისტული იდეოლოგიის პირისპირ აღმოჩნდა ჩვენი ახალი თაობა, რომლის სულისკვეთებაც მაღალ პოქანისტური იდეებზე გათვლილი ჰერბაივანელი ლიტერატურითა და კულტურითაა ნასაზრდოები.

ცილისწამება, რომელიც მიმართული იყო ჰერბაივანელი ხალხის სულის, ეროვნული თანამეგრებისა და მეობის წინააღმდეგ, პოლიტიკური და სახელმწიფო აგრესიისათვის იდეოლოგიური საფუძველს ამაღლებდა. იმის გამო, რომ ჩვენი ხალხის წინააღმდეგ მიმართული გენიკიდი პოლიტიკის სამართლებრივ-პოლიტიკური შეფასება არ ეძლეოდა, საბჭოთა პერიოდში ისტორიული ფაქტები მასივდებოდა და მცდარ საზოგადოებრივ მტრს აყვლიბებდა. ჰერბაივანის რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ დროული და საჭირო შეფასება ვერ მისცა ანტიჰერბაივანელ პოპულარულ, რომელსაც საბჭოთა რეჟიმის მხარდაჭერით ახორციელებდნენ სომხები, და რომელიც თანამოციანი წლების მეორე ნახევრიდან კიდევ უფრო გააძლიერეს.

1988 წელს, ვერეთ ნოდებელი, მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტის პირველ ეტაპზე ასიათასობით ჰერბაივანელის თავისი მშობლიური მიწიდან გამოყვით ფაქტიც სათანადოდ ვერ შეფასდა ჩვენი რესპუბლიკაში. მთიანი ყარაბაღის ჰერბაივანის შეზღუდვებიდან გამოყვანისა და სომხეთის სარ-სთან მიერთების შესახებ სომხების სრულიად არაკომპეტიტური გადაწყვეტილებასა და ეთიმივ ამის აღკვეთის მიზნით ცეცხლის მიერ მთიან ყარაბაღში გამაკუთრებული მმართველობის შემოღების გადაწყვეტილებას, რომელმაც ყარაბაღი ფაქტობრივად ჩამოაცილა ჰერბაივანს, ჩვენი ხალხი დიდი ადულებით და გულისწყრომით შეეხდა, რამაც თავისი გამოხატულებები მნიშვნელოვან პოლიტიკურ აქციებში ჰყოფ. მოუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ჰეროდში რესპუბლიკაში ჩატარებულ მატჩებში დაგებობილ იქნა ჩვენი ტერიტორიების ოქუპირების ფაქტი, რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა თავის პასიურ პოზიციას მაინც ვერ შეცვალა. სწორედ ამის შედეგი იყო, რომ 1990 წელს, თანდათან გაძლიერებული სახალხო მოძრაობის ჩახშობის მიზნით, ბაქოში შემოიყვანეს ჯარი, რომელმაც ასობით ჰერბაივანელი გაუღო, მრავალი დაასახიჩრა და სხვა ფიზიკური შეურაცხყოფა მიუყენა.

1992 წლის თებერვალში სომხები ქალაქ ხოვალოს მშვიდობიან მოსახლეობას გაუფანარი სისასტიკით გაუსწორდნენ. ეს სისხლიანი ტრაგედია, რომელიც ჩვენს ისტორიაში, როგორც ხოვალოს გენოციდი ჩაინერა, ათასობით აზერბაიჯანელის ამოუღებელი, ტყვედ აყვანითა და ქალაქის მიწის პირთან გასწორებით დამთავრდა.

როგორც შედეგი მთიან ყარაბაღში წამოწყებული ავანტიურისტული მოძრაობისა, რომელიც ნაციონალისტ-სეპარატისტმა სომხებმა წამოიწეს, დღეს ერთ მილიონზე მეტი აზერბაიჯანელი დევნილია თავისი მშობლიური მამულიდან და იძულებულია კარვებში იცხოვროს. სომხური შეიარაღებული ძალების მიერ ჩვენი ტერიტორიის 20 პროცენტის ოკუპირებისას, ათასობით ჩვენი მოქალაქე გმირულად დაეცა სამშობლოსათვის ბრძოლის ველზე, მრავალი კი დაიჭრა.

აზერბაიჯანის ყველა ტრაგედიას, რომელიც XIX-XX საუკუნეებში მოხდა, თან ერთოვდა მის მიერ მიწების დაკარგვა, და ეს ტრაგედიები სომეხთა მიერ აზერბაიჯანელთა წინააღმდეგ მიმართული და გეგმავით იერად განხორციელებული პოლიტიკის სხვადასხვა ეტაპს შეადგენენ. იყო მცდელობა, რომ ამ მოვლენათა მხილვად ერთს – 1918 წლის ხოცვა-ცლუტას მისცემოდა პოლიტიკური შეფასება. აზერბაიჯანის რესპუბლიკა, როგორც აზერბაიჯანის სახალხო რესპუბლიკის შემქმნელი, თავის ისტორიულ მოვალეობად მიიჩნევს დაავიწყების თავისი წინამორბედის მიერ წამოწყებული საქმე და აღნიშნული გენოციდის მოვლენებს პოლიტიკურ-სამართლებრივი შეფასება მისცეს.

აზერბაიჯანელი ხალხის წინააღმდეგ მიმართული ყველა გენოციდის აღნიშვნის მიზნით, ვადგენ:

1. 31 მარტი აზერბაიჯანელთა გენოციდის დღედ გამოცხადდეს.
2. აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ეროვნულ მეფლის მიეცეს წინადადება, რომ განიხილოს აზერბაიჯანელთა გენოციდთან დაკავშირებით საერთაშორისო სესიის მოწვევის საკითხი.

გეოპოლიტიკური, მათ შორის ეკონომიკური ინტერესების შენარჩუნებისა და განხორციელებისათვის ხშირად უპირატესობას მოცემულ რეგიონში ეთნო-პოლიტიკური სიტუაციის დაძაბვას აძლევს. ეროვნულ ნიადაგზე დაპირისპირების შექმნის მიზნით, ჩვენი რესპუბლიკის ეთნიკური მრავალფეროვნებისათვის ყოველთვის მოუმართავთ. განსაკუთრებული ყურადღება რამოდენიმე დამახასიათებელ მხარეზე გაუმახვილებიათ.

პირველი, სომხური ფაქტორი ტიპური საკითხია. უპირველეს ყოვლისა, განსაკუთრებულ ძალისხმევას იჩენდნენ, რომ შექმნან კონფლიქტი აზერბაიჯანის ძირითად მოსახლეობასა და იმ ეროვნულ უმცირესობებს შორის, რომლებიც აზერბაიჯანის გარეთ არსებულ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებს, თუ გარკვეული გაგებით, დამოუკიდებელ სახელმწიფო წარმონაქმნებს, როგორც თავისიანებს, გულვებ. ამ მხრივ, მაქსიმალურად, ცდილობდნენ გამოეყენებინათ რუსულენოვნები, ქართველები, ლეკები და ავარები. მეორე – წინააღმდეგ წამოწმდნენ ხოლმე დაპირისპირებას რესპუბლიკის ძირითად მოსახლეობასა და იმ ეროვნულ უმცირესობათა შორის, რომელთაც რესპუბლიკის გარეთ თავიანთი ეროვნული სახელმწიფო არ ევლუბათ. ამ მიზნის განსახორციელებლად ქურთების, თალიშების, უდიგების, ინგილოების, სინალიგების, ყირიზების, თათების, ბუდუგებისა და სხვათა გამოგონილ საკითხთა კარტებს იშველიებდნენ.

ექვთარეშა, რომ ეროვნულ ნიადაგზე დაპირისპირების წარმოშობა მიზნად ისახავს ჩვენი ეროვნული ერთობისა და სახელმწიფოებრივი სიძლიერის შეწყვეტას, სხვანაირად ფიქრი, უბრალოდ, გულუბრყვილობა იქნებოდა. ამისათვის სახელმწიფოებსა და სხვადასხვა ძალებს თავიანთი კვლევითი ცენტრებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მეშვეობით სამოქმედო პროგრამაც კი აქვთ შემუშავებული. უპირველეს ყოვლისა, სერიოზულადაა შესწავლილი ჩვენი ქვეყნის ეთნიკური შემადგენლობა, რესპუბლიკაში მცხოვრები თითოეული ხალხის გენეტიკური, დამახასიათებელი თვისებები, თვითმყოფადი ადამ-ნესები, ინტერესები და სხვა. ყველაზე მთავარი კი ისაა, რომ გეგმა, რომელიც მიზნის განხორციელებას ემსახურება, დეტალურადაა დამუშავებული და მისი რამდენიმე ვარიანტიც კი არსებობს.

ბუნებრივია, რომ, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღება კავასიელთა ფეთქებადი თვისებები გამოჩნეული ეროვნული გრძნობების გაღვიძებაზე მახვილდებოდა. სინამდვილეში გეგმა სწორედ ამზე გახლდათ აგებული. ცენტრები იყო შექმნილი, რომელთა ამოცანასაც ეროვნული გრძნობების, საჭიროების შემთხვევაში, მიზანმიმართული წარმართვა და მოვინჯში გადმარდა შეადგენდა. ის, რომ ცენტრი აზერბაიჯანის ფარგლებგარეთ არსებობდა, კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ ჩვენი რესპუბლიკის წინააღმდეგ დივერსიული აქტები სერიოზული კვლევის შემდეგ მზადდებოდა.

ასეთი სახელმწიფოები და ძალები, რომლებიც ცენტრის მუშაობისათვის აზერბაიჯანში რეალურ საყრდენს ვერ ნახულობდნენ, თვალს სხვა ქვეყნებს დაადგამდნენ ხოლმე. შემთხვევითი არ არის, რომ აღნიშნულმა ცენტრებმა რუსეთში – დაღესტანში, ზ. გამსახურდიას დროს საქართველოში, სომხეთში, სირიაში და სხვა ქვეყნებში – აქტიური მოღვაწეობა დაიწყეს.

დივერსიული ცენტრების გეგმები, რომლებიც ობიექტების აზრთან-ყობასა და მორალზე იყო გათვლილი, გარეგნულად ეროვნული ინტერესების დაცვის განწყობაზე იყო მიმართული. ამ ცენტრებმა, რომელთა საბოლოო მიზანსაც ეროვნული ფსიქოზისა და შოვინიზმის შექმნა წარმოადგენდა, სხვადასხვა ეროვნული წარმონაქმნების სახით დაიწყეს მოქმედება: ჰეკ, „სადგალი“, ლეკთა ეროვნული სათათბირო, იმამ შამილის სახელობის აჯართა სახალხო ფრონტი, საინჟინო-სადასახურაო-სადასახურაო, სომხეთში მრავალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გაერთიანება და სხვა. სინამდვილეში, ეს ხალხთა უბედურების წყაროდ იქცა. ზემოთ ჩამოთვლილ ამ წარმონაქმნთა მოღვაწეობა, მთლიანად ან გარკვეული დონით, უშუალოდ აზერბაიჯანს უკავშირდებოდა.

როცა ამ საკითხზე ვსაუბრობთ, ყურადღება რამდენიმე მხარეზე უნდა გავამახვილოთ. პირველი – ცხადია, ეს წარმონაქმნები ადვილად სამართავ სათამაშოს წარმოადგენდნენ იმ ძალების ხელში, რომლებიც ჩვენი რესპუბლიკისა და ხალხის მტრებად გვევლინებიან. წარმონაქმნები, რომლებიც თავიანთ დივერსიულ ენერგიას გარედან მომართული მატერიალური და სულიერი მხარდაჭერის მეშვეობით ინარჩუნებდნენ, ბრძანების შესაბამისად დამანგრეველ ძალებს, პირველ რიგში, აზერბაიჯანისაკენ წარმართავდნენ. იმის გამო, რომ მათ მუშაობაში დაშვებისა და ასაღას ტერორისტთა ხელწერა აშკარად იგრძნობოდა, მათი მატერიალური და ფინანსური წყაროს დაზუსტება ძნელ ამოცანას არ შეადგენდა. ჩვენი ნათქვამი რომ საერთო, სუბიექტური აზრი არ გახლავთ, ამას ის ფაქტებიც ადასტურებს, რომლებიც ხელთ გვაქვს. ვინმე „სადგალი“ შავი აბდურაჰმანოვის დიდებულ აბსურდულ ნაცოდვილარში – „კავკასიური ალბანეთი – ლეკეთი“, რომელიც თურქული ეთნოსის წინააღმდეგაა მიმართული, პატენტდანი ზ. ბალაიანის „ოსტატობა“ ნათლად ჩანს. ლეკური მოძრაობის ერთ-ერთმა ლიდერმა ნ. ხაჩილავმა, რომელმაც ჩვენი წმინდა საწმენებაც კი ვაჭრობის ობიექტად აქცია, სომხური

სცენარის შესაბამისად, ჩვენი რესპუბლიკისადმი მტრულად განწყობილი „რუსეთის მუსლიმანთა კავშირის“ ბეჭდვითი ორგანოს რედაქტორად სომეხი მუსროპიანი დანიშნა. ეს კი, სინამდვილეში, დაღესტნის ხალხისა და საერთოდ, ისლამური ფასეულებების მიმართ საზოგადოებრივი ლალატია.

მეორე – მრავალჯერ თქმულა და კიდევ ერთხელ მიგვაჩინა საჭიროდ აზერბაიჯანის სახელმწიფოსა და ხალხის პოზიციის გაუმჯობესება: ლეკთა ეროვნულ სათათბიროსა და „სადგალს“ – ლეკებთან, ჰეკ-ს – ქურთებთან და ინგილოურ საზოგადოებას – ინგილო ხალხთან, არაფერი აკავშირებს. ჩვენს ხალხს ყოველთვის შესწევდა ძალა, ხალხისაგან განსხვავებინა ესა თუ ის წარმონაქმნი, რომელიც თავის რწმენასა და ეროვნულ ღირსებას ფარაზე (ფულზე) ჰყიდის. ყველაზე მთავარი კი ისაა, რომ ამ წარმონაქმნებს, რომლებიც ხალხის სახელით ლაპარაკობენ, ხალხი მხარს არ უჭერს.

მესამე და უმთავრესი – მიუხედავად იმისა, რომ მრავალრიცხოვანი მეცნიერულ-კვლევითი ინსტიტუტები გააჩნიათ, დაინტერესებულმა სახელმწიფოებმა და მტრულმა ძალებმა ერთი შეცდომა მაინც დაუშვეს. მათ მიერ წარმოებული ფუნდამენტალური კვლევების მიუხედავად, მათ ჩვენი ხალხი, აზერბაიჯანში ეროვნული ურთიერთობების სფეროში არსებული ისტორიული ტრადიციები, ჰუმანიზმი, ტოლერანტობა და სხვა ჩვენი მაღალი ეროვნულ-სულიერი ფასეულობანი ბოლომდე ვერ შეისწავლეს, ვერ ჩაუღრმავდნენ აზერბაიჯანელი ხალხის მენტალიტეტს. ამან კი მათი გარდაუვალი მარცხი კიდევ უფრო დააჩქარა.

ის, რაც ჩვენს ხალხს ისტორიის მანძილზე სხვათაგან განასხვავებს, გახლავთ თვისება, რომლის გამოც მისი მენტალიტეტისათვის უცხოა ეთნიკური, რელიგიური და რასობრივი მიკრობობა. ჩვენ იმ ერთაგან ვართ, რომელიც მინასა და მამულსა მიეჯიჭვება. შემთხვევითი არ არის, რომ მინასთან მიეჯიჭვულობის გრძნობა, რომელმაც თავისი გამოხატულება – „მოსავლელად უცხოეთი, სიკვდილისთვის სამშობლო სჯობს“ – ბაიათში ჰპოვა, საუკუნეების მანძილზე ეროვნული მენტალიტეტის ჩამოშენელ უმთავრეს ფაქტორად იქცა. შემდეგ წლებშიც აზერბაიჯანელის რწმენამ თავისი გამოხატულება ამავე ფორმულაში ჰპოვა: „მოსავლელად, სამშობლად უცხოეთი, სიკვდილისთვის სამშობლო სჯობს“. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ბოლო წლების ეკონომიური კრიზისის შედეგად, მრავალი აზერბაიჯანელი იძულებულია, სამუშაო უცხოეთში ეძებოს. მაგრამ

აზერბაიჯანის ერთბაშად მიმტოვებული და სხვაგან დაშვებული ძალ-ზედ ცოტაა. თავად ეს ფაქტიც ცხადყოფს ჩვენი ხალხის მამულთან და სამშობლოსთან განწყობილებას.

ჩვენს ხალხში, რომელიც მინას ასეთი მყარი გრძნობებით უკავშირდება, აქ მერე მოსულთ, როგორც იტყვიან, მათ, ვინც მცოდნე ადგილი შეუვიწროვებს, გოუტანლობის გრძნობა და მედიდური დამოკიდებულება უნდა გავლევდნენ. საბედნიეროდ, ჩვენმა ხალხმა ასეთი თვისებები არ გაციარა, არ გაითავისა. ჩვენი სტუმარმოყვარეობა ჩვენზე სისუსტისაა კი არა, ჩვენი სიძლიერის მაჩვენებელია იქა. ჩვენში ადამიანის ღირსება მისი ერთი, ფერიცა და რწმენით კი არა, უპირველესად, მისი საქმეებითა და პირადი თვისებებით ფასდებოდა.

სხვადასხვა სახელმწიფოებისა და ხალხების მიერ ჩვენი ხალხის მრავალჯერ დაპყრობის მოუხდავად, მოუხდავად მრავალწლიანი გან-მთავისუფლებელი ბრძოლებისა, ჩვენმა ხალხმა დამპყრობი სახელმწი-ფოს ხალხის მიმართ ფულში შური და ბოღმა არ ჩაიდო, მის მიმართ სიბუღილის გრძნობა არ გააღვივა. ნებისმიერ შემთხვევაში, სულგრ-ძელობა, შუქმწარებლობა და ჰუმანიზმი ხალხის საკუთარი თავისადმი პატივისცემისა და თავისი სიდიადის გაცნობიერების ლოგოური შედე-გია. ჩვენი ხალხი, რომელიც წლობით ასომილაციის საფრთხის ქვეშ იმ-ყოფებოდა, არასოდეს არ ცდილა მასთან ურთიერთობაში შემოსული ეროვნული თუ ეთნიკური უმცირესობების ასიმილირებას. მან მხოლოდ ერთ საკითხში განახორციელა „ასიმილაცია“: ჩვენს რესპუბლიკაში სხვა-დასხვა ეროვნული უმცირესობები ცხოვრობენ. ადგილობრივ ეროვნულ უმცირესობებთან (აზორეგენტთან) ერთად არიან სხვადასხვა დროის ჩვენს რესპუბლიკაში მოსული ეროვნული უმცირესობები. აზერბაიჯანულმა ხალხმა, ყოველგვარი გამოხატვის გარეშე, ჩვენს რესპუბლიკაში მოსუ-ლი ყველა ხალხი აქ მცხოვრები ხალხების მიმართ ისეთივე ტოლერან-ტული და სულგრძელი გახდა, როგორც თავად არის.

ბუნებრივია, ამას ზეგნითა, თუ განკარგულებით ვერ მიაღწევ. ჩვენმა ხალხმა ამას მხოლოდ თავისი მეტალოტეკითა და პირადი მაგალითით მიაღწია. ეროვნული უმცირესობები ადვილად მოერგნენ მდგომარეობას (სხვებთან აზერბაიჯანელი თანაცხოვრება), რომელიც მათსაც მიზნე-სა და ინტერესებსაც შეესაბამება. სპობოლო ვაშში, ეროვნებათშორის ურთიერთობებში აზერბაიჯანელთა დამოკიდებულებამ, რომლებიც

რესპუბლიკის მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენენ, დომინანტური ხასიათი მიიღო. ამ კანონზომიერების წყალობითაა, რომ დღემდე აზერბა-იჯანის ისტორიაში ეთნიკურ-ეროვნულ და რელიგიურ ნადავზე ტრაგე-დია არ მომხდარა. მარილაცა, ტოლერანტობა, რომელიც ჩვენი ეროვნუ-ლი მეტალოტეკის დამასასიათებელ თვისებას შეადგენს, ჩვენს ქვეყანა-ში სტაბილურობის საფუძვლად იქცა. ეს კიდევ ერთხელ ცხადდება მოვლუ-ნებში, რომლებიც ჩვენს მიერ ეროვნული დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ მოხდა. შემთხვევითი არ არის, რომ სიმშეთიდან დევნილმა ქურთებმა, რუსებმა და უკრაინელებმა სწორედ აზერბაიჯანს შეაფარეს თავი. ყოველი საჭიროა კავშირიდან დეპორტირებული ლეკებიც ხომ არა დაეცაქმს, არამედ აზერბაიჯანს შემოეხიზნენ.

XX საუკუნე ლოდერთა საუკუნეა. ტრადიციული ხალხებისა, რომლებიც ძირითად ეთნოსს გამოუყვანენ და დამოუკიდებელი მიმართულებით ფორმირების პროცესი დაასრულეს, სწორედ ულიდერობას უკავშირდე-ბოდა. ეთნიკური თავდაცვის სტიქური ინსტიქტი, რომელიც ხალხს გე-ნეტყურად გადარევა, მოსალოდნელი საფრთხის წინაშე კვლავაც ხალხის შინაგანი ძალის ხარვეზ აქტიურდება. კვლავაც სიტყვა, რომელიც ეროვნულ ერთობას პოეტური ემოციებით უზრუნველყოფდა, ეროვნუ-ლი იდეოლოგიის მაგივრობას სწევდა. მაგრამ XX საუკუნე უკვე ლიდერ-თა საუკუნე იყო. ქმშარიტი ლიდერის „საფრთხე“ კარგად უწყიან იმ სახელმწიფოებში, რომელთაც ამ თუ იმ სახელმწიფოს, ვერ კი იმ ხალხის სულიერების დაპყრობა განუყარავთ. XX საუკუნეში მეფის დამპყრობ-ლეზმა, პირველ რიგში, ბეკები, ხანები და ადები გააუყენებლევს. გინდა თუ არ გინდა, ლიდერობა ინტელიგენციის ხედილი გახდა.

მას შემდეგ, რაც ბოლშევიკებმა დაიპყრეს აზერბაიჯანი, პირველ რიგ-ში, ინტელიგენცია ის ფრთა მოსპეს, რომელსაც ლიდერობის ფუნქციის ადგა შექმნილი თავის თავზე (37 წელი), ხალხი ლიდერის გარეშე დარჩა. ბოლშევიკური სახელმწიფო პოლიტიკის რიბოტები, რომელთაც ეროვნუ-ლი სული არ გააჩნდათ, თანამდებობებზე დაინიშნენ, ნებადართული იქნა „პოეტება“ სოციალისტური რეალობის მეთოდის ჩარჩოებში. ლიდერის გარეშე დარჩენილმა ხალხმა არათუ ეროვნული მეტალოტეკის ხარვეზი, თავისი მეობა შეინარჩუნა და განავითარა, არამედ ყოველგვარი ავტო-ცია-პრობაგანდის გარეშე, კიდევ უფრო განამტკიცა კეთილი დამოკიდე-ბულება ხალხებთან, რომლებთანაც უხდებოდა თანაცხოვრება.

XX საუკუნე ლიდერთა საუკუნეა. XX საუკუნე ამავე დროს ეროვნულ ნიადაგზე წარმოშობილი კონფლიქტებისა და ომების საუკუნეცაა. ფაშისტური იდეოლოგია, გარკვეული თვალსაზრისით, უმაღლესი რასისადმი მიკერძოებულობის პრინციპებზე იყო დაფუძნებული. უბედურების „გენიოსებმა“, რომლებმაც XX საუკუნეში რელიგია ჯვაროსნული ომებისათვის ვეღარ გამოიყენეს, თავიანთი მზაკვრული მიზნების განსახორციელებლად, უპირატესობა ეროვნული საკითხების წარმოჩენასა და გაბერვას მიანიჭეს. ყოფილ სსრკ-ში ფაშისტური უმაღლესი რასის კონცეფციის სხვა შინაარსითა და მნიშვნელობით რეალიზება საკმაოდ გაიოლებული იყო: მანქურთების ხარჯზე, რომელთაც თავიანთი ეროვნული ატრიბუტები მთლიანად დაკარგული ჰქონდათ, და ჰეგემონი ეთნოსის მაგალითზე საბჭოთა ადამიანის, საბჭოთა ლიტერატურის, საბჭოთა კინოს, საბჭოთა თეატრის... შექმნა. უხარმზარი იმპერიის სამრეწველო პოტენციალის დაყოფა და ეკონომიკის განვითარება სწორედ ამ მზაკვრულ მიზანს – ეროვნული რესპუბლიკების, შეძლებისდაგვარად, ნედლეულის წყაროდ ქცევა და მთლიანობაში ეკონომიკის „ძირითადი“ და სხვა რეგიონების შემადგენელ ნაწილად ჩამოყალიბება – ემსახურებოდა. კომუნისტების სიტყვით ჰუმანური და მზრუნველი ეროვნული პოლიტიკის კურსი, სინამდვილეში, მთლიანად ჰეგემონურ-ნაციონალური შინაარსის შემცველი იყო. ასიმილაციის გაკონტროლების პარალელურად, მიზანმიმართული მიგრაციის პროცესის მეშვეობით, ეროვნულ რესპუბლიკებში ეთნიკური შემადგენლობის შეცვლა, იძულებითი და ერთადერთი საურთიერთო საშუალების აღორძინება, საჭიროების ჟამს, ასამოქმედებელი კომფლიქტური ნერტილებისა და საშუალებების შენარჩუნების ფონზე ხორციელდებოდა. ყველაზე დიდი საშიშროება კი, რომელიც ერთი შეხედვით არც ჩანდა, ჰეგემონი ხალხის მაგალითზე, პატარა ხალხების „ნებაყოფლობით“ საბჭოთა ხალხად ჩამოყალიბება იყო. ამ მიზნით, მიზანმიმართულად რეგულირდებოდა რესპუბლიკათა ეთნიკური შემადგენლობა და რესპუბლიკათმორისი ტერიტორიული პრეტენზიები. ასიმილაციის პროცესი, რომელიც ცენტრის სურვილს შეესაბამებოდა, პირველ რიგში, ეროვნული რესპუბლიკების ეთნიკურ უმრავლესობას ბრალდებოდა. ამით კი, შიდა ეროვნებათმორის ურთიერთობებში, შუღლის მარცვალ ჩაითესებოდა ხოლმე. მეორე მხრივ კი, სხვადასხვა სეპარატული, შოვინისტურ და ნაციონალისტურ პრეტენზიებს მოქმედებისა, თუ

არსებობის ვიზა ეძლეოდათ. ამრიგად, ჯერ ერთი – მომავალში იმპერიის ინტერესების შესაბამისი კონფლიქტებისათვის საფუძველი იქმნებოდა, მეორეც – ზოგიერთი ნებადართული ექსტრემისტული მოვლენების ალკვეთით ობიექტური თანამდგომის ხატი და იმიჯი ყალიბდებოდა, თანაც იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ ამ ობიექტური ქომაგის გარეშე არსებობა შეუძლებელია. როცა ეროვნული ტრაგედია და უბედურება ხალხს მთელი სისწრაფით უახლოვდებოდა, მებრძოლი სიტყვა ხალხის წინააღმდეგობისა და ბრძოლის ჟინს ჩაცხრომას არ აცლიდა, მაგრამ რეალური საქმის გაკეთებისას იგი უმნეო იყო.

ცნობილია, რომ ეროვნული რესპუბლიკები, რომლებიც ყოფილი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შედიოდნენ, კრემლის დირექტივებით იმართებოდნენ. როგორც უკვე ითქვა, იმისათვის, რომ „საბჭოთა ადამიანთა“ ახალი ტიპის ერთობის ჩამოყალიბების პროცესი წარმატებით განხორციელებულიყო, ადგილებზე ეროვნული გრძნობა, განცდა, სიამაყე, ხსოვნა და ისტორია მიზანმიმართულად იზღუბოდა ადამიანთა მახსოვრობიდან. რესპუბლიკებში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობების წინააღმდეგ გაბრუნებულად მიმართული ზნოლა ადგილებზე ეროვნულ უმრავლესობებს ბრალდებოდა, რათა შემდეგში ჰეგემონი ეთნოსისაგან სანიმუშო და სამართლიანი მხსნელის ხატი შეექმნათ.

წინა წლების გამოუცდელი სახელმწიფოს მეთაურები, „ჩვენივე ტარით მომართული ცულები“, რომლებიც მოსკოვის მითითებებით ხელმძღვანელობდნენ, ესა თუ ის მითითება ეროვნულ ინტერესებს შეესაბამებოდა თუ არა, არაფერს დაგიდევენ, ნებისმიერ ბრძანებას ყურმოჭრილი მონასავით მთელი მონდომებით ასრულებდნენ. უფრო მეტიც, საქმე იქამდის იყო მისული, რომ მოსკოვიდან ბრძანებას აღარ ელოდნენ, ცენტრის ჯულის მოვების მიზნით, მონდომებასა და მცდელობაში ყოველგვარ ნორმებს აჭარბებდნენ. მათი თავმოდრეკილობის მძიმე შედეგები ეროვნებათმორის ურთიერთობების სფეროზეც სერიოზულ გავლენას ახდენდა. ამას განსაკუთრებით ამჟღავნებდა შემდეგი გარემოება: იმის მაგივრად, რომ ამ გამოუცდელ და მხდალ მეთაურებს თავიანთ რესპუბლიკაში ყველა ერისათვის ერთნაირი პირობები შეექმნათ, ზოგიერთ ეროვნულ უმცირესობას (მაგალითად, სომხებს, რუსებსა და სხვა) შეღავათიან პირობებს უქმნიდნენ. (მაგალითისათვის, სახელმწიფო ენისადმი ფორმალური დამოკიდებულება, თანამდებობებზე დანიშვნისას არააზერბაიჯანელებისათვის

უშირატესობის მინიჭება და სხვა ფაქტები გავისხენით). შემთხვევითი არ არის, რომ როცა ყარაბაღის საკითხი წამოიჭრა პროსოშურად განწყობილი ცენტრალური ხელისუფლებაც იძულებული გახდა, ელიარებინა, პროცენსული მაჩვენებლებით ყარაბაღის სომხების ცხოვრების დონე საერთო რესპუბლიკურ დონეს საკმაოდ აღემატებოდა. სწორედ ამ თვალსაზრისით უნდა გავიმეორეთ, რომ ლიდერი შექმნა ხალხის გადარჩენისადმი იმედის აუცილებლობამ, იმ ხალხისა, რომლის უკანასკნელი იმედიც ლმერთაა.

ეროვნებათშორის ურთიერთობის ფაქტორი გათვალისწინებული უნდა იყოს აზერბაიჯანში, რომლის ეთნიკური შემადგენლობაც ერთობ მრავალფეროვანია. აზერბაიჯანში ჰეიდარ ალიევის ბადალი მეორე პოლიტიკოსი არ ყოფილა, რომელიც ამ გერძობიარე პრობლემას ასე ფრთხილად, ყურადღებითა და მართლაც, ბრძნულად მოეპყრობოდა. იგი ითვალისწინებდა ერთა თანაცხოვრების ისტორიას, გამოცდილებას, ტრადიციებს და მომავალთან მისადაგების თვალსაზრისით, ორ გზათაგან ყოველთვის ყველაზე უფრო ოპტიმალურს ირჩევდა. განონასწორებული ეროვნული პოლიტიკის კურსი, ეროვნული უმცირესობების ყველაზე უმნიშვნელო პრობლემებიდან დაწყებული, სერიოზულ სოციალური პრობლემებით და მთავრებული, სისტემატური მზრუნველობის ქვეშ თუ იყო, კრემლის თითის ქნევის გამო კი არა, ჰეიდარ ალიევის ნებისყოფისა და გამბედაობის გამოხატულება გახლდათ. ერთი ჩვეულებრივი მაგალითი: ინგილოების, კაკასიის ალბანელთა ერთ-ერთი ძირითადი ტომის დღევანდელი წარმომადგენლების დიდმა უმრავლესობამ, რომელთა არსებობაზეც დღესაც მრავალ პოლიტიკოსსა და სახელმწიფო მეთაურს წარმოდგენა არ აქვს, განათლება, სწორედ ჰეიდარ ალიევის მიერ საერთო წესიდან გადახვევით, მათთვის დაწესებული შუღვათების ხარჯზე მიიღო. საბჭოთა კანონების ამგვარ „დარღვევათა“ მნიშვნელობის ახსნის საჭიროებას ვერ ვგრძნობთ.

დეტალებს აღარ ჩავუღრმავდები, მაგრამ ერთი კი მინდა დავძინო, ეროვნული უმცირესობებისადმი ასეთი დიდი მზრუნველობა, როგორც ახლა ზოგიერთები ამბობენ, მოსკოვში ჩივილის შიშიდან არ გამომდინარეობდა. როგორც ოთხმოცდაათიანი წლებიდან ცივილიზებული მსოფლიო გაერთიანების მაგალითზე უნდათ გეხსენებოდნენ, რომ მიუხედავად აღმსარებლობისა, ენისა და ეროვნული კუთვნილებისა, „ლეთის გაჩენილ

ყველა ადამიანის სიცოცხლის, შექმნისა და შრომის უფლება აქვს“. ჩვენი ერის სხვა ერებისადმი დამოკიდებულება ყოველთვის სწორედ ამ პრინციპებისადმი პატივისცემის გამოხატულება იყო. როგორც დიდმა პოლიტიკოსმა, ჰეიდარ ალიევმა კარგად იცოდა, რომ XX საუკუნის ზენოლისა და გველენის გამოცდილ საშუალებათაგან ყველაზე უარესი ეთნიკური კონფლიქტების თავს მოხვევდა. საეციალისტების შრით, ის სახელმწიფოები, რომელთაც მსოფლიოს გეოპოლიტიკური მდგომარეობის გაკონტროლების პრეტენზია გააჩნდათ, საეციალურად ჰქმნიდნენ ეთნიკური დაპირისპირების საფუძველს, რათა შემდგომში ამ ფაქტორისაგან საჭიროების შესაბამისად ესარგებლათ. ეჭვგარეშეა, რომ იმ სახელმწიფოთა შორის, რომლებიც განსაკუთრებულ ინტერესს ინვესტდნენ, აზერბაიჯანი ბოლო ადგილზე არ იყო.

ეროვნული პოლიტიკის კურსი, რომელიც სამოციან-ოთხმოციან წლებში ნებადართული არ იყო, ორ ასპექტს მოიცავდა: არსებული ნორმებისა და ურთიერთდამოკიდებულების ფარგლებში, კრემლის ხელმძღვანელობის დირექტივითა საფუძველზე განხორციელებადი ასიმილაციის (როგორც აზერბაიჯანელთა, ასევე ეროვნულ უმცირესობათა) აღკვეთა, ბრძოლა ეთნიკური კონფლიქტისათვის მზადებადი საფუძვლის წინააღმდეგ. ორივე ასპექტი ერთმანეთთან დაკავშირებული იყო და პარალელურად მიმდინარეობდა, თუმცა, უკანასკნელ ასპექტზე განსაკუთრებული ყურადღება მახვილდებოდა. იმის გამო, რომ გაცხადებული მნიშვნელობითა და მიზნით დამოუკიდებელი პოლიტიკური კურსის გატარება შეუძლებელი იყო, აქცენტი უკვე გაკეთებული საქმეებისადმი ხალხის დარწმუნებაზე კეთდებოდა. მზრუნველობა ცხოვრების ყველა სფეროში სრულიად ნათლად ჩანდა. მაგალითად, დაღესტანთან შედარებით აზერბაიჯანში აღზრდილი ლეკი ინტელიგენტების რიცხვი გაცილებით მეტია. ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლები, მათ შორის ლეკებიც, წარმოდგენილი არიან საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, ეროვნულ-კულტურულ, სოციალურ-ეკონომიკურ, ერთი სიტყვით, ცხოვრების ყველა სფეროში.

ეჭვგარეშეა, რომ უნიჭო ხალხი არ არსებობს, უბრალოდ, არსებობენ ქვეყნები და პოლიტიკები, რომლებიც ნიჭის გამოვლენით ან არიან დაინტერესებულნი, ან არა. აზერბაიჯანელი ხალხი კი ის ხალხია, რომელიც მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე აფასებს ნიჭს და მისი

გამოვლენისათვის ძალას არ იშურებს და ცდილობს, შესატყვისი პირობა შეუქმნას მას.

ჰიედარ ალიევი სხვა ორი ასპექტის წინააღმდეგ ბრძოლის დროსაც აქცენტს ეროვნული უმცირესობების დარწმუნებულობის გრძნობაზე აკეთებდა. ექსტრემისტი ხალხი არ არსებობს, უბრალოდ, არსებობდნენ და არსებობენ მეთაურები, რომლებიც მათ შოენიზმის სენს შეჰყრიან ხოლმე და უბედურებებისაკენ მიაქნებენ. ხალხი, რომელიც მის მიმართ გამოჩენილ მზრუნველობას ხედავს და მშვიდად, უზრუნველად ცხოვრობს, ჰიედარ ალიევის მიერ ეროვნული მიკერძოების წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლას სამოციან-ოთხმოციან წლებშიც ერთმნიშვნელოვნად უჭერდა მხარს.

კონცეფციის სახით განხორციელებული ეროვნული პოლიტიკის კურსის პირველმა რეალურმა შედეგებმა და მისმა დამაჯერებელმა ძალამ ჩვენს ქვეყანაში არსებული ეროვნული ერთიანობა კიდევ უფრო განამტკიცა. ერთმნიშვნელოვნად უნდა განვაცხადოთ: ის, რომ გარდაქმნის კამპანიის შემდეგ, სსრკ-ს რესპუბლიკათა უმრავლესობაში ეროვნულ ნიადაგზე მომხდარი კონფლიქტები აზერბაიჯანში არ მოხდა, სწორედ ჰიედარ ალიევის მიერ სამოციან-ოთხმოციან წლებში გატარებული ეროვნული პოლიტიკის კურსის დამსახურებაა. მოუხედავად იმისა, რომ მტრულად განწყობილი ძალები ბევრს ცდილობდნენ, ეროვნულ ნიადაგზე ჩვენშიც გაეჩალებინათ კონფლიქტი, მიზანს ვერ მიაღწიეს, რამეთუ მათ მიერ დაგეგმილი მზაკრული მიზნები ჯერ კიდევ იმ წლებში იყო აღკვეთილი.

მას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანმა ისტორიული დამოუკიდებლობის უფლება მოიპოვა, სხვა საშუალებებთან ერთად ცდილობდნენ, ეროვნული შულის ჩამოგდებით, ჩვენი ქვეყანა გაეხლიჩათ, ფედერალურ პრინციპებზე გადაეყვანათ, ან დაეჩოქებინათ მაინც. ხალხის წინააღმდეგობის პოტენციალი ულიდერობის გამო თითქმის დამრეცხამ იყო. აზერბაიჯანი სამოქალაქო ომის, ძმთაშვილური შულისა და რეალური გახლეჩის საფრთხის ზღურღლზე იყო. უბედურების მოახლოება გარე ფაქტორებთან ერთად შიდა მდგომარეობამაც, განსაკუთრებით ულიდერობამ, დააჩქარა. „ყოფნა არყოფნის“ დილემა, როგორც წესი, დღის წესრიგში საბოლოო და სწორი გადაწყვეტილების მიღების აუცილებლობას აყენებს. აზერბაიჯანი კი 1993 წლის ივნისამდე თავისი ისტორიის ყველაზე მძიმე პერიოდს

ცხოვრობდა. აღნიშნულ პერიოდში ანარქიამ, უკანონობამ, უიმედობამ და უნდობლობამ თავის უკანასკნელ ზღვარს მიაღწია. სწორედ ასეთი მომენტში, ხალხმა ღვთისგან ბოძებული ბოლო და ერთადერთი მანძის გამოყენების იმედით მტკიცე გადაწყვეტილება მიიღო: ჰიედარ ალიევის, როგორც ლიდერის უალტერნატივობა მთელი კატეგორიულობით გამოაცხადა და მისი ქვეყნის ხელისუფლების სათავეში დაბრუნება თავისი გადარჩენის რეალურ შანსად მიიჩნია.

ჰიედარ ალიევის დიდ პოლიტიკაში დაბრუნება იმ დროს დაემთხვა, როცა, ეროვნებათშორისი ურთიერთობები თავის ისტორიულ ტრადიციებს ივიწყებდა და მტრულად განწყობილი ძალების მხრიდან მართვადი ხდებოდა. ეთნიკური დაპირისპირების უკვე მტკრობაში გადაზრდის ფაქტი მაშინ მიმდინარე ძმთაშვილური ომის პირობებს კიდევ უფრო ძაბავდა და ართულებდა. ჰიედარ ალიევმა დაძაბული და მრზანდასახული მუშაობა ორი მიმართულებით დაიწყო. უმთავრესი ის იყო, რომ შეაჩერა სიტუაციისა და მდგომარეობის გაუარესება-გართულების პროცესი: დაიწყო ისტორიული ტრადიციების აღდგენა და ახალი ისტორიული მოთხოვნების შესატყვისი კონცეფციამდე დაფუძნებული სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელება, რომელიც ეროვნებათშორისი ურთიერთობების სფეროში ხალხის მენტალიტეტთან ჰქიდრო კავშირშია.

ჰიედარ ალიევმა ეროვნებათშორისი ურთიერთობების სფეროში ისტორიული ტრადიციების აღდგენა, პირველ რიგში, მზრუნველობის ფაქტორით დაიწყო. მისი ხელისუფლებაში მოსვლის პირველივე დღეებიდან რესპუბლიკის მოსახლეობამ, მათ შორის ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლებმა, თავიანთ მძიმე პრობლემებთან მიმართებაში, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მხრიდან რეალური თანადგომა და ნამდვილი მზრუნველობა იგრძნეს. თანდათან მათში ასეთი რწმენა გაჩნდა, რომ შოენისტური ძალების პროპაგანდას ისინი უბედურებისაკენ მიჰყავს, ქეშმარიტი ბედნიერება იმაში მდგომარეობს, რომ ქვეყანა, სადაც საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობ, შენ სამშობლოდ, სახელმწიფო კი – საკუთარ სახელმწიფოდ მიიჩნიო.

ჰიედარ ალიევის ინიციატივით შეიქმნა კანონიერი გარანტიები ეროვნული უმცირესობების ლიტერატურის, კულტურის, ენის, ისტორიისა და ადათ-წესების მოვლა-პატრონობისა და განვითარებისათვის. ამ მიზნით, მათ სისტემატური ფინანსური დახმარება აღმოუჩინეს. ეროვნული

უმცირესობების კულტურის ცენტრები უმრავლესობის იქნენ შესაბამისი შენობებით, რომლებიც განთავსდებოდნენ არიან კომუნალურ, გადასახადებისა და საარსებო ქირისაგან. მომზადებულ იქნა მათი ანბანები და მშობლიურ ენაზე სასკოლო სახელმძღვანელოები, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოიყო სახსრები მათი წიგნებისა და გაზეთების გამოცემად, შეიქმნა შესაბამისი პირობები რესპუბლიკის რადიოში, კერძო გაზეთებსა და ტელე-არხებზე მათ მშობლიურ ენაზე გადაცემებისა და პუბლიკაციების მომზადებისათვის, შეიქმნა სრული სამართლებრივი ბაზა სხვადასხვა კონფესიათა თავისუფალი მოღვაწეობისათვის. ყველაფრის ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა, ამიტომაც დავძენთ, რომ მრავალთაგან თითო-ორთა მაგალითის მოყვანაც ცხადყოფს, რომ მძიმე ეკონომიურ კრიზისში მყოფი მერბაიჯანის სახელმწიფოში ეროვნული უმცირესობებისადმი კომპლექსური და სისტემატური მზრუნველობის გამოჩენა ტრადიციად იქცა.

ტრადიციის აღდგენის დროსაც ორი ასექტი იქნა გათვალისწინებული: ა) ჩვენი რესპუბლიკის წინააღმდეგ მომართული მტრის პროპაგანდის გაუვნელოვანება და ბ) ლიტერატურის, კულტურისა და ხელოვნების, რომლებიც საუკუნეების მანძილზე ხალხის გენტალიტეტის გეგმატანის, დამცველისა და განმსაზღვრელის როლს ასრულებდნენ, და უმთავრესის - წლების მანძილზე აკრძალული რელიგიის პოტენციალის მაქსიმალური გამოყენება. გაუვნელოვანების პროცესი განსაკუთრებული წარმატებით კიდევ იმიტომ განხორციელდა, რომ იგი ჩვენში პროპაგანდისტული ხასიათისა არ იყო, ეს საქმე ობიექტური ინფორმაციის გავრცელებით, მართა თავისუფალი გაცვლითა და მოქალაქეთა მიერ თავიანთი პოზიციების თავისუფლად დაფიქსირების პირობებში წარმართა, უმთავრესი კი ის იყო, რომ ყურადღება გამახვილდა ეროვნული უმცირესობების მერბაიჯანელი ხალხისადმი ნდობის ფაქტორზე. ანტიმერბაიჯანული ექსტრემისტული დაჯგუფებების წამდელი სახის გამოაშკარავება და ხალხისათვის გათვალისწინება, ჯერ კიდევ ეროვნულ უმცირესობათა ნდობის მოპოვებას არ ნიშნავდა. ამიტომაც რეალური და კონკრეტული საქმეებით ეროვნული უმცირესობების ნდობის მოპოვება ყველაზე დიდ გამარჯვებად იქცა.

ისტორიულად მერბაიჯანული ლიტერატურა მერბაიჯანელი ხალხის ეროვნულ-სულიერ თვითმყოფადობასა და სიმდიდრეს ასახავს.

მერბაიჯანულ ლიტერატურაში ვერ ნახავთ სიტყვას, ზიზღს, მტრულ განწყობას თუ ქედმაღლურ დამოკიდებულებას სხვა ეთნოსის, ან თუნდაც მათ მიმართ, ვინც მერბაიჯანისადმი მტრულადაა განწყობილი. ჩვენს ეროვნულ-მხატვრულ ცნობიერებაში ჩვენი ხალხისადმი სიყვარული და პატივისცემა სხვა ხალხების მიმართ სიტყვასა და ზიზღზე არაა დაბნეული. მერბაიჯანული ლიტერატურა არასოდეს უნეკდა პროპაგანდას სიტყვასა და შოკინზმს, იგი მუდამაჟამს თავისი ჰუმანისტური სანწყისების ერთგული იყო.

სწორედ ამიტომ, მერბაიჯანში მხატვრული სიტყვა ყოველთვის ობიექტურ სიტყვად იქცეოდა ხოლმე. ჩვენი ხალხის დამახასიათებელ თვისებათაგანია მისი რწმენა თავისი ლიტერატურისა და კულტურისადმი. ჩვენი ეროვნული ლიტერატურულ-მხატვრული ცნობიერება, რომელიც სიცრუისაგან, სიყალბისაგან და მორალური სეპარატიზმისგან ყოველთვის დაზღვეული იყო, მარადჟამს ჩვენი ეთნიკური დერეფისა და ეროვნული ერთობის ყველაზე სანდო გარანტიად გვევლინებოდა. ის, რომ ჰეიდარ ალიევის ეროვნებათშორისი ურთიერთობების ბრძნულ პოლიტიკაში ლიტერატურასა და კულტურას განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა, სულაც შემთხვევითი არ გახლავთ. ზემოთ ნათქვამთა პარალელურად, ჰეიდარ ალიევი ამავე დროს ყურდნობდა მერბაიჯანელობის იდეას, რომელიც ჩვენი ლიტერატურის ძალასა და ძლევაშისილებას წარმოადგენს. იყო დიდი საჭიროება, რომ ჩვენი ქვეყნისათვის ამ იდეის ისტორიულად მაცოცხლებელ ძალას თავისი მისია 1993 წლის მერეც შეესრულებინა. სახელმწიფო ინტერესები მოითხოვდა, რომ აღნიშნული იდეა ეროვნულ ცნობიერებაზე გამეფებულიყო.

ძალზედ ბევრი შეიძლება ელაპარაკოთ მერბაიჯანში ეროვნული უმცირესობებისადმი ხალხის თბილ დამოკიდებულებასა და უშუალოდ, ჰეიდარ ალიევის ინიციატივით სახელმწიფო დონეზე გამოვლენილი მზრუნველობის შესახებ. მაგრამ ყველაზე მთავარი მახასიათებელი ისაა, რომ ეროვნული უმცირესობებისადმი სახელმწიფო მზრუნველობის შეუქცევადობას პირველად სწორედ ჰეიდარ ალიევის შესწავრობით მიეცა კანონიერი სტატუსი. სახელმწიფოს პრეზიდენტის ინიციატივით მიღებულ კონსტიტუციაში, რომელშიც უნიტარული სახელმწიფოსათვის დამახასიათებელმა სინდისის, სიტყვის თავისუფლებამ და პოლიტიკურ გაერთიანებათა შესახებ ნორმებმა პირველად თავისი ასახვა, ეროვნულ უმცირესობებს რიგი

განსაკუთრებული უფლებები და შეღავათები მიეცათ, თანაც, ქვეყნის სხვა მოქალაქეებთან ერთად, მათი თანაბარუფლებიანობა ერთმნიშვნელოვნად დადასტურდა. ანუ დამთავრდა ეროვნული უმცირესობებისადმი ისეთი დამოკიდებულება, რომელიც ერთი რომელიმე კონკრეტული მეთაურის ნებით განისაზღვრებოდა, ამიერიდან მისი რეგულირება დაიწყო ამისათვის მომართული მექანიზმით.

ექვევარება, რომ კანონი აუცილებელია, მაგრამ იმისათვის, რომ ეროვნულ სფეროებთან დაკავშირებულმა კანონმა რეალური ძალა მოიპოვოს, მას მორალურ-იდეოლოგიური ბაზა უნდა გააჩნდეს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კანონები ჯერ ადამიანების ცნობიერებაში უნდა დამკვიდრდნენ და განმტკიცდნენ, საბოლოო ჯამში რწმენად უნდა იქცნენ. ამისათვის აზერბაიჯანში შესაბამისი პირობები და გარანტიები არსებობდა, ჰეიდარ ალიევმა ისინი კიდევ უფრო განამტკიცა და ახალი შინაარსით გაამდიდრა. მაგალითად, შეუძლებელია, ჩვენში დასახელო სახელმწიფოს მეთაური და ეროვნული ლიდერი, რომელიც ქვეყანაში ეროვნული ერთობის კიდევ უფრო განმტკიცების მიზნით, ჰეიდარ ალიევივით იყენებდეს აზერბაიჯანული ლიტერატურისა და კულტურის პუმიანსტურ თვისებებს, გამაერთიანებელ და შემოქმედებით ძალას. სახელმწიფო ენისადმი დამოკიდებულება კიდევ ერთხელ ცხადყოფს იმას, თუ ჰეიდარ ალიევი რა რიგ მაქსიმალურად იყენებს შესაძლებლობას იმ სახელმწიფო ატრიბუტებისა, რომლებიც ეროვნულ ერთიანობასა და სამოქალაქო თანხმობას ემსახურებიან. მის პოლიტიკას გლობალურობა, პერსპექტივის გათვალისწინება და საქმის საფუძველში სტრატეგიული მომენტის ჩადება ახასიათებს. ამ თვალსაზრისით, ჰეიდარ ალიევის მიერ ქვეყნის მოსახლეობის, განსაკუთრებით კი ინტელიგენციის აზრის გათვალისწინებით, ჩვენი სახელმწიფო ენის უწინდელი სახელის აღდგენა სხვა არაფერია, თუ არა პრაგმატისტული პოლიტიკის მიერ კრძალულ სურვილების დაძლევა და გარდაუვალი აუცილებლობის ლოგიკური შედეგი.

სამოქალაქო სამოგადოების აღმშენებლობა სახელმწიფო იდეოლოგიის მოქნილობას მოითხოვს, ეროვნული იდეა კი სწორედ ასეთი მოქნილი სახელმწიფო იდეოლოგიის მანევრების საფუძვლიანი გამოყენებითა და უფრო სტაბილურ და მარადიულ ფასეულობათა ბაზაზე დაფუძნებით იქცევა რეალურ ფაქტად. ჰეიდარ ალიევისეული ეტაპი ეროვნული იდეოლოგიისა, რომელსაც საფუძველი უძველეს დროში ჩაეყარა, სწორედ

ასეთი სპეციფიკური თვისებების გამო იქცა მარადიულ საგანძურად აზერბაიჯანის მოქალაქისათვის, განურჩევლად რელიგიისა და ეროვნული კუთვნილებისა, იგი ასევე მარადიული კუთვნილებაა დედაამინის ზურგზე მცხოვრები ყველა აზერბაიჯანელისათვის.

ჰეიდარ ალიევისეულ ეტაპზე ჩვენი ეროვნული იდეისა, რომელიც ზოგჯერ ცხრა ატრიბუტს მოითვლის (ეროვნულობა, თავისუფლება, რესპუბლიკულობა, ისლამულობა, აზერბაიჯანულობა, სამშობლო, სუვერენულობა, დამოუკიდებლობა და სახელმწიფოებრიობა) განსაკუთრებული ყურადღება სამ მთავარ ატრიბუტზე გამახვილდა: სამშობლო, აზერბაიჯანულობა და ისლამულობა. ჰეიდარ ალიევი ამ სამ ატრიბუტზე იმიტომ ამახვილებდა და ამახვილებს განსაკუთრებულ ყურადღებას, რომ ესენი ქმნიან მორალურ საფუძველს აზერბაიჯანის მთლიანობისათვის, უნიტარულობისა და რესპუბლიკის შიგნით ერთიანობისათვის.

სამშობლო, როგორც ეროვნული ერთობისა და მთლიანობის განუმოკიდებელი გარანტი, ჰეიდარ ალიევის მთელ მოღვაწეობას ნითელი ხაზით გასდევს. პატრიოტიზმზე, რომელიც ეროვნულ ერთიანობას უზრუნველყოფს, ქვეყნის მეთაური სამ ასპექტში ამახვილებს ყურადღებას: ჩვენს ქვეყანაში მცხოვრები ყველა ერის ერთობა, მსოფლიოს რომელ ნორტილშიც არ უნდა ცხოვრობდეს, ყველა აზერბაიჯანელის ერთობა და მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში მცხოვრები აზერბაიჯანის ყოფილი მოქალაქეების აზერბაიჯანელებთან თანხმობა.

კიდევ ერთხელ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჰეიდარ ალიევმა, რომელიც ეროვნული ერთობის მოვლა-პატრონობისა და კიდევ უფრო გაძლიერების მიზნით ხალხის მენტალიტეტსა და ეროვნული ლიტერატურისა და კულტურის დამახასიათებელ თვისებებს ეყრდნობა, დამოუკიდებლობის პერიოდში, ყოველივე ამისათვის, პოლიტიკურ-სამართლებრივი და მორალურ-ზნეობრივი ბაზა შექმნა. ეროვნული უმცირესობები, რომელთაც მზრუნველობა სიტყვით კი არა, რეალურ საქმეებში დაინახეს და თავიანთი აღმსარებლობის, ენის, ეროვნული კუთვნილების, ლიტერატურისა და კულტურის მიმართ პატივისცემის მოწმენი გახდნენ და რომელთაც აზერბაიჯანი არა ჩანერის პუნქტად, არამედ ჭეშმარიტ სამშობლოდ მიანიათ, პატრიოტიზმის იდეის ირგვლივ კიდევ უფრო მჭიდროდ შემოირკლნენ და შემთხვევითი არ იყო, რომ ყარაბახის ომში სამშობლოს წმინდა მიწების დასაცავად წასული და მის გადასარჩენად

თავგანმირისთვისაც კი მზად მყოფი რუსიც, ებრაელიც, უკრაინელიც, ლუკიც, ქურთიც, ავარელიც, თალიშიც, თათარიც... მერბაივანელი იყო. მოუხდევად იმისა, რომ მათ ერთმანეთისაგან ეინიკური ფაქტორი და აღმსარებლობა განასხვავებდა, პატრიოტიზმი მაინც ყველა მათგანს აერთიანებდა. ასეთ ერთიანობას კი მხოლოდ ჰოიდარ ალიევის მიერ ჩამოყალიბებული ამ იდეის განხორციელებით მივაღწიეთ: „მერბაივანის მის ტერიტორიაზე მცხოვრები ყველა ერისა და ხალხის საერთო სამშობლო“. ის იდეური სახელოვე, რაც ჩვენ ერთმანეთთან გვაკავშირებს, მორალურ-მნიშვნელოვანი პრინციპებია. როგორც ჩვენი ღრმად პატივცემული პრეზიდენტი იტყვოდა, „სიტყვა მერბაივანელი“ – მარადფასს გვერთიანობებს“.

„მსოფლიოში რამდენი მერბაივანელია?“ – ამ კითხვზე განსხვავებული პასუხები არსებობს. მაგრამ ყველაზე ზუსტი პასუხი ისაა, რომ მსოფლიოში იმდენი მერბაივანელია, რამდენსაც მერბაივანი თავის წმინდა სამშობლოდ მიაჩნია. უფრო სწორად, ეთნიკურ კუთვნილებასთან ერთად პატრიოტიზმი, ანუ ეროვნული ერთობა მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეებში მცხოვრები მერბაივანელების ერთობაცაა. იმის გამო, რომ ნიგის მოძღვრები თავში ამის შესახებ დანერგულად ვისაუბრებთ, აქ ძალზედ მოკლედი იმასდა აღვნიშნავ, რომ თავად ამ იდეის კონცეფციური სახით განხორციელება და მთლიანობაში, მისი ეროვნული იდეის ერთ-ერთი საფუძვლიად გადაქცევა, უპირველეს ყოვლისა, ჰოიდარ ალიევის სახელს უკავშირდება.

პატრიოტიზმთან ერთად მერბაივანელობაც საერთო-ეროვნული კულტურის ძირითად ბაზათაგანია. ჩვენს რესპუბლიკაში, სადაც ეთნიკური შემადგენლობა ერთობ მრავალეროვნანია, ერთხანობას (1993 წლამდე), სახელმწიფოსა და ეროვნებათა ინტერესების გაუთვალისწინებლად, თურქობის გადაჭარბებულმა პროპაგანდამ, ბუნებრივია, ეროვნულ უმცირესობებში გასაგები უსურველად გამოიწვია: ამუშავდა ეროვნული უმცირესობების სტიქიური წინააღმდეგობის ინსტიტუტი, რის გამოც მათში წარმოიშვა რესპუბლიკის გარეთ მოქმედი ნაციონალისტური ძალები. საკმარისად რესპუბლიკის საბოლოო მამასაც შოგინამის გაღვივება შეადგენს. სწორედ ამ კუთხით იყო საშუალო მერბაივანელობის თურქობით შეცვლა, და ეს, გინდა თუ არ გინდა, ადამიანთა ცნობიერებაში პატრიოტიზმისადმი დამოკიდებულებასაც შეცვლიდა.

სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი დისკუსიის დროს ჰოიდარ ალიემა თქვა: „ჩვენ თურქული წარმოშობის ხალხი ვართ და ჩვენი ენაც თურქულიდან ხალხთა ენათა ჯგუფს განეკუთვნება“. ესე იგი, ჰოიდარ ალიევის მიერ სახელმწიფო ენის სახელწოდების შეცვლა, მისი მცნირებული უმცირესობიდან არ გამოდინარეობს, იგი, პირველ რიგში, ამ ეროვნული იდეის ლოგოსა და მოთხოვნების ეროვნულებას უკავშირდება, რომელმაც ფორმირების პროცესი XIX-XX საუკუნეებში გაიარა. მის მიერ მერბაივანელობის აღდგენამ ხელახლა ეროვნული პატრიოტიზმი რესპუბლიკის მთელი მისახლეობის ცნობიერებაში, აღდგა ნდობა და რწმენა იმ ეროვნული უმცირესობისა, რომლებსაც თავი მერბაივანელად მიაჩნიათ.

მუსლიმანურმა აღმსარებლობამ VII საუკუნიდან, ანუ ისლამის აღიარების დღიდან დაღმდეგ, ჩვენს ისტორიაში, სულიერებაში, ცნობიერებაში, ლიტერატურასა და კულტურაში შეუდარებელი როლი შეასრულა. უფრო სწორად, ერთ-ერთი ფაქტორი, რომელიც ბოლო 1300 წლის განმავლობაში ეროვნულყოფდა ჩვენს ეთნიკურ ერთობას, ისლამი გახლდათ.

მეფის რუსეთმა, რომელმაც XIX საუკუნიდან მოყოლებული, მერბაივანი ორად გახლიჩა და მის ერთ ნაწილს დაუპატრონა კოდეც, ჩვენი რელიგიური აღმსარებლობის წინააღმდეგ კარგად მოფიქრებული და მანამდარითული აგრესია წამოიწყო. მანამდარითული იყო: ხალხის საკუთარი რელიგიური აღმსარებლობიდან ჩამოშორება და ამ გზით მისი ტრიბიკური მთლიანობის ერთ-ერთი მთავარი ატრიბუტის გაუქმება. მეფის რუსეთმა, რომელიც თავისი ქრისტიანული ფასეულობების ყოველმხრივ შენარჩუნებას ცდილობდა, ისლამის ღირებულებათა ძველებსა და მისი, როგორც ექსტრემისტული რელიგიის პროპაგანდის გზა აირჩია.

ბოლშევიკებმა, რომელმაც XX საუკუნის დასაწყისში ხელი იდეს ხელსუფლების სადგევები, მოგვანებით კი კომუნისტებმა, როგორც ქრისტიანობისა და მუსლიმანობის, ასევე სხვა დიდი კონფესიების მიმართ უფრო მეტი დაუწინდებლობა გამოავლინეს, კიდევ მეფის რუსეთის მოხელეებმა. ღვთის სახლები – მეჩეთები, ეკლესიები, სინაგოგები დახიურა, რელიგიას, როგორც ასეთს, ყადაღა დაედო. ამრიგად, ყველა ადამიანს ნაერთა სინდისისა და რელიგიური აღმსარებლობის თავისუფლება,

რომელიც, ფაქტობრივად, ადამიანთან ერთად ჩნდება. ხალხმა – მორწმუნეებმა და გარეგნულად ათეისტებმა, თავისი რწმენა სულში ჩაიმარსა და რელიგიური რიტუალების შესრულებას თავისთვის, ოჯახში შეუდგა.

ისლამის კონფერენციის წევრ ქვეყანათა სახელმწიფოსა და მთავრობის მეთაურთა შეკრებაზე, რომელიც მარიკოს ქალაქ ქსაბალანში ჩატარდა (1994 წ. 12 დეკემბერი), ჭვიდარ ალიევმა თავის შეხვედრებულ სიტყვაში თქვა: „XIX საუკუნის დასაწყისში ხანგრძლივი სახელმწიფოთა-მორისი ომების შედეგად აზერბაიჯანმა დაკარგა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, ხოლო მოგვიანებით, საბჭოთა კავშირის შემადგენელ ნაწილად იქცა. ამ წლების განმავლობაში ჩვენმა მულიმანურმა აღმასრუბლობამ მძიმე განსაცდელი გამოიარა, აზერბაიჯანელი ხალხი თავის რელიგიურ გრძნობებს დაუფარავად ვერ ამეფლავებდა. მაგრამ ეს გრძნობები ჩვენს თავში, ჩვენს სულში ვაღვარჩინეთ, უფრო მეტიც, ყველაზე მძიმე წლებში სწორედ ჩვენს სარწმუნოებას ვაღიარებდით“.

მას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანი დამოუკიდებელი გახდა, გარეგნული თვალსაზრისით, შეიქმნა შესაბამისი პირობები თავისუფალი რელიგიური აღმასრუბლობისათვის. 1993 წლამდე სხვა სეგმენტების მგავსად, განსაკუთრებული ყურადღება არც ისლამის ფასეულობათა ეთნიკური ერთობის ფაქტორს ექცეოდა. იმის გამო, რომ ისლამის პრაქტიკის საეკლესიო ავტორიტეტი შეიქმნა, ჭმა გუბანა ამ სეგმენტში შეხიზვევითი ადამიანების მოსვლა. ისეთი ადამიანების მიერ, რომელთაც რწმენა, ან რელიგიური განათლება არ გააჩნდათ, ან კიდევ ზნეობრივად ამ სეგმენტისთვის შეუფერებელი იყვნენ და „გარეგნულად“ რელიგიის თავიანთი მოწოდებით მოქცეულ უამრავი არასასამართლო პირი იმდენად წარმოშვა. მეორეს მხრივ კი, რელიგიური-მასობრივი მანქანით შენობიერი სხვადასხვა სახელმწიფოები თავიანთი სახელმწიფოებრივი ინტერესების გასატარებლად შესაბამისი პირობების მომზადებას ცდილობდნენ. ყველაზე სამაში მოვლენათაგანი ჩვენს რესპუბლიკაში სწორედ მასობრივად მასობრივად დინებას გამოვლინა. მასობრივად, რომელთა საბოლოო მიზანია ქვეყნის მოსახლეობის ისლამისგან დამოკლება იყო, სარგებლობდნენ რა ქვეყანაში შექმნილი ეკონომიური კრიზისით, ხალხს ფულის გვეგვირით ქრისტიანული სარწმუნოებისაყენ იბრუნებდნენ, ანდა აუფასურებდნენ ჩვენს აღმასრუბლობას.

როგორც კი ჭვიდარ ალიევი ხელისუფლებაში მოვიდა, მამინეუ განცხადა, რომ ერთგული სახელმწიფოს აღმშენებლობაში უპირატესობას

საერთო პრიორიტეტებს ანიჭებს. მოუხედავად ამისა, მან გათავალისწინა რა რელიგიის როლი სახელმწიფო აღმშენებლობასა და ქრონოლოგიურ ეთნიკური ერთიანობის შესარჩუნებაში, ამ მიზნით სახელმწიფო ფუნდამენტალური სამომავლო პროგრამის თანდათანობით განხორციელებას შეუდგა.

პირველ რიგში, აზერბაიჯანში შეიქმნა პირობები, რომელიც უზრუნველყოფდა ყველა რელიგიის თანაბარ თანაცხოვრებას, შეიქმნა კონსტიტუციური გარანტიები ყველა რელიგიური კონფესიის თავისუფალი მოღვაწეობისათვის, აღკვეთილ იქნა რელიგიური მისიონერების მოღვაწეობა, რომელიც ჩვენს ერთგულ პოლიტიკასა და სახელმწიფო ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა. მასობრივად არსებობდა, მათ მიერ რელიგიური დაზუსტებულების დაფუძნება და მოღვაწეობა დარღვევითი და სავარაუდოდ სიბრძნის შესაბამისი კანონებით. აიკრძალა რელიგიური ნიშნით პოლიტიკური პარტიის შექმნა, რელიგიის სახელით სხვადასხვა სახელმწიფოების ინტერესთა ვიზიტები, რელიგიური კუთვნილების გამო პიროვნების ჩავიკრა და სხვა არაკანონიერი ქმედებანი.

ჭვიდარ ალიევის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი წარმატება ისაა, რომ მჭიდრო კავშირი ჩამოაყალიბა მსოფლიოს ისლამურ სახელმწიფოებთან. მასი ბრძნული პოლიტიკის შედეგია, რომ ამჟამად აზერბაიჯანი ისლამურ სახელმწიფოთა შორის ყველაზე მაღალი დონის პარტნიორი ქვეყანაა. „მე, როგორც აზერბაიჯანის რესპუბლიკის პრეზიდენტი, დიდ მნიშვნელობას ვანიჭებ ჩემს ძმებთან – მუსლიმანური სახელმწიფოების მეთაურებთან პირადი ურთიერთობების დამყარებასა და ჩვენ შორის არსებული თანხმობის განმტკიცებას“. ეს უზარალოდ ნათქვამი არ გახლავთ, ესაა რეალური სამომავლო პროგრამისა და კონსტიტუციური ერთგული პოლიტიკის პრიორიტეტულ მიმართულებათაგანი. სხვათა შორის, ჩვენ უკვე ვაჩვენებთ მასი წარმატების მოწმეებს.

ყურადღება მიუქცევით ჩვენი სახელმწიფოს მეთაურის სხვადასხვა რელიგიურ დელეგაციებსა და რიტუალებზე წარმოქმნილი სიტყვა-ბილი ამოწაროდ ამ გამოთქმებებს:

“...ყურანის ყველა ფრაზა დღესაც ჩირაღდანია იმისათვის, რომ ჩვენ აზერბაიჯანში დღისი მიმართულებით ვიარათ.

...რჩევა-დარიგებანი და ჭმები, ყურანი შთაგვიფიქრებს, ის რჩევანი და ის მოთხოვნებიდანია, რომელნიც ადამიანებს სინმინდისაყენ,

სიმართლისაკენ, სამართლიანობისაკენ, ერთგულებისა და გამბედაობისაკენ მოუწოდებენ.

...მას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანის სახელმწიფომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ჩვენი ხალხის სულიერი ფასეულობანიც აღდგენილ-აღორძინებული იქნა.

...ჩვენ აზერბაიჯანელები - ეს შემდგომ მომავალ თაობებსაც გადაეცემა - არასოდეს დაეშორებით ჩვენს სარწმუნოებასა და რელიგიას და ამ სულიერ წყაროებზე დაყრდნობით ავაშენებთ ჩვენს მომავალს".

ეს სტრიქონები ორი თვალსაზრისით იქცევა ყურადღებას: ჯერ ერთი - ჩვენი ხალხი ისტორიულად ნმინდა ისლამურ ფასეულებებს აღიარებდა, ყურანს, მართლაც, ლეთისკენ გამძღოლ ჩირაღდანად მიიჩნევდა, არც ერთი ქვეყნის მოდელი არ მოუღია და გაუღენის ქვეშ არ მოხვედრილა. აი, ასე შექმნა ამ ხალხმა თავისი თვითმყოფადი და მდიდარი რელიგიური ტრადიციები და მსოფლიო ცივილიზაციაში თავისი გამორჩეული ადგილი დაიმკვიდრა. მეორეც - გასული საუკუნის ბოლოს ისტორიული სამართლიანობის აღორძინების კვალობაზე ჩვენი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის სხვადასხვა ისლამური მოდელებისათვის, ავღორძინეთ ჩვენი ისტორიულ-სულიერი ფასეულობანი, პროგრესის ეს გზა ავირჩიეთ და მომავალი თაობებიც ჩვენსავე ისტორიულ-სულიერებათა წყაროებს დაეყრდნობიან.

ვერ უარყოფ პეიდარ ალიევის განუმეორებელ როლს ჩვენში ისლამის წარმატებულად აღორძინების საქმეშიც. მან ამ სფეროშიც გვიჩვენა საქმისა და სიტყვის ერთიანობის მაგალითი. როცა პრეზიდენტობის ფიცს სდებდა, ხელი ნმინდა ყურანზე ედო. სისტემატურად და უშუალოდ მონაწილეობს იმ კონფერენსიათა რელიგიურ დღესასწაულებსა და რიტუალებზე, რომლებიც ჩვენს რესპუბლიკაში მოღვაწეობენ, ხშირად ხდება რელიგიურ მოღვაწეებს, ინტერესდება მათი პრობლემებითა და საზრუნავით და შესაძლებლობების ფარგლებში, ეხმარება მათი გადანაცვების საკითხში. „მას შემდეგ, რაც დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის პრეზიდენტად ამირჩიეს, მე ვასრულებ ჩემს მუსლიმანურ მოვალეობებს. მოვინახულებ ქალაქები - მექა და მედინა - და თავყვანი ვეცი უწმინდეს სალოცავებს. აღვასრულებ ურმას რიტუალს".

ყოველივე ამით პეიდარ ალიევი რელიგიურობას როდი უწევს პროპაგანდას, იგი პირადი მაგალითით ადასტურებს იმას, რომ ყოველ ადამიანს

უფლება აქვს იცხოვროს თავისი მრწამსის შესაბამისად. ადამიანი, განსაკუთრებით კი ლიდერი, თავის ღმერთსა და სამშობლოს უნდა ემსახურებოდეს. ამას მოითხოვს ერისა და სახელმწიფოს ინტერესები.

პეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფცია ყურადღებას იქცევს თავისი აღმშენებლობითი ხასიათით, პერსპექტიულობითა და, რაც ყველაზე მთავარია, პოტენციალის ამოუწურაობით. ამიტომაც მისი ეროვნული პოლიტიკის კურსი შორსაა ტავტოლოგიებისა და სტანდარტებისაგან, იგი ყველა გამოხატულებაში, ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ახალი და მიმზიდველია. ამიტომაც იგრძნობა საჭიროება, როგორც პეიდარ ალიევის, ასევე მისი ეროვნული კონცეფციის მიმართ. ასეთი საჭიროება დღესაც არსებობს და ხელეც იქნება.

ასე, რომ ხალხს, რომელსაც საბოლოო ჯამში ღმერთი ეიმედება, ადამიანი ლიდერი, მხსნელი და იმედი ესაჭიროებოდა.

**ჩვენი
ეროვნული
სახელმწიფოებრიობის
არქიფექტორი**

ბილიკის გაყენა, ჭმის გაჭრა იმ გარეგანებათაგანია, რომელსაც მადლობისათვის არავინ აკეთებს. ამგვარი გარეგანებაყოფლობითიც შეიძლება იყოს და იძულებითიც. ყველაზე ცუდი ისაა, როცა ბილიკის გამყენს, თუ ჭმის გამჭრელს ივინყებენ, ანდა მისი ამ გარეგანებაყოფლობაზე დავობენ. ისინი, ვინც გაყვანილი ბილიკითა და გაჭრილი ჭმით სარგებლობენ, ორ ~~ჯგუფად~~ იყოფიან. ერთი ჯგუფი, როცა გაყვანილი ჭმით სარგებლობს, ჩვენი მენტალიტეტის შესაბამისად, მის გამჭრელს მადლიერებით მოიხსენიებს და მისი, როგორც ამ სიკეთის თავმიზეზის წინაპართა სულესაც კი მოიხსენიებს. მეორე კი, ამასთან დაკავშირებულ ყოველგვარ ~~გაფასა~~ და სიძნელეს ივინყებენ და პირადი ამბიციების ტყვეობაში ექცევიან. ასეთები, როგორც წესი, ისინი არიან, რომელთაც ანალოგიური იდეა აქვთ, მაგრამ შესაბამისი ნიჭი, უნარი და შესაძლებლობა არ გააჩნიათ.

მართლაც და, ბილიკის გაყენა და ჭმის გაჭრა დიდ ჯაფასთანაა დაკავშირებული. პირველი კაცის, ანუ წინამავალის დავინყება, ეგებ დიდი უბედურება არც იყოს, რამეთუ ბედმა მას პირველობა დააკისრა და მანაც ეს მისია ყოველგვარი ანგარების გარეშე აღასრულა. ყველაზე დიდი უბედურებაა, როცა პირველის გარეგანებაყოფლობა განიხილავ და მისი მისიის მნიშვნელობას მცდარი შეხედულებით აცინებს. ეს კი იმათი მანერაა, რომელნიც კეთილი საქმის გამო სიხარულის უნარს მოკლებულნი არიან.

ჰეიდარ ალიევის – მოსკოვში ყოფილი სსრკ-ს ერთ-ერთ ძირითად თანამდებობაზე დანიშნის ფაქტი, ერთის მხრივ, მისი არაკეთილმოსურნეების მიერ მისი არაჩვეულებრივი ნიჭის აღიარება იყო; მეორეს მხრივ კი, ეროვნულ ფენომენად ქცეული ძლიერი პიროვნების წინაშე თავიანთ

მარცხს აცნობიერებდნენ და მისი დანიანურებით ცდილობდნენ იგი აზერბაიჯანში მიმდინარე პროცესებისაგან ჩამოეცილებინათ და ამით ალექვეთათ ეროვნული თვითგამოღვიძების შესაძლებლობა.

ჰეიდარ ალიევი მოსკოვში მას შემდეგ წავიდა, რაც აზერბაიჯანში თავისი სტრატეგიული გეგმებისათვის საფუძვლიანი ბაზა შექმნა: არ გამართლდა იმათი გეგმა, ვინც ჩვენს რესპუბლიკას აგრარული ქვეყნის ბედს უწინასწარმეტყველებდნენ; სამრეწველო სექტორის ხედვითი წილის მომატებასთან ერთად მიღწეულ იქნა ეკონომიური აღორძინება; თანდათან ხორციელდებოდა ყველა სფეროს ნაციონალიზაცია; საფუძვლიანი შემოტრიალება მოხდა მეცნიერების, ლიტერატურის, კულტურისა და ხელოვნების სფეროში; რეალური საფუძველი იყო შემადგენელი ეროვნული კულტურის აღორძინებისათვის; უმთავრესი კი ის იყო, რომ ხალხს რწმენა დაუბრუნდა და ეროვნული თავისუფლებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა თითოეული აზერბაიჯანელის იდეალად და ცხოვრების დევიზად იქცა. ეროვნული იდეოლოგიის, სახელმწიფოებრიობის ტრადიციის ძირითადი თეორიულ-პრაქტიკული ბაზის შექმნა და მისი რეალური ძალით აღჭურვა ყველაზე დიდი მიღწევი იყო. ბილიკი გაყვანილი, ჭა გაჭრილი იყო.

ჰეიდარ ალიევი მოსკოვში მოღვაწეობისას მონაწილეობდა იყო შესაძლებლობას, უშუალოდ მიეხედა მის მიერ აზერბაიჯანში წამოწყებული სტრატეგიული მნიშვნელობის საქმეებისათვის, გასაგები მიზეზების გამო, მისი ეს შესაძლებლობანი შეზღუდული იყო, მაგრამ იგი იქიდანაც მფარველობას არ აკლებდა ამ საქმეებს და აქ მიმდინარე პროცესებს ყოველთვის დიდი გულისყურით აკვირდებოდა. ისინი, ვისაც ბილიკის გაყვანისა და ჭის გაჭრის უნარი არ გააჩნდათ, იმ მორწმუნეებს ჰგავდნენ, რომელთაც ყიბლა დაიწიწყეს, მის დაიწიწყებას ცდილობენ, რამეთუ ყიბლას თუ გაიხსენებდნენ და პირით მისკენ შებრუნდებოდნენ, ქვეშაირი იტად ინაშებდნენ. მოსკოვში მოღვაწე ამ დიდი პიროვნების სამრეწველო, ეკონომიურ თუ სხვა სფეროებში უდიდესი ავტორიტეტისაგან სარგებლობდა კი იმიტომ არ სურდათ მათ, რომელთაც გაყვანილი ბილიკი და გაჭრილი ჭა არ მოსწონდათ, რომ, ეს ყველაფერი დიდ გარჯასა და ჯაფას მოითხოვდა; განკარგულებებითა და ბრძანებებით კი აზერბაიჯანის მართვა მათთვის ერთობ იოლი საქმე იყო, ეს არც უნარსა და არც გამოცდილებას არ მოითხოვდა.

შედარებისა და მიღწეული წარმატებების გამოცდის ჟამი იდგა. ჰეიდარ ალიევის შემდეგ მოსულ ხელისუფლების მეთაურებს ხალხმა იმდენ ხანს გაუძლო, სანამ გაძლების უნარი და მოთმინება ეყო. როცა იმას მიხვდა, რომ ესენი ჰეიდარ ალიევე მეტს ბევრს ვერ შესძლებენ, იმედადანურულმა ხალხმა არსებულის განვითარებაზე ოცნება დაიწყო. როცა ამ ოცნებასაც ვერ მიაღწია, ხალხმა ბოლო შანსზე – უწინ მიღწეულის შენარჩუნებაზე ფიქრი დაიწყო. სამწუხაროდ, ბოლო იმედიც არ გაუმართლდა.

წინა წლებში ჰეიდარ ალიევის სიბრძნის წყალობით, ხალხსა და ქვეყნის ხელისუფალს შორის ნდობა წარმოიშვა. შემდგომში ხელისუფლებაში მოსულთა იმ პირადი თვისებების გამო, რომელთაც ვერანაირ გამართლებას ვერ მოუძებნი, უწინ მიღწეული ურთიერთნდობა ურთიერთუნდობლობად გადაიქცა.

ხალხი, როგორც 1960 წლამდე იყო, კვლავ მარტო დარჩა. ამ მარტოობამ 20 იანვარს (1990 წ.), 26 თებერვალს (1992 წ. ხოვალის გენოციდი), 5 ივნისს (1993 წ.) თავის საშინელ და უსასრულოდ შორ კულმინაციურ წერტილს მიაღწია. XIX საუკუნეში ხალხმა იცოდა, რომ ხელისუფლება უცხო ეროვნების გენერალ-გუბერნატორებს ეკუთვნის. იდეალების განხორციელების მცდელობა სინამდვილის ამ რეალობას შეესაბამებოდა. ჰეიდარ ალიევი პირველი ეროვნული მეთაური იყო, რომელსაც ამა თუ იმ დონით რეალური ძალაუფლება გააჩნდა, პირველად იყო, რომ მეთაური და ხალხი ერთსა და იმავე იდეალსა და ინტერესებს ემსახურებოდა. პირველად შეიქმნა სახელმწიფო მოღვაწისა და ეროვნული ლიდერის ტიპი. მორგება სიტუაციისადმი, რომელიც მიზნის განხორციელებას აჩქარებდა და რეალურ საფუძველს ქმნიდა, ძნელი არ იყო. ყველაზე მთავარი ის იყო, რომ ტრადიცია წარმოიშვა, ბილიკი გაჩნდა, ჭა გაჭრა.

ხალხი ჰეიდარ ალიევის შემდეგ იმიტომ დამარტოვებულა, რომ მძიმე გარეგანი და დიდი რისკის ფასად შექმნილი ტრადიცია დაირღვა, ხელისუფალი კი ამჯერად ან ეროვნებით აზერბაიჯანელი გენერალ-გუბერნატორი აღმოჩნდა, ან კიდევ გამოუცდელი ეროვნული ლიდერი, რომელმაც თავისი უსუსური მხრები, მის ძალებს რომ მრავალჯერ აღემატება, ისეთ ტვირთს შეუშვირა.

ხალხი კვლავ მარტო დარჩა საკუთარ თავდაცვით პოტენციალსა, რომელსაც მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე უფრთხილდებოდა და

რომელიც ჰეიდარ ალიევის მმართველობის პერიოდში საერთო ძალისხმევით კიდევ უფრო გაძლიერდა. განმასხვავებელი ნიშანი იმაში მდგომარეობდა, რომ ხალხი ახლა მხოლოდ თავდაცვის მიზნით კი არა, არამედ ეროვნული თავისუფლებისა და სახელმწიფო დამოუკიდებლობის მოპოვების იმედით ცხოვრობდა.

ჰეიდარ ალიევის ფენომენმა მოსკოვს საბაბი მისცა, რომ რესპუბლიკისათვის ხელმძღვანელის დანიშვნის ფაქტს უფრო სერიოზულად მოაყრებოდა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმპერიის ერთგული შემსრულებლები მოეძებნა. საბოლოო ვაშში, ეროვნული პოლიტიკის კონცეფცია დავიწყებას მიეცა, ეროვნული ინტერესებისადმი ზრუნვა იმპერიის ინტერესების დაცვამ შეცვალა.

გამოჩენილი რუსი მეცნიერი ა.ფ. ლოსევი წერდა: „გმირს პირადად თავისუფლება არ გააჩნია, იგი გამოხატავს რა თავისი ხალხისა და ერის ნებას, სურვილებსა თუ მიზნებს, შემდგომში ცდილობს განახორციელოს ეს იდეები, საბოლოო ვაშში კი, უარს ამბობს თავის ოცნებასა და იდეალუბზე. იგი ცხადდება, როგორც ერთ-ერთი ნაწილი იმ მექანიზმისა, რომელმაც საზოგადოებრივი ნება უნდა განახორციელოს. მას რომ პირადი ნებისა და საზოგადოებრივი ნების შეთავსება შეეძლოს, გმირად იქცეოდა. მაგრამ იმის გამო, რომ თავს საზოგადოებრივ ნებას უქვემდებარებს, იგი გმირია“.

ჩანს, როგორც პიროვნების, ასევე გმირის თვითდაფუძნების პროცესი საზოგადოებრივ ფაქტორს უკავშირდება. ესე იგი, პიროვნებისა და გმირის მთავარი დამახასიათებელი ნიშან-თვისება საზოგადოებრივი ნებით, უფრო ფართო გაგებით, ხალხის ინტერესებით ცხოვრების უნარია. სახელმწიფოს მეთაური, რომელსაც ხალხისა და სამშობლოს ბედი აბარია, უპირველეს ყოვლისა, გმირი და პიროვნება უნდა იყოს.

ჰეიდარ ალიევის შემდეგ აზერბაიჯანის ხელმძღვანელად ქ. ბალიროვს დაინიშნა. მისი პერიოდიდან არაფერი დარჩა აზერბაიჯანში, რასაც აღმშენებლობა და შემოქმედება ეწოდება. მისი უნებისყოფობა და ჩვენი სანუცარი მიწების მოვლა-პატრონობის საქმეში გამოჩენილი სისუსტე და ჩვენი მოღალატე მჯობელების სიხარბის დაემაყოფილების მიზნით, მშობლიური მიწების ფეშქაშად გაცემისას – „ჩემი ხაზირით დაუთმეთო“ – ხალხისადმი მისი მიმართვა, იქცა დასტურად იმისა, რომ იგი აღნიშნულ თანამდებობაზე შემოსევით დანიშნული კაცი იყო. ჰეიდარ ალიევის

მეორე ნამოწყებელი ადორიციების პროცესის – ჩაშლის პირველი ეტაპი – პროცესის თანდათანობით შენელება და შეჩერება – ბალიროვმა დროულად განახორციელა.

მაშინ, როცა ეროვნული მოძრაობა ძალებს იკრებდა, ვეზირიფმა, როგორც გენერალ-გუბერნატორმა, აზერბაიჯანში დაიწყო მოღვაწეობა. ვეზირიფი, რომელსაც ბრძანებების შესრულება შეეძლო, თავისი ცნობიერებით, ფსიქოლოგიით, მენტალიტეტითა და კოსმოპოლიტიზმით აზერბაიჯანული სინამდვილის შეუსაბამო სრული მანქანის ტიპს წარმოადგენდა. პირველივე დღეებიდან პრომოსკოვური პოზიციით გამორჩეული ვეზირიფი ვერც მორალურად და ვერც ბრძანებულებათა ყურმოჭრილ მონასავით ვერანაირ ეროვნულს ვერ ურიგდებოდა და ვერ ინელებდა. მაშინ, როცა აზერბაიჯანელთა ყოფნა-არყოფნის საკითხი იდგა და ამჟამად სომხეთად ნოდებული ყოფილი აზერბაიჯანული ტერიტორიებიდან აზერბაიჯანული მოსახლეობა უკვე მერამდენედ იდევნებოდა, იგი ხალხის ყურადღების მოდუნებისა და სხვა რამეზე გადატანის მიზნით, მთელი მონდომებით აბანოების მშენებლობასა და კაკლის ხეების გაშენებაზე ლაპარაკობდა.

ვეზირიფი, რომელიც აზერბაიჯანულად ხეირიანად ვერც კი ლაპარაკობდა, „ნიჭიერი“ მსახიობივით როლში იჭრებოდა, გულუბრყვილო კაცის იმიჯს იმკვიდრებდა და მულტიპლიკაციური ფილმების უმწეო გმირებს გვაგონებდა. სინამდვილეში გულუბრყვილოს იმიჯი იმისთვის სჭირდებოდა, რომ თავისი ნამდვილი სახე და მიზნები შეენილბა. მის წინაშე ერთადერთი ამოცანა იდგა: მიზანდასახულად წარმოშობილი კონფლიქტის დროს, სომხეთიდან გამოდევნილი აზერბაიჯანელების ბედისაგან რადიკალურად გამსხვავებული, აზერბაიჯანში მცხოვრები სომხობის დეპარტაციის აღკვეთა და აზერბაიჯანის მომავლისათვის პოტენციური ხიფათის წყაროდ ქცეული ამ სომხების აზერბაიჯანში დარჩენის უზრუნველყოფა და გარანტირება.

„სამახარობლო მერგება, მინდა გახაროთ, რომ სომხები უკან – ბაქოში ბრუნდებიან“ – მახარობელი ვეზირიფი ამ სიტყვებს ამბობდა და ვერც კი ხედებოდა (ან ხედებოდა და ამას განგებ აკეთებდა), რომ ამით უამრავ მინადაცარულ, სამკვიდროდან აყრილი აზერბაიჯანელის გულს სწყვეტდა და შეურაცხყოფდა. ყოველ შემთხვევაში, თავის სიხარულს იმ ჯარისკაცით ვერ მალავდა, რომელმაც თავისი მეთაურის ბრძანება

პირნათლად შესრულა. მართლაც, ჰქონდა მას სიხარულის საფუძველი დაეცა შესრულებული იყო. შეაბნობისათვის ბრძოლით შექმნილი ვულგურული იმიჯი სწორედ ამისთვის სჭირდებოდა.

ამ აბანოთა აღმშენებლის, აზერბაიჯანში ოცდასამთიანი მოღვაწეობის შედეგად, ხალხმა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში რა ტრადიციებიც ინგნია, ამის შესახებ მაშინ პრესის საშუალებით ჩემი აზრი დაუფარავად დაეფიქსირე. მერე, მართალია, მისი სახელის ხსენებაც კი არ მინდოდა, მაგრამ 20 იანვრის გენოციდის შემდეგ ტელევიზიით მისი ყალბი, დამახინჯებული ფაქტებით გაჯერებული ინტერვიუ რომ მოვისმინე, ვეღარ მოვითმინე და ღია წერილი მივწერე. ეს წერილი მაშინვე დაიბეჭდა პრესაში. ამ წერილში აღწერილი ღია ის ტრადიციები და დიდხანს სამკურნალო ცრილობები, რომელიც ხალხს გორბაჩოვის მეფისნაცვალმა 23 თვის განმავლობაში მიაყენა. ერთი შეხედვით, ამ წიგნის თემატან არც თუ შეხამებულ აღნიშნულ წერილს ეხსენებ და თანამედროვე მკითხველს ისე ვთავაზობთ, რომ მისი წერტილ-მძიმისთვისაც კი ხელი არ მიხლია. როგორც ჩვენი უახლესი ისტორიის ეტაპებია განუყოფელი, ასევე ერთ პერიოდში მოღვაწე ხელისუფალთა საქმეების სხვა ეპოქებთან მიმართებაში შედარების საფუძველზე განხილვა უფრო ზუსტი და საინტერესო ჩანს.

ღია წერილი ა. ვეზიროვს

ახლა არც თქვენდამი წერილის მონერა მსურს, არც თქვენი ცოდვების გამო ვინმესადმი მიმართვა, როცა თქვენ რესპუბლიკის ხელმძღვანელი ბრძანდებოდით და როგორც იტყვიან, თქვენი ხმალი ორივე მხრიდან ჭრიდა, მე თქვენთან შეხედრა, ან თუ თქვენს ირგვლივ ფარისევლურად მოპარპაშეთათვის თავის შესხენება არ მიცდია. არც თქვენთან ოფიციალურ, თუ არაოფიციალურ შეხვედრებზე ვყოფილვარ. როცა ცენტრის მიერ დანიშნის ფირმანი მიიღეთ და აზერბაიჯანში ჩამოვბრძანდით, პირველსავე დღეებში ბაქოში დანიშნულ მიტინგზე თქვენი გამოხატვა რომ მოვისმინე, იმედი გადამეწურა, მივხვდი, ერის თავზე შავი ღრუბლები შეიყარა. თქვენ პირველსავე მონოლოგში ცდილობდით, ხალხის აზრი და ფიქრი „ჩამოგვცილებინათ“ იმ დღეთა სამხინელი ტკივილისაგან, გამოუცხადებლად დანეყებული სომხური ომისგან, ცენტრის დაშნაკური

მხარდაჭერისგან, ყარაბაღის, სამღერებისა და ლტოლვილთა პრობლემებისგან და ახალი კიბრისა და პამიდერის პრობლემისაკენ, ოდესლაც თქვენი ძველი მეგობრის სამსახურიდან დათხოვნისაკენ მიგეშრათათ. მწარე მოვლენებმა, რომლებიც შემდეგში ერთმანეთს გადაება – თქვენი ოცთვინი ტახტის მიერ დატრიალებულმა ტრადიციებმა დამარწმუნა, რომ გუმანს არ მოუტყუებდით. ჩემი წერილები მაშინ იბეჭდებოდა, როცა თქვენი სამხედრო ცენზურის ყადაღებს გაარღვევდა ხოლმე ცენზურისაკენ. უფრო მეტიც, ერთ-ერთი თათბირის დროს მოთათბირეთათვის ჩუმად ვკითხავთ: „მი კა მოქმე ნემოჯო რასსლაბით ჰიდაეეთა?“ ვილაცას უპასუხნია: „ონ ვ პოსლედნეე ერეშია მოლორიტ“. თქვენ კვლავ გაბრახებულხართ: „ეგო მოლოჩანიე ტოფე ოპასნო!“

გამთების რედაქტორები სატელევიზიო საუბრისას, თუ პირადი შეხვედრის დროს მეუბნებოდნენ: „თქვენი აზრები მოგვწონს, გეთანხმებით, ცუ-ს თანხმობაც რომ გექონოდა, თუნდაც განყოფილების გამგისა...“

იმ წერილებში კი, რომლებიც იანვრის გენოციდის შემდეგ გამოვქვეყნე, არაერთხელ მიტყვამს: ვინაა დამნაშავე? ა. ვეზიროვი და მ. მამედოვი „ცენტრის“ სესიებზე რომ გვერდი-გვერდ სხედან, ნეტავ ამდენს რას წერენ? ეგებ სიმართლე ახლა მაინც თქვან? თქვენთვისაც მკითხავს და მ. მამედოვისთვისაც (იმ მამედოვისთვის, რომელიც ტრადიციამდე ერთი დღით ადრე ცუ-ს წინ გამართულ მიტინგზე ნამუშე იფიცებოდა, რომ ბაქოში კომენდანტის საათი არ იქნება). ა. დამდამიროვსაც (მისი ტელევიზიით „ისტორიული“ გამოსვლა ყველას ახსოვს, თანაც ორი წლის შემდეგ „რედაქციით“ არა – „ტაკის ნამერენი ო ტომ, ჩტობი ვედიტ კომენდანტსკიი ჩას ვ ბაკუ უ რუკოვოდსტვა რესპუბლიკი ნეტ,“ – სადად და კონკრეტულად – „ვ ბაკუ ნე ბუდეტ კომენდანტსკოკო ჩასა“) ვკითხე. ჩემს გარდაც მრავალ დაუსვამს ეს შეკითხვა, რომ ნელინაზე მეტია, პასუხს ელოდებიან, ამ რამდენიმე დღის წინ ეკრანზე რომ გამოჩნდით (როგორც იქნა იმავე გადაცემაში დამდამიროვიც ვიხილეთ) ვიფიქრე, ახლა მაინც „ცენტრის თავდაშახმელის“ ნილაბს ჩამოიხვედით და გულწრფელად ისაუბრებდით.

...

როცა საუბრის დასაწყისშივე თქვით, რომ წამებულია პანთეონში არც ერთი თქვენი ნაცნობი სახე და სურათი ვერ ნახეთ, - გასაგებია, რაც იგულისხმეთ, მაგრამ, მეონი, თქვენც დარწმუნდით, რომ მსხვერპლთა შორის მხოლოდ უდანაშაულონი იყვნენ და, როგორც ჩანს, ამ უდანაშაულოთა შორის დამნაშავეებს ეძებდით. „მონინალმდეგეა“ მხარეზე - სახალხო ფრონტში, იმ დროს ახლად შექმნილ პარტიათა რიგებში, თუ ინტელიგენციის პირამიდებულ ნაწილში ეძებდით დამნაშავეებს? იმ ტრაგედიამ მრავალი დამნაშავე არსებობს. ამაზე ვერაფერს ვიტყვი, მაგრამ მთავარი დამნაშავე ვინაა? რომ გეთქვას, რომ მსხვერპლთა შორის ხელისუფლების მხრიდან თქვენს მიერ თანამდებობებზე დანიშნულ უნიათოთა ოჯახების წევრთაგან არაფერია, (ღმერთმა ყველას გაუმარჯოს, მე ფაქტზე ვლაპარაკობ), მაშინ ბუნებრივი იქნებოდა მოწინააღმდეგე მხარისადმი მიმართული თქვენი შეჩვენებანი.

კვლავაც 1988 წლის შუა პერიოდები, თქვენი ბაქოში ჩამოსვლის ხანა, ეკოლოგიური, ეკონომიური პრობლემები და... უმუშევრობა გაიხსენეთ, ისე მომეჩვენა, თითქმის ოთხი წლის წინ ყოფილი ლენინის მოედანზე წარმოთქმულ თქვენსავე სიტყვას იმეორებთ, ცოტაც და, ციტატებს მოიყვანთ „პოლიტიკურის“ თუ „ტოვარიში გორბაჩოვის“ ბრძნული ნააზრევადან. ბერე კვლავ ეკონომიურ პრობლემებს დაუბრუნდით, თურმე, ნუ იტყვით, სსრკ-ს 1989 წლის სტატისტიკური მაჩვენებლების მიხედვით, აზერბაიჯანში ხილ-ბოსტნეულის მოხმარების საკითხი 14-ე ადგილზეა, თქვენ კი განქარვდება გაგიციათ და რესპუბლიკიდან გამავალი გზები გადაგიცხადეთ, რათა ბაზარზე ხილ-ბოსტნეულის ფასები დაეცეს და კაცებს, რომელთაც ეს პროდუქტი რესპუბლიკიდან გაჰქონდათ, გაწეცხადებოდათ: „მი ოპოტიმ სკოლო უგოდნო, ვეხიროვ ნე დოღვენ ოსტატსია დო სლედიოუშეგო გოდა“ (საოცარი ფასიც დაასახელეთ - 300 მილიონი... ოღონდ, ოღონდ თქვენი თავისთვის ამხელა თანხის გამეტებლის ვინაობა საიდუმლოდ დატოვეთ). ხო... თქვენ მომავალ ზაფხულამდე, მართლაც, ვერ დარჩით, ნეტავი იმ ფაქტებმა ხომ არ მოაწყვეს იანვრის ტრაგედია?

თქვენ მართლაც ევზომ გულუბრყვილო ხართ, თუ გულუბრყვილო ბას თამაშობთ? რესპუბლიკის ხელმძღვანელის, პლუს დიპლომატის აზვარ გულუბრყვილობას ვინ დაიჯერებს? რაც შეეხება თამაშს... არც მეტი.

არც ნაკლები, ზუსტად თექვსმეტი წლის მანძილზე თეატრის ვებლმძღვანელობდი და პიესებს ვწერდი. უფრო მეტიც, მექსაირის მთარგმნელი გახლავართ... თქვენი თამაში სუსტი კომედიების სუსტი პერსონაჟების თამაშს შეიძლება შევადაროთ.

„მოი წაროდ“, „მოი წაროდ“-ის წამდაუნუმ გამოვრებით(?) ასკერენი „ზახვატ ვლასტა... ვ ლენქორანე“, ჯალილაბადი, სამხრეთ საზღვარზე „ნესალხანნი ვანდალიზმი“, „სრივ ზასედანიე ვერხოვნოგო სოვეტა“ და „სოვეტა ობორონი“ გაიხსენეთ. ამით რისი თქმა გინდოდათ? რა, 20 იანვრის ტრაგედია „ბუნებრივი“ მოვლენა იყო? მაშ, ხალხისათვის ვის უნდა ეცნობებინა საშინელი ხოცვა-ჟლეტის შესახებ? ტრაგედიამდე რამდენიმე დღით ადრე ქარხანაში შეხვედრისას ის რა თქმისი იყო „შე-იარალების შესახებ“, რომ წამოაყენეთ?

„ცენტრ ვინოვატ?“ „ა სეჩას?“

დიდხანს იტრიალეთ ამ სიტყვების ირგვლივ. თქვენს გამოსვლაში ცენტრის მისამართით ერთი კრიტიკული შენიშვნა, ერთი საყვედურიც კი არ გაიხსნა. უფრო მეტიც, ვითომ ცენტრის 1990 წ. 15 იანვრის განკარგულებაში ბაქოსა და განჯასთან დაკავშირებულ ფრაგმენტებზე თქვენთან ერთად პრიმაკოვსაც პროტესტი გამოუცხადებია. ეგებ არც თქვენ და არც პრიმაკოვმა (მას 19 იანვარს დილით უთქვამს, რომ ბაქოში ჯარი არ შევა) 18 იანვარს ღამით იაზოვის ბაქოში ჩამოსვლის შესახებ არაფერი იცოდით? და როგორ მოხდა, რომ მაშინ, როცა მთელი აზერბაიჯანი აზვირთულ ზღვას ჰგავდა, თუ არ ჩავთვლით 15 იანვარს შემდგარ საუბარს, გორბაჩოვს არ ელაპარაკეთ?

თქვენ სრულებით არ ხართ გულუბრყვილო ადამიანი. აზერბაიჯანის მტერთა ხელით დაწერილი სცენარის მოხერხებული მონაწილე ბრძანდებით. თქვენ რომ მართლაც გულუბრყვილო ადამიანი ყოფილიყავით, სულ რომ არაფერი, ორი წლის შემდეგ მაინც, ხანდახან წაუყრუბდით ცენტრის მითითებებს, ტრაგედიის ზოგიერთ დეტალებს გულწრფელად გამოამზეურებდით და უსირცხვილოდ არ განაცხადებდით: „დამნაშავეს ნუ ეძებთ, ყველა დამნაშავეა“. ყველასე საშინელი კი ისაა, რომ სინანულის გრძნობაც კი არ გაგიჩნდათ. არა, თქვენ ვერაფერს გახსნიდით. მაგალითად, შეგეძლოთ, გეთქვას, რომ ჯარის გამოძახების თაობაზე მოსკოვში შიფროგრამა არ გაგიშვანიათ? ვერ იტყოდით. გორბაჩოვი მაინც გორბაჩოვია. სსრკ-ს სახალხო ყრილობაზე თბილისის ტრაგედია თქვენს თვალწინ განიხილებოდა. როცა საქართველოს ცკ-ს პირველმა

მდევანმა პატიაშვილმა განაცხადა, რომ თბილისში დაღვრილი სისხლის შესახებ მან წინასწარ არაფერი იცოდა, გორბაჩოვმა მოსკოვში მისივე გაგზავნილი დეპუტა მოატანინა, რომელიც თბილისში კომუნდანტის საათის შემოღების მოთხოვნას ეხებოდა, და იქვე დეპუტატების წინაშე წააკითხა, და ეს ტელევიზიის საშუალებით მთელმა მაშინდელმა უკიდევანო იმპერიამ იხილა. ამიტომაც პრემიერმა თქვენს თანამოაზრედ მიიჩნეო, გირენკოს, იაშოვსა და მიხაილოვს... კი არც ახსენებთ. სიტყვას კი ამით იწყებთ და ამით ამთავრებთ: „დამნაშავეებს ნუ ეძებთ, ყველა დამნაშავეა“.

ბორომ, რომელსაც 16 იანვრიდან 18-მდე ხელმძღვანელობდით, მართლა არ განიხილა რესპუბლიკაში შექმნილი სიტუაცია, შესაბამისი დასკვნები არ გააკეთა, გადანაცვლებები არ გამოიჭანა და მოსკოვს შესატყვისი ინფორმაცია არ გაუგზავნა და დახმარება არ სთხოვა? ეგებ ეს საქმე უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა აიღო თავის თავზე? ეგებ ყველაფერი მხოლოდ თქვენ ერთმა გადანაცვლებით? აქაც მრავალი შეკითხვაა, თუმცა ერთი რამ ჩემთვის დღესაც ნათელია: თქვენი მიმართვა რომ არ ყოფილიყო, გორბაჩოვი აზერბაიჯანში კაცის მცველთა არმიას ვერ გამოგზავნიდა. თქვენ თუ შევლა არ გითხოვიათ, ან თუ საგანგებო მდგომარეობის წინააღმდეგი იყავით, ან მაშინ რესპუბლიკის სხვადასხვა ორგანიზაციათა მიმართებს რაჭომ აფრთხილებდით? მიპასუხებთ, რომ მაშინ ნებისმიერი დიდი ორგანიზაციის თუ დანესებულების ხელმძღვანელობას შეეძლო, ცკ-ს, ან რაიკომის დავალების გარეშეც მიემართა ზემდგომთათვის და საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება მოეთხოვა. ამას ვინ დაეფუძნებო?

თქვენ ლტოლვილებიც გაიხსენეთ, ვითომც ოპოზიციას მოუხმეთ, რომ იმ საწყლების პრობლემებზე ერთად გეშუშავათ. იმ საწყლების პრობლემებზე, რომლებიც თქვენივე მითითებითა და რაიკომის მდივნების ძლევამოსილებით აქვე, მშობლიური აზერბაიჯანის არაერთი სოფლიდან თუ ქალაქიდან იდევნებოდნენ, ბოლოს მრავალი სუკისა თუ სხვა დაბრკოლება გადმოლახეს და ბაქოს მოადგნენ, თუმცა აქედანაც განდევნეს. მერე კვლავ უკან... კვლავ... გახსოვთ თქვენი შეხვედრა ზენგილანში? აქამდე მტრის წინაშე მდგომარეობა მდგარი სოფელ ნუვადის ფოსტის უფროსმა როცა შემოგვივლით, რომ ფოსტას ვერ ვიღებთ, ხელფასები შეგვიწვევს, პროდუქტი... თუ გახსოვთ, რა უპასუხეთ? „სასიხარულო ამბავი მინდა

გაუნყო, ბაქოში ხუთი ათასი სომეხი დაბრუნდა!“ სწორედ თქვენს მიერ დაბრუნებულმა იმ სომეხებმა ბაქოსა და აზერბაიჯანის სხვადასხვა კუთხეებში მრავალი ტრაგედია დაატრიალეს. სწორედ თქვენს მიერ დაბრუნებული სომეხების ძალისხმევით იყო, რომ ვოლკიმ ყარაბაღის მთებში დამნაქური ხელისუფლება გააძლიერა, ტრაგედია ტრაგედიას მოჰყვა და ცა სისხლმა დაფარა. აზერბაიჯანელები მშობლიური ყარაბაღიდან სიკვდილით გამოდევნეს, მშობლიური სახლ-კარიდან აყარეს. 13-15 იანვრის მოვლენების მერე კი, რომელიც, სხვათა შორის, თქვენ თვითონ დაატრიალეთ, სასწრაფოდ პოლიტიკური მოინვეთ, მომხდარს პოლიტიკური შეფასება მიეცით და ყველაფერი იმ საწყლებს დააბრალეთ. როცა ამ გადანაცვლებას იღებდით, თქვენი მთავარი მიზანი ახალი ბოროტმოქმედება იყო: ადგილობრვ მოსახლეობასა და დევნილებს შორის შუღლის ჩამოგდება და მძათეველი ომის გაჩაღება. ამგვარად, „დიდებულო“ არმიის ქალაქში შემოსაყვანად „სერიოზული“ საბაბის გაჩენა.

თქვენი ბაქოდან გაქცევა კი სასაცილოა, სიზმრისებურ ზღაპრებს ჰგავს, 1-დან 27 იანვრამდე არაფერი „გახსოვთ“, 18 იანვარს შუადღით კი ინფორმაცია ვრცელდება, რომ თქვენ „პოლიტიკურის“ გადაწყვეტილებისა და დიპლომატიური კარიერის გასაგრძელებლად სსს-ში ხართ მიწვეული.

სალამოს 11-ის ნახევრამდე ცკ-ში ყოფილხართ.

მერე... „ალარაფერი გახსოვთ“.

27 იანვარს გამორცეულხართ. მოსკოვში, სხვა ქვეყანაში, ვინ იცის, ეგებ სხვა ქალაქში? მძიმე სტრესი ხომ არ გადაიტანეთ და შოკურ მდგომარეობაში ხომ არ იყავით? თანამდებობისა, თუ გენოციდის გამო, რომელიც თქვენივე ხელით განახორციელეთ? არც ეს იცის ვინმემ.

არც თქვენმა ახლობლებმა და მეგობრებმა გითხრეს, ბაქოდან როდის წაგიყვანეს?

ხომ ხედავთ, სიზმრისებური ზღაპრებივითაა, სასაცილო ზღაპრების სასაცილო დასასრულივით.

ყველაზე წამხდარი ბოროტმოქმედებიც კი, ცოტა ვაჟაკობა და სინდისი თუ გააჩნიათ, სახალხო სასამართლოს წინაშე თავიანთ დანაშაულს აღიარებენ, მათ მიერ ჩადენილს ამჯლავებენ. იმ სამხიელი გენოციდის დატრიალებიდან ორი წლის თავზეც, რომ შენი დანაშაული არ აღიაროთ და მილიონობით მაყურებელს მიმართო: „როგორ წავედი, არ მახსოვს,

ხელმძღვანელობა, რომელიც ყარაბაღში ლტოლვილთა საკითხებზე და სხვა პრობლემებზე ზრუნავდა, თავისი ოცნებანი მოღვაწეობის განმავლობაში, როგორ მოასწრო ასობით ნომენკლატურული თანამდებობის პირის სამსახურიდან დათხოვნა? რამდენიმე კაცის დანაშაულებაც ხომ იყო საჭირო? თქვენ როგორ მოასწარი და სად შეისწავლეთ ამდენი კაცის მოღვაწეობა, მათი პიროვნული თვისებები? (როგორც სამსახურიდან დათხოვნილების, ასევე ახლად დანიშნულებისა) სად და როდის? ინდივიდუალური და პოლიტიკური მუშაობისას? საერთოდ, თქვენი საკადრო პოლიტიკა სხვა არაფერი იყო, თუ არა თქვენამდე სამსახურიდან დათხოვნილთა (თუ თვითონ ცოცხალთა შორის აღარ იყვნენ, მათ შეიძლება სამსახურებით უზრუნველყოფა, თანამდებობებზე დაბრუნება და ვიღაცების მიმართ შურისძიება და კორუფციის დამკვიდრება.

ქვეყნის მეთაურები, ნეტავ, რომელ შემთხვევასა და სიტუაციაში გარბიან სახელმწიფოდან? მტრის ურდოთა შემოსევამდე რამდენი დღით, რამდენი საათით ადრე? ნეტავ, ისტორიის მანძილზე ასეთი სამხედრო ფაქტი თუ მომხდარა?

ბევრს ლაპარაკობთ ოპოზიციასთან თქვენი შეხვედრის შესახებ, იმ საუბრებში თქვენი მთავარი მიზანი რაში მდგომარეობდა – სახალხო ფრინტის გახსენებაში? (1988 წლის ნოემბერ-დეკემბრის მოძრაობისას ჩვენ ამისი მოწმენი გავხდით, მოედანსა და კარებში რაიგ სამხედრო ცილისამებებს აფრცვლავდნენ. ისიც კი გკონდათ დათვლილი, თუ ახალგაზრდები, რომელთაც შიმშილობა გამოაცხადეს, საათში რამდენჯერ მიდიოდნენ ტყუალეში, ამის შესახებაც თავად სატყვედო განცხადებით ცხელვებოდა. სუკ-ის მაშინდელმა თავმჯდომარემ ვ. პუტინოვმა ამ დღეებში განაცხადა: „იმ დღეებში სახალხო ფრინტის ხელმძღვანელები ვჭიროფის ოთახიდან არ გამოდიოდნენ“. სუკ-ის ხელმძღვანელი კი შემდეგ სწავლობდა იმ საუბრის შინაარსს, რომელიც იქ მიმდინარეობდა...).

იმ ხალხს, მართლაც, პლანეტისებულა ვუწოდებ და დედამიწის მოთმინება ჭკნია – თქვენ უშინდეს მოწამეთა პანთეონში შესვლის ნება დაგვრთეს. ნეტავ იქ, სადაც მარადისობა ზემოთს ყოველგვარ უსამართლობაზე, იქ მინც, იმ წმინდა მიწაზე, გულის სიღრმეში თუ გაიხსენეთ თქვენს მიერ ჩადენილი წარმოუდგენელი ბოროტმოქმედებანი და დანაშაულებანი?

23 იანვარი 1992 წელი
(გაზეთი „ახალი ჟარი, 17 თებერვალი, 1992 წელი).

18 იანვარს ჩაიბნებულმა 27 იანვარს გავივითქ“-ო... როცა სიტყვა „მოიწოდებ“ გულწრფელად წარმოვიქმნის, ისე ყოფილ, როგორც „ჩემი სახელი“ „ჩემი ოჯახი“, „ჩემი ცოლ-შვილი“ და ამაზე უფრო წმინდა საფეხიკარი არც არსებობს. როცა ასეთ მტკნარ სიცრუესა და თქვენს მონილობას ისმენ, რომელიც ნახტამ ფილმების სასაცილო ხუმრობებს ჰგავს, ფიქრობ, ხალხი, რომელიც თავისი უბედულების ისტორიის მანძილზე არავის აღტყუებდა და ყველასთან პირმართალი იყო, რომელიც ხმლისა და სიციხილის წინაშეც ღალატს გულში არ გაიფლუებდა და თავისი ვაჟკაცობით ბებერ აღმოსავლეთს აცვირებდა, მართლაც თქვენი ხალხია?

როცა გორბაჩოვმა შუალაში თქვენ პაკისტანიდან ჩამოვიყვანათ და მკერდაიფაწნი მეთაურად დავგმინათ, მართლაც მძიმე ფაქტი იდგა. მაგრამ ერთი საკითხი ძლიერ მაფიქრებს: კაცი, რომელიც ოცი წელი რესპუბლიკიდან წასული იყო და ამ შუალედში ჩამოვიდა და ერთი ცალკეადაც კი ვერ უხელმძღვანელა სერიანად, აშეულა ტვირთის ქვეშ რომ შედიოდა, რა პრინციპებით ხელმძღვანელობდა, რისი იმედით იყო? თქვენი ძირითადი მიზანი რაში მდგომარეობდა? ყარაბაღულ სიცრუეთა გამოაშკარავება თუ ლტოლვილთა პრობლემები? ევკეცკონიმიკა? არა, სინამდვილეში, თქვენ არც ყარაბაღის პრობლემებზე გიმუშავიათ, არც ლტოლვილთა საკითხებზე და არც ეკონომიკის განვითარებაზე გიმუშავიათ. დღეში ერთი თვისს წამოაყენებდით ხოლმე და მის უკან იმალუბოდით: კაკლის ხეების გაშენება, კომპიუტერიზაცია, აბანოთა მშენებლობა. აბა ყარაბაღი? ვოლსკის ხელოსუფლება ვინ ჩამოაყალიბა მკერდაიფაწნის ამ წალკოვში. ვინ ჩამოაგოვა სიმების ხელი და ვინ გახადა რუსი მეფისნაცვალ სარე-ს სახალხო დეპუტატი? დღეს შეგიძლიათ თქვათ, რომ მისი არჩევისათვის მკერდაიფაწნელებით დასახლებული საარჩევნო უბნებისათვის სპეციალური დავალება არ მიგიციათ, შეგიძლიათ თქვათ? მაშ, პალაიანის არჩევა? არც ამ საყმში ერია თქვენი ხელი? მაშ, თუ ევრე არ არის, წინა საარჩევნო დღეებში თქვენი წარმომადგენლები რატომ გაგზავნეთ მკერდაიფაწნელი ამომრჩევლებით დასახლებულ საარჩევნო უბნებზე?

ამ წერილის დაწერისა და გამოქვეყნების დღიდან ცხრა წელი გადის. გასულ წლებში მრავალი რამ შეიცვალა, მაგრამ უდანაშუალოდ დაღვრილი სისხლი დაღინყებას არ მიეცა, პირიქით, რაც მეტი დრო გადის, 20 იანვრის გენოციდის რაც უფრო მეტად ემორდებით, დატრიალებული ტრაგედიის სამინელებასა და ტკივილებს სულ ახლიდან ვგრძნობთ და ვაცნობიერებთ. და ცხრა წლის წინ დაწერილი წერილი არც რაიმეს დამატებას მოითხოვს, არც განმარტებას.

ევზიროვის გარდაუვალი პოლიტიკური გაკოტრების შემდეგ ხელისუფლება მუთალიბოვს გადაეცოცა. მოუხედავად იმისა, რომ ევზიროვი დაეალებება და მითითებებს სულითა და გულით, გადამტებითაც კი ასრულებდა, აზერბაიჯანში დასახული „მინები“ ჯერ კიდევ ბოლომდე განხორციელებული არ იყო. იმისათვის, რომ „მინის“ მორიგი ეტაპი განხორციელებულიყო, საჭირო იყო, ხელისუფლებაში ისეთი მონური მორჩილებით გამოჩენული პიროვნება მოეყვანათ, რომელსაც ავტორიტეტი ჯერ კიდევ ბოლომდე არ ჰქონდა დაკარგული. ამ აუცილებლობამ მოიყვანა მუთალიბოვი ხელისუფლების სათავეში.

მუთალიბოვს სიტუაციის შესაბამისი ხელმძღვანელის როლი უნდა ეთამაშა. დასახული ამოცანის შინაარსი იგივე რჩებოდა, უბრალოდ, ხალხის მოტყუების გზა და საშუალება შეცვლილიყო, მუთალიბოვი ევზიროვის საპირისპირო როლში გამოდიოდა: მშობლიურ ენას კარგად ფლობდა, თავის გამოსვლებში ისეთ სიტყვებს, როგორიცაა სამშობლო, ხალხი და რელიგია ხშირად მიმართავდა, აბანოთა მშენებლობასა და კაკლის ხეებზე არ ლაპარაკობდა.

ყოფილი შუშმან-ქენდის ორი სომხური სოფლის გასახლება საკმარისი აღმოჩნდა ევზიროვთან ერთად 20 იანვრის სისხლში გასვრილი მუთალიბოვის რეაბილიტაციისათვის. ამის შემდეგ მუთალიბოვი თავისი დამანგრეველი ფუნქციის განხორციელებას შეუდგა.

მუთალიბოვმა ძალისხმევა არ დაიშურა, რომ დაშოშმინებულიყო ხალხის რისხვა, რომელიც მოსკოვსაც კი შიშის ზარს სცემდა, და ამაყარად ალკვეთილიყო შეძინებული სომხების აზერბაიჯანიდან გადასახლება. ამ მიზნით, მან უპირატესობა მიანიჭა სახალხო ერთობის შიგნიდან გახლეჩას: ჩვენი ისტორიული მიწებიდან აყრილ დასავლეთ აზერბაიჯანის მკვიდრთა შერაცხმყოფელი სახელი „ერაზები“ ეწოდა და ამით ბაქოში ადგილობრივი მოსახლეობის მათ წინააღმდეგ ამხედრებას შეეცადა.

შემუშავა მათი ბაქოდან განდევნის გეგმა (ქვეყნის დედაქალაქის ეთნიკური შემადგენლობის აზერბაიჯანელებით შევსება მუთალიბოვის ბატონების გეგმას არ შეესაბამებოდა), რეალური და მიზანმიმართული ლინისძიებები ჩაატარა ჩვენს რესპუბლიკაში მკვიდრობისა და რეგიონულობის გრძნობის აღორძინების მიმართულებით, გასაქანი მისცა ქორებსა და მითქმა-მოთქმებს, რომლის მიზანიც ეროვნული შულის გაღვივება იყო, იმისათვის, რომ ბოლშევიკური იმპერიის წინააღმდეგ სახალხო მოძრაობა სამოქალაქო დაპირისპირებად ექცია, შეიარაღების საშუალება მისცა სხვადასხვა დაჯგუფებებს, გამოცდილება, რომელიც 20 იანვარს მშვიდობიანი მოსახლეობის ამოუღეტის დაშვებით მიიღო, ხოვალის გენოციდისას გამოიყენა. ქვეყანა ანარქიამ და ქაოსმა მოიცვა. რესპუბლიკის მეთაური ამის აღკვეთას არც კი ცდილობდა. მხოლოდ იმიტომ კი არა, რომ ამას ვერ ახერხებდა, არამედ იმიტომ, რომ კონტროლირებადი ქაოსი და ანარქია მასაც აძლევდა ხელს და მის ბატონებსაც.

მუთალიბოვმა, რომელმაც დიდი ძალისხმევისა და მცდელობის მიუხედავად, ჰეიდარ ალიევის აზერბაიჯანში დაბრუნება ვერ ალკვეთა, მას შემდეგ, რაც ამ ბრძენმა კაცმა ნახტევანში, თავის დედუღეთში დასახლება გადაწყვიტა, თავისი სიტულებილი და შური, როგორც ჰეიდარ ალიევის, ასევე მთლიანად ნახტევისა და ნახტეველების წინააღმდეგ წარმართა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ნახტეველები, რომლებიც მძიმე ბლოკადური მდგომარეობიდან გამოსავალს საკუთარი ქორნახულის გამოტანასა და გაყიდვაში ნახულობდნენ, ბაქოს ბაზრებიდან იდევნებოდნენ, ცენტრიდან მართული სხვადასხვა დაჯგუფებები მათ შეურაცხყოფას აყენებდნენ და დახლები გამოფენილ საქონელს ძირს უყრიდნენ. ჰეიდარ ალიევის ხელისუფლებაში დაბრუნების ალკვეთის მიზნით, ლიმილის გამომწვევი ნოვანების ცენზი დაანესა, ნახტევანი, რომელიც სომეხთა მხრიდან ძლიერ თავდასხმებსა და ბლოკადას განიცდიდა, ორმაგ ბლოკადაში მოაქცია, ნახტევანი გაბოროტებულ მტერთან ომში მარტო დარჩა.

ევზიროვის აბანოთა მშენებლობითა და კაკლის ხეთა გაშენებით გატაცებამ, მუთალიბოვის შემთხვევაში, თვითსიყვარულში ჰპოვა თავისი გამოხატულება. მაშინ, როცა ქვეყნის ქალწულები და ქალები ვიხით თუ ჩანთით რეკოლგერს დაატარებდნენ, რათა მტერი განეგმირათ, აიამ მუთალიბოვი, რომელიც სამშობლოს სანუხარზე ვერ საუბრობდა და თუ

საუბრობდა, ძალზედ არაკომპეტენტურად, დიდი გატაცებით ლაპარაკობდა იმის თაობაზე, თუ რომელ პოეტს რომელი პერსონაჟი, და რომელი პერსონაჟი რომელი პოეტის უნდებოდა, თანაც იმით ამოყოფდა, რომ პოლიტიკურად ფერადი პოეტები პირველად მე გავიცნოთ. როცა ქვეყნის მეთაურის მოდელირებული ნიჭი მის მმართველის უნარს გაცოცხლებით აღემატება, ხალხის მიერ გადატანილი ხოჯალის გენოციდი არც თუ ალოფურად ჩანს. მეთაურობაში ამით მერაბიაშვილის გახლეჩას რეალური საფუძვლი მოუზნადა და თავისი მისიაც აღასრულა. მისი პოლიტიკური გაკოტრებაც უკვე გარდაუვალი გახდა.

აქ შეიძლება დაწვავა ჩვენი უახლესი ისტორიის მეთაურობის პერიოდის უზედურებათა მოკლე კომენტარისათვის, რომ არა, ამ დღეებში ჩვენს ხელთ მოხვედრილი აბსურდული მსჯელობით განმსჭვალული ნიჭი, რომელსაც „7 წლის 7 ნაბი. მოვლენა. ფაქტი. კომენტარი“ ეწოდება. როცა მოვლენათა ზედაპირული ასახვით, ფაქტების დამახინჯებითა და უაღრესად სუბიექტური კომენტარებით „გამორჩეულ“ ამ ნიშნს ფურცლებზე, ბევრი რამ გაოცებს, მაგრამ ყველაზე საშიშროა ის არის, რომ როგორც თავად მეთაურობით ამბობს, პრეზიდენტიდან მისი გავლების შემდეგ და მის მერე, რაც მრავალი სიფთო-სა და შიშის განცდის შემდეგ აეროპორტ „ბინაში“ რუსი სამხედროების კუთვნილ სამხედრო თვითმფრინავზე ავიდა, თვითმფრინავი პაერში აფრინდა და მანაც შეუბით ამოსუნთქა (16 მაისი, 1992 წ.) რვა წელიწადზე მეტი გადის და მოუხდევად ამისა, როცა ხალხის წინააღმდეგ მართულ იმ მხიშველურებასა და გენოციდის ისტორიებს, მეთაურობით კვლავ ის მეთაურობით: ისეთი შიშბეჭდილება გრჩება, თითქმის იმ პერიოდში იგი ქვეყნის პრეზიდენტი კი არა, ამ მოვლენათა ერთი ჩვეულებრივი მხილველია. თითქმის, 20 იანვარი მაშინ არ მომხდარა, როცა იგი მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე იყო, ან 26 თებერვლის ტრავმის დროს პრეზიდენტი არ გახლდათ. გადაბეჭვულ ქვეყანასა და დაკარგულ მიწებს არაფერი საერთო არ ჰქონია ქვეყნის ყოფილ მეთაურთან. ნიშნის ერთი თავი, შეიძლება ითქვას, მთლიანად მე შეძლებინა. აქტორი, რომელსაც ბაქოში გამოიგება ერთ-ერთი რუსული გაზეთიდან (გაზეთის სახელი მითითებული არაა) ვრცელი ციტატა მოჰყავს, განრისხებულია იმის გამო, რომ მე ერთ-ერთი ჩემს ბოლო ინტერვიუში იგი ხოჯალის გენოციდის გამო მაცრად გავყვარიყვი.

მეთაურობით, რომელმაც იანვრის გენოციდის გადაბეჭვა და რესპუბლიკის საგარეო დასუფლვა, ხოჯალის გენოციდისა და ძალზედ იოლად უყურებდა. მე მაშინაც მითქვამს პრესაში (მაშინ, როცა მეთაურობით პრეზიდენტი იყო და მაშინაც, როცა იგი გადადგა და ბაქოში ცხოვრობდა): პრეზიდენტი ქვეყნის ყველა მოქალაქის უსაფრთხოების გარანტია, - იგი თუ ამის ვერ ახერხებს, დაუყურებლოდ უნდა გადადგეს. გავით „მერაბიაშვილი“ -ში (მერაბიაშვილი მასწავლებელი), რომელიც იმ წლებში დიდი ტირანთი გამდიდრდა, დაბეჭდილ ჩემს ვრცელ ინტერვიუში „პოქითზე ჩაჩუბებულ სიმართლეს“ (19 სექტემბერი, 1990 წელი, მეთაურობით პრეზიდენტი იყო) და ასევე ერთგვარად იანვრის ვიდეო „საიქმელ დროზე თქვით (25 მარტი, 1992 წელი, გადამდგარი მეთაურობით ბაქოში ცხოვრობდა) ამ გენოციდის აქტებისა და რესპუბლიკაში გაბეჭვებული ანტიხალხური და აგრესიული პოლიტიკის მიმართ ჩემი დამოკიდებულება ერთმნიშვნელოვნად გამოხატავს: იმ პერიოდში ჩემს აზრით წერილში სიმართლე პირში მოქცეა ვეზირივას და მეთაურობის ბოიკოტის, რომლებიც ვერ კიდევ ხელისუფლებაში იყვნენ. (შემოთხილეთ, რომელი იყო ინტერვიუ მწერალმა და პუბლიცისტმა ფლორია ხალოლაძემ ჩამომართვა. მაშინ ვერ მიპასუხეს. ჩემს მაშინდელ ვერებს კვლავც მაშინდელი კატეგორიულობით ვიმოწმებ. მინდა მეთაურობის გავასწორო ზოგიერთი ციტატები გაზეთ „მერაბიაშვილი“ დაბეჭდილი ჩემი მეორე ინტერვიუდან:

„- ბატონო ჰიდადარ, თქვენთან ერთად ირი წლის წინაც ვისაუბრეთ. საშუალოდ, ჩვენს ტყვეობას და ტბილ-მწარე ცხოვრებაში სასიკეთო არაფერი შეცვლილა.

- სამწუხაროდ, ვერა, არაფერი შეცვლილა. მაგრამ ეს მდგომარეობა ირი წლის წინ დაიწყო. და იგი ჩვენს პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ხელისუფლებასა და პარლამენტში დამუხრუხრებული შეცდომებისა, წინა პარლამენტი არჩეული არ იყო, დანიშნული წევრებისაგან შედგებოდა. იმვე პარლამენტის აქტიური წევრებიც იმვე პარლამენტი არიან. ახლანდელი პარლამენტი როგორია? მართალია არჩეულ იქნა ეს პარლამენტი? იმნი იყო. თანაც ძალზედ ცუდი იმნი. წინათ ასე იყო, ყველამ იცოდა, რომ ეს ფორმალური დოკუმენტია, ბოულეტენი ეწერა, ვინც ესურს - წამალე, ვინც ვინდა, ის დატოვებ. სინამდვილეში, იქ მხოლოდ ერთი სახელი ეწერა. ისიც ნათელია, რომ უნდა არავინ მიდიოდა საარჩევნო უბნებში, ბოულეტენებს პირდაპირ ყუთებში ყრიდნენ...

მაგრამ ეს არჩევნები დემოკრატიულ არჩევნებად გამოაცხადეს, ალტერნატიული გავრეები შეიტანეს ბოულტებებში, მაგრამ ჩვენს თვალ-წინ ძოლურ დაამახინჯეს. სრული პასუხისმგებლობით ვაცხადებ, (უნდა ვაღიაროთ, რომ მეც იმ პროცესის მონაწილეობაში ვარ) კვლავ დამინ-წული ადამიანები იქნა „არჩეული“. ძირითადად კი, შეძლებულებმა, ფულთანებმა და სხვადასხვა მაფიის წარმომადგენლებმა გაიმარჯვეს. და ბუნებრივია, რომ მაშინდელი რაიკომის მდივნები, ანუ ახლანდელი გაგებ-ბლები იქნენ დეპუტატებად არჩეულნი. ღიად ვაცხადებ, წინანდელ პარ-ლაუმეგვში რაღაც რიდი იყო, უფროსი „შეცირისის ადგილი იკადენ. იქ სიტყვის ფასის მკოდენივ იყენენ. ამ პარლამენტში ყველა ის დადებითი თვისება თვალსა და ხელს შუა გაქრა. რამეთუ ამით არც პოლიტიკური ინტერესი აერთიანებები, არც პიზიცი და არც მორალი. ეს ადამიანები მაფიამ, პირადად ინტერესებმა, უფრო მეტად გამდიდრების ვნებას და სხვადასხვა კვდუდებში შუიისიების გრძნობამ შეყარა იქ. და ახლ, ეს პარლამენტი წულისანდახეყარია გვეშუქებმა. ამიტომაც მოულენათა აყო-თი განვითარება, სამწუხაროდ, „კანონზომიერია“. და ყველაფერი ეს რესპუბლიკის ხელდევანულობის წება-სურვილით მოხდა.

არჩევნებში ჩვენმა დემოკრატიულმა ძალებმა, პერდაიფხის სახალხო ფორმტმაც გარკვეული შეცდომები დაუშვა. მთავრობამ კი ძალზედ მოხერხებულად გამოიყენა ეს შეცდომები. რამეთუ ეს ხალხი კარგად მართავს, პოლიტიკური სცენარების დიდოსტატია. თუ დაქსირდით, ტერიორივ შექძლიათ. მათ, ხანგრძლივი დროის მანძილზე, ავად თუ კარ-გად, დიდი გამოცდილება დააგროვეს. დემოკრატიულ ძალებს კი ეს გამოცდილება არ გააჩნიათ. მათი ჩვეულებრივი შეცდომაც კი ზემოთ ძალზედ კარგად გამოიყენეს. წინა საარჩევნო დღეებში სახალხო ფორი-ტის ერთი-ერთი შეცდომათაგანი ის იყო, რომ მრავალ საარჩევნო უბანში ერთდროულად რამოდენიმე კანდიდატურები კონკრეტულად ვერ დაიკვეს. როგორც სახალხო ფორმტის შიგნით, ასევე სხვა დემოკრატიულ პარ-ტიებშიც ისეთი ძალებიც იყვნენ, რომლებიც პარტიკრატისას ემსახურე-ბოდნენ. მთავრობის ხალხმა ხაფანგი დაუგვი იმ ძალებს, რომელთაც სიტყვის თქმა შეუძლიათ და ხალხისა და ერის ინტერესებს იცავენ. კონ-ტრპროპაგანდა აწარმოეს და სხვა სათავოლო ზრხებსაც მიმართეს. ამ-რიგად, „არჩეული“ იქნა პარტიკრატის ხალხი. ის ძალები რომ მართლაც ლირსეულნი, დემოკრატიული განწყობისა და ხალხისთვის მზრუნეული

ყოფილიყო, ამის გავება კიდევ როგორღაც შეიძლებოდა. მაგრამ... სამწუხაროდ, რამდენიმე მათგანს პირადად ვიცნობ, თითმორკიანი წლებ-ის მიწერიულის პარტიკრატის ტიპური წარმომადგენლები არიან. და ისინი დაუპყრულ თანამდებობაზეც სხვადასხვა გზებით, ქრთამით, ნათუ-საური თუ ჯგუფური კავშირის წყალობით მოხედნენ. აი, ეს პარლამენ-ტივ ასე შეიქმნა. როგორც წესად ვთქვი, ამ ორ წულისანდში არაფერი შეეძლოდა. ამ პარლამენტისაგან სხვა არაფერს მოგელოდი. მართალია, მე არც ყარაბაღის ასეთ მდგომარეობაში ჩაყარდას მოგელოდი და არც ჩვენი სოფლების ასე პირწმინდად დაცლას.

– მაგრამ ხოჯალის უბედურება დაგვატყდა თავს.

– ეს ხოჯალის გენოციდი იყო. თვით სიხლიანი იანზარც გენო-ციდი. ზოგერთები მას „ტრანგუდიას“ უწოდებენ. მართალი არაა. ტრა-გუდია რაა? ეს ლიტერატურიდან შენც კარგად მოგეხსენება და მეც. ეს გენოციდია! რა თქმა უნდა, ასეთ რამეს მე პირადად ვერ გვირულებდი. რამეულა უპასუხისმგებლობა და ღალატი შესძლებია რესპუბლიკის ხე-ლმძღვანელობას, პრეზიდენტის აპარატსა და მინისტრებს? მე სამხედრო პირი არ ვახლავართ, მაგრამ ეს უბრალო, ელემენტარული რამაა. პრეზ-იდენტმა კი, თუ ის, მართლაც, უხადლესი მთავარსარდალა, ასეთ მწარე მარცხებზე თავად უნდა აგოს პასუხი. ადლამის სამხედრიდან ხოჯალამდე 16 კილომეტრია. და მათ შორის ასყარანი მდებარეობს. როგორც სარნ-მუნიო წყაროებიდან ვიცი, თავად ასყარანშიც აღარაა ადგილობრივი მოსახლეობა. იქ მხოლოდ „ბოვიკები“. ხოჯალის აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური ელმან მამედოვი კვარ კიდევ გასული წლის შემოდგომაზე იტყობნებოდა რაიონის მხიშე მდგომარეობის შესახებ. ბოლო ინფორმაციის მსხედვით, 1991 წლის პირველი ნოემბრიდან ხო-ჯალისთან საზოგ-სატრანსპორტი კავშირი აღარ ყოფილა. ინფორმაციას, თურმე მხოლოდ ტელეფონისა და რაკეტის საშუალებით ვაგზდოდნენ... და ბოლოს 25-26 თებერვლის სამხედრო ღამე... მამე, თახი თვას განმე-ლობაში რესპუბლიკის ხელმძღვანელობასა და უხადლეს მთავარსარდალს არავითარი ინფორმაცია არ გააჩნდა? ამ თახი თვას მანძილზე ამ 16 კილომეტრიანი დერეფნის (როგორც ზოგიერთები იტყოდნენ, „კორი-დორის“) გარღვევა არ შეიძლებოდა?

– ტელეფონიანი თავებობა სუფევდა. გამოძეულთა უბრაულსობა ხალხის წერებზე თამამობდა. გუმბინდელი ლიტერატურული მხილბეხი

ახლა პოლიტიკურ სარბიელზე „ბრმა ცხენის ბრმა ნაღბანდის“ როლის თამაშობდნენ.

– ყველაფერი ეს კარგად გააზრებული და ზემოდან მართული პოლიტიკა იყო. ტყუილებით ხალხის შექცევის მცდელობა გახლდათ... ეს იყო ხალხის რწმენის დამსხვრევა და მისი სულიერი დაკნინება. აქაც მტრის ხელი ერია. პირველი ლტოლვილიდან მოყოლებული, ტელევიზიაში სიცრუე იყო გამეფებული. არც ერთი უბედურება, არც ერთი დარდი ჭკუის სასწავლებელი არ გახდა. ავიღოთ, თუნდაც, ხოჯალოს გენოციდი, ტელევიზიაში რა იმფორმაცია გადმოსცა? „დაღუპულია ორი კაცი, ქალაქი კვლავ დავიბრუნეთ...“ ესეც, როგორც მოგახსენეთ, ზემოდან წამოსული საზოგადოებრივი პოლიტიკა გახლდათ.

– მიუხედავად ყოველგვარი ზენოლისა, აზერბაიჯანის სახალხო ფრონტმა ერთ-ერთი დასახული ამოცანის გადანაცვლებასაც მიაღწია. ახალი რესპუბლიკის პრეზიდენტი გადადგა. თქვენი ამ საკითხთან დამოკიდებულება გვინტერესებს.

– რა თქმა უნდა, პრეზიდენტი მზად არ იყო გადადგომისათვის, და ეს მის გარემოცვასაც არ სურდა. ეს შეიძლება, მათ შინადაც არ მოხდოდათ, რამეთუ მიტინგებზე, ამასთან დაკავშირებით, მრავალი გამოსვლა იყო, პრესაშიც არაერთი მოთხოვნა იბეჭდებოდა. ერთ-ერთი ინფორმაციით, რომელიც მე გამაჩნია, თურმე ჩვენი ხელმძღვანელობა იმ გაზეთებს არც კი კითხულობდა. გარკვეული პერიოდი აღნიშნული გაზეთების ანოტაცია მზადდებოდა თურმე. არაფორმალურ გაზეთებს (ამ სიტყვას დღემდე ვერ ალექვამ. ეს გაზეთი ფორმალურია, ის კი – არაფორმალური) არა თუ არ კითხულობდნენ, თურმე სათვალავშიც კი არ მიიჩნევდნენ. ეს უკვე დიდი შეცდომა და ცოდვა იყო. რასაკვირველია, იმ გაზეთებში რაც იწერებოდა, ყველაფრის მომხრე არ ვარ. მაგრამ ამასან ერთად, იმ გაზეთებში საკმაოდ სერიოზული საკითხებიც იყო წამოჭრილი. სამართლიანი შენიშვნები იბეჭდებოდა. კონკრეტული საუბრები იყო რესპუბლიკის თავდაცვის, ხვალისდელი დღისა და განვითარების შესახებ. პრეზიდენტის, ასევე მაღალი თანამდებობის სხვა პირები მიმართ სერიოზული კრიტიკული შენიშვნები გამოითქმოდა. ეგებ პრეზიდენტს ეს ყველაფერი რომ წაეკითხა, ან თუნდაც მიმოხილვას გაცნობოდა, თავისთვის გარკვეულ დასკვნებს გააკეთებდა. პრეზიდენტი თავისი ინიციატივით საკმაოდ ადრე უნდა გადადგარიყო. მაგრამ იგი ხალხის ვოლუტი მოთხოვნისა

და ნების ნინაზე უძლური აღმოჩნდა და გადადგა. დეპუტატებს, რომლებიც დემოკრატიულ ბლოკს წარმოადგენენ, იმ დღეს ერთობ დაძაბულად უმუშავიათ. თავად „კომბლოკის“ გარკვეული ნაწილიც მიმხედვარა, რომ ეს უკვე სერიოზული შემთხვევაა.

– პირველ რიგში, ჩვენ ყარაბაღის საკითხი უნდა დაემათავროთ.

– ევრე. ყველა ძალა და ყველა საშუალება ყარაბაღის საკითხის მოსაგვარებლად უნდა იყოს მიმართული. როგორც პოლიტიკაში, ასევე ეკონომიკაში მრავალი საკითხია, რომელთა გადადგაცა შეიძლება. ჩვენი ძლიერება, ახალი ხელმძღვანელობის ერთობისკენ მონოდეზაზა დამოკიდებული. მართალია, ვეჭროვითა და მუთალიბოვით „ერთობას“ გაიძახოდნენ, მაგრამ ჩვენ ვხედავდით, ისინი რომელ მაფიებს ემსახურებოდნენ. ხალხი მათთან როგორ გაერთიანდებოდა? ბოლო წლებში ბაქოში გამეფებულმა ჯგუფურობამ, კლანურობამ, მაფიოზურობამ, და მექრთამეობამ ყოველგვარ ზღვარს გადააბიჯა. ხალხი მუდამაჟს მეთაურებსა და ლიდერებს სცემდა პატივს. რა თქმა უნდა, მეთაურს, ხელმძღვანელს, რომელიც ხალხის, მინისა და სამშობლოს სიყვარულში ფანატიკოსია, შეიყვარებენ კიდევ, თავყვანსაც სცემდა უფრო...

– აზერბაიჯანელი ხალხი ისეთი ხალხია, რომ იგი თავისი სიმართლეს მაინც იპოვის, დალაგებს და ფასს გაიხსნის. მე თქვენი, როგორც მწერლის სიმართლე მინდა ვიცოდე.

– რა თქმა უნდა, ჩვენი ხალხი თავს დააღწევს ამ მიმე მდგომარეობას. ამ სიტყვებს პაი-პარად, ცრუ ოპტიმიზმით არ ვამბობ. და დარწმუნებული ვარ, რომ ყარაბაღის მთიან ზონაში ერთი აზერბაიჯანელიც რომ არ დარჩეს, ყარაბაღი მაინც სომხების არ იქნება. მაგრამ ის მაღიზიანებს, რომ ეს საკითხი მაშინვე შეიძლება გადაწყვეტილიყო. ეჭვგარეშა, რომ ახლა სიტუაცია ძალზედ დაიძაბა, უაღრესად დამძიმდა. კვლავ ვიმეორებ, ჩვენი პარლამენტი სწორედ ამ განწყობით უნდა მუშაობდეს, პარლამენტში კი არც საამისო განწყობა ჩანს, არც ძალა. ყველა ფეხს თავისი საბნის სიფრქვე იხვევს. მე ყოველთვის წარსულის გმობის ნინაღმდეგი ვიყავი. არ შეიძლება, პირადი დამოკიდებულებანი, თუნდაც ადამიანთა ერთი რომელიმე ჯგუფის ბედთან დაკავშირებული საკითხები (ობიექტური, თუ სუბიექტური, რაც არ უნდა იყოს) რესპუბლიკის დონეზე, ხალხის ლიდერთა სიმაღლეზე ზნისა და პოლიტიკური ურთიერთდამოკიდებულების საზომად აქციო. მაგრამ ამ ბოლო 3-4 წლის მანძილზე რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ ხალხს რა აღარ დამართა.

რეპრესიათა მომხრე არ ვარ, მაგრამ ყველას თავისი უნდა მიეზღოს. თუნდაც ვოლსკის ხელისუფლება ავიღოთ. იგი ვინ და რის საფუძველზე ჩამოაყალიბდა? ვინ „აირჩია“ ვოლსკი სსრკ-ს პარლამენტში დეპუტატად? ბოლო დროს ყარაბაღთან დაკავშირებულ მრავალ საკითხს ეფინება ნათელი. იმაში, რომ ბალაიანი დეპუტატად იქნა არჩეული, რესპუბლიკის ყოფილ ხელმძღვანელებს დიდი წვლილი მიუძღვით. და შემდეგი საკითხები. იანვრის გენოციდი... ბაქოში ჯარი ვინ მოიწვია? ბოუროს წევრთაგან თუნდაც ერთი კაცი წამოდგეს და თქვას, ამ გადაწყვეტილებას (მონვევის სათხოვარზე) მე ხელი არ მომიწერიაო. იმ დროს ცკ-ს ბიუროს ათიოდე წევრი ჰყავდა, დღეს ყველა მათგანი ცოცხალია. გახსოვთ თბილისის აპრილის მოვლენები. მაშინ საქართველოს ცკ-ს პირველმა მდივანმა პატიშვილმა განაცხადა, რომ არაფერი იცოდა თბილისში ჯარის შეყვანის თაობაზე. მაგრამ სსრკ-ს უმაღლესი საბჭოს სესიისა თუ ყრილობის მიმდინარეობისას გორბაჩოვის დავალებით პატიშვილის წერილი მოიტანეს. თურმე თვითონ უთხოვია, რომ საქართველოში ჯარი შემოეყვანათ. დაუსჯელობამ იმ პირებისა, რომელთაც იანვრის გენოციდი დაატრიალეს, დღეს მრავალი უბედურება, ტერაქტი და ხოცვა-ჟლეტა დაგვატება თავს. დამნაშავე რომ დასჯილიყო, ყველაზე მთავარი, ხოვალის გენოციდი არ მოხდებოდა. ყველაფერი ეს უნდა გაიხსნას, რომ ხალხმა იცოდეს...”

ვიმეორებ, ჩემს ამ ვრცელ ინტერვიუში, რომელიც 1992 წლის 25 მარტს დაიბეჭდა, მრავალ ცოდებაზე ესაუბრობ, დავძენ – დღესაც ამავე აზრისა გახლავართ. ჩემთვის პასუხის გაცემა მუთალიბოვსაც და მის მომხრეებსაც ახლავს გაახსენდათ.

და მუთალიბოვის თავალსაზრისში არ შეიძლება, კიდევ ერთმა მხარეც არ გაგაკვიროს: პრეზიდენტის გადადგომის საკითხი მაშინდელმა უმაღლესმა საბჭომ განიხილა და შესაბამისი გადაწყვეტილებაც მიიღო. როგორც ზემოთ, ჩემს ინტერვიუშიც აღვნიშნე, 1990 წლის არჩევნებში დეპუტატები არ აურჩევიათ, მარტო ჰეიდარ ალიევის გამოკლებით, მუთალიბოვის მეთაურობით, ყველა დანიშნულ იქნა. (იმ პარლამენტში, როგორც დემოკრატიულ ძალებში ასევე პარტოკრატებსა და სხვა ჯგუფებში იყვნენ ისეთები, რომლებიც დეპუტატობას მართლაც იმასხურებდნენ, მოუხედავად ამისა, ყველა მუთალიბოვის მიერ შედგენილი სიით გავიდა).

მხოლოდ ჰეიდარ ალიევი ვერ მოხვდა თქვენს სიაში, მოუხედავად მის წინააღმდეგ მიმართული თქვენი ძალისხმევისა, იგი მაინც იქნა არჩეული. როცა თქვენ გადადგებით... ჰეიდარ ალიევი უმაღლესი საბჭოს სესიას არ ესწრებოდა, რადგან მოუხედავად იმისა, რომ ნახტევანს ხელმძღვანელობდა და კონსტიტუციის მიხედვით უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე იყო, ბაქოში ჩამოსვლისას მისი უსაფრთხოების გარანტიას არავინ იძლეოდა.

...

ეროვნული მოძრაობის შეუქცევადმა ხასიათმა შეზღუდა მოსკოვის შესაძლებლობები, ჩაერიოს ქვეყნის ხელმძღვანელის დანიშვნის საქმეში. მას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა, იმპერიის ცენტრი სხვადასხვა გზებით მხარს უჭერდა აიამ მუთალიბოვს და ცდილობდა იმის ძირმომავლი ხელისუფლების დღენი გაეგრძელებინა. სახალხო ფრონტი ხალხის ძალას დაეყრდნო, მუთალიბოვი გადააყენა და თავად მოვიდა ხელისუფლებაში. სახალხო ფრონტისა და მუსაეაჩის ხელმძღვანელობას, რომელთაც მიტინგებზე ბრწყინვალე ორატორის გამოცდილება მიიღეს, სახელმწიფოს მართვის გამოცდილება არ გააჩნდათ, არადა, ახლა დამოუკიდებლობამოპოვებული, სომხებთან იძულებით ომში ჩათრეული ქვეყნის მხოლოდ სურვილითა და ორატორობით მართვა შეუძლებელი იყო, მითუმეტეს, რომ ქვეყნის შიგნით პოლიტიკური ბრძოლა უკვე ხელისუფლებისათვის იარაღით ბრძოლაში გადაზრდილიყო.

სახალხო ფრონტმა უხელისუფლება ბოლო ზღვრამდე მიიყვანა, მეთაურობის ამბიციებით შეპყრობილი გუშინდელი მოკავშირენი მუთალიბოვს მოწინააღმდეგეებად იქცნენ. მუთალიბოვისაგან განსხვავებით, რომელიც საკადრო პოლიტიკას სადაურობითა და ახლობლობით განსაზღვრავდა, საკადრო პოლიტიკაში პირველად იყო, რომ პოლიტიკური კუთვნილება იქცა განმსაზღვრელ ფაქტორად. გამოცდილი ვა – განათლება, უნარი, ნიჭი და გამოცდილება, უკანა პლანზე გადავიდა. უარყოფილ იქნა მართვის ცივილური იერარქიული დაქვემდებარების პრინციპი: მიტინგების აქტივის თითოეული წევრი მიბარებული სფეროს ხელმძღვანელ ბატონ-პატრონად იქცა.

ეკონომიური რეფორმები, შეიძლება ითქვას, რომ ყურადღების მიღმა დარჩა. მუთალიბოების დროინდელი კლანური ხასიათის შეიარაღებული დაუფლებები პოლიტიკური ხასიათის შეიარაღებული დაუფლებებით შეიცვალა, იმის მაგიერ, რომ შეიარაღებულ ძალებს სომხეთის წინააღმდეგ ებრძოდათ, ისინი ხელისუფლების გარკვევის მიზნით, ბაქოსა და განჯაში იქნა თავმოყრილი. შეიარაღებული ძალების დედაქალაქში შეიარაღებული ურთიერთგარჩევები, სროლები და თავაშვებულება შიშისა და უმნიშვნელობის ინვევდა მოსახლეობაში, რომლის უსაფრთხოებასაც სახელმწიფო ვერ უზრუნველყოფდა.

მიტინგების ორატორებმა დაივიწყეს რა მსოფლიო დიპლომატიის უბრალო ჭეშმარიტება და პრინციპი, რომ „ენა ადამიანს იმიტომ აქვს, რომ თავისი აზრები დამალოს“ – საერთაშორისო არენაზე მექანიკური მსჯელობის შედეგად წარმატების იმედი დაკარგეს, ამრიგად, სახალხო ფრონტისა და მუსავატის ხელმძღვანელთა საგარეო პოლიტიკის ხაზი მთლიანად გაკოტრდა. მსოფლიო საზოგადოებრიობას არ მიეწოდებოდა აზერბაიჯანის სიმართლე და ომთან დაკავშირებული ობიექტური ინფორმაცია. ქვეყანა, რომელიც ომს აწარმოებდა, მარტოდ იყო დარჩენილი, იმ ხალხის მიერ, რომელსაც საკუთარი მინები აგრესორისაგან ვერ დაეცვა, მომავალში მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეებში თურქული დროშის აფრიალების თაობაზე გაკეთებული ყოვლად უსაფუძვლო და აბსურდული განცხადებები, იმ სახელმწიფოებსაც უტრუებდნენ გულს, რომლებიც აზერბაიჯანს ეკონომიკურ პარტნიორად განიხილავდნენ.

დავინყებულ სახალხო ფრონტისა და მუსავატის მმართველობის პერიოდში, მეცნიერებისა და კულტურის განვითარების სფეროშიც სერიოზული შეცდომები იქნა დაშვებული. სიტყვა, რომელიც ისტორიულ-ეთნიკურ დერიტასა და ეროვნულ სულიერებას აცოცხლებს, მზრუნველობისა და ყურადღების მიღმა დარჩა. მხატვრულ ლიტერატურას არ აღმოუჩინეს სპეციალური მატერიალური დახმარება, რომელსაც იგი საჭიროებდა და რომელიც მას საბაზო ეკონომიკის გარდამავალ ეტაპზე მოულოდნელ გადასვლას გაუადვილებდა. ბედის ანაბარა იქნა მიტოვებული ლიტერატურულ-მხატვრული ორგანოების გამომცემლობის საქმიანობა. ახლად შექმნილი ნაწარმოებების გამოცემით არავინ დაინტერესებულა... ყურადღება არ მიექცა ცხოვრების მაინილზე ჰონორარით თავის რჩენას მიჩვეული ხელოვნების მუშაკთა უკიდურესად გაღატაკებული მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესების საქმეს.

ყველაზე ცუდი კი ის იყო, რომ ეროვნული ლიტერატურისა და კულტურისაგან უაღრესად დავალებულმა ეროვნული მოძრაობის ლიდერებმა, თავიანთი მმართველობის წლებში, მრავალი გამორჩეული ინტელიგენტი ჩამოაშორეს საზოგადოებრივ ცხოვრებას, შეეცადნენ აღეკვეთათ მათი მონაწილეობა და გავლენა ეროვნული სახელმწიფოს აღმშენებლობაში. ინტელიგენციაში კი მათ მიმართ, მათი სახით კი რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის მიმართ, უნდობლობისა და წყენის სინდრომი გაჩნდა. თუ ყოველივე ამას იმ ყოვლად აუხსნელ და აბსურდულ მცდელობებსაც მივამატებთ, რომლებიც სახალხო ფრონტისა და მუსავატის ხელისუფლების მხრიდან რიგი შემოქმედებითი ორგანიზაციების, მაგალითად, მეცნიერებათა აკადემიისა და მწერალთა კავშირის დამსლისკენ იყო მიმართული, მაშინ ამ დამანგრეველი იდეის განხორციელებაში გარკვეულ მიზანდასახულობას თვალნათლივ დავინახავთ: გავლენიანი ინტელიგენტების ავტორიტეტის დასუსტების გზით, თავიანთი ავტორიტეტისათვის, რომელსაც მხოლოდ ცარიელი ლაპარაკი და არარეალური საქმეები ჰქვებოდა, უაღტერნაციოების გარემოს შექმნა.

გამოუცდელობისა და უნიათობის წყალობით, ქვეყანაში უხელისუფლებამ, ქაოსმა და თავაშვებულობამ ისეთ ზღვარს მიაღწია, რომ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის, თავისუფლების დაკარგვისა და უნიტარული აზერბაიჯანის დაშლის რეალური საფუძველი შეიქმნა. ეროვნულმა ერთობამ, რომლითაც ისტორიულად ვამაყობდით, ეროვნული დაპირისპირების ხასიათი მიიღო. სიტყვით ხელისუფლებამ სიტუაციაზე კონტროლი სრულიად დაკარგა, ხალხი კი ამას ვერ ურიგდებოდა. ხალხსა და ხელისუფლებას შორის განწყვეტილი კავშირი დილემად იქცა; ხალხს ან ნებაყოფლობით გადაშენების გზა უნდა აერჩია, ანდა უნდა განთავისუფლებულიყო იმ ძალებისაგან, რომლებსაც იგი გადაშენებისკენ მიჰყავდათ.

თავისი საზღვარგარეთელი მხარდამჭერებისა და პატრონების მითითებით, სურათი პუსეინოვმა მშვენივრად ისარგებლა იმ კონფლიქტისაგან, რომელიც ხალხსა და ხელისუფლებას შორის არსებობდა. მისი ამბოხი ძმათამცველი ომის მიზეზი გახდა. ხალხი, ამ შემთხვევაში, პუსეინოვს არ დაუპირისპირდა იმიტომ, რომ ს. პუსეინოვი ანგარიშგასანევი ძალა იყო და ხალხი მისი ამბოხისა თუ თავად მის მიმართ პატივისცემითა და მხარდამჭერის გრძნობით იყო განწყობილი; იმიტომ, რომ ხალხს სახალხო ფრონტისა და მუსავატის მიმართ ნდობა ჰქონდა დაკარგული.

სახალხო ფირონქა და მუსაგაბს გადადგომა ს. ჰუსეინოვმა და მისმა ბანდიტურმა დაჯგუფებამ კი არ აიძულა, არამედ ხალხის გულისწყერი-მამ და ზურგგმაცემამ.

როგორც უკვე ვთქვით, ხალხს, რომელმაც სხვადასხვა სახელმწიფოს მეთაურები იხილა, ატობაგანდა არ სჭირდებოდა, მას სწორედ შედარების გზით, მათი ობიექტური შეფასებისათვის ფაქტი და ობიექტი ჰქონდა. წარმატებულობა და გამარჯვებები მდიდარი 1960-80-იანი წლები და წარუმატებლობათა და მარცხებები საუკუნე 1980-90-იანი წლები – სახელმწიფო მოღვაწეთა შედარებას წინასწარ განაპირობებდა. ამ შედარებებს შედეგად, ხალხმა გადაწყვიტა, თავისი ბედი ლამაზი შუპირებზე-თა და სიტყვებით მოსულურს კი არა, არამედ ჰეიდარ ალიოვის ანდის, როგორც გამოცდილ სახელმწიფო მოღვაწეს, როგორც პრეტენ-წინამძღოლს, როგორც დიდი გამოცდილების მქონე პირმართად ლიდერსა და როგორც პიროვნებას, რომელმაც ხალხს არაერთი დანაშაულები აუტარებდა. ხალხმა ეს გადაწყვეტილება ჰეიდარ ალიოვის მხოლოდ წინა წლების (1960-80 წწ.) მოღვაწეობისა და დეანოს გამო როდი მიიღო, არამედ იმ შინაარსიანი ცხოვრებისა და ეროვნული სახელმწიფოს განმტკიცების მიზნით წარმოებული იმ თანმიმდევრული და შეუპოვარი პრიოლის გამოც მიიღო, რომელიც მან მას შემდეგ გამოავლინა, რაც მისი პიროვნებით შემინებულმა გერბაიფანმა იფი, პოლიტიკურიდან მოშორების მიზნით, უდროოდ გაუშვა ჰესაბამ.

გერბაიფი, რომელიც XX საუკუნის ყველაზე დიდი საიდუმლოთა-განი იყო, თავისი ზედამხედველი და ატაცებული ბუნების გამო სსრკ-სა და განსაკუთრებით, ჰერბაიფანში გამოიღო დამატებითი მოღვაწეობას თავისიანობითაა ერთად ახორციელებდა. ისინი კი, რომელნიც მისანარ-ბი არ იყვნენ, ანუ სიღრმისეულობასა და აღმშენებლობაზე მომართული პიროვნებანი მისი უღიარებული მტრები იყვნენ. ჰეიდარ ალიოვის, როგორც ერთ-ერთი მთავარი მტრის, გერბაიფის მიერ „საბატიო ჰეს-საბამ“ გაშვება ეროვნული ინტერესების დაცვასა, ალიოვისეული უკი-პრომისიონის დაქვინებას ისახავდა მიზნად.

გერბაიფის საიდუმლოების შესახებ მრავალი რამ დამწერიდა, არც ისინი შეადგენენ უმცირესობას, რომელნიც ფერხობენ, რომ მან საბჭოთა კავშირი შეგნებულად დაშალა. ჩემი აზრით, გერბაიფი, როგორც საბჭო-თა რეჟიმის აღმშენებელი და რუსული შოენინგის ფესვები მიჯნეული პიროვნება, იმგერის დამლის მომხრე და ინიციატორი ვერ იქნებოდა.

მისი მიზანი იყო, იმგერის დემოკრატიული პირითი გაშიდრება, დასავ-ლითისკენ გაზავალ ფანჯარებზე საჯაროობისა და თავისუფლების დეკორი-რება, ოლინდ, არამც და არამც იმგერის დამლა. მისმა ზედამხედველობამ, ატაცებულიდამ და მოგულანათა და საბოყადოებრივი პროცესების მკვარ-მა შეფასებამ იფი დამანგრეული პროცესის ერთ-ერთი მდროიდელ აქცია, მერე, როცა ყველაფერს მისვდა, დიდხანს იფართავდა, უკან დამარეხება მოიხდომა, მაგრამ უკვე გვიან იყო: ჰგერითული ტალღები მას თავის ნებაზე მათამაგებდნენ...

„გარდაქმნის“ პირველადე ეტაპზე ჰეიდარ ალიოვის პენსიაში გაშვებ-ის მიმხრე, ჩემის აზრით, მშვი გახლდათ, მშვი იმისა, რომ ეს გამოცდილი და ყოვლისმოდნე პოლიტიკოსი ჰერბაიფანსა და სხვა დამოუკიდებელ რესპუბლიკებს დაეხმარებოდა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ბაზის ფორმირებასა და განმტკიცებაში. ანუ, როგორი კომპეტეტურ დემოკრატიაც არ უნდა შემოეთავაზებინათ, ჰეიდარ ალიოვისათაა პრეტენ-ი პოლიტიკოსის მოღვაწეობა მაინც მოკავშირე რესპუბლიკების ქვემარ-იფი დამოუკიდებლობის გზაზე გაყვანისკენ წარიმართებოდა. ის, რაც გერბაიფის მიმის ზარს სცემდა, ეს გახლდათ.

მაგრამ მან ერთი რამ ვერ გაითვალისწინა, ცხოვრებაში ყოველგარ სიძულვეტმოდული, ნამდვილ ქარტეხილებში გამოიმჩნევილი და უტყხ პიროვნებად ჩამოყალიბებული ჰეიდარ ალიოვის ფიზიკური განადგურება უდრეხად ძელი, ძელი, მაგრამ შესაძლებელი იყო, მისი გატყუვა, დასახ-ული მიზნისკენ მიმავალი გზიდან მობრუნება კი – შეუძლებელი. 20 იან-ვრის გენოციდის შემდეგ მოსკოვი ჰგერბაიფანის წარმომადგენლობაში ჰეიდარ ალიოვის მოსვლა, რომელიც, მაშინ ფაქტურად მიიღ მატიმობა-ში იმყოფებოდა და რომლის ყველა მომართობას, ყველა სიტყვას თვალ-ყურს ადევნებდნენ, მის მიერ საბჭოთა ვარების ჰგერბაიფანში შესვლის ფაქტისა და მათი განდამლობის გზობა, ამ ტრავმადიში უზუალო დამნა-შავეთა სახელებითა და გვარებით დასახელება და მათი დასჯის მოთხ-ოება, რამდენიმე თვალსაშრისით ძალზედ დიდ მნიშვნელობას იტყს:

1. ჰგერბაიფანელმა ხალხმა, რომელიც არასიდან ელოდა არც ქობის, არც დამამტოდებელ სიტყვასა თუ დაჭირილი სულის საღებუმს, და სრული-ად მარტოდ იყო შიენილი, უცებ გაიფრან ღირსეული პიროვნების პრო-ტესტის ხმა, პიროვნებისა, ხალხის ტკივილი რომ მიუღო სიერზე განთი გათიერებინა. ეს ხმა კიდევ იმითომ იქცა დაჭირილი სულის საღებუნ მაღა-მიოდ, რომ მამინ, როცა ჰეიდარ ალიოვი, რომელსაც ოფიციალურად

ხალხის სახელით ლაპარაკის უფლება არ ჰქონდა, თავისი სიცოცხლითა და ბედით რისკავდა, აზერბაიჯანის მაშინდელი ხელმძღვანელები, რომელნიც ამ ხალხის სახელით ლაპარაკის უფლებას ოფიციალურად ფლობდნენ, იმისათვის რომ თანამდებობები არ დაეკარგათ, ჯალათებს, მკვლელებსა და დამნაშავეებს იცავდნენ.

2. მას შემდეგ, რაც ჰეიდარ ალიევი აზერბაიჯანიდან თანამდებობიდან დაინაწიერების გამო მოსკოვში იქნა გადაყვანილი, მთელმა მსოფლიომ პირველად დაინახა და გაიცნობიერა, რომ აზერბაიჯანელი ხალხი ძლიერია, არა მარტო როგორც ხალხი, არამედ მას ანგარიშგასაწეო ძლიერი ლიდერიც ჰყავს. ბოლო წლებში პირველად იყო, რომ ხალხს თავისი თავისადმი რწმენა უბრუნდებოდა.

როცა ა. ვეზიროვი მოსკოვში თავის ბატონებთან გაიქცა (შემდეგში სამშობლოსა და ხალხის მოღალატე ძალებმა, ძირითადად, ეს გზა აირჩიეს), ჰეიდარ ალიევი სამშობლოში დაბრუნდა. ამ დღეებში, როცა მოსკოვში ჰეიდარ ალიევის სამშობლოში დაბრუნების გადანაცვლებას ხელი ვერ ანაირად შეუშალეს, მაშინ თავიანთ ბაქოელ შემსრულებლებს შეუთვალეს, რა გზითა და რა საშუალებებითაც არ უნდა ყოფილიყო, მისი სამშობლოში დაბრუნება არ დაეშვათ. ფსიქოლოგიური შიშის ატმოსფეროს შექმნის მიზნით, მუთალიბოვის მომხრეებმა „აზერნენის“ დირექტორი, ცნობილი გამომცემელი და ინტელიგენტი აჟდარ ხანბაბევი მოკლეს. შეუძლებელი იყო მიზანზე ხელის აღებინება და დაშინება ჰეიდარ ალიევისა, რომელიც რეგულარულად მომხრის სიკვდილსაც კი პირად ტრაგედიად აღიქვამდა.

1990 წლის 20 ივლისს ჰეიდარ ალიევი ბაქოში ჩამოვიდა, როცა მუთალიბოვის ბრძოლ ქველმა მომხრეებმა მას აქ ცხოვრების საშუალება არ მისცეს, იგი იძულებული გახდა, საცხოვრებლად ნახჭევანში გადასულიყო. ამ ჩამოსვლამ, ამ დაბრუნებამ, ადამიანთა ცნობიერებაში მეტამორფოზა მოახდინა. როცა დაბრუნება ერთი კაცისა – ოჯახში, სამშობლოში დაბრუნების მასშტაბებს სცილდება და საერთო ეროვნულ ფაქტორად იქცევა. მაშინ პოლიტიკურ მნიშვნელობასაც იძენს. განსაკუთრებით უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამ პროცესის დაბრუნების ეტაპამდე წასვლის ეტაპიც იყო. იმ ეტაპზე სრული მოსაზრება იმ ფასულობებისა, რომელთაც წასვლისას ტოვებდა, შეუძლებელი იყო. ავტორიტარულ ნებას უბრალოდ შეუძლია, გააპასიუროს ეს ფასულებანი. ამიტომაც წასვლის დაბრუნება

სინამდვილეში წასვლამდელი გონის მოქცევაა. ამ კუთხით ჰეიდარ ალიევის არა თუ როგორც პოლიტიკური მოღვაწის, არამედ თუნდაც, როგორც რეგულარული პენსიონერის სამშობლოში დაბრუნება ხალხის თავისთავისადმი რწმენის მოქცევის დასაწყისად იქცა.

ბუნებრივია, წასვლასა და დაბრუნებას შორის არსებულ დროის მონაკვეთში ხალხის საზოგადოებრივსა და ეროვნულ ცხოვრებაში წინსვლა რომ ყოფილიყო, დაბრუნება თუნდაც ისეთი ისტორიული ღვაწლის მქონე პიროვნებისა, როგორც ჰეიდარ ალიევი, ეროვნული გონის მოქცევად ვერ იქცეოდა. ზოგჯერ ამბობენ, რომ ჰეიდარ ალიევის აზერბაიჯანსა და დიდ პოლიტიკაში დაბრუნება, ორგანიზებულ აქციათა შედეგია. დიახ, ჰეიდარ ალიევის ხელახლა ხელისუფლებაში მოსვლის ორგანიზება შესაძლებელი იყო. მაგრამ, მისი სამშობლოში ჩამოსვლასთან დაკავშირებით, ხალხის გონისა და თვითრწმენის მოქცევა, მერწმუნეთ, შეუძლებელია. მოქცევას რეალობა – პოლიტიკურ-ეროვნული სინამდვილის გარდაუვალი რეალობა განაპირობებს. ამ ყველაფრიდან ნათელი ხდება, რომ ხალხს ჰეიდარ ალიევის დაბრუნება ქვემარტად უხაროდა. სინამდვილეში კი, ეს სიხარული ეროვნული გონის მოქცევის სიმშვიდითა და ოპტიმიზმით გამოწვეული სიხარული იყო.

როცა დაბრუნება არა ადამიანთა ნება-სურვილით განისაზღვრება, არამედ იგი რეალობის გარდაუვალი კანონთა ლოგიკიდან გამომდინარეობს, მისი თვითდამტკიცების პროცესის დროებით შეჩერება შეუძლებელია, მაგრამ მისი სრული აღკვეთა შეუძლებელია. ამას, ჰეიდარ ალიევის ბაქოსა და ნახჭევანში დაბრუნების შემდეგ, მის მიმართ განხორციელებულ ზეწოლათა შედეგიც თვალნათლივ ცხადყოფს.

ნახჭევანში რომ ჩავიდა, ჰეიდარ ალიევი აზერბაიჯანის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად იქნა არჩეული. მისმა დეპუტატად არჩევამ ორი დამახასიათებელი მომენტი გამოკვეთა:

1. ხალხმა ამ არჩევანით დაადასტურა, რომ მიღებულია დაბრუნება, რომელსაც მოელოდა.

2. ქვეყნის „ხელისუფლებამ“, რომლებიც პოლიტიკური და ეროვნული ქაოსის ავტორებადაც გვევლინებოდნენ, იმით, რომ რესპუბლიკისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხები გვერდზე გადადეს და მთელი თავიანთი ძალისხმევა ამ დაბრუნების წინააღმდეგ წარმართეს, ფაქტურად, კიდევ ერთხელ გაუსვეს ხაზი დაბრუნების საყოველთაო

მნიშვნელობას. მათ ჰუიდარ ალიევის წინააღმდეგ მიმართული ცილისწამების კამპანია დაიწყო, შეეცადნენ, როგორმე მისთვის ჩირქი წაეცათ. ჯოჯობად შეეცადნენ არ დაეშვათ მისი გამოსვლა უმაღლეს საბჭოსთან, როგორც უკვე ითქვა, იმისათვის, რომ ხორცი შეესხათ მასთან დაკავშირებული თავიანთი მზაკვრული გეგმისათვის, მთელი ნახტევანის წინააღმდეგ დამსჯელი სანქციები დაანესეს და განახორციელეს.

ყველაფერი ეს კი, შურისძიების წყურვილით დაბრმავებული ადამიანების მიერ მზისთვის ქვების დაშენას ჰგავდა. პოლიტიკური სიბუკე საშუალებას არ აძლევდათ, რომ თავი დაენებებინათ აბსურდული ომისათვის.

ისინი ხედავდნენ, მაგრამ დაჯერება არ უნდოდათ, რომ ნახტევნელების მიერ ჰუიდარ ალიევის ნახტევნის მეთაურად არჩეით ნახტევანი აზერბაიჯანის თავისუფლების სიმბოლოდ, თავად ქალაქი აზერბაიჯანის დედაქალაქის სიმბოლოდ იქცა. ინტელიგენტები და უბრალო რიგითი ადამიანები ნახტევანში, ჰუიდარ ალიეთან შეხვედრამე მიდიოდნენ. ეს ადამიანთა მასიური დინება, რომელიც მუთალიბოველთა რისხვასაც არ უშინდებოდნენ და ყოველგვარი ავტორიტა-პროპაგანდის გარეშე მიემართებოდა, გონის მოქცევის ლოგიკური შედეგი იყო.

1990 წლის 17 ნოემბერი. ნახტევნის უმაღლესი საბჭოს სესიაზე დეპუტატ ჰუიდარ ალიოზა-ოღლი ალიევის წინადადებით ნახტევნის უმაღლესი საბჭო ადგენს: „აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის სამფეროიანი დროშა, ამავე დროს, აღიარებულ იქნას, როგორც ნახტევნის ავტონომიური რესპუბლიკის დროშა“. ჰუიდარ ალიევი წინადადებით შემოდის, რომ დადგენილების მეორე პუნქტი ამგვარად გაფორმდეს: „ნახტევნის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კანონმდებელ ორგანოებს სთხოვს, რომ გადასინჯულ იქნას აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სახელმწიფო ატრიბუტები და მიღებულ იქნას აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ისტორიულ-ეროვნული ტრადიციების შესაბამისი სახელმწიფო ატრიბუტები – დროშა, გერბი და ჰიმნი“. ჰუიდარ ალიევის მოთხოვნით სახელი ნახტევნის ასსრ, ახალი ფორმულირებით – ნახტევნის ავტონომიური რესპუბლიკა – იცვლება. სისხლიან იანვარს პირველად ეძლევა პოლიტიკური შეფასება. საიმედო დაცვა ხორციელდება ნახტევანისა, რომელიც სომხური დამპყრობელი ჯარებითაა აღყაშმორცხული. ჰუიდარ ალიევი ნახტევანში ჩამოსვლის დღიდან ავტონომიური რესპუბლიკის

სახელმწიფოს დადგენის მორალური გარანტი ხდება, ხოლო მას შემდეგ, რაც ავტონომიური რესპუბლიკის მეთაურის თანამდებობას იბარებს, მოღვაწეობას იწყებს, როგორც მტკიცე თავდაცვითი ტაქტიკით უზრუნველყოფილი მთავარსარდალი. შემთხვევითი არაა, რომ დღემდე მოღალატე სომხებმა ამ მინის ერთი მტკაცელიც კი ვერ დაიპყრეს.

ჰუიდარ ალიევმა ნახტევანში მრავალი ასეთი სასიცოცხლო მნიშვნელობის საქმე განახორციელა. საჭიროა, ყურადღება ორი კუთხით გავამხვილოთ. პირველი – აზერბაიჯანის მამინდელი მოღალატე ხელმძღვანელები საშუალებას არ იძლეოდნენ, რომ ფართო საზოგადოებრიობას გაეგო ჰუიდარ ალიევის ამ დიდი და მამულიშვილური საქმეების შესახებ. რიგითი დეპუტატი აკეთებდა იმას, რაც სახელმწიფოს გასაკეთებელი იყო. ნახტევანი ცენტრად იყო ქცეული, ისეთი შთაბეჭდილება იქმნებოდა, თითქმის აზერბაიჯანის სახელმწიფო აღმშენებლობის შტაბმა ბაქოდან ნახტევანში გადაინაცვლა. საერთოზე შეყვარებულთა მთელი უფლებამოსილება იმ პიროვნებაზე გადასულიყო, რომელიც რეალურ საქმეებს აკეთებდა, ეს კი მათი ავტორიტეტის დაქვეითებისათვის სრულიად საკმარისი იყო. მეორე – ჰუიდარ ალიევი აზერბაიჯანის აზერბაიჯანისთვის დამბრუნებლის მისიას ასრულებდა. აზერბაიჯანის სსრ-ს პრეზიდენტი-სადმი (ამ დროისათვის ნახტევნის ასსრ-ს სახელი უკვე გადარქმეული ჰქონდა), უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარისადმი, მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარისა და ოფიციალური საინფორმაციო წყაროების ხელმძღვანელებისადმი ნახტევნის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი მეფლის 1990 წლის 19 ნოემბრის მიმართვაში კარგად იყო ნათქვამი: „სესიამ, რომელიც სახალხო დეპუტატის ჰუიდარ ალიევის თავმჯდომარეობით ჩაიარა, აზერბაიჯანის ეროვნული სახელმწიფოს იდეის განხორციელების მიზნით, ერთხმად მიიღო ისტორიული და პოლიტიკური მნიშვნელობის მქონე გადაწყვეტილებანი“.

ესაა სწორი შეფასება, რომელიც ეძლევა პიროვნებას, რომელმაც თავისი შინაარსიანი ცხოვრება სახელმწიფო აღორძინების იდეას უძღვნა. იგი ამ პრინციპით ცხოვრობდა მაშინ, როდესაც სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტში მსახურობდა, მაშინ, როცა რესპუბლიკას ხელმძღვანელობდა, როცა მოსკოვში მოღვაწეობდა, როცა იტლებით „საპატიო პენსიამ“ გადიოდა და მაშინაც, როდესაც ერთი რიგითი დეპუტატი იყო. ასეთი არაჩვეულებრივი მოღვაწეობის ძირისძირები მის სისხლში, მის

გენერტკასა და ლეთიურ ნიჭში უნდა ვეძებოთ. ამ თვისებებს ვერც სწავლა-განათლებითა და ვერც შრომისმოყვარეობით შეიძენ.

დიდი პოლიტიკოსის მოღვაწეობის ნახევრის პერიოდმა შეუქმნა რეალური საფუძველი რესპუბლიკის მასშტაბით გადასანყვეტ გლობალურ პრობლემებს. ჰეიდარ ალიევმა, რომელსაც თავისი ხალხი გულთა უყარს და მისი კარგად ესმის, იცოდა რომ აზერბაიჯანის ეროვნული ერთობის უზრუნველყოფა და კიდევ უფრო განმტკიცება, მხოლოდ აზერბაიჯანელი ხალხის შინაგანი ძალისა და პოტენციალის მეშვეობითაა შესაძლებელი. ჰეიდარ ალიევი თავის გამოცდილებით სამართლიანად აღნიშნავს: „იმისათვის, რომ ეროვნულ თავისუფლებას მივალწიოთ, განსაკუთრებით საჭიროა, ჩვენი ხალხის ეროვნული გამოღვიძება, ეროვნული აღორძინება და ეროვნული სულის გამოცოცხლება“. ამისთვის კი - „თითოეული ჩვენთაგანის ვალია, ჩვენს ხალხში პატრიოტიზმის, სამშობლოსადმი, მშობლიური მიწისადმი ერთგულებისა და მისთვის თავგანწირვის გრძნობა განვამტკიცოთ და სამარადჟამოდ ავალორძინოთ“.

ჰეიდარ ალიევის დიდ პოლიტიკაში დაბრუნების ნახევრის პერიოდი, ერთის მხრივ, იმის დასტურად იქცა, რომ შესაძლებელია აზერბაიჯანში არსებული საშიშროების თავიდან აცილება, მეორეს მხრივ კი, დაამტკიცა, რომ ამ პიროვნებას შეუძლია ნამდვილ მხსნელად მოეცლინოს თავის ქვეყანას. ჰეიდარ ალიევმა აზერბაიჯანის სსრ უმაღლესი საბჭოს პირველ სესიაზე (9 აპრილი, 1991 წ.) თავის ისტორიულ სიტყვაში თქვა: „...მშობლიურ მხარეს დაბრუნდი არა იმიტომ, რომ ხელახლა ხელისუფლების სათავეში მოვექცეე, არამედ დაბრუნდი, რომ ამ ძნელეცობის უამს ჩემი ხალხის ბედი გავზიარო, შევასრულო ჩემი მოქალაქეობრივი ვალი და ჩავება თავისუფლებისათვის ბრძოლაში. მე, როგორც ერთ-ერთ აზერბაიჯანელს, ამ უფლებას ვერაფერს წამართმევს...“

თავისი ადამიანური უფლებების განსახორციელებლად, რიგითი აზერბაიჯანელივით აზერბაიჯანში დაბრუნებული ამ დიდი პიროვნების სიბრძნისა და ტიტანური ძალისხმევის შედეგად, დღეს ნახევრანი თანამედროვე დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის მოდელად იქცა. ხალხმა კი დაჟინებით მოითხოვა, რომ აღმშენებლობითმა საქმეებმა, რომელიც მისი ნახევრანში დაბრუნებით დაიწყო, მთელი აზერბაიჯანი მოიცვას. ხალხის სურვილითა და თხოვნით, აზერბაიჯანში ხელისუფლების სათავეში ჰეიდარ ალიევის დაბრუნებით, ხალხისა და სამშობლოს ხსნისა და განთავისუფლების ეტაპი დაიწყო.

ის, რომ ჰეიდარ ალიევის ხელისუფლებაში მოსვლა ისტორიული მნიშვნელობის ფაქტია, ამას ისიც ცხადყოფს, რომ მისი მოღვაწეობის ახალი ეტაპის პირველივე დღეებიდანვე იგი შიდა თუ გარეშე მტრების მიერ, მის წინააღმდეგ მიზანმიმართულად დაგეგმილი ტერაქტების საშიშროების ქვეშ იმყოფება. სომხურმა შეიარაღებულმა დაჯგუფებებმა იგრძნეს რა, რომ ჰეიდარ ალიევის დაბრუნებით ნერვოზი დაესვა აზერბაიჯანში მათ გეოპოლიტიკურ ინტერესებს, ზედმიზეზად დაიპყრეს ჩვენი რამოდენიმე რაიონი. მათ მიერ ჩვენი მიწების დაპყრობისათვის წინა ხელმძღვანელებსა და ქვეყნის შიგნით არსებულ გამყიდველ ძალებს უკვე შესაბამისი საფუძველი ჰქონდათ შემზადებული. ამ აქციის ერთ-ერთი მიზანი იმაშიც მდგომარეობდა, რომ შეელახათ ჰეიდარ ალიევის იმიჯი, რომლის პოტენციურ ძალასაც კარგად იცნობდნენ, ხალხისთვის ეჩვენებინათ, რომ აქაოდა, მას არ შეუძლია ქვეყნის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, იგი, ამ საბაბით, ქვეყნის ხელისუფლების სადავეებისათვის ჩამოეცილებინათ და ხელისუფლებაში კვლავ ახალი ვეზირი მოეყვანათ, მათ გეგმებში ქვეყნის შიგნით დაპირისპირებულ ძალებს შორის შუღლის ჩამოგდება და ძმობამკვლელობის გაჩაღებაც შედიოდა. ჰეიდარ ალიევის წინააღმდეგ აქტიური ბრძოლა მათაც დაიწყო, რომლებიც ქვეყანაში შემქმნილი განუკითხაობით სარგებლობდნენ და თავისუფლად ფლანგავდნენ აზერბაიჯანის სიმდიდრეს, ჰეიდარ ალიევის მოსვლით კი, იგრძნეს, რომ ქვეყანაში ფეხს იკიდებს კანონის დიქტატურა. ისინი, აღნიშნული კანონის დიქტატურის წინააღმდეგ ბრძოლისას, მაქსიმალურად იყენებდნენ პროპაგანდას, დივერსიასა და ცილისმამბებლურ კამპანიას.

ჰეიდარ ალიევი, რომელმაც კარგად იცოდა, რომ ასეთ პრესინგს შეხვედბოდა, ყველაფრისათვის მზად იყო. უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ იგი დაეყრდნო არა სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალებს, არამედ ხალხს მიენდო, ხალხზე გათვალა და ხალხთან ერთად იმუშავა. მეორეს მხრივ კი - ჰეიდარ ალიევის ბრძოლებში გამობრძმედილი უტყუარი ხასიათი ჰქონდა. ალბათ, ნიჭი, მმართველობის უნარი, პოლიტიკურ-დიპლომატიური ტალანტი და როგორც ანტიკური ხანის ბერძენი ფილოსოფოსი ესქილე იტყოდა, „ძალა, რომელიც ქვეყნად ყველაზე მეტი თაყვანისცემის ღირსია“. ნებისყოფა ღმერთმა ამ პიროვნებას იმიტომ არ დაამადლა, რომ მას ყველაზე ძნელი, დიდებული და წმინდა საქმე - თავისი ხალხის ხსნის მისია დაეკისრა.

სწორედ ამ თვისებათა გამო იყო, რომ პეიდარ ალიევმა თავისი მმართველობის პირველ პერიოდში ის გამარჯვება მოიპოვა, რისი მომენტებაც პირველ ეტაპზე შეიძლება: გაუძლო რა მის წინააღმდეგ მიმართულ დივერსიული ხასიათის აქტებს, ზენოლასა და საერთოდ, არაკეთილმოსურნეთ, რომლებიც ცდილობდნენ, რომ ტერორისა და დაშინების გზით მისთვის თავიანთი ნება ეკარნახათ, ყოველგვარი დათმობის გარეშე, ყველას თავისი ადგილი მოეჩინა, ბოლო მოუღო თავაშეხულ შეიარალებულ დაჯგუფებებს; გააძლიერა რა მოქმედების არეალი ძალოვანი სტრუქტურებისა, რომელთაც საზოგადოებრივი უსაფრთხოების სფეროში გავლენა და უფლებამოსილება დაკარგული ჰქონდათ, მათ - თავიანთი თავისადმი და ხალხს - მათადმი რწმენა დაუბრუნა; პოლიტიკურ პარტიებს მიეცათ უფლება, ცივილიზებული ნორმების ფარგლებში, მხოლოდ პოლიტიკური ბრძოლა აწარმოონ; აღკვეთილ იქნა უკვე დაწყებული სამოქალაქო ომი და ა.შ.

რასაკვირველია, ძნელია განახორციელო დამოუკიდებელი სახელმწიფო აღმშენებლობა ქვეყანაში, რომელიც ეკონომიურ კრიზისში იმყოფება. მაგრამ მერბაივანში, რომელიც ეკონომიური კრიზისის ფონზე ომს აწარმოებს გარედან მხარდაჭერით განებივრებულ, კბილებამდე შეიარაღებულ მტრის დამპყრობელ ჯართან, ეს საქმე ერთი ათად მიიშე და ძნელია. პეიდარ ალიევი იძულებული შეიქმნა, ერთდროულად რამდენიმე ფრონტზე ებრძოლა. ფართო მნიშვნელობით ძირითად პლანში იგი ორ მიმართულებას განიხილავდა: ანტიეროვნული და ანტისახელმწიფოებრივი პროცესის შეჩერებას, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, აღკვეთა დამანგრეველი პროცესისა, 1960-80 წწ. შექმნილი ეროვნული პოლიტიკის დოქტრინის აღდგენა და ეროვნული სახელმწიფო აღმშენებლობის დაწყება.

იმის გამო, რომ 1985-93 წლებში მერბაივანს არა კანონები, არამედ სხვადასხვა პიროვნებების ნება-სურვილი მართავდა, ნგრევისადმი მიდრეკილება ნამდვილ ეროვნულ უზედურებად იყო ქცეული. ეროვნული პოლიტიკა, რომელიც უკვე 60-იან წლებში ჩამოყალიბდა და ცხოვრებაში ფარულად ტარდებოდა, ახლა დამოუკიდებელი და თავისუფალი მერბაივანის სამოქმედო პროგრამად უნდა ქცეულიყო. პეიდარ ალიევმა აღკვეთა რა დამანგრეველი პროცესი, რომელიც მხარდაჭერას სხვადასხვა დესტრუქციულ დაჯგუფებებში პოულობდა, პრიორიტეტი აღმშენებლობას მისცა და არასასურველი ხანგრძლივი პაუზის შემდეგ ეროვნული პოლიტიკის კურსის ხორცშესხმა დაიწყო.

თუ წინა წლებში ეროვნული პოლიტიკის ძირითად მიზანს მომავალში თავისუფალი სახელმწიფოსათვის პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიური, სამხედრო, მეცნიერულ-კულტურული და იდეოლოგიური ბაზის შეზადება წარმოადგენდა, 1993 წლიდან მოყოლებული, ეს მიზანი ახალი ისტორიული პირობების შესაბამისად დამუსტადა და დაკონკრეტდა: ამჯერად, სტრატეგიულ მიზანს დამოუკიდებელი, ძლიერი ეროვნული სახელმწიფოს აშენება წარმოადგენდა. როგორც ყველა ცივილიზებულ სახელმწიფოებში, მერბაივანშიც სახელმწიფო ინტერესების ეტაპობრივად და საფუძვლიანად გატარების მიზნით, სახელმწიფო პოლიტიკა იქმნებოდა.

მერბაივანში პირველად დაიწყო სახელმწიფო მმართველობა, რომელიც ეროვნული პოლიტიკის კურსის საფუძველზე ხორციელდებოდა.

იმისათვის, რომ ეროვნული სახელმწიფოს აღმშენებლობაში მთავარი მიზანი განხორციელებულიყო, ჯერ ის ძალები უნდა განეიტრალებულიყო, რომლებიც ანტისახელმწიფოებრივ და დივერსიულ საქმიანობას ეწეოდნენ. პეიდარ ალიევმა, როგორც ყველა საკითხში, ამ პრობლემის გადაწყვეტაშიც კომპლექსურს მიანიჭა უპირატესობა. ისეთი ძლიერი სახელმწიფო მოღვაწისათვის, როგორც პეიდარ ალიევი, დივერსიული ჯგუფის გაუქმებელიყოფა ძნელ საქმეს არ წარმოადგენდა. მთავარი ამოცანა იმაში მდგომარეობდა, რომ ისეთი კანონიერი ბაზა შექმნილიყო, რომელიც მსგავსი ანომალური მოვლენების წარმოშობის შესაძლებლობას საერთოდ გამოირიცხავდა. პეიდარ ალიევმა კანონები განამტკიცა. კანონის წინაშე ყველა გაათანაბრა, მოუხედავად რანგის, თანამდებობის, დამსახურების, ეროვნული თუ რელიგიური კუთვნილებისა, კანონის უზენაესობა ყველასთვის ჯერ იძულებით, მომდევნო ეტაპზე კი ნებაყოფილებით განახორციელა. გამონაკლისებმა და შეღავათებმა კანონში ოფიციალურად პოვა ასახვა. მართალია, კერძო შემთხვევებში სხვადასხვა ნეგატიური, სეპარატისტული და დივერსიული გამოვლინებების წინააღმდეგ შეურიგებელმა ბრძოლამ განსაკუთრებული ეფექტი გამოიღო, მაგრამ, საერთოდ, უკანონობა სწორედ რომ კანონის დოქტრინამ აღკვეთა.

1993 წლამდე მერბაივანში შეიარაღებული დაჯგუფებების რეაქტიურობითა და თარეშით პოლიტიკური მიზნების მიღწევა ჩვეულებრივი ამბავი იყო, სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ, წვობრივი ნორმების ფარგლებში თავსდებოდა. იმის გამო, რომ კანონის ძალას ვერ ვრძნობდნენ, ამჯერად

ძალთა მადა მათი ნადავლის ზრდასთან ერთად ისრდებოდა. დაუფლებულ ბამ ისინი თანდათან ხელისუფლებისათვის არაკანონიერ და შეიარაღებულ ბრძოლაში ჩართო. 1994 წლის ოქტომბრისა და 1995 წლის მარტის სახელმწიფო გადატრიალებების მცდელობანი იმ ანარქიისა და უკანონობის, ლოგიკური შედეგი იყო, რომელიც 1993 წლამდე იყო გამეფებული.

აზერბაიჯანის ეროვნული სახელმწიფოს აღმშენებლობის საქმეში ჰეიდარ ალიევის დამსახურება მხოლოდ ის როდია, რომ მან აღკვეთა ხელისუფლებისათვის იარაღის უღარუნით მებრძოლ და მოთარეშე დაჯგუფებების არაკანონიერი მცდელობა, რითაც ქვეყანას რეალური სამოქალაქო ომის საფრთხე ააცილა, ასევე მისი დამსახურებაა ის, რომ მან აღმოფხვრა იარაღითა და სისხლისღვრით ხელისუფლების ხელში ჩაგდება, რწმენა და შესაბამისი პირობები. მან დაამტკიცა რომ ხალხი მზადა დაიცვას ხელისუფლება და ლიდერი, რომელიც მის ინტერესებსა და უსაფრთხოებას იცავს. ჰეიდარ ალიევმა ამბოხის ორივე ინიციატივა შეაფასა, როგორც ხალხისა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული ღალატი და ორივე ამბოხი თავისი სიბრძნისა და ფართო მასების აქტიური მხარდაჭერით ჩაახშო. 60-80-იანი წლების ჰეიდარ ალიევის პრინციპმა 1993 წლის შემდეგ კვლავ ცხოვრების სტატუსი მოიპოვა და თავისი არსებობის წესით დაადასტურა, რომ შეპირებებითა და ლამაზ-ლამაზი სიტყვებით ხალხის მოტყუება არ შეიძლება, მისი სიყვარული და პატივისცემა მხოლოდ რეალური საქმეებით მოიპოვება.

ჰეიდარ ალიევმა ხელისუფლებაში ხელახლა დაბრუნების პირველივე დღეებიდანვე სამოქმედო პროგრამად აღიარა რა, თავის მიერვე ჩამოყალიბებული ეროვნული პოლიტიკის დოქტრინა, რომლის ცალკეულ პუნქტებსაც იგი ყოველთვის ახორციელებდა, ამჯერად პრიორიტეტი სახელმწიფო აღმშენებლობის სხვა საჭიროებებზე მხარეს – ეროვნული ჯარის ჩამოყალიბებას მიანიჭა. როგორც თურქი პოეტი ორხან ველი იტყვდა: „რა არ ვიღონეთ სამშობლოსათვის – ზოგმა თავი გაწვრივთ, ზოგმა კიდევ სიტყვა წარმოთქმეთ“. ჰეიდარ ალიევმა, როგორც პრეზიდენტობის კანდიდატმა, საქვეყნოდ განაცხადა, სიცოცხლის დანარჩენი ნაწილი ჩემი ხალხისთვის მიჩუქნაო, უფრო სწორად, იმისათვის, რომ სამშობლოს ემსახუროს, ისეთი სახიფათო გზა აირჩია, სადაც ყოველი ფეხის ნაბიჯზე სიკვდილია ჩასაფრებული (გაეცხენოთ ტერორისტული აქტები, რომელთა მიზანიც ამ დიდი პიროვნების ფიზიკური მოსპობა იყო).

როცა სამშობლო საფრთხის წინაშე იდგა, ჰეიდარ ალიევმა, რომელმაც მიზნად დაისახა ძლიერი სამშობლოს შენება, განსაკუთრებული მნიშვნელობა სწორედ ჯარის ჩამოყალიბებას მიანიჭა, როგორც დამოუკიდებლობის, თავისუფლებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი უსაფრთხოების გარანტს; უფრო ფუნდამენტალურად და საფუძვლიანად გააგრძელა საქმე, რომელიც ჯერ კიდევ 60-იან წლებში ჰქონდა დანაშაული (გაეცხენოთ, ნახჭევანსკის სახელობის სამხედრო სკოლის გახსნა, ახალგაზრდებში სამხედრო სამსახურისადმი ინტერესის გაღვივება, ეროვნული ოფიცერთა კადრებისადმი განსაკუთრებული ყურადღების გამოჩენა და სხვა). ა. მუთალიბოვის პერიოდში არაფერი გაკეთებულა ჯარის აღმშენებლობის სფეროში. როცა ხალხი ჯარის შექმნის აუცილებლობაზე ლაპარაკობდა, როცა ამას მოითხოვდა და შედეგად ვერაფერს იღებდა, იძულებული ხდებოდა, მიტინგებზე ხელისუფლების გადადგომა მოეთხოვა. ამ მოთხოვნით დამფრთხალი ხელისუფლება, აღელვებული მასების დამოშმინების მიზნით, განკარგულებას გამოსცემდა, – გადაკეთდეს ესა და ეს ქარხანა და სამხედრო ტექნიკის წარმოება დაიწყოს! მერე კი ამ „ისტორიულ“ განკარგულებას მსოფლიო ომების ისტორიაში არნახულ რეკლამა-აფიშირებას უკეთებდნენ – კიბუხლობდნენ ტელეეკრანებიდან, რადიოთი, ბეჭდავდნენ გაზეთებში... სინამდვილეში კი ის ქარხანა მუშაობას ძველი პროფილით აგრძელებდა.

დამატებით კომენტარს საჭიროებს?

სახალხო არმიის აღმშენებლობა მომდევნო პერიოდში პოლიტიკურ აქციადა იქცა. ისეთი პოლიტიკური და სამხედრო შარლატანისათვის, როგორიც რ. გაზიევი იყო, თავდაცვის სამინისტროს ჩაბარება, სომხებთან ომში გარდაუვალი მარცხისათვის საფუძვლის მომზადებასა და სამხედრო აღმშენებლობისათვის თვითშემოქმედებითი ხასიათის მიცემას ნიშნავდა.

პროფესიონალი სამხედროები, რომლებიც სამშობლოში აზერბაიჯანის ბედსა და ტკივილებს ჩამოჰყავდა, ხედავდნენ, რომ სამხედროში იერარქიულ პრიორიტეტს არა პროფესიონალიზმი, არამედ პოლიტიკური კუთვნილება და „ლიდერებთან“ სიახლოვე წყვეტს, რის შედეგადაც სამხედრო ნაწილების მეთაურებად, ძირითადად, შეიხნასრულები (ვ. მამედოვი) ლიზადეს კომიკური გმირი, თალლითი) ინიშნებოდნენ, ფულაცრუებულები, საიდანაც ჩამოვიდნენ, იქით ბრუნდებოდნენ. „საინტერესოა“, რომ ვითომ

ქალთა ბატალიონიც კი იყო შექმნილი. არ იყო ერთიანი ხელმძღვანელობისადმი დაქვემდებარება, თითოეული ბატალიონის მეთაურს თავი თავადაციის მინისტრად მიაჩნდა. არ ტარდებოდა პროფესიული სამხედრო წესები, ან თუ ტარდებოდა, ძალზე დაბალ დონეზე... ყველა თავისი უნარისა და სურვილის შესაბამისად იბრძოდა. საბოლოო ჯამში, პატრიოტი ახალგაზრდები საბრძოლოდ კი არა, სასაკლავო მდიდოდნენ. დეზერტირობა და უდისციპლინობა იყო გამეფებული...

აზერბაიჯანი, რომელსაც გამოწვევითი და პროფესიული ჯარი არ ჰყავდა, შესაძლებელი იყო, თავდაცვის უნარს მოკლებულ უმომავლო ქვეყნად ქცეულიყო. ჰეიდარ ალიევი თავის გამოსვლებში ყოველთვის იმეორებდა, რომ დამოუკიდებელ ქვეყანას თავისი შესაფერისი ძლიერება უნდა გააჩნდეს. ამ სიძლიერის საფუძველს ხალხი და ჯარი წარმოადგენს. ამ ბრძოლით აზრიდანაც ნათლად ჩანს სამხედრო აღმშენებლობის მისული კონცეფციის მთელი რიგი მომენტები. პირველი, რეგულარული, თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვილი ჯარის საჭიროება ეჭვს არავისში იწვევს. მეორე, ჯარს კონკრეტული ამოცანა, მიზანი და იდეოლოგიური საფუძველი უნდა ჰქონდეს. და მესამე, ხალხს თავისი ჯარი უნდა უყვარდეს, ჯარი კი სწორედ ხალხისა და სახელმწიფოს უსაფრთხოების სადარაფოზე უნდა იდგეს, თავისი წმინდა ვალი გაცნობიერებულად და ღირსეულად შესასრულოს.

„ჩვენი ერის, სახელმწიფოსა და დამოუკიდებლობის საყრდენი ჩვენი ჯარისა და „ხალხის შემადგენლობაა“. ამ სიტყვებს ჰეიდარ ალიევი შემთხვევით არ ამბობს. საბჭოთა პერიოდში აზერბაიჯანელების სამხედრო სამსახურში გამოუყენებლობითა და იმით, რომ ოც *ინაერს* იგივე ჯარი აზერბაიჯანელთა წინააღმდეგ გამოიყენეს, აზერბაიჯანელებში ჯარის მიმართ გულგრილობისა და სიძულვილის გრძნობა გამოიწვიეს. ეს მოვლენა უნდა აღკვეთილიყო და ხალხში ეროვნული არმიისადმი მშობლიურობის გრძნობა უნდა გამომუშავებულიყო. ჰეიდარ ალიევს არაერთხელ უთქვამს: „ჯარისადმი მზრუნველობა და პატივისცემა ხალხის ღირსეულ მოვალეობათაგანია“, „ჯარი მუდამ სახელმწიფოს მზრუნველობის ქვეშ უნდა იყოს. ხალხის მზრუნველობით უნდა იყოს გარემოცული“. აქედან ნათელი ხდება, რომ ჯარის აღმშენებლობა მხოლოდ ხელისუფლების საქმე არაა, იმის გამო, რომ ამ საჭირობოროტო საკითხის გადაწყვეტა ეროვნულ ინტერესებს ემსახურება, ეს მთელი სახელმწიფოსა და ხალხის საქმეა.

რა თქმა უნდა, გულუბრყვილობაა გვეროდეს, რომ შვიდ წელსნადმი ისეთ სამხედრო აღმშენებლობას მიაღწევ, როგორიც უძველესი სახელმწიფოებრივი ტრადიციების მქონე ქვეყნებში გვხვდება, ლოგიკურად თუ დაუსვირდები, არც შეიძლება ასეთი პრეტენზიის მქონე კაცს შეხვდეს. მაგრამ სწორედ ასეთი მოთხოვნების წაყენება და ჩვენს სამხედრო აღმშენებლობაში მიღწეული წარმატებების ვერაძანახვა და სათანადოდ არმეფასება იმათი მანერაა, რომელთაც ჩვენი მიღწევები არ ახარებთ, პირიქით, მათი წუხილის საბაბი ხდება. მთელი პასუხისმგებლობით შეიძლება ითქვას, რომ ჰეიდარ ალიევის მეთაურობით არააგერესიული, ჭკუმაირიტად თავდაცვისუნარიანი ჯარი შექმენით. ჩვენი ჯარის არსებობა კი, რომელიც ჩვენი ხალხის საბრძოლო და გმირული ტრადიციების გათვალისწინებით ჩამოყალიბდა, როგორც ჰეიდარ ალიევი იტყოდა, „აზერბაიჯანელი ხალხის დიდი ეროვნული წარმატებაა“.

დამოუკიდებლობის გამოცხადება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს დამოუკიდებლად ცხოვრებას.

აზერბაიჯანმა თავისი თავისუფლება და დამოუკიდებლობა მოიპოვა. მაგრამ მერე დაიწყო ბრძოლა ხელისუფლებისა და სიმდიდრისათვის, ვერ მოიძებნა ხელმძღვანელი, რომელიც თავისუფალ და დამოუკიდებელ ცხოვრებაზე იფიქრებდა. თითქოსდა, თავისუფლება და დამოუკიდებლობა იმისათვის ყოფილა, რომ ერთმა ჯგუფმა თქვას: კმარა, აქამდე სხვანი მეფობდნენ, ახლა ჩვენ უნდა ვიმეფოთ, ან კიდევ – აქამდე სხვანი ძარცვავდნენ, ახლა ჩვენ უნდა გავძარცვოთ. იცხოვრო დამოუკიდებლად და თავისუფლად – ეს იმას ნიშნავს, განთავისუფლდე ტოტალური რეჟიმის ყოველგვარი მარწმუნებისაგან, ააშენო ცივილური, დემოკრატიული, საერო და უნიტარული სახელმწიფო, გაატარო საფუძვლიანი რეფორმები პოლიტიკურ, ეკონომიურ, სოციალურ, კულტურულ, რელიგიურ და ყველა სხვა სფეროში და სპეციფიკური მენტალიტეტის, პირობებისა და ისტორიული ტრადიციების გათვალისწინებით, ჩამოაყალიბოთ კანონები, საზომები და სხვა ფასულებანი.

სახელმწიფო და საზოგადოება კანონებით ცხოვრობს. იმ პირობებში, სადაც კანონები არ იცვლება და ტოტალიტარულ კანონები მუშაობს, არ შეიძლება ელოდო ხალხის ფსიქოლოგიის ცვლილებას. ბუნებრივია, რომ ყველა კანონის შეცვლა და ჩამოყალიბება მცირე დროში შეუძლებელია. ეს განსაკუთრებით იმიტომაა შეუძლებელი, რომ ჯერ კანონთა დედაკონსტიტუციაა შესაცვლელი.

ჰეიდარ ალიევმა არ იჩქარა მიღება კონსტიტუციისა, რომელიც ხალხის ყველა ფენის მონაწილეობითა და განხილვით შეიქმნა. XX საუკუნისათვის დამახასიათებელმა დევნებმა „ხეალ გვინა“ იგი კი არ ააჩქარა, არამედ იქითვე მიმართა, რომ, რაც შეიძლება სწრაფად შეაჩეროს დროისმიერ ფსიქოლოგიური დანაკარგები. დამოუკიდებელი და თავისუფალი აზერბაიჯანის მოქალაქეს ისე უნდა ეცხოვრა, რომ თავისი დამოუკიდებლობა და თავისუფლება ყოველდღიურ ცხოვრებაში ეგრძნო. უკვე ჩავლილი იყო ეროვნული თავისუფლებისათვის მოძრაობით გამოწვეული ვიფორია, ხალხი, რომელიც დღითი დღე პოლიტიზირდებოდა, ამავე დროს, თანდათან სულ უფრო პრაგმატული ხდებოდა.

უნდა აღინიშნოს ორი ისტორიული თავისებურება კონსტიტუციისა, რომელიც ჰეიდარ ალიევის არქიტექტურობითა და ხელმძღვანელობით შეიქმნა და საერთო სახალხო რეფერენდუმზე იქნა მიღებული: პირველი – ამ კონსტიტუციამ ერთხელ და სამუდამოდ დაუსვა წერტილი ტოტალიტარულ რეჟიმთან ფორმალურ და ფსიქოლოგიურ კავშირს; მეორე – კონსტიტუცია, დამოუკიდებელი და თავისუფალი აზერბაიჯანის სახელმწიფოს მარადიული ცხოვრების ძალის, ნებისა და სამართლებრივი ბაზის ბრწყინვალე დასტურად იქცა.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ ჩვენი დედა კანონი ქვეყნისა და ხალხის ძნელბედობის უამს იქნა მიღებული, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ყოველდღიური სიღუფიერითა და საზრუნავით გულდამიმძებული ხალხის ამ აქციაში შეგნებული და აქტიური მონაწილეობა უკვე ხალხის თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისადმი რწმენის გამოხატულება იყო.

კონსტიტუციის მიღება იმის მომასწავლებელი იყო, რომ რესპუბლიკის მართვა დაიწყო იმ დოქტრინისა და კანონების მიხედვით, რომელთა კონსტიტურებიც უკვე 60-80-იან წლებში იყო გამოკვეთილი. სწორედ წინა წლებში, ეროვნული პოლიტიკის კურსზე დაყრდნობით, აზერბაიჯანის გამოყენებამ აგრალური ქვეყნისათვის დამახასიათებელი სიტუაციიდან და მისმა მიზანმიმართულმა გადასვლამ სამრეწველო რელსებზე, წინასწარ შექმნა ჩვენი დამოუკიდებელი რესპუბლიკის ეკონომიური ბაზა. როცა ეროვნულმა მოძრაობამ თავის აპოგეას მიაღწია, მიტინგებზე ხშირად გაისმოდა, რომ ყოფილი სსრკ-ს რესპუბლიკებს შორის მხოლოდ აზერბაიჯანს შეუძლია თავისი რესურსებითა და პოტენციალით გამოკვეთოს თავისი თავი, მაგრამ ამისი მთქმელები ერთ რამეს არ ამბობდნენ, არ

ამბობდნენ, რომ აზერბაიჯანმა, რესპუბლიკათა შორის, ასეთ საამაყო და სახარბიელო მდგომარეობას სწორედ ჰეიდარ ალიევის წყალობით მიაღწია; ვფიქრობ, ეს მათ უცოდინრობის გამო არ მოსდიოდათ, უბრალოდ, „გულმაინყობით“ ხდებოდა.

90-იანი წლების დასაწყისში ეკონომიკა იმართებოდა, წინა წლებში დაგროვილი ენერგიისა და სამეურნეო მექანიზმის ხარჯზე არსებობდა, უფრო სწორად, თავის არსებობას რაღაცნაირად ინარჩუნებდა. შემდეგ წლებში აზერბაიჯანის ეკონომიურად ძლიერ სახელმწიფოდ ქცევის ჰეიდარ ალიევისეული კონცეფცია შეიძლება პირობითად ორ ეტაპად დაყავთ: 1. ეკონომიური კრიზისის გაღრმავების პროცესის შეჩერება და უწინდელი კავშირების აღდგენის მეშვეობით გარკვეული აღორძინების მიღწევა; 2. საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებისა და მსოფლიო ეკონომიკასთან ინტეგრაციის შესაბამისი ეკონომიური კონცეფციის შემუშავება და ხორცშესხმა. ეტაპთა არათანმიმდევრულმა, არამედ პარალელურმა განხორციელებამ ეკონომიური კონცეფცია სულ მცირე დროში წარმატებული გახდა.

იმისათვის, რომ ეროვნული და სახელმწიფო ინტერესების მოთხოვნათა შესაბამისად ეკონომიური აღორძინებისათვის მიეღწია, ჰეიდარ ალიევი იძულებული გახდა, რამოდენიმე გარდაუვალი, ოღონდ არაპოპულარული გადაწყვეტილება მიეღო. ერთ-ერთ მათგანს ზოგადად აღვიშნავთ. ქვეყნის მეთაურის აშკარა დაჟინებით, ჩვენი რესპუბლიკა დსთ-ს წევრი გახდა. ამ პოლიტიკური აქციის მიღმა ერთი მიზანი იმალებოდა, კერძოდ ის, რომ ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკის ეკონომიური პოტენციალის გამოყენებით, რაც შეიძლება ნაკლები დანაკარგებით გამოეყვანილიყო შექმნილი ეკონომიური კრიზისიდან. სანამ მსოფლიოს სხვა ქვეყნებთან ეკონომიურ კავშირებს დავამყარებდით, ეკონომიური გაკოტრებიდან თავის დაღწევის ყველაზე ოპტიმალური გზა სწორედ დსთ-ში გაწვერიანება იყო.

მეორე ეტაპზე უკვე მეცნიერულ საფუძველსა და მსოფლიო გამოცდილებაზე დაყრდნობით, ეკონომიური აღორძინებისათვის მიღწევის მიზნით, რიგი კომპლექსური ღონისძიებების გატარება დაიწყო. შემუშავებული პროგრამის საფუძველზე პრივატიზაცია და მინის რეფორმა დაიწყო (მინა მის ექსპლოატორს ჩამოერთვა და გლეხს გადაეცა), გადატრიალება მოხდა ნავთობის მრეწველობაში, რომელიც ქვეყნის ყველაზე

დიდი სიმდიდრეა, ხელი მოეწერა ნავთობკონტრაქტებს, რომელთაც საუკუნის ხელშეკრულება ეწოდებოდა, მიზიდულ იქნა ინვესტიციები, შეიქმნა პირობები იმისათვის, რომ შეძლებულმა უცხოელმა ბიზნესმენებმა ინვესტიციები ჩადონ აზერბაიჯანულ ეკონომიკაში. ამ მიმართულებით განხორციელებულ უმნიშვნელოვანეს ღონისძიებათა სიის გაგრძელება კიდევ შეიძლება. ფაქტი, რომელსაც ვერ უარყოფ, იმაში მდგომარეობს, რომ ეკონომიკური აღმავლობა დაიწყო, საგრძნობლად შემსუბუქდა მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა.

ჰეიდარ ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციაში უმნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს დემოკრატიულ რეფორმებს. 1960-80-იანი წლების საბჭოთა იდეოლოგიის ანტიეროვნული და მიზანმიმართული „ინტერნაციონალური“ პოლიტიკა, ეროვნული გრძნობებისა და შეგნების გამაძლიერებელი ფაქტორების ზემოქმედების შედეგად, მთლიანად გაკოტრდა. ეროვნულობა, რომელიც თავისთავში საკაცობრიო კატეგორიების უმთავრეს თვისებებს მოიცავს, ეთნიკური თვითმყოფადობის გარანტიად იქცა. იმის გამო, რომ საფუძვლად შენტალიტეტთან შესაბამისობა იქნა გამოყენებული, ყველაფერი გადაჭარბების გარეშე მოხდა: ეროვნულობა შოვინიზმში არ გადაიზარდა. ზოგიერთი ძალები ეროვნულობის მანიპულაციით ნაციონალისტური განწყობის შექმნას შეეცადნენ. ისტორიული გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ნაციონალურობა შეიძლება შოვინიზმში არ გადაიზარდოს, მაგრამ ეთნიკური ნარცისიზმის სენის შეყრის უნარი გააჩნია.

ეროვნულმა და სახელმწიფო პოლიტიკამ, რომელიც აზერბაიჯანში 1993 წლიდან ხორციელდება, თავი დააღწია ცალსახობასა და მიკრობულობას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, აღიკვეთა რა ეროვნულობის შოვინიზმად გადაზრდის საშიშროება, იგი სახელმწიფო აღმშენებლობის საქმეში აზერბაიჯანის მოქალაქეთა ჩაბმითა და აქტიური მონაწილეობით შეიცვალა. ეჭვგარეშეა, რომ შეგნებული პოლიტიკური აქტივობა სტიქიურ ნაციონალურობაზე უფრო მომგებიანი და აუცილებელია. ამის მისაღწევად და მოსახლეობის სახელმწიფო აღმშენებლობაში შეგნებულად ჩაბმისათვის საჭირო იყო საზოგადოების დემოკრატიზირება.

ჰეიდარ ალიევმა პოლიტიკური დემოკრატიზაციის პროცესი ხალხსა და სახელმწიფოს შორის არსებული დამოკიდებულებისადმი თვალსაზრისისა და მოთხოვნის შეცვლით დაიწყო. როცა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ტალღას მოყოლილი ხელისუფლება სურათი

კუსეინოვის ბანდიტური დაჯგუფების პირისპირ აღმოჩნდა, ქვეყანაში გეგმილი სიტუაცია ხალხს დაუმაღეს, განხილვის საკითხად არ აქცეეს. 1994 წლის ოქტომბერსა და 1995 წლის მარტში, სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობების დროს, ჰეიდარ ალიევმა, პირველ რიგში, სწორედ ხალხს მიმართა. ხალხს ჭეშმარიტი რეალობა გააცნო. თავისი უფლებამოსილებიდან გამომდინარე, პრეზიდენტის მიერ მომზადებული მახოხ-სანიშნავი დეკლარაციებიდან მოქმედებებთან ერთად, ხალხისადმი მიმართა ხალხში იმის რწმენას განამტკიცებდა, რომ ქვეყნის ნამდვილი ბატონ-პატრონი სწორედ ხალხია. ხალხი ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენებისა თუ პროცესების უბრალო მონაწილე ან მოწმე კი არა, გადამწყვეტ ძალად იქცა. აზერბაიჯანის ისტორიის სულ ცოტა ბოლო ორასი წლის განმავლობაში ხალხი პირველად ამაღლდა მატერიალური სიმდიდრის შემქმნელ მასშვად იქცა პოლიტიკურ სუბიექტად, რომელიც თავისი პოზიციითა და ნებით სახელმწიფოს საბოლოო გადამწყვეტილებას განსაზღვრავს. შემთხვევითი არაა, რომ 1993 წლიდან ხალხი, პრეზიდენტის არჩევნებში, კონსტიტუციის განხილვასა და მიღების საქმეში, საპრლამენტო არჩევნებში და სხვა ამაღარ უმნიშვნელოვანეს საკითხებში, აქტიურად ჩაება.

არაერთი პარტიული ლიდერის სურვილის საპირისპიროდ (მასასა და ხალხში სტიქიური რწმენა ხშირად კულტირებაში გადაიზრდება ხოლმე), ხალხის პოლიტიზირებამ საზოგადოების დემოკრატიზირების რეალური საფუძველი შექმნა. სწორედ ხალხის პოლიტიზირების შედეგად იყო, რომ პარტიებმა მასები სტიქიურად ვერ მიიზიდეს. ხალხმა პარტიები ნებაყოფლობით და შეგნებულად აირჩია. პარტიებისათვის თანაბარი პირობები და კონსტიტუციური უფლებების ფარგლებში პოლიტიკური ბრძოლის წარსამართავი შესაბამისი სიტუაცია შეიქმნა. ყველაზე მთავარი კი ის იყო, რომ ნერტილი დაესვა არაკანონიერი შეიარაღებული დაჯგუფებების რეკრუტირებული ბრძოლის მეთოდს, რომელიც რადიკალურად უპირისპირდებოდა პოლიტიკური ბრძოლის, მსოფლიოში მიღებულ ცივილურ მეთოდებს. ჰეიდარ ალიევმა, რომელმაც პარტია „ახალი აზერბაიჯანი“ შექმნა, მას შემდეგ, რაც ქვეყნის პრეზიდენტად იქნა არჩეული, დემონსტრირება გაუკეთა რა თავის პოლიტიკურ სიბრძნეს, განაცხადა, რომ პრეზიდენტს ერთი რომელიმე პარტია კი არა, ხალხი ირჩევს და ამიტომაც პრეზიდენტი ქვეყნისა და ხალხის პრეზიდენტია. ჰეიდარ ალიევმა თავისი სიბრძნით ერთი ჭეშმარიტებაც დაამტკიცა: ნამდვილ სახელმწიფო მეთაურს უნარი უნდა შესწევდეს იმისა, რომ თავის პირად ამბიციებთან ერთად,

პარტიული ინტერესებიც სახელმწიფო და ეროვნულ ინტერესებს შესწიროს.

ჯერ კიდევ, როცა სახელმწიფო უშიშროების სისტემაში მუშაობდა, ბოლშევიკური პარტიის კარნახით ნარმოთქმული ოფიციალური სიტყვის საპირისპიროდ, რეალური ქვეშარიტების თავის თავში შემცველი მხატვრული სიტყვისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას, ჰუბარდ ალიევი შემთხვევით როდი იჩენდა. აღნიშნულ პერიოდში, საზოგადოების დამატებული და სტანდარტული აზროვნებისაგან ხსნა მხოლოდ ამ გზით შეიძლებოდა. ჰუბარდ ალიევი, რომელიც კარგად გრძნობდა „ცნობიერების აგრესიის“, – ყველას ერთგვარად აზროვნებით გამოწვეული უბედურების მასშტაბებს, სიტყვის თავისუფლების, პლურალიზმისა და მრავალპარტიული პოლიტიკური ბრძოლის ხალხში დამკვიდრებას, არა მხოლოდ პოლიტიკურ აქტად, არამედ, ამავე დროს, ხალხის მომავალთან, თავდაცვასა და თვითდამკვიდრებასთან დაკავშირებულ ეროვნულ აქტივად მიიჩნევდა. ცენზურის გაუქმება დემოკრატიული სახელმწიფოს იმიჯის შექმნის მცდელობიდან როდი გამომდინარეობდა, სინამდვილეში იგი, უპირველეს ყოვლისა, მენტალიტეტისა და ზნეობრივი ნორმების გათვალისწინებით, პრულარიზმის ნორმალურ ცხოვრებისეულ მოვლენად ქვეყნის სურვილს უკავშირდებოდა. არა – „ყველამ ჩემსავით იფიქროს“, არამედ „ისე ვიფიქრო, რომ ყველამ გამოგოს“ – აი ეს პრინციპი იყო ამოსავალი წერტილი, რომელიც ნათლად გვიჩვენებს, რომ ჰუბარდ ალიევი, საზოგადოებრივი აზრის გაკონტროლების ნაცვლად, ცდილობდა, საზოგადოებრივი აზრი, როგორც მოვლენებისადმი შეგნებული დამოკიდებულების ლოგიკური შედეგი, დაემკვიდრებინა.

დაახლოებით მთელი ისტორიის მანძილზე, აზერბაიჯანელი ხალხის ხასიათსა და შესაძლებებს შორის შეუსაბამობა იყო. ერთის მხრივ, დიდი ხნის მანძილზე ოკუპაციასა და სხვა სახელმწიფოთა ტყვეობაში მყოფმა აზერბაიჯანმა ვერ შესძლო თავისი ეპოქალური დამოუკიდებელი დემოკრატიული სახელმწიფოებრიობის ტრადიციების ფორმირება, მეორეს მხრივ კი, ამ ხალხის გულგიაობა, ჰუმანიზმი, სიკეთე, სტუმართმოყვარეობა, მხატვრულ-მეცნიერული პოტენციალი, მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობა და უცხო ეთნოსისადმი, ენისა და რელიგიისადმი შემწყნარებლობა, სხვა ხალხებისათვის, გარკვეულწილად, დაფარული რჩებოდა. როგორც აზერბაიჯანელი გულგიაობაა ღვთის წყალობა, ასევე

დახურული აზერბაიჯანული საზოგადოებაა ობიექტური ისტორიული პროცესების შედეგი.

დასაწინაა, რომ დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან 1993 წლამდე აზერბაიჯანში არ გამოჩნდა სახელმწიფოს მეთაური, რომელიც სისტემატურად იზრუნებდა აზერბაიჯანულ გულგიაობასა და დახურულ საზოგადოებას შორის არსებული წინააღმდეგობის აღმოსაფხვრელად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არ განხორციელდა დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის კურსი, რომელიც ამ წინააღმდეგობაზე გაცილებით მაღლა დგას. თუ არ გავითვალისწინებთ ზოგიერთი შეთანხმებების დარღვევების მიზნით რამოდენიმე უცხო ქვეყნასთან საქმიან შეხვედრას, შეიძლება ითქვას, აზერბაიჯანს ჰუბარდ ალიევამდე საგარეო პოლიტიკის კურსი არც ჰქონია. მაშინ, როცა ქვეყანა ომის მდგომარეობაში იყო, როცა დაპყრობილი იყო მისი ტერიტორიის საკმაოდ დიდი ნაწილი, როცა სომხეთში მცხოვრები ჩვენი თეისტომნი თავიანთი ისტორიული სამშობლოდან უმონალოდ იყვნენ გამოყრილნი, როცა მრავალრიცხოვანი დევნილები გასაქირში ცხოვრობდნენ, როცა აზერბაიჯანსა და აზერბაიჯანელების შესახებ მსოფლიო გაერთიანებას აბსოლუტურად მცდარ წარმოდგენას უქმნიდნენ და როცა ყარაბაღის სიძარტლე მსოფლიო საზოგადოებრიობას დამახინჯებული ფორმით, თანაც მტრული პოზიციიდან მიენოდებოდა, აზერბაიჯანში ეროვნულ და სახელმწიფოებრივ ინტერესებთან გაჯერებული საგარეო კონცეფციის უქონლობა, მოუტყეველი უმეცრობა ან გააზრებული გულგრილობა იყო.

ეროვნული პოლიტიკის კურსში, რომლის განხორციელებასაც ჰუბარდ ალიევი პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ შეუდგა, სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე მხარეებს – სამინაო და საგარეო პოლიტიკას ერთნაირად მიაქცია ყურადღება. ეს მხარეები გააზრებული იქნა, როგორც ერთმანეთის დამავიკრგვინებელი ორი ნაწილი, რომელიც საბოლოო ჯამში, ერთ მთლიანობად იქცევა. ჰუბარდ ალიევმა, რომელმაც საგარეო პოლიტიკას გარკვეული პრიორიტეტი მიანიჭა, აქაც შესაშური სიბრძნე და დიპლომატიური ნიჭი გამოამჟღავნა, იგი წმინდა ეკონომიური კავშირებით არ დაკმაყოფილდა, პოლიტიკური ინტერესებიც წინა პლანზე წამოაწია და ამით კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ აუცილებელია საგარეო პოლიტიკა კომპლექსურად განიხილებოდეს.

იმისათვის, რომ საგარეო პოლიტიკის კურსი ეტაპობრივად განეხორციელებინა, ჰუბარდ ალიევმა ყველაზე უფრო ოპტიმალური ვარიანტიდან,

ორი მიმართულება გამოკვეთა: 1. დსთ და 2. დასავლეთისა და მსოფლიოს სხვა სახელმწიფოებთან ურთიერთთანამშრომლობა. მისი ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციაში ჩვენს ეროვნულ და სახელმწიფო ინტერესებთან დაკავშირებული, შეიძლება ითქვას, ყველა საკითხი იყო ასახული, ყოველგვარი ჩაღრმავების გარეშე. სადღეისოდ ყველაზე მნიშვნელოვან საკითხებთან დაკავშირებით, შეგვიძლია, შემდეგი აღვნიშნოთ:

- ყარაბაღის პრობლემასთან დაკავშირებული სიმართლის მსოფლიო გაერთიანებამდე მიტანა და პრობლემის მშვიდობიანი წიით ობიექტურად გადაწყვეტის მიღწევა;

- დამოუკიდებელი და თავისუფალი აზერბაიჯანის საერთაშორისო სამყაროში თანაბარუფლებიანი და ავტორიტეტული წევრით ცნობა და მიღება;

- აზერბაიჯანის სახელმწიფოს აქტიური ჩაბმა მსოფლიოს სამრეწველო პროცესებში, საფინანსო-საბანკო სისტემაში, ეკონომიკურ ინტეგრაციაში და მეცნიერულ-კულტურულ სივრცეში;

- გარანტიების შექმნა აზერბაიჯანის საერთაშორისო ორგანიზაციებში და სტრუქტურებში განვითარებისა და ცივილიზებული მსოფლიოსათვის მისაღებ საერთაშორისო შეთანხმებებსა და ვალდებულებებს ჩაბმისათვის;

- რესპუბლიკაში დემოკრატიული, სამართლებრივი, ეკონომიკური და პოლიტიკური რეფორმების გატარების შედეგად, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის წარმატებული ბიზნესმენების აზერბაიჯანში ინვესტიციების ჩადების მიმართულებით დაინტერესება;

- გაეროში, ევროსაბჭოსა და ევროკავშირში გამოჩენილი აქტიურობის შედეგად, სხვადასხვა სახელმწიფოებთან ორმხრივი ხელშეკრულებების გაფორმების გამოსობით, საერთაშორისო კავშირების კიდევ უფრო განვითარება.

ამგვარი გლობალური საკითხების განხორციელება ადვილი არ იყო, მაგრამ ლოღინი იმისა, რომ ეს როდისმე გაიოლდებოდა და განხორციელებასაც მხოლოდ ამის შემდეგ შეუდგებოდით, ქვეყნის ბედის ხიფათის წინაშე დაყენებას უდრიდა. ჰეიდარ ალიევმა, რომელმაც პრინციპი - „ხეალ გვიანია“ - მოქმედების დევიზად აირჩია, წინა სახელმწიფოს მეთაურების მიერ დაკარგული დროისა და საშუალებების ანაზღაურების მიზნით, საგარეო პოლიტიკის კურსი გააქტიურა. უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავგერღვია აზერბაიჯანის ირგვლივ ყრუ კედელით აღმართული

ინფორმაციული ბლოკადა და ჩამოგვეშორებინა ნაციონალისტურ-შოვინისტური და ანტიდემოკრატიული სახელმწიფოს იმიჯი, რომელიც ჩვენმა შინაურმა მოლაპატებმა, არაკეთილისმოსურნეებმა და ჩვენი ქვეყნის მტრებმა შეგვიქმნეს.

ჰეიდარ ალიევის მიერ წამოწყებულ საქმეთა წარმატების საწინდარი ის იყო, რომ იგი თავისი სიბრძნის წყალობით, ყოველთვის ახერხებდა საკითხის გადასაწყვეტად ყველაზე ოპტიმალური გზისათვის მივყავით. მან ინფორმაციული ბლოკადის გარღვევისა და ჩვენი ხალხის შესახებ შექმნილი არასწორი წარმოდგენის შეცვლის მიზნით, მოქმედება დაიწყო პროგრამით, რომელიც წინასწარვე ჰქონდა შედგენილი. აზერბაიჯანისა და მისი განუყოფელი ნაწილის, ყარაბაღის სიმართლის მსოფლიოს საზოგადოებრიობისათვის გაცნობის მიზნით, მაქსიმალურად გამოიყენა ყველა შეხვედრა, მოლაპარაკებები და მსოფლიოს უმაღლესი დონის ღონისძიებები, საინფორმაციო არხები თუ საშუალებანი. სწორედ იმის გამო, რომ უმაღლესი დონის შეხვედრებსა და მოლაპარაკებებზე აზერბაიჯანული სიმართლე საყოველთაოდ და ყოვლად ობიექტურად გაუღერდა, ბლოკადამ თავისი მნიშვნელობა დაკარგა. ბლოკადის გარღვევასა და ჩვენი ქვეყნის მიმართ არსებული ყალბი წარმოდგენების შეცვლაში ჰეიდარ ალიევის მეცნიერულ-თეორიულ, პრაქტიკულ და ორგანიზაციულ მოღვაწეობასთან ერთად, მისმა უდიდესმა პიროვნულმა ავტორიტეტმა და შთამბეჭდავმა მაგალითმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა.

ისეთი რამ მოხდა, რომელსაც სულ ცოტა, ბოლო ორასი წლის მანძილზე მსოფლიოში ანალოგი არ მოეძებნება. ჰეიდარ ალიევმა თავი დამცირებულად არ იგრძნო, ერთი ჩვეულებრივი მუშეთმის გიდივით გაშალა აზერბაიჯანის რუკა, ხელში ჯოხი დაიკავა და უცხო ქვეყნების სახელმწიფო მოღვაწეებს, საქმიან წრეებსა და ჟურნალისტებს ყარაბაღის სიმართლე განუმარტა. ჰეიდარ ალიევივით ამაყ, თავმოყვარე კაცს, ბრძენ პიროვნებასა და სახელმწიფოს პრეზიდენტს ვერავითარი ძალა ვერ აიძულებდა ერთი ჩვეულებრივი გიდის როლში გამოსვლას, თუ არა სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარული. ამას ჩვენი პრეზიდენტი შეგნებულად და ფსიქოლოგიური ეფექტის ზუსტი პროგნოზირებით აკეთებდა: ქვეყნის მეთაურის, ცნობილი პოლიტიკოსისა და აღიარებული უზუცესის მიერ ასეთი საშუალებებით ნათქვამი ობიექტური სიტყვა ათობით ინტელიგენტისა და ასობით ჟურნალისტის სიტყვაზე უფრო დამაჯერებელი და უფრო შთამბეჭდავია.

საკითხის ამგვარად მოგვარების შემდეგ, მსოფლიო გაერთიანების მზრე მფრბაიჯანის სასიკეთოდ შემოტრიალდა, რეალური და ხელსაყრელი პირობა შეიქმნა გლობალურ საქმეთა განსახორციელებლად.

პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა კარგად იცოდნენ, რომ დსთ ის წარმომადგენელია, რომელსაც არავითარი მომავალი არ გააჩნია. კიდევ ერთხელ ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ აზერბაიჯანი მხოლოდ ჰეიდარ ალიევის დატინებული მოთხოვნის შედეგად განვერიანდა ამ სტრუქტურაში. მაშ, რა მიზანი ამოძრავებდა აზერბაიჯანს, როცა წვერიანდებოდა ისეთ სტრუქტურაში, რომელსაც პოლიტიკური მომავალი არ გააჩნდა? უპირველეს ყოვლისა, ის რომ აღეკვეთა აზერბაიჯანის წინააღმდეგ მიმართული შესაძლებელი ხელშეკრულებები, შეთანხმებები და გადაწყვეტილებები, რომელსაც აზერბაიჯანის იქ არყოფნის შემთხვევაში, შეიძლება მიეღო ყოფილ საბჭოთა სივრცეში გაჩენილ წარმონაქმსს, რომელშიც, სხვა რესპუბლიკებთან ერთად, სომხეთიც იყო გაერთიანებული.

მოგვიანებით, ცხოვრებამ დაადასტურა, რომ დსთ-ში განვერიანებით, ჰეიდარ ალიევს ამ საკითხში ერთადერთი სწორი, ისტორიული გადაწყვეტილება მოუღია. მრავალჯერ იქნა შეჩერებული ჩვენი ქვეყნის ინტერესების საზიანო გადაწყვეტილებების მიღების მცდელობა. იმან, რომ აზერბაიჯანი თავის პოზიციას აქტიურად იცავდა, ხელს უშლიდა ამ კავშირის შიგნით ჩვენი დამოუკიდებლობის საზიანო სტრუქტურების წარმოქმნასა და დსთ-ს გადაწყვეტილებებთან შედარებით, პრიორიტეტს ანიჭებდა საერთაშორისო ორგანიზაციათა გადაწყვეტილებებს, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა დსთ-ს ბოლომდე სათათბირო სტატუსის დარჩენაში. სხვადასხვა საჭირობოროტო საკითხები, რომლებიც დსთ-ში თვეობით განიხილებოდა, მაგრამ შეთანხმებულად ვერ წყდებოდა, ჰეიდარ ალიევმა ორმხრივი შეთანხმებებით ერთობ იოლად გადაწყვიტა. დღეს აზერბაიჯანის ურთიერთობები ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებთან, ხელსაყრელი თანამშრომლობა, მრავალი მომგებიანი ურთიერთობა და დამოკიდებულება ჩვენი ქვეყნის მოქნილი ეროვნული პოლიტიკის კურსის ლოგიკური შედეგია.

ჰეიდარ ალიევის საგარეო პოლიტიკის კურსში ერთ-ერთი წამყვანი ხაზი ხალხის მენტალიტეტზე დაყრდნობით ფორმირებული ღია საზოგადოებისა და სახელმწიფოებრივი ფაქტორის წინა პლანზე წამოწევაა. პირველ რიგში, ის აღვნიშნავთ, რომ აზერბაიჯანი საერთაშორისო ორგანიზაციათა უმრავლესობაში ან უკვე განვერიანდა, ან კიდევ სულ მალე

განვერიანდება. და ამით ჩვენმა რესპუბლიკამ ცხადყო, რომ შესწევს ძალა და უნარი ცივილიზებული მსოფლიო გაერთიანების თანაბარუფლებიანი წვერთავანი იყოს.

როცა ლაპარაკია ქვეყნის მომავალსა და ეროვნულ ინტერესებზე, ჰეიდარ ალიევი მინიმუმით არ კმაყოფილდება, მისი ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპი იმაში მდგომარეობს, რომ მოიპოვოს იმისი მაქსიმუმი, რისი ღირსიც არის. სწორედ ამ პრინციპის ცხოვრებაში გატარების წყალობითაა, რომ აზერბაიჯანი საერთაშორისო ორგანიზაციებში, რომლებშიც განვერიანდა, დამაშავესავით კუთხები კი არ აიტყუა, არამედ ამ ორგანიზაციათა თანაბარუფლებიან წვერად იქცა. ჩვენმა რესპუბლიკამ მოიპოვა იმისი მორალური უფლება, რომ საერთაშორისო სტრუქტურების ბუშაობაში მიიღოს მონაწილეობა, როგორც ავტორიტეტულმა წვერმა.

ჩვენი ქვეყნის მშვიდობისმოყვარე პოლიტიკა, დემოკრატიული პრინციპების მომხრეობა, ძალმომხრეობის წინააღმდეგ გამოსვლა, საზღვრების ხელშეუხებლობის ცნობა, სხვა ქვეყნების საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპის პატივისცემა, რეგიონში, განსაკუთრებით კი კავკასიაში, მშვიდობის გარანტიად ქცევა, საბაზრო ურთიერთობების შესაბამისი კონსტრუქციული ეკონომიკური რეფორმების მხარდაჭერა, დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის კურსი, ქვეყნის შიგნით კანონის უზენაესობის საფუძველზე სტაბილურობის შექმნა და ა.შ. ჩვენს ქვეყანას მორალური უფლებას აძლევს აქტიური მონაწილეობა მიიღოს არა მარტო საერთაშორისო ორგანიზაციების ბუშაობაში, არამედ მთლიანად ცივილიზებული მსოფლიო გაერთიანების საერთაშორისო ნორმებით გათვალისწინებულ საქმიანობასა და ცხოვრებაში.

აზერბაიჯანის საგარეო პოლიტიკის კურსისათვის რეალისმი, პრაგმატიზმი და კონსტრუქტივიზმი და მახასიათებელი. ზოგჯერ რომანტიზმსა და ილუზიაში გადავარდნის გარეშე საჭირო ხდება, მივიღოთ მხარე სიმართლე: საგარეო პოლიტიკა არის მცდელობა იმისა, რომ ერთ-მნიშვნელოვნად გამოყენებულ იქნას ყველა საშუალება, რათა სახელმწიფომ განახორციელოს თავისი ეროვნული ინტერესები. სახელმწიფო, რომელიც, ნებისმიერ შემთხვევაში, ცდილობს, რომ მხოლოდ თავისი ეროვნული ინტერესები განახორციელოს და ცდილობს მთლიანად ნაუწყროს სხვა სახელმწიფოს ინტერესებს, მარცხისთვისაა განწირული. ყველაზე ოპტიმალური ვარიანტი სწორედ აზერბაიჯანის მიერ არჩეული გზაა: მეორე მხარის ინტერესებისადმი პატივისცემა, ოღონდ ისე, რომ ეს

პატივისცემა არ შემოტრიალდეს შენივე ინტერესების საზიანოდ.

ჩვენი ქვეყნის ხელმძღვანელის საგარეო პოლიტიკის კონცეფციისათვის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისება ის არის, რომ მისი არჩეული საზომები ყოველთვის უტყუარი და ზუსტია. უფრო სწორად, ქვეყნები, რომლებთანაც ურთიერთობის დამყარების აუცილებლობა იგრძნობა, პირველ რიგში, აზერბაიჯანის ინტერესების გათვალისწინებით შეირჩევა. აზერბაიჯანის საგარეო პოლიტიკაში, მიუხედავად ამა თუ იმ ქვეყნის სახელმწიფოებრივი წყობისა, რელიგიისა, პოლიტიკური, ეროვნული და რასობრივი დამოკიდებულებისა, ყველას მიმართ პატივისცემა გათვალისწინებული, მაგალითად, დღეს თუ აზერბაიჯანს გონდურასთან, ან უგანოდასთან მჭიდრო კავშირები არ აქვს, ეს აზერბაიჯანის სუბიექტური დამოკიდებულების გამო კი არაა, უბრალოდ, აზერბაიჯანს, თავისი ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე, ამ ეტაპზე სხვა სახელმწიფოებთან უფრო ესაჭიროება მჭიდრო ურთიერთობების დამყარება.

როგორც უკვე ითქვა, პეიდარ ალიევის საგარეო პოლიტიკის კურსი არც პროდასავლურია, არც პროამერიკული, თუ პრორუსული, იგი მთლიანად პრიზერბაიჯანულია. უფრო სწორად, მთავარი ამოცანა და მზანა იმაში მდგომარეობს, რომ თავისი ურთიერთდამოკიდებულება ისე განსაზღვროს სახელმწიფოებთან, რომლებიც ასე თუ ისე მსოფლიოს პოლიტიკურ ამინდს ქმნიან, რომ თავის ეროვნულ თვითმყოფადობას არაფერი დააკლოს. ხელსაყრელი გეოგრაფიული პოზიციისა და მდიდარი ბუნებრივი საბადოების წყალობით, მსოფლიოს ნამყვანი ქვეყნების ინტერესები აზერბაიჯანში ერთმანეთს უპირისპირდება. ერთ-ერთი დანიტერესებული მხარისათვის უპირატესობის მინიჭება, გინდა, თუ არ გინდა, მეორე მხარის შერყეველ მონინალმდევედ გადაკიდებას ნიშნავს. ანონილ-დანონილმა და განონასნორებულმა საგარეო პოლიტიკამ კი აზერბაიჯანს დღემდე არა მონინალმდევედ, არამედ მოკავშირეები გაზინა, უფრო მეტიც, სახელმწიფოები, რომლებსაც დაპირისპირებისკენ ჰქონდათ მიდრეკილება, ამისათვის შესაბამის მიზეზსა თუ საბაბს ვერ ნახულობდნენ.

რეალობა, რომელიც იმაში გამოიხატება, რომ აზერბაიჯანი ძალად იქნა ჩათრეული სომხეთის დამყრობელ ომში, ჩვენმა ქვეყანამ დაკარგა თავისი ტერიტორიების ოცი პროცენტი და სახელმწიფო იძულებულია, რომ შეიფაროს და საცხოვრებელი პირობები შეუქმნას - მილიონზე მეტ ლტოლვილსა და იძულებით გადაადგილებულს, ეკონომიური და ფინანსური

შინაარსის პარალელურად, გარკვეულნილად, პოლიტიკური, იდეოლოგიური და ფსიქოლოგიური მნიშვნელობის მატარებელიცაა. ამ თვალსაზრისით, საგარეო პოლიტიკისათვის დიდი წარმატება მოაქვს იმას, რომ ყურადღება ორ ფაქტორზე მახვილდება: სომხეთი და სომხური ლობის ფაქტორი; იმ სახელმწიფოთა არსებობის ფაქტორი, რომლებიც სახელმწიფო, ეროვნული და გეოპოლიტიკური ინტერესების გამო მხარს უჭერენ სომხეთის დემონსტრაციულად აგრესიულ პოლიტიკას.

საფრანგეთში, აშშ-ში და, საერთოდ, დასავლეთის მთელ რიგ ქვეყნებში ძლიერი სომხური ლობის არსებობამ, რუსეთის, სირიისა და საბერძნეთის თურქეთთან ისტორიული კონფლიქტისა და აზერბაიჯანელებისა და თურქების ეთნიკური იდენტურობის გამო ორივესთან მტრულად განწყობილი სომხეთის მიმართ ამ სახელმწიფოთა მჭიდრო ურთიერთობებმა და მხარდაჭერამ, აზერბაიჯანის რესპუბლიკა იძულებული გახადა საერთაშორისო არენაზე უფრო მოქნილი საგარეო პოლიტიკა ანარმოოს და არნახული დიპლომატიურიზა გამოამჟღავნოს.

აღნიშნულ სფეროში თვალსაზირო წარმატება აზერბაიჯანისა, რომელსაც, შეიძლება ითქვას, რომ ეროვნული დიპლომატიის დარგში ტრადიციები არ გააჩნია (აქ ჩამოთვლილი სახელმწიფოების მიერ აზერბაიჯანის მიმართ თავიანთი დამოკიდებულების შეცვლა, მეგობრად ქცევა და მტრული პოზიციიდან დაშორება უკვე წარმატებაა), უნდა ვაღიაროთ, რომ პეიდარ ალიევის ტიტანური, ბრძნული და შორსგამიხნული მოღვაწეობის შედეგია.

პეიდარ ალიევის მიერ სხვადასხვა სახელმწიფოებში გამართული საქმიანი შეხვედრების შემავაშებელ რაუნდად მისი აშშ-ში ოფიციალური ვიზიტი იქცა. ეს კი, თავის მხრივ, იქცა აზერბაიჯანის დამოუკიდებელი და ანგარიშგასაწევი საგარეო პოლიტიკის კურსის დასტურად. ყველაფერი 'ხემალიშნული, ჩვენი პრეზიდენტის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციის და ამ კონცეფციის შემადგენელი ნაწილის, საგარეო პოლიტიკის კურსის სიბრძნისა და ძლევაშისილების მაჩვენებელია.

(ՍՐՇԵՐՆԿՐԱՄԻՐ ԵՎ
ՍՊՐՔԱՎՈՐՆԵՐ ԴՐՈՒՄԵՆԳԻ
ՍՈՒՆԴՐՈՒՄՆԵՐ ՍՐՇԵՐ)
ՍԿԱՌԵՐԸ ԴՍԿՆՍԻՆ
ՍՈՒՆԴՐՈՒՄԻ
ԽՈՄԻՐԵՂ ԵՎ ԳՐԵՐԸ
ԴՍՔԱՎՈՐ

ას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანმა სახელმწიფო დამოუკიდებლობა მოიპოვა და საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად იქცა, მის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, ეროვნულ-სულიერ და კულტურულ ცხოვრებაში, ხარისხობრივი თვალსაზრისით, ახალი ისტორიული ეტაპი დაიწყო. ჩვენი ხალხი, რომელიც დროდადრო ჰქარგავდა თავის ეროვნულ დამოუკიდებლობას, დღეს საკუთარი ბედისწერის ბატონ-პატრონად იქცა. ამჟამად, მსოფლიო გაერთიანებაში თავისი ღირსეული ადგილის დაკავების მიზნით, აზერბაიჯანის მიერ გატარებულ დამოუკიდებელ საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ხაზს პროგრესული საერთაშორისო სამყარო დიდი ინტერესითა და პატივისცემით ზედება. განსაკუთრებით 1993 წლის შემდეგ გატარებულმა გრანდიოზულმა ღონისძიებებმა და თანმიმდევრულმა, შეუქცევადმა და ბრძნულმა საშინაო და საგარეო პოლიტიკამ, რომელიც ჩვენი რესპუბლიკის სახელმწიფო დამოუკიდებლობის განსამტკიცებლად იყო გამიზნული, ჩვენს ახალგაზრდა ქვეყანას საერთაშორისო ავტორიტეტი შეჰმატა და აზერბაიჯანი მსოფლიო გაერთიანების თანაბარუფლებიან წევრად აქცია.

ტოტალიტარული კომუნისტური რეჟიმი ორად გაყოფილი აზერბაიჯანის მთლად გაუცხოებისკენ მიმართულ პოლიტიკას ატარებდა. ბუნებრივია, რომ ამ მიზნით, სხვადასხვა საშუალებებს მიმართავდნენ, მათ შორის, ტერმინს – „ირანელი აზერბაიჯანელი“ – ფართოდ იყენებდნენ. ჰეიდარ ალიევი, რომელიც ყველაზე კარგად გრძნობდა, რომ ამ დივერსიის ფარული მიზანი აზერბაიჯანელთა გამანეტურებაა, ზოგიერთი „სიტყვის გმირებისაგან“ განსხვავებით, არ აჰყვა წარმატალ დიდებას და ამ საკითხისადმი მზრუნველობა არა სიტყვით, არამედ საქმით გამოხატა

– პირველად ტერმინი „სამხრეთ აზერბაიჯანი“ გამოიყენა და მას ოფიციალურად დაუმკვიდრა არსებობის უფლება. ეს კი, ისტორიულ ნაბიჯი გახლდათ, რომელიც მიზნად ისახავდა, რომ მთლიანი აზერბაიჯანის ორად გახლეჩის ფაქტი დაეინყებას არ მისცემოდა. შეიძლება ალიევი ამით არ დაემაყოფილდა. მისი ინიციატივით, მითითებითა და მხარდაჭერით აზერბაიჯანის მეცნიერებათა აკადემიაში სამხრეთ აზერბაიჯანის განყოფილების გახსნა და აზერბაიჯანის მწერალთა კავშირში სამხრეთ აზერბაიჯანის სამდივნოს დაარსება, დღეს შეიძლება ერთ ჩვეულებრივ ამბადაც მოგეჩვენოთ, მაგრამ იმ პერიოდში ამ მოვლენამ, ერთის მხრივ, ადამიანთა განწყობასა და სულიერ მდგომარეობაზე უდიდესი გავლენა იქონია, მეორეს მხრივ კი, დაადასტურა, რომ შეიძლება ალიევი, როგორც ეროვნული ლიდერი, მზადაა საქვეყნო და საერო საქმისათვის კარიერაც გასწიროს და თავიც.

XX საუკუნის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისება ხალხების, მიჯნა-თა და მიხვთა გამო, სხვადასხვა ქვეყნებში განუწყვეტელი მიგრაციაა. ამ პროცესში XX საუკუნის სახელმწიფოთა ეკონომიურ, საზოგადოებრივ და ეროვნულ პოლიტიკაზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია. იმის გამო, რომ დიდი ფინანსური შესაძლებლობებით გამოირჩეული სათემოებისა და ლოზების არსებობა მსოფლიოს სხვადასხვა სახელმწიფოების სამინაო საქმეებში მნიშვნელოვან ფაქტად იქცა, ეროვნული ინტერესების განსაზღვრისა და განხორციელების პროცესში, მათი სურვილებისა და მოქმედების გათვალისწინების აუცილებლობა წარმოიშვა.

ხალხთა მიგრაციას სხვა თვალსაზრისით თვისებაც გააჩნია. თითოეული კაცის სამშობლოდან წასვლა ან გენოფონდის დანაკლისით, ან კიდევ, იგი სადაც არ უნდა იყოს, სიცოცხლის ბოლომდე, სამშობლოს სიყვარულის ნიშნად და დავით შეიძლება დაგვირგენდეს. ის, თუ იმ ორი შემთხვევიდან, რომელი მოიპოვებს უპირატესობას, დამოკიდებულია არა ნასულის გეგმზე, არამედ იმაზე, თუ როგორ ურთიერთობაში არიან მასთან სამშობლოში დარჩენილები.

აზერბაიჯანელთა ემიგრაცია, უპირატესად, XX საუკუნის პირველი ნახევრიდან დაიწყო. პოლიტიკური თუ ეკონომიური მოტივით, ყოფილი საბჭოეთის საერთო ეკონომიური სივრცის შესაბამისად, ეკონომიური სიძნელების გამო, ჩვენი მოქალაქეები იძულებულნი არიან სამუშაო ვეუ-პაში, აშშ-სა და დსთს სხვადასხვა ქვეყანაში ეძებონ. თუ ამჟამად

თავისუფალი და დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის ფარგლებს მიღმა, თავიანთ ისტორიულ სამშობლოში მცხოვრებ მრავალრიცხოვან აზერ-ბაიჯანელებსაც გავითვალისწინებთ, მაშინ ნათლად გამოჩნდება, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ პრობლემას აზერბაიჯანისათვის. რასაკვირ-ველია, სსრკ-ს შემადგენლობაში ყოფნისას, აზერბაიჯანი ამ პრობლემას შეიძლება ალიევის ბრძნულ, ანონილ-დანონილ და განონასწორებულ პოლიტიკაზე უფრო მეტ ყურადღებას ვერ მიაქცევდა. მას შემდეგ, რაც გაიმარჯვა ისტორიულმა სამართლიანობამ და სახელმწიფოებრივი თავისუფლება მოვიპოვეთ, მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში მიმოფანტულ აზერბაიჯანელებთან კომპლექსური მუშაობა სახელმწიფო პოლიტიკად და ეროვნული ინტერესის საგნად იქცა. ა. ევზიროვსა და ა. მუთალიბოვს, რომელთაც მზერა მოსკოვისაკენ ჰქონდათ მიპყრობილი, ან ამ საკითხის მნიშვნელობა არ ჰქონდათ კარგად გააზრებული, ან მოსკოვიდან მოსა-ლიდნელი რეაქციის შიშით დასაშვებ ფარგლებს არ სცილდებოდნენ, ან კიდევ თავიანთ დეკორატიულ საქმეებს მხურვალე გამოსვლებით აკვირგვინებდნენ, არამც და არამც ამის იქით არ მიდიოდნენ. ყარაბაღის პრობლემის დასაწყისსა და სომხეთის დამპყრობელი ომის პირველ ეტაპზე სრულიად არ იყვნებდნენ მსოფლიოს აზერბაიჯანელთა პოტენციალს, რომელიც უკვე დიდ ძალად ჩამოყალიბების პროცესში იყო.

დიდ პოლიტიკასა და ხელისუფლებაში განმეორებით დაბრუნების შემდეგ, შეიძლება ალიევის ეროვნული პოლიტიკის კონცეფციაში მსოფ-ლიოს აზერბაიჯანელებთან მუშაობა პრიორიტეტულ მიმართულებად და სასიცოცხლო მნიშვნელობის ხაზად განისაზღვრა. უცხოეთში თავის ყო-ველ ემიგრანტს, რომელიც აზერბაიჯანისათვის ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენაა, შეიძლება ალიევი ორ ნაწილად ყოფს: პირველი – ემიგრანტის ოფიციალური ნაწილი, ანუ ურთიერთმოლაპარაკებების შედეგად შეთ-ანხმებული საქმიანი შეხვედრები და სახელმწიფოებშორისი ხელშეკ-რულებების ხელმოწერის ცერემონიალი; მეორე – მიუხედავად მათი რიცხოვანი მდგომარეობისა, ადგილობრივ აზერბაიჯანელებთან შეხ-ვედრა, მართა გაცვლა და ა.შ.

შეიძლება ალიევის მსოფლიოს აზერბაიჯანელებთან კავშირ-ურთიერ-ობების, ერთობლივი მოქმედების პროგრამისა და კონცეფციის დამახ-ასიათებელი მხარეები ერთი შეხედვითაც თვალში საცემია: აზერბაიჯა-ნის სახელმწიფოსა და ხალხის წინაშე მათი ამოცანები, ვალი და ნაკისრი

ვალდებულებანი; აზერბაიჯანის სახელმწიფოს და ხალხის თვისებებით, ნინაშე პასუხისმგებლობა, ნაკისრი ვალდებულებანი, ვალი და ამოცანა.

არსებობს რამდენიმე ფაქტორი, რომელიც პრეზიდენტის ამ მიმართულებით თანმიმდევრული მოღვაწეობის ძალასა და სიმტკიცეს საფუძვლიანად უზრუნველყოფს: 1. ჰეიდარ ალიევი არა ტყბილ-ტყბილი სიტყვებით, არამედ პირველ რიგში, პიროვნული კრისტალური სინამდვილით, ფენომენალური ნიჭით, ხალხისა და სამშობლოსადმი უანგარო სამსახურით დაამტკიცა, რომ იგი მსოფლიოს აზერბაიჯანელთა ლიდერია; 2. ჰეიდარ ალიევი მსოფლიოს აზერბაიჯანელები დაარწმუნა, რომ აზერბაიჯანის სახელმწიფო პასუხისმგებელია და მოვალეა, დაიცვას ნებისმიერი აზერბაიჯანელის ადამიანური უფლებები, თავისუფლება, უსაფრთხოება, ეთნიკურ-ეროვნული თვითმყოფადობა და რელიგიური აღმსარებლობა, მოუხედავად ადგილ-მდებარეობისა; 3. ჰეიდარ ალიევი ცდილობს, რომ აზერბაიჯანელმა აზერბაიჯანი თავის სამშობლოდ მიიჩნიოს და ყოველ წამს ხალხისა და სამშობლოს სიხარულითა და სანუგაროთი იცხოვროს. მის მიერ მსოფლიოს აზერბაიჯანელთა მისამართით თქმული სიტყვები, რომლებიც ქვემოთ მოგვყავს, მხოლოდ საერთო ეროვნული პოლიტიკის კურსის კრედიტ როდია, ეს აგრეთვე აზერბაიჯანელად ყოფნის ამოცანის მანიფესტაციაა: „აზერბაიჯანელი! სადაც არ უნდა იყო შენ, რომელ ქვეყანაშიც არ უნდა იცხოვრო, ყოველთვის აზერბაიჯანის შესახებ, აზერბაიჯანის დამოუკიდებლობასა და ტერიტორიული მთლიანობის შესახებ, აზერბაიჯანელი ხალხის ანდჟოსა და მომავლის თაობაზე უნდა იფიქრო“. ამ აზრიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ჰეიდარ ალიევი აზერბაიჯანის სახელმწიფოს ძლიერებას და სიმტკიცეს, ჩვენი ქვეყნის ეროვნული ერთიანობის ურღვევობას აზერბაიჯანელთა საყოველთაო ერთიანობაში ხედავს.

აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ამჟამინდელ პოლიტიკურ-დიპლომატიურ მოღვაწეობაში და საერთაშორისო ურთიერთობებში, დღეს, როგორც არასდროს, მთელი თავისი აქტიულობით დგას უცხოეთში მცხოვრებ თვისებების პრობლემები. უკვე ისტორიად ქცეულ საბჭოეთში, მართლაც, არ იყო საშუალება, რომ ეს საკითხი მოგვარებულიყო, მოუხედავად იმისა, რომ ბოლო ათწლეულში უცხოეთში ჩვენი თვისებების რიცხვმა იმატა, იგი დღემდე მაინც არ არის ორგანიზებული, რამეთუ ამ საკითხით თანმიმდევრულად არავინ დაინტერესებულა. ამ საკითხთან

დაკავშირებით, ძალზედ დიდი დრო გაუშვით ხელიდან. სწორედ ამის გამოა, რომ აზერბაიჯანელი ლობის ჩამოყალიბების საკითხი ჩვენი ახალგაზრდა, დამოუკიდებელი სახელმწიფოსათვის უმთავრეს საკითხთა რიგს განეკუთვნება.

ჰეიდარ ალიევის უცხოეთში ოფიციალური ვიზიტების დროს, დროის დეფიციტის მოუხედავად, ყველა ქვეყანაში აზერბაიჯანულ დიასპორასთან მისი თბილი და გულითადი შეხვედრები იმაზე მეტყველებს, რომ ჩვენი სახელმწიფოს მეთაური ამ საკითხს განსაკუთრებული ყურადღებითა და პრეზენტულობით ეკიდება. უცხოეთში მცხოვრებ თვისებებთან ჩვენი პატივცემული პრეზიდენტის ზოგიერთი შეხვედრა გავისხენოთ: აშშ-ში (1995 წლის ოქტომბერი), ინგლისში (1995 წლის ნოემბერი), საქართველოში (1996 წლის მარტი), ნორვეგიაში (1996 წლის აპრილი) და სხვა. ეს შეხვედრები არა მარტო ჩამოთვლილ ქვეყნებში მცხოვრები აზერბაიჯანელებისათვის, არამედ მსოფლიო აზერბაიჯანელთა ცხოვრებაში უმნიშვნელოვანესი მოვლენათაგანია. ჩვენი ქვეყნის მეთაურმა მსოფლიოში აზერბაიჯანული დიასპორის ფორმირებისა და ლობისტური მუშაობის აუცილებლობა ამგვარად გააჩნა. ყოველწლიურად, ნელთაგასაყარზე, 31 დეკემბერს მსოფლიოს აზერბაიჯანელთა თანხმობის დღესასწაულზე ჩვენი პრეზიდენტის მიერ წარმოთქმული სიტყვა და ერთდროულად აზერბაიჯანისა და მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში გამართული ეს ღონისძიება ჩვენი ხალხის თვითშეცნობისა და სულიერი ერთიანობის მიმართულებით გადამდგომი უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯია. საქმარისია გავისხენოთ ეს სიტყვები, რომელიც მან 1995 წლის დეკემბრის მიმართებაში განაცხადა: „ამ ღონისძიებებზე დღეს მინდა კიდევ ერთხელ დაგვარწმუნოთ, რომ აზერბაიჯანი, რომელიც მსოფლიოში მცხოვრები ყველა აზერბაიჯანელის სამშობლოა, თავისი შეილები ნინაშე ფართოდ ალეს კარს“.

თავისი მენტალიტეტიდან გამომდინარე, რომელიც სამკვიდროსა და სახლ-კართან მიჯაჭვულობაში გამოიხატება, აზერბაიჯანელი ხალხი მუშავერულ ცხოვრებას ყველაზე ნაკლებად გუობს. თუ არ გავითვალისწინებთ ნინა ასანუფულების ბუნებრივ მიგრაციულ პროცესებს, აზერბაიჯანელები ყოველთვის თავიანთ ისტორიულ-ეთნიკურ მიწებზე ცხოვრობდნენ. „სამოთხეც რომ იყოს შენი ეს ლამაზი უცხოეთი, სამშობლოა მაინც კარგი, სამშობლოა მაინც მეტი“ ამგვარ ფსიქოლოგიურ

ფაქტუალურებად ერთად, როგორც ჩანს, ჰერბაიფანელი ეთნოსის მამულთან მიჯნულობას კავასიაში მისი ქველმადე უკეთესი ბუნებრივ-გეოგრაფიული, კლიმატური-პოლიტიკური მდებარეობა და სხვა უპირატესობებიც განაპირობებდა.

ჰერბაიფანელთა ემიგრანტული ცხოვრება ძირითადად XIX საუკუნეებიდან იწყება. მეფის რუსეთის ანტიმუსლიმანური და ანტიოთქმული პოლიტიკა, რომელსაც კავასიაშიც აბორცვულებდა, რეგულარულ უპირატესობით გამოირჩეული ჰერბაიფანელი-ოთქმული პოლიტიკის შესატყვისად იყო მიმართული, 1905-1906 და 1918 წლებში სომხების მიერ განხორციელებული ჰერბაიფანელია უკლებს სწორედ ასეთ სტრატეგიულ გეგმებს ემსახურებოდა.

1920 წელს პირველი ჰერბაიფანელი დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობისა და ჰერბაიფანის წითელ იმპერიაში შესვლის შემდეგ, ჰერბაიფანელია მცირედიც მორიგი ეტაპი დანაწყო, ოცდაათიანი წლებისა და მეორე მსოფლიო ომისდროინდელი ემიგრაცია სისხლიანი რეჟიმის რეპრესიით იყო განპირობებული და იმულებითი ხასიათის გახლდათ. მას შემდეგ, რაც საბჭოთა კავშირი დაიშალა და ჰერბაიფანმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ჰერბაიფანელთა მცირედიც უკეთესი სხვა ფაქტორი გადვიდა, ამ პერიოდში ნასული ჰერბაიფანელები ახლო და შორეულ უცხოეთში დასახლდნენ; უნდა აღინიშნოს, რომ ქვენი ძირითადად ის ჰერბაიფანელები არიან, რომლებიც უკეთესი ცხოვრებისა და მატერიალური უზრუნველყოფის საძიებლად გაემგზავნენ. აქ ნათქვამი, ძირითადად, ჩრდილო ჰერბაიფანის მუხავრათის სხვადასხვა ეტაპებს ასახავს. უნდა აღინიშნოს, რომ იმათი რიცხვი, რომლებიც ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ემიგრაციაში სამხრეთ ჰერბაიფანის ნასილდნენ, ჩრდილო ჰერბაიფანისა და ნასილდნის რიცხვს გაცილებით აღემატება, ირანის შაჰის მარტუხებისაგან დროდარი თაუდალდნულნი, რომლებიც თავს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანას აფარებდნენ, მოგვთანებით კი, სხვადასხვა მიზნის გამო, დასავლეთის ქვეყნებს მიმართულნი ნენ სოლმე.

დღეს, დაახლოებითი გათვლებით, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში, ჰერბაიფანის ჩათვლით, 45 მილიონამდე ჰერბაიფანელი ცხოვრობს. აქედანაც ცხადი ხდება, რომ მილიონობით ჩვენი თესტები თავისი ეთნიკური-ისტორიული სამომხლოს ფარგლებს გარეთ ემიგრანტულ

ცხოვრებას ენება. (მხოლოდ თურქეთის რესპუბლიკაში მილიონობით ჩვენი თესტები ცხოვრობს, რომლებიც წარმომადგენლობით დასავლეთ ჰერბაიფანისაგან – ირეკნიდან, ზენგინბასარ-ვედინბასარიდან, ზენგინბასარიდან, ვიქიდან, ჰამინდლიდან... არიან. გასული საუკუნის (XIX) ბოლოდან მოყოლებული, დამნაკური აგრესიის გამო, ისინი იძულებულნი იყვნენ თავი-ქადარი მიძე თურქეთში ექებნათ).

როგორც ვხედავთ, ეს პატარა რიცხვი არაა და უცხოეთში მცხოვრები ჰერბაიფანელი დასახორბი შესახებ გარკვეული დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა. სამწუხაროდ, უნდა ვიღიაროთ, რომ უცხოეთში მცხოვრებ თესტებთან ათწლეულების მანძილზე ერთი სესტი უკლებურულ-სულერი კვშირები გვქონდა, „კომუნისმის აღმშენებლობის“ პერიოდისათვის დამახასიათებელი პოლიტიკური-იდეოლოგიური ყადაღები ამ კვშირების ჭეშმე სერიოზულ დამტკიცებად იყო ქმნული. მართალია, აღნიშნულ პერიოდში ფუნქციონირებდა ორგანიზაციები, რომელთა ამოცანასაც უცხოეთში მცხოვრებ თესტებთან კავშირის დამყარება შეადგენდა, მაგრამ ეს ორგანიზაციები საბჭოთა უშიშროების სამსახურების დაბახებული და სისტემატური კონტროლის ქვეშ ფუნქციონირებდა და იძულებული იყო თავისი საქმიანობა საბჭოური იდეოლოგიის მოახორბების შესაბამისად წარეხრათ. მოუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ პერიოდში უცხოეთში მცხოვრებ თესტებთან გარკვეული კულტურული-სულიერი ხასიათის ღონისძიებები ტარდებოდა, მაგრამ გასაგები მიზეზების გამო, ეს ღონისძიებები წყვეტილი და შემზღვევითი ხასიათისა იყო, ხშირად თვითემოქმედებით დირეს ვერ სცილდებოდა. ჩვენი მიძღვრულობისა და მოცკვავების წყალობით, უცხოეთში მცხოვრებ თესტებთან ჰერბაიფანის, როგორც მხიარული, ერთთავად ამდერებულ-აქცეველი ქვეყნის რანგში წარედგინებოდა.

ბოლმეცხმის შავი ძალებისა და საყრდელთაოდ ცნობილი წყობილების რეკრესიებისაგან ტანებული და უცხო ქვეყნებს თავმეფარებული თესტებისა ჰერბაიფანისადმი უნდობლობაც იმ ფუნქციონირებად იყო, რომელიც ჩვენს ქვეყანასა და უცხოეთში გაფახტულ თესტებებს შორის ცივ დამოკიდებულებას ამკვიდრებდა. ყოველგვ ეს უნდა ჩათვალის სერიოზულ მიზეზად, რომლებიც ხელს უშლდნენ სხვადასხვა ქვეყანაში მცხოვრები ჩვენი თესტების ორგანიზებულ დასახორბად ჩამოყალიბებასა და ჰერბაიფანელი ფეხტორის ირგვლივ გაერთიანებას. უნებელია, რომ

მშობლიური სახლ-კარი და დამოუკიდებელი აზერბაიჯანი ჩაუქრობელ მონატრების საგანი იყო, რომელსაც ცალ-ცალკე თითოეულს აზერბაიჯანელი დაატარებდა გულში, მაგრამ ყველასთვის ცნობილია, ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო, მიღწეულ არ იქნა მიზანმიმართული და თანმიმდევრული მოქმედების ერთიანობა, უცხოეთში აზერბაიჯანულმა დიასპორამ, როგორც ეროვნულ-პოლიტიკურმა ფაქტმა, თავისი თავი ვერ დაამტკიცა.

საბჭოთა კავშირის დაშლამ და აზერბაიჯანის მიერ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოპოვებამ აზერბაიჯანელი დიასპორის ცხოვრებას მნიშვნელოვნად გამოაცოცხლა. ამის შემდეგ მომხდარმა გლობალურმა მოვლენებმა, ყარაბაღის კონფლიქტმა, თავისი ქომაგების მხარდაჭერით დაარსებული სომხეთის მიერ აზერბაიჯანისადმი ტერიტორიული პრეტენზიების წაყენებამ, ჩვენი რესპუბლიკისა და ხალხის წინააღმდეგ მიმართული სამხედრო ტერორისტული გეგმის ყველა საშუალების გამოყენებით ამოქმედებამ, 20 იანვრის, 26 თებერვლის გენოციდებმა, ჩვენი მიწების 20 პროცენტის ოკუპირებამ, ერთ მილიონამდე ჩვენი დამცემების მშობლიური მამულიდან, სახლ-კარიდან აყრამ და გამოდევნამ, ოთხმოცათაი წლების ბოლოდან მოყოლებული, აზერბაიჯანის ძლიერ ინფორმაციულ ბლოკადაში მოქცევა, სომხური ლობის მიერ ჩვენს წინააღმდეგ წარმოებულმა ძლიერმა და მრავალმხრივმა მოღვაწეობამ და სხვა მსგავსმა მოვლენებმა, უცხოეთში ჩვენს თვისტომებს საზოგადოებრივი აქტიურობისაკენ და აზერბაიჯანის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის განმტკიცების საქმეში უფრო ახლიდან მონაწილეობისაკენ უბიძგა. ჩვენი თვისტომების ერთმა ნაწილმა, შექმნილი სიტუაციის შესაბამისად, თავი დააღწია მცირე გაერთიანებების დონეს და ეროვნულ-პოლიტიკური მიმართულებით ორგანიზება დაიწყო. ამჟამად მსოფლიოს 30 ქვეყანაში აზერბაიჯანელთა 150-ზე მეტი ეროვნულ-კულტურული საზოგადოება და ორგანიზაცია ფუნქციონირებს.

მაგრამ სინანულის გრძნობით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს საქმე, რომელიც ჩვენი დროის აუცილებლობათაგანია, მთლიანობაში სასურველ დონეზე არაა და თანამედროვე პოლიტიკურ მოთხოვნებს ვერ პასუხობს. რამეთუ ორგანიზების პროცესს, რომელიც მძიმედ მიმდინარეობს, ზოგიერთი ნეგატიური მხარეებიც ახლავს. ის, რომ თვისტომნი ვერ ერთიანდებიან ერთი იდეის გარშემო და პირად ამბიციებს საყოველთაო

ეროვნულ-სულიერ პრინციპებზე მაღლა აყენებენ და სხვადასხვა პოლიტიკური პოზიციების გამო, ერთ ძალად ვერ ყალიბდებიან, ძალზედ უშლის ხელს საერთო ეროვნული თანხმობის მიღწევას. ზოგიერთ ქვეყნებში, მაგალითად, რუსეთის რიგ ოლქებსა და ქალაქებში წინააღმდეგობა, რომელიც აქ არსებულ მცირერიცხოვან აზერბაიჯანულ საზოგადოებებს შორის არსებობს, ვერასოდეს იქცევა ამავე რეგიონში მცხოვრები მრავალრიცხოვანი აზერბაიჯანული დიასპორის სულიერად გამაერთიანებელ ფაქტორად. ძალზედ ხშირად ამგვარ საზოგადოებებს შორის პიროვნული დამოკიდებულების ნიადაგზე, თუ პირველობისთვის ბრძოლის საფუძველზე, პაექრობა მიმდინარეობს, რაც ისედაც დაქუცმაცებული აზერბაიჯანული სათვისტომოს კიდევ უფრო გახლეჩისა და დანაწევრების მიზეზად იქცევა ხოლმე. საბოლოო ჯამში, პირად ამბიციებსა და ეწინააღმდეგეთა პრინციპებზე აგებული ეს საზოგადოებრივი გაერთიანებები საყოველთაო მონაწილეს ინტეგრატა ბუდედ იქცევა ხოლმე.

კარგი იქნება, თუ უცხოეთში აზერბაიჯანული სათემოების გაერთიანების გზაზე დაბრკოლებად ქცეულ ერთ საზიანო და ტრადიციულ ტენდენციასაც გავიხსენებთ. ეს ჩვენი თვისტომების ეროვნულ-პოლიტიკური აქტიურობის სისუსტეს, უფრო მეტად, მათი ეკონომიური ინტერესებიდან გამომდინარე, თანამშრომლობისკენ მიდრეკილებას უკავშირდება. როგორც წესი, ჩვენი თანამემამულენი, რომლებიც ეკონომიურად შეძლებულნი არიან, სათვისტომოთა ორგანიზების საქმეში გულგრილობას იჩენენ. დაფუძნებულ საზოგადოებებში კი ხშირად იქ გაერთიანებულთა პირადი ეკონომიური ინტერესები ინებს წინა პლანზე, რაც აღნიშნულ საზოგადოებებს არ აძლევს საშუალებას, რომ მაკოორდინირებლისა და გამაერთიანებელის მისია შეასრულონ.

როგორც უკვე ითქვა, რეგიონულობაც ერთ-ერთი ის საზიანო ფაქტორია, რომელიც ხელს უშლის უცხოეთში მცხოვრები აზერბაიჯანელების გაერთიანებასა და კოორდინირებას. ცნობილია, რომ ირანიდან გადასახლებული აზერბაიჯანელები სხვა რეგიონებიდან გადასახლებულებს რიცხობრივად აღემატებიან. მაგრამ აზერბაიჯანელობასთან, აზერბაიჯანულ სულიერებასთან, დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის ინტერესებთან და აზერბაიჯანელთა სულიერი ერთიანობის საკითხებთან მიმართებაში, მათ შორის სერიოზული პოლიტიკურ-იდეური წინააღმდეგობა არსებობს. ეს მდგომარეობა სერიოზულ გულგრილობას წარმოშობს მათსა და

დასავლეთში მკერბაიგვანის მოქალაქეებს შორის, ან თუნდაც მათა და თურქეთის (მათ შორისაც მრავლად არიან მკერბაიგვანელები) მოქალაქეებს შორის. მაგალითად, გერმანიაში, სადაც მკერბაიგვანელები თურქულ სახელწოდებით მრავალრიცხოვანია, თურქები მკერბაიგვანის სახელმწიფო დამოუკიდებლობას ერთმნიშვნელოვნად უჭერენ მხარს და ცდილობენ მკერბაიგვანელები სათავისტიომის მოღვაწეობაც ამ მიზნით თვითღებონ წარმართონ. ჩვენი ირანელი თვისებები კი, შეიძლება, პირობითად ორ ნაწილად დავყოთ: დამოუკიდებელი მკერბაიგვანის რესპუბლიკის მხარდამხრნი და ისინი, რომელნიც აქილად, პოლიტიკაში არ ვერცხვით, მკერბაიგვანის დამოუკიდებლობის მიმართ გულგრილობას იჩენენ, ზოგ შემთხვევაში კი, უპირისპირდებიან კიდევ მას. სინანულის ერთნობით უნდა აღაჩინოს, რომ გერმანისა და დასავლეთის სხვა ქვეყნებში თურქულ-მკერბაიგვანელები ერთობის წინააღმდეგ განკარგულ ცდილობენ, რომ ერთგულ-სულგერ ურთიერთობას ზაინი მაიყენონ და მათში დამირისპირების გამონევევის მიმართულებით, საბიანო საქმიანობასაც კი ეწევიან. ამ საქმეში სხვა არასასურველი მოვლუბებიც არეზიბს.

ამიტომაც 1996 წლის ივლისში გერმანიაში ოფიციალური ვიზიტის დროს თვისტომებთან შეხვედრისას პრეზიდენტ ჰიდადრ ალექსის მიერ წარმოთქმული ღრმამრიოვანი და პრიგნაბული ხასიათის გამოსვლა პრეზულ რჩევებთან ერთად იდეურ და პრაქტიკულ ერთიანობასაც შეეზიბდა: „...იმას კი არ ვამბობ, რომ 40 მილიონი მკერბაიგვანელები ერთად შეიკრიბოს, ეს საქირო არაა. მაგრამ ყველას ზული და მარი ერთად თუ იქნა, მომავლისა და მკერბაიგვანე ფერისკენ თუ იქნა მიმართული, მაშინ ჩვენი რესპუბლიკაც თავის დამოუკიდებლობას ამის შემდეგ კიდევ უფრო განამტკიცებს და განვითარების მას უფრო მოხერხებულად გაეზლის...“ მე, როგორც მკერბაიგვანის პრეზიდენტი, როგორც ჩემი ქვეყნის ხელმძღვანელი ვცერდნობი რა ჩემი ხალხის ჩემდამი გამაჩაბულ ნდობას, მაგრამ დღეს ვამცავადი: „თვით მკერბაიგვანში ჩვენი ანგეზისა და მომავლის გრანტე, საფუძვლად ერთობა და მოვლ მსოფლიოში ჩვენი თვისტომების ერთიანობა აუცილებულია“.

უადგელო არ იქნებოდა, კიდევ ერთი რჩევისა და მოთხოვნის გასეზნება დიდი პიროვნებისა, რომელმაც მოვლ თავისი ცხოვრება, პიროვნეული თვისებები და პოლიტიკური მოღვაწეობა მკერბაიგვანის სინამდეს

შესინრა: „საჭიროა, რომ ამერკავიძე, გერმანიაშიც, საფრანგეთშიც, ინგლისშიც, ბელგიაშიც, პოლანდიაშიც და საერთოდ, მოვლ მსოფლიოში მკერბაიგვანელები ყველგან იყვნენ. მაგრამ მკერბაიგვანელები ჩვეულებრივ მოქალაქესავით კი არ იყოს, იგი იგი უნდა ცხოვრობდეს, რომ მისი საბით მკერბაიგვანი გამომხდეს, მკერბაიგვანის დრობა ფრიალეზდეს, ჩვენი ხალხის ქრონიკული კულტურა, ება, ლიტერატურა და ხელოვნება მზიანობდეს“.

რაც შეეხება „გულგრილებს“, უცხოეთში დამყოდებულ ირანულ მკერბაიგვანელებსა და თურქებს შორის არსებულ არასასურველ შეზიბვებსა და დამირისპირებებს, რომელთა შესახებაც ზემოთ აღვნიშნეთ, აღნიშნულ შემთხვევაზე პრეზიდენტმა ჰიდადრ ალექსმა მისთვის დამასასაბიანო ოსტატობით გამოსტა თავისი დამოუკიდებულება ამ საბიანო ტრადიციისადმი: „გერმანიაში რამდენი მკერბაიგვანელი ცხოვრობს? – ორი მილიონი. თქვენ იცით, რომ ჩვენი ერთი ხალხი გარო. ყველანი ერთი ფეხვიდად გართ ამომრდილნი. ამიტომაც, მკერბაიგვანელებიცა და თურქებიც ერთმანეთის ბურევი უნდა იყვნენ, ხელონდა უნდა მისკენ. მსოფლიოში ჩვენითვის, ანუ მკერბაიგვანელებისათვის უპირველესი ბურევი თურქები არიან. კვლავ ვიმეორებ: ჩვენი ყველანი ერთი ფეხვისანი გართ“.

როგორც ვხედავთ, ჰიდადრ ალექსი უცხოეთში მკერბაიგვანელები თანამეზობელების ქრონიკული იდეისა და მზნის ირგვლოვ გავითიანება და ჩვენი სახელმწიფოებრიობისა და დამოუკიდებლობისათვის მათი ერთობლივი ზრუნვა-მოღვაწეობა საერთო თურქულ სამყაროს გარეშე ვერ წარმოუდგენია, პირიქით, საერთო იდეის გარეშე მკერბაიგვანელებისათვისაც უაღრესად პრეზულ და საერთოდველი რჩევა-დარიგებებს იძლევა. ზემოთ მოვყვანილი სტრიქონები ამ თემაზე, ჩვენი ქვეყნის ხელმძღვანელის პირველი და უკანასკნელი მარი როდია, ეს თვისი მის ყველა გამოსვლაში ვხვდის. ამ თვალსაზრისით, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს წერილებს, რომლებსაც ჰიდადრ ალექსი ყოველწლიურად უცხეთის თურქულ სახელმწიფოთა და გაერთიანებათა მეგობრობის, ძმობისა და თანამეგობრობის კრილობას. V კრილობისადმი (11-13 აპრილი, 1997 წ.) ვამბავნილ წერილიდან ამოხაიდი, რომელიც ქვემოთ მოვყავს, ჩვენს ნათესავს ადასტურებს და კომენტარისაც არ საჭიროებს:

„...თურქებს ხალხებს, რომლებიც ერთისა და იმავე ეთნურ ძირებს, საბიანო ოსტატობა წარსულსა და ერთგულ... კულტურულ ტრადიციებს

განუკუთვნებან, ისტორიის სცენაზე გამოჩენის დღიდან, ასწლეულების მანძილზე, როგორც საკაცობრიო კულტურების აღმოსავლეთიდან დასავლეთით და დასავლეთიდან აღმოსავლეთით მატარებლებმა, მსოფლიოს ისტორიაში უბადლო როლი ითამაშეს და კაცობრიობის ცივილიზაციას საამაყო და ნარუმული კვალი დაამჩნიეს.

ისტორიულად თურქული სახელმწიფოები ჩვენი ხალხების შენატალიტეტის შესაბამისად, სამართლიანობასა და ქვემარტებზე, დღევანდელი სიტყვებით რომ ვთქვათ, მაღალ დემოკრატიულ პრინციპებზე დაფუძნებით შენდებოდა. ამჟამად – XXI საუკუნის ზღუერზე, მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე ღირსეული ადგილი უკავია და მტკიცედ მოაბიჯებს დამოუკიდებლობის გზაზე მდიდარ და პროგრესულ სახელმწიფოებრივ ტრადიციებზე დაყრდნობით. ამ დიდი ტრადიციების შენარჩუნება, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის კიდევ უფრო განმტკიცება, ახალი მსოფლიო წესრიგის შესაბამისად საერთაშორისო ურთიერთობების დამყარება, თანამედროვე პოლიტიკური რეალობისა და მომავლის წინაშე ისტორიული პასუხისმგებლობის ნათლად გააზრება, ჩვენი დღეების უმთავრესი ამოცანათაგანია. ჩვენი მომავალი წარმატების უზრუნველყოფის მიზნით საშუალებანი, რომელთაც ჩვენი საზიარო ეროვნული, კულტურული და სულიერი ფასეულობები გვაძლევს, საერთო ინტერესებისაკენ უნდა წარუშარიოთ, ჩვენ უნდა მივალნიოთ ურთიერთმიმართული, თანაბარუფლებიანი ურთიერთობების საიმედო განვითარებას. დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის რესპუბლიკა საერთაშორისო სამყაროსთან, მათ შორის თურქულ რესპუბლიკებთან ურთიერთობებისას, სწორედ ამ პოზიციიდან გამოდის და მარადეფამ ამ პრინციპების ერთგული დარჩება.

დარწმუნებული ვარ, რომ თურქული სამყაროს დღევანდელი თაობა, შირის მსახურნი, სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწენი, როგორც თავიანთი ისტორიული წარსულის ღირსეული მემკვიდრენი, შირითა და საქმით გაერთიანებულები, ძალისხმევას არ დაიშურებენ ჩვენი სასიცოცხლო მნიშვნელობის საქმისათვის.

„ძვირფასო მეგობრებო!

ამ სიკეთით განსჭვალულ წუთებში, როცა თქვენი გულები ისტორიული პასუხისმგებლობითა და სიამაყის გრძნობით სცემს, თავს თქვენს შორის ვგრძნობ და ჩვენი ხალხების ნათელი მომავლისაკენ მიმართულ სასიკეთო საქმიანობაში დიდ წარმატებებს ვისურვებთ“.

მოუხედავად ზოგიერთი პრიობლებიისა, გერმანიაში მებრძოლ ეროვნული სათემოს ორგანიზება, დასავლეთის სხვა ქვეყნებთან შედარებით, უფრო მჭიდროდ მიმდინარეობს. თავისი მრავალრიცხოვნებისა და მებრძოლ ეროვნული სიმართლის მსოფლიოსთვის გაცნობის თვალსაზრისით, ეს სათემო დასავლეთში ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი სათემოა. ამჟამად მის შესაძლებლობაში 15-ზე მეტი წრე და საზოგადოება შედის. ეს საზოგადოებები გახლავთ ორგანიზაციები, რომლებიც მებრძოლ ეროვნული თვითშეგნების ამალელებისა და მებრძოლ ეროვნული ხალხის ეროვნულ-პოლიტიკური უფლებებისათვის განუწყვეტლო იბრძვიან. საზოგადოებები, რომლებიც გერმანიის სხვადასხვა ქალაქებში ფუნქციონირებდნენ, გაერთიანდნენ და მებრძოლ ეროვნულ საზოგადოებათა ფედერაცია ჩამოაყალიბეს. მებრძოლ ეროვნული პრეზიდენტმა ფედერაციის დამფუძნებელ კონფერენციას მისალოცი წერილი გაუგზავნა და ამ საჭირობოტო ნაბიჯს ერთობ მაღალი შეფასება მისცა. ფედერაციაში ისეთი საზოგადოებები გაერთიანდნენ, რომლებიც მხარს უჭერენ დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის სახელმწიფოებრიობას. ფედერაციის გამგეობის შემადგენლობაში თავიანთი მოქალაქეობრივი პრიზიციითა და პატრიოტიზმით გამორჩეული აზერბაიჯანელი ინტელიგენტები იქნენ არჩეულნი. (საერთოდ, მრავალი სასიკეთო ღონისძიება გატარდა იმისათვის, რომ დასავლეთის სხვადასხვა ქვეყნებში მოქმედი ორგანიზაციები გაერთიანებულიყვნენ).

გერმანიაში მებრძოლ ეროვნულ ენაზე გამოდის გაზეთები – „შობლოური ენა“ და „ინფორმაცია“, ისტამბულა ჟურნალები – „დედე გორგუდი“ და „აზერბაიჯანი“. რა თქმა უნდა, ეს პატრიოტი თვისებების შრომისა და დიდი ძალისხმევის ნაყოფია. ქალაქ ბონში შაბათ-კვირაობით ბავშვებისათვის აზერბაიჯანული ენის გაკეთილი ტარდება. ქალაქ შამბურგის ტელევიზია კვირაში ერთხელ აზერბაიჯანულ ენაზე მომზადებულ პროგრამას ვადასცემს.

ამ მიმართულებით სხვადასხვა გაქანებისა და მასშტაბების მცდელობანი მსოფლიოს არაერთ კუთხეში აღინიშნება.

სიამოვნების გრძნობით უნდა აღვნიშნო, რომ ბოლო წლებში ლობის ჩამოყალიბებისა და მსოფლიოს აზერბაიჯანულთა კოორდინირების მიმართულებით პირველი უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯები ვადაიდგა. უკვე შეიქმნა მსოფლიოს აზერბაიჯანულთა კონგრესი, რომელიც გამაერთიანებელ მისიასა და საერთო ორგანიზაციულ ფუნქციას ასრულებს. არც

თუ დიდი ხნის განმავლობაში კონგრესმა თავისი ოთხი ყრილობა მოინგია.

თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ დღეს აზერბაიჯანის ფარგლებს გარეთ არსებული სათემოები სერიოზული პრობლემების წინაშე დგანან. ეს, უპირველეს ყოვლისა, იმამი მდგომარეობს, რომ სათემოებსა და საზოგადოებებს შორის სუსტი კავშირი არსებობს. ერთი ქვეყნის, ერთი ქალაქის ფარგლებში მოქმედი საზოგადოებების ფუნქციონირება, ზემოთ დასახელებული მიზეზების გამო, არაა დარეგულირებული, რის გამოც, მათ შორის საერთო აზრი და იდეური მთლიანობაც არაა მიღწეული. ჩვენი პრეზიდენტი, რომელიც უცხოეთში მცხოვრები ჩვენი თვისტომების პრობლემებს უაღრესად მგრძნობელობითა და მზრუნველობით ეპყრობა, ამბობს: „მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში, ქალაქში, ნებისმიერ კუთხესა და სოფელში მცხოვრები აზერბაიჯანელი, როგორც დამოუკიდებელი აზერბაიჯანისათვის, ასევე ჩემთვის, როგორც აზერბაიჯანის პრეზიდენტისათვის, ძვირფასია, ჩვენი თვისტომი და თანამემამულეა“. ამიტომაც უცხოეთში ნებისმიერი ვიზიტის დროს, ყოველგვარი გამონაკლისის გარეშე, იგი ხვედრება თვისტომებს და მთლიანობაში საკითხს პირველი რიგის ამოცანათა რიგს განაკუთვნებს.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებო და საპროგრამო ხასიათისაა პრეზიდენტ პეიდარ ალიევის ვრცელი გამოსვლა სრულიად რუსეთის აზერბაიჯანელთა დამფუძნებელ კონფერენციაზე, რომელიც 2000 წლის 22 ივნისს ქ. მოსკოვში, აზერბაიჯანის საელჩოში გაიმართა. ჩვენი სახელმწიფოს მეთაურის აღნიშნულ სიტყვაში უცხოეთში მცხოვრები აზერბაიჯანელების ეროვნულ-პოლიტიკურ დიასპორად ორგანიზება და ლობის ჩამოყალიბება ხასიათდება, როგორც ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი ჩვენი ეროვნული სულის შენახვისა და სახელმწიფოთა შორის ორმხრივი ურთიერთობების განვითარებისათვის. მიმართა რა პრეზიდენტმა შეკრების მონაწილეებს, თქვა: „...ვისურვებდი, რომ რუსეთში მცხოვრები აზერბაიჯანელები ერთმანეთთან კეთილდამოკიდებულებაში იყვნენ. ეს კი რუსეთის სხვადასხვა რეგიონებში სათემოების შექმნითაა შესაძლებელი. როცა გავიგე, რომ რუსეთის 50 ოლქში აზერბაიჯანული სათემოები არსებობს და რომ ამ სათემოების წარმომადგენლებს ჩემთან შესახვედრად მოსკოვში ჩამოსვლა შეუძლიათ, ამან ძლიერ გამახარა.

...სათემოს დიდი მნიშვნელობა აქვს. თუ სათემოები, მართლაც, ფორმირებულნი არიან, თუ ეს სათემოები კვლავაც განვითარდებიან, თუ

ისინი თავიანთი რიგებიდან ყველაზე უფრო ცნობილ ადამიანებს წამოაყენებენ, თუ წამოყენებული პიროვნებები საორგანიზაციო საქმეებს განახორციელებენ და, თუ დანარჩენები ამ თავიანთ ხელმძღვანელს, ან ხელმძღვანელებს პატივისცემით მოეპყრობიან, მაშინ რასაკვირველია, პირდაპირ გეტყვით, რუსეთის აზერბაიჯანული სათემოები მოკლე დროში მრავალ წარმატებას მიაღწევენ“.

აზერბაიჯანის პრეზიდენტი პეიდარ ალიევი უცხოეთში მცხოვრებ თვისტომებთან ყველა შეხვედრაზე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ საქიროა აზერბაიჯანის სახელმწიფო დამოუკიდებლობისა და აზერბაიჯანული იდეის გარეშე შემოკლება, რაც, თავის მხრივ, ლობისტური პოლიტიკის საფუძველს წარმოადგენს. აღნიშნულ ღონისძიებებზე ჩვენი ქვეყნის პრეზიდენტმა მსოფლიოს აზერბაიჯანელებს მოქალაქეობრივი წვით მიმართა: „მისთვის, ვინც ჭეშმარიტი აზერბაიჯანელია, ვისაც თავისი მინა და მშობელი უყვარს, მისთვის ახლა ერთი აზერბაიჯანი, ერთი აზერბაიჯანული მინა არსებობს, ერთი აზერბაიჯანული სახელმწიფო და ერთი აზერბაიჯანის პრეზიდენტი არსებობს! შეგიძლიათ დარწმუნებულები ბრძანდებოდეთ, რომ აზერბაიჯანის ეს პრეზიდენტი ბოლო ამოსუნთქვამდე დაიცავს აზერბაიჯანის დამოუკიდებლობასა და შიდა სტაბილურობას, განავითარებს აზერბაიჯანის ეკონომიკას და, რაც ყველაზე მთავარია, მიაღწევს სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით მოგვარებას“.

ჩვენი პრეზიდენტის მიერ უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან შეხვედრებზე წარმოთქმული სიტყვები ყოველმა აზერბაიჯანელმა ინტელიგენტმა საფუძვლიანად უნდა შეისწავლოს, მილიონობით ჩვენმა დამებმა, რომლებიც ემიგრანტულ ცხოვრებას ეწევიან, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების საქმეში, ენისა და კულტურის განვითარებაში, ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების დაცვაში, ჩვენი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ირგვლივ მჭიდრო ეროვნულ-სულიერი ერთიანობის უზრუნველყოფასა და სხვა პრობლემათა გადაწყვეტაში, შესაძლებლობის ფარგლებში, უნდა გააკეთონ ყველაფერი ის, რაც მათ ძალუძთ.

წინამდებარე ეს წმინდა მოვალეობანი კიდევ იმითაა ღირებული, აუცილებელი და საპასუხისმგებლო, რომ ესაა ამ პიროვნების რჩევა, რომელსაც მთელი მსოფლიოს აზერბაიჯანელები თავიანთ პრეზიდენტად მიიჩნევენ.

31 დეკემბერი – მსოფლიოს აზერბაიჯანელთა თანხმობის დღე, იმ პოლიტიკურ დღეთაგანია, რომელსაც ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია. მსოფლიოს აზერბაიჯანელთა ორგანიზებული ერთიანობა და დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის გარშემო ეკონომიურ-სოლიდარი გაერთიანება ჩვენი სახელმწიფო აღმშენებლობის ამჟამინდელ ეტაპსა და დამოუკიდებლობის მარადიულობის უზრუნველყოფის თვალსაზრისით, უდიდესი მნიშვნელობის მქონე საკითხია. 31 დეკემბერი კიდევ იმითაა ღირსშესანიშნავი, რომ იგი პრეზიდენტ ჰეიდარ ალიევის უშუალო ინიციატივითა და გაუტეხავი ნებით დაფუძნდა და სახალხო დღესასწაულად იქცა, იმ პრეზიდენტის ინიციატივით, რომელმაც XX საუკუნეში აზერბაიჯანის აღორძინებისათვის უბადლო სამახსოვრო გასწია.

ჰეიდარ ალიევმა, რომელიც 90-იანი წლების დასაწყისში ნახჭევანში ბლოკირებულ მდგომარეობაში იყო და საშინელ პოლიტიკურ ზეწოლას განიცდიდა, ჩვენს ისტორიაში პირველად, მსოფლიოს აზერბაიჯანელთა საკითხი პოლიტიკურ დონეზე ასწია, იგი პოლიტიკური შინაარსით განმსჭვალა და განსახილველად გამოიტანა ნახჭევანის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს საბჭოზე, რის შედეგადაც, 1991 წლის 16 დეკემბერს „მსოფლიოს აზერბაიჯანელთა თანხმობისა და ერთიანობის შესახებ“ – ნახჭევანის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს გადანიშნულებას მოაწერა ხელი. და ამით კიდევ ერთხელ დადასტურდა, რომ ჰეიდარ ალიევი აზერბაიჯანში ერთადერთი სრულყოფილი პოლიტიკური ხელმძღვანელი, საერთო ეროვნული ლიდერი და ბრძენი პოლიტიკოსია.

ჰეიდარ ალიევი მხოლოდ ამ უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური გადანიშნულებების მიღებით არ დაკმაყოფილებულა, ჯერ კიდევ ნახჭევანში თანმიმდევრულად ამუშავებდა უცხოეთში მცხოვრები თვისკომპანების საკითხს. სწორედ ამ მოღვაწეობის შედეგი იყო, რომ თურქეთში იგდირს, სადაც ჩვენი თანამემამულენი კომპაქტურად ცხოვრობენ, ოლქის სახელწოდება მიაჩნია, საქართველოსა და დაღესტანში აზერბაიჯანელთა მრავალი პრობლემა მოგვარდა, დამყარდა ურთიერთობები შორეულ უცხოეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებთან, შეიცარა და დაფუძნდა „ჰეიდარ ალიევის“ ფონდი, ერთი სიტყვით, საფუძველი დაედო უმნიშვნელოვანეს ეროვნულ-პოლიტიკურ მოძრაობას.

უნდა აღინიშნოს, აზერბაიჯანული ლობის საკითხის მოგვარებაში საერთო ეროვნული ლიდერის ფაქტორი, უდავოდ, თამაშობს თავის

ისტორიულ როლს, რადგან ბოლო წლებამდე ეს საკითხი ჰეიდარ ალიევით არაგის წამოუწვია წინა პლანზე. სწორედ ჰეიდარ ალიევის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ უცხოეთში მცხოვრებ აზერბაიჯანელებში გაჩნდა რწმენა აზერბაიჯანის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის შეუქცევადობისადმი, მჭიდრო ურთიერთობები დამყარდა მათსა და მათ ისტორიულ სამშობლოს შორის, ორმხრივმა ურთიერთობებმა პიილეს თანმიმდევრული ხასიათი. წმინდა სამშობლოს ცნება დღეს უცხოეთში მცხოვრებ აზერბაიჯანელებში უფრო ცხოველყოფილად აღიქმება, ეროვნული ერთიანობის აუცილებლობა სულ უფრო მეტად იგრძნობა და მატელობს უცხოეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების პოლიტიკური აქტივობა. აზერბაიჯანის პრეზიდენტის დაუღალავი მოღვაწეობა, მისი შორსმჭვრეტელობითი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის წყალობით აზერბაიჯანის რესპუბლიკის საერთაშორისო ავტორიტეტის მომატება და ნამყვანი ქვეყნების აზერბაიჯანული სიმართლისადმი ყურადღება, უცხოეთში მცხოვრები აზერბაიჯანელების პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი აქტივობის მომატების მიზეზად იქცა. დღეს სწორედ პრეზიდენტ ჰეიდარ ალიევის წარმატებული პოლიტიკის წყალობითაა, რომ უცხოეთში აზერბაიჯანული ლობი პირველ ნაბიჯებს დგამს.

აზერბაიჯანის პრეზიდენტის აპარატი ამ მიმართულებით საქმიანობის გამოცოცხლების მიზნით, შესაბამის ორგანიზებთან ერთად, თავის ფუნქციონირებას პრეზიდენტ ჰეიდარ ალიევის რჩევა-დარიგებებისა და დღის მოთხოვნისა შესაბამისად წარმართავს. უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან მჭიდრო კავშირის დამყარებისა, მათი ორგანიზებისა და ლობის ჩამოყალიბების მიმართულებით, შესაბამისი სამოქმედო პროგრამის საფუძველზე, საქირო იდეოლოგიური და პრაქტიკული ღონისძიებები ხორციელდება. ევროპაში მცხოვრები აზერბაიჯანელების საქმიანობის კოორდინირების, ჩვენს რესპუბლიკასთან მათი კავშირ-ურთიერთობის უზრუნველყოფისა და ევროპაში აზერბაიჯანულ-თურქული ლობის ჩამოყალიბების მიზნით (რომლის ცენტრიც გერმანიაში იქნება), მრავალი საქმიანობა ღონისძიება დასახული. ევროპაში, ამერიკასა და დსთ-ს სივრცეში ეროვნულ-კულტურული საზოგადოებებისა და ორგანიზაციათა საქმიანობის კოორდინირება და მათი ფუნქციონირების მომატების მიზნით, სემინარებისა და საქმიანი შეხვედრების (აზერბაიჯანში, გერმანიაში, აშშ-სა და რუსეთში) ჩატარება, ბაქოში დროგამოშვებით „მსოფლიო აზერბაიჯანელთა“ თემაზე მეცნიერულ-პრაქტიკული კონფერენციებისა და

უცხოეთში მცხოვრები შემოქმედებითი თანამშემშულებების, მეცნიერებისა და კულტურის მოღვაწეების, ჰერბალაჟიაში ლიტერატურულ-მხატვრული საღამოების, ნამუშევართა გამოფენების, კონკერტების ორგანიზება, ბაქისა და უცხოეთის ქალაქებში შესაბამისი საინფორმაციო ორგანიზების დაფუძნება, ცენტრალური გერმანიაში მეცნიერებით, პოლიტიკოსებითა და ხელოვნების მოღვაწეებით წარმოდგენილი კლუბი „ჰერბალაჟიის მეგობრების“ გაძლიერება და სხვადასხვა ქვეყნებში „ჰერბალაჟიული სახელების“ შექმნა და სხვა ამ რიგის ღონისძიებებს განეკუთვნება.

ჰერბალაჟიის სახელმწიფოებრიობის შესახებ ბოლო წლებში ჩვეს რესპუბლიკაში გატარებული დამოუკიდებელი პოლიტიკის თაობაზე, წარმადებული სამხაო, საგარეო პოლიტიკისა და სამოგადოებრივ-პოლიტიკური, ეკონომიური, მეცნიერულ-კულტურული მდგომარეობის შესახებ, უცხოეთში მცხოვრები ჩვენი თანამშემშულებისა და მთავარი სამოგადოებრიობისათვის სწორეუპოვარი ინფორმაციის მიწოდების მიზნით, ავტორიტეტული ისტორიკოსების, პოლიტოლოგებისა და კულტურის მოღვაწეთა უცხოეთში მიღწევისა და გათვალისწინებული.

როგორც ხედავთ, ჰერბალაჟიულ დასაბრუნებელ მუშაობის სფეროში, პირველი ეტაპისათვის, დიდი და უმნიშვნელოვანესი ამოცანების დასახელება, პირველადი სერიოზულობა და პასუხისმგებლობა ყველამ – შესაბამისმა სახელმწიფო ორგანოებმა, სამოგადოებრივ-პოლიტიკურმა პარტიებმა და ორგანიზაციებმა, უცხოეთში მცხოვრებ თანამშემშულებთან დაკავშირებით შექმნილმა სამოგადოებრებმა და ახლო თუ შორეულ უცხოეთში მუდმივად ინტენსიურ ურთიერთობაში მყოფმა საემბანმა წრეებმაც ღრმად უნდა გაიზარონ ეს საერთო ეროვნული საკითხი, როგორც ჯერ არს გაისაზრებდნენ და საერთო სახალხო და საერთო სახელმწიფოებრივ ინტერესათა სიმრავლე განხილონ. თუმცა, ჩვენდა სამწუხაროდ, უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში შექმნილი სამოგადოებრივ ორგანიზაციები, ასევე მომდევნო პერიოდში შექმნილი საზოგადოებრივ გაერთიანებები არასახარბილო მდგომარეობაშია. ეროვნული ინტერესებისა და პრინციპებისადმი ჭეშმარიტობა, უმეტესწილად წინა პლანზე პირადი გამიჯნვის სურვილისა და ანგარების წამოწევა, საერთო საქმის სერიოზულად ვნებს, ზოგჯერ კი უცხოეთში მცხოვრები ჩვენი თვისებების სამშობლოსადმი სიყვარულის გრძნობით განმტკბალულ, ხლობით ნაყოფიანებზე განცდებს

ფულისა და ანადგურებს. განსაკუთრებით კი მწარე სინანულს იწვევს იმ წარმონაქმნთა ოპიზიციური გამხდომები, რომლებიც თავიანთი საემბანობას ვითომ უცხოეთში მცხოვრები თვისებების საკითხებს უკავშირებენ, სინამდვილეში კი – მხოლოდ თავიანთი კოპირატიული ინტერესები ამოძრავებთ. ასეთებმა უნდა გაიგონ, იმის გამო, რომ უცხოეთში მცხოვრებ თვისებებთან ურთიერთობა ერთობ გასაფრთხილებელი, მგრძნობიარე და უაღრესად ფაქში საქმეა, ამ პრობლემასთან გამართებაში გამოუცდლობა, შეზღუდული და ანგარებიანი დამოკიდებულება დაუშვებელია.

ჰერბალაჟიის რესპუბლიკის უცხო ქვეყნებში საელჩოებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციაში წარმომადგენლობებსაც გარკვეული წვლილი შეუქმნა ჩვენს თანამშემშულებთან დაკავშირებული რიგი პრობლემების გადაწყვეტაში. თუმცა, ჩვენს თანამოქალაქებთან მიმართებაში, არც მათი ურთიერთობები და იდეოლოგიურ-დიალოგატური საქმიანობა შეიძლება ჩაითვალოს დამაკმაყოფილებლად. სასურველია, რომ ჩვენმა დიალოგატებმა ამ სფეროში თავიანთი მოღვაწეობა სახელმწიფოს მეთაურის რჩევად-დარგებებსა და მითითებებს შეუსაბამონ.

გასული ანწლეულის მიწურულს – 2001 წლის 26 დეკემბერს, ჰერბალაჟიის პრეზიდენტმა ხელი მოაწერა განცხადებას „XXI საუკუნისა და მესამე ათასწლეულის შეგვედრასთან დაკავშირებით ჩასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“. ამ განცხადებით, სხვა ღონისძიებებთან ერთად, რომლებიც ჩვენი ხალხისა და სახელმწიფოს ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებს ეხება, მსოფლიოს ჰერბალაჟიულად ყოილობის ჩატარებაცაა გათვალისწინებული. ამ ყოილობისათვის სამზადისი და მისი განხორციელება, უმეტესად, რომ, როგორც გრანდიოზული სამოგადოებრივ-პოლიტიკური მოვლენა, რომელიც მთელი ჩვენი ხალხის ცხოვრებას მოიცავს, უცხოეთში მცხოვრები მდიდარი ჰერბალაჟიის ეროვნული ცნობიერების განმტკიცების, მათი გაერთიანებისა და ჰერბალაჟიითან ურთიერთობების განვითარების სფეროში ახალ ეტაპად იქცევა.

გასული საუკუნის უგანასწავლად დასაბამი-უღბო – ჩვენი პრეზიდენტის მიმართებაში ჩამოყალიბებული თვისებები, არსებული სინამდვილის ასახვათაა ერთად, ჩვენს სამომავლო სამოქმედო პროგრამის ძირითადი მართლუბებისა და განსაზღვრავს:

„ჰერბალაჟიის რესპუბლიკა მთელი მსოფლიოს ჰერბალაჟიული საყრდენი და მიმდევლობის წერტილია, ის წმინდა სამეციდროა,

რომელსაც ისინი, იმედია, სიყვარულით შესცქერიან. ამიტომაც აზერბაიჯანელები ჩვენი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ირგვლივ მჭიდროდ უნდა გაერთიანდნენ, მისი სიძლიერის, აყვავებისა და თავისუფლებისათვის ძალისხმევა არ უნდა დაიშურონ. აზერბაიჯანის რესპუბლიკა, მოუხედავად ეთნიკური და რელიგიური კუთვნილებისა, აზერბაიჯანის ფარგლებს გარეთ მცხოვრები ყველა აზერბაიჯანელის ერთიანი სამშობლოა. მოუხედავად იმისა, თუ სად ცხოვრობს იგი, თითოეულმა აზერბაიჯანელმა უნდა იგრძნოს თავისი ვალი სამშობლოს წინაშე, რესპუბლიკის საზღვრებითა და პრობლემებით იცხოვროს და მსოფლიოს საზოგადოებრიობაში მდიდარი აზერბაიჯანული ჭეშმარიტებანი. ყველა აზერბაიჯანელმა უნდა იცოდეს, რომ მისი ზურგის გამაგრება მხოლოდ ძლიერ, გავლენიან და დამოუკიდებელ აზერბაიჯანის რესპუბლიკას შეუძლია.

დღეს მილიონობით აზერბაიჯანელი მსოფლიოს სხვადასხვა ადგილას კომპაქტურად ცხოვრობს. მათ ამ ქვეყნების ეკონომიურ-საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიურ მონაწილეობასთან ერთად, ამ სახელმწიფოთა მეცნიერებისა და კულტურის განვითარებაში შეტანილი წვლილის პარალელურად, აზერბაიჯანელი ხალხის მატერიალურ-სულიერი ფასულებანი და ენა თავიანთ თავში უნდა აცოცხლონ, და იამაყონ მისი ისტორიით, კულტურითა და პროგრესული ტრადიციებით. თითოეულმა აზერბაიჯანელმა უნდა იცოდეს, რომ იგი, როგორც იმ ქვეყნის ღირსეული მოქალაქეა, ასევე იქ აზერბაიჯანული კულტურისა და მისი ეროვნულ თავისებურებების წარმომადგენელიცაა.

ფართოდ უნდა იქნეს გამოყენებული შესაძლებლობანი აზერბაიჯანული კულტურის ცენტრებისა და სათემოების, რომლებიც უცხოეთში თავიანთი ფორმირების პროცესის პირველ ეტაპს გადიან. ახლო და შორეული ქვეყნების ისტორია ნათლად გვიჩვენებს, რომ თანამემამულენი, რომლებიც უცხოეთში ორგანიზებულ სათემოებად ცხოვრობენ, მიზანმიმართულად მოღვაწეობენ, თვითმყოფადი იდეის ირგვლივ არიან გაერთიანებულნი და ინარჩუნებენ ისტორიულ-პროგრესულ ტრადიციებს, თავიანთ ქვეყნებს ძლიერ ეხმარებიან და თავიანთ ისტორიულ სამშობლოსა და ფაქტიურ სამკვიდროს შორის უფრო ძლიერ დამაკავშირებელ ფაქტორად გვევლინებიან. ამ სფეროში ჩვენ გამოუყენებელი, ფართო პოტენციალი გავაჩნია და ეს პოტენციალი აუცილებლად უნდა ავაშოქმედოთ.

დარწმუნებული ვარ, რომ დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის თანდათანობითი გაძლიერება, მისი თავისუფალ, მდიდარ და დემოკრატიულ ქვეყნად ქცევა, მსოფლიო აზერბაიჯანელების ეროვნულ ერთობას, აზერბაიჯანელი ხალხისა და მისი სახელმწიფოსადმი კუთვნილების გრძნობას – კიდევ უფრო გაუძლიერებს, უფრო მეტად ორგანიზებულობას, სიახლესა და მარადიულობას შეჰმატებს, თანაც ბიძეს მისცემს მთელ მსოფლიოში მათი მოქალაქეობრივი და ეროვნული უფლებების უფრო სრულყოფილად უზრუნველყოფასა და დაცვას.

პატივცემულო თანამოქალაქენო, ძვირფასო მეგობრებო!

მე, როგორც აზერბაიჯანის რესპუბლიკის პრეზიდენტი, ამ ძვირფას დღესასწაულზე, ვფიქრობ რა ჩვენი ქვეყნის ისტორიულ ბედისწერაზე და ვცდილობ მისი პროგრესისა და უზრუნველი მომავლისათვის, აზერბაიჯანის მოქალაქეებსა და მსოფლიო აზერბაიჯანელებს ურყევი თანხმობისაკენ მოვუწოდებ.

აზერბაიჯანი უკვე შეუქცევადი ეროვნული დამოუკიდებლობისა და სუვერენობის გზას ადგას. ის, რომ ჩვენი სახელმწიფოსა და ხალხის ამ გზიდან მობრუნება შეუძლებელია, საერთაშორისო სამყაროს მხრიდან ისტორიულ-პოლიტიკურ აუცილებლობად და გარდაუვალობად აღიქმება. ღრმად პატივცემული პრეზიდენტი ჰეიდარ ალიევის დაუღალავი პოლიტიკურ-დიპლომატიური მოღვაწეობისა და შორსმჭვრეტელო ბრძნული პოლიტიკის წყალობით, ჩვენმა სახელმწიფო დამოუკიდებლობამ შეუქცევადი და თანმიმდევრული ხასიათი შეიძინა. დღეს თავისუფალი აზერბაიჯანი 45 მილიონიანი ხალხის იმედად და ქომაგად იქცა, მოუხედავად ადგილ-სამყოფელისა, ეს 45 მილიონი შეთანხმებულად უნდა გაერთიანდეს აზერბაიჯანის სახელმწიფოებრიობისათვის, რომელიც ჩვენი ისტორიული უფლება და ეროვნული მონაპოვარია. ამას ჩვენგან უძველესი ისტორია და ეროვნული ბედისწერა მოითხოვს.

რედაქტორი რუსუდან კაიშაური

პიდაიეთ ორუჯოვი

„შეიდარ ალიევი და აზერბაიჯანის ეროვნული პოლიტიკა“

ბაზოგაფილა

ინტელექტი

თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი №17ბ

☎ 25-05-22, 8(99) 25-05-22, 8(99) 53-05-22, 8(99) 55-66-54

intelecti@ip.osgf.ge